

Тем, что эта книга дошла до Вас, мы обязаны в первую очередь библиотекарям, которые долгие годы бережно хранили её. Сотрудники Google оцифровали её в рамках проекта, цель которого – сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Эта книга находится в общественном достоянии. В общих чертах, юридически, книга передаётся в общественное достояние, когда истекает срок действия имущественных авторских прав на неё, а также если правообладатель сам передал её в общественное достояние или не заявил на неё авторских прав. Такие книги – это ключ к прошлому, к сокровищам нашей истории и культуры, и к знаниям, которые зачастую нигде больше не найдёшь.

В этой цифровой копии мы оставили без изменений все рукописные пометки, которые были в оригинальном издании. Пускай они будут напоминанием о всех тех руках, через которые прошла эта книга – автора, издателя, библиотекаря и предыдущих читателей – чтобы наконец попасть в Ваши.

Правила пользования

Мы гордимся нашим сотрудничеством с библиотеками, в рамках которого мы оцифровываем книги в общественном достоянии и делаем их доступными для всех. Эти книги принадлежат всему человечеству, а мы – лишь их хранители. Тем не менее, оцифровка книг и поддержка этого проекта стоят немало, и поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые меры, чтобы предотвратить коммерческое использование этих книг. Одна из них – это технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас:

- **Не использовать файлы в коммерческих целях.** Мы разработали программу Поиска по книгам Google для всех пользователей, поэтому, пожалуйста, используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- **Не отправлять автоматические запросы.** Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого рода. Если Вам требуется доступ к большим объёмам текстов для исследований в области машинного перевода, оптического распознавания текста, или в других похожих целях, свяжитесь с нами. Для этих целей мы настоятельно рекомендуем использовать исключительно материалы в общественном достоянии.
- **Не удалять логотипы и другие атрибуты Google из файлов.** Изображения в каждом файле помечены логотипами Google для того, чтобы рассказать читателям о нашем проекте и помочь им найти дополнительные материалы. Не удаляйте их.
- **Соблюдать законы Вашей и других стран.** В конечном итоге, именно Вы несёте полную ответственность за Ваши действия – поэтому, пожалуйста, убедитесь, что Вы не нарушаете соответствующие законы Вашей или других стран. Имейте в виду, что даже если книга более не находится под защитой авторских прав в США, то это ещё совсем не значит, что её можно распространять в других странах. К сожалению, законодательство в сфере интеллектуальной собственности очень разнообразно, и не существует универсального способа определить, как разрешено использовать книгу в конкретной стране. Не рассчитывайте на то, что если книга появилась в поиске по книгам Google, то её можно использовать где и как угодно. Наказание за нарушение авторских прав может оказаться очень серьёзным.

О программе

Наша миссия – организовать информацию во всём мире и сделать её доступной и полезной для всех. Поиск по книгам Google помогает пользователям найти книги со всего света, а авторам и издателям – новых читателей. Чтобы произвести поиск по этой книге в полнотекстовом режиме, откройте страницу <http://books.google.com>.

5

OHIO STATE
UNIVERSITY
LIBRARIES

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУССКОЙ.

Написавъ

ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКІЙ.

ЧАСТЬ II.
1. вѣдѣть.

Львѡвъ, 1889.

Накладомъ Товариства имени Шевченка.

Въ друкарнѣ Товариства имени Шевченка
подъ зарядомъ К. Беднарского.

PG 3905

Ø 35

V. 2

Pt. 1

ПАМЯТИ
ИВАНА КОТЛЯРЕВСКОГО
И
МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА

присвячує

АВТОРЪ.

Ваше

ПЕРІОДЪ ПЯТЫЙ.

I. Загальный поглядъ историчный и литературный.

1. Важнѣйшія замѣтки историчныя.

На Украинѣ було смутно-невесело: занашащено автономію народну (1722)¹ и зруйновано Сѣчь запорожску (1775)²; бѣдакъ для народу руско-украиньского настали великія невгодины и тяжкія злиднѣ. То не чорна хмара покрыла безкраи степы, котрѣ закервавлеными струями змывавъ батько Словутичъ: то мертвота-недоля навѣстила матѣрь-Украину, що все ще сиротою надъ Днѣпромъ плаче-рыдае. Справдѣ, сучасный бандуристъ мѣгъ повторити отъ-сѣ слова вѣщого автора „Слова о полку Игоревѣмъ“: „Длго ночь мркнетъ; заря свѣтъ запала, мгла поля покрыла“...³).

По зруйнованю Сѣчи бѣльша часть запорожскихъ козакѣвъ пѣддалась управѣ російскѣй, видячи, що годѣ було зберегати святощѣ батькѣвщины; менша же частина (около 5000) славного лицарства всѣла на байдаки, поплыла внизъ по Днѣпру, та й въ Туреччинѣ одер-

¹) Автономія Украины запропашувалась мало-по-малу вже одъ 1654. р., коли-то въ договорѣ Переяславскѣмъ сполучено зъ Москвою туку Украину, котру займивъ бувъ Богданъ Хмельницкій. Але-жь оконечно усунено всякія останки свободы й волѣ 16. мая 1722. р., коли засновано „коллегію малоросійску“. (Порбвн. стор. 376. и 377., а то статью п. з. „Григорій Грабянка“).

²) Про Сѣчь запорожску гледи стор. 240.; замѣт. 1.

³) „Слово о плѣку Игоревѣ“ въ выданю Омеляна Огоновского (Львѣвъ 1876) стор. 6.

жала оселю на Дунаю. Коли-жь не стало Запорожя, то Українцѣ попались въ апатію и ѳдтакъ не тѣлько пѳдъ управою російскою, але й пѳдъ кормігою польскою не було имъ вигляду на лучшу будучнѳсть. Тому-то нарѳдъ українській всюды жалкувавъ про втрату свободы, спѣваючи, що „Сѣчь зруйновали, а степъ широкій, край веселый занастили“¹⁾. А вже-жь тыхъ козакѳвъ, щѳ жили въ Туреччинѣ, цариця Катерина II. выкликувала зъ-ѳдти кѳлька разѳвъ, однако они оставались тамъ ажъ до 1828. р. Мѣжь-тымъ для вѳйны зъ Турками Россіи треба було козакѳвъ, и про-те князь Григорій Потемкинъ, щѳ зъ волѣ Катерини II. Сербинови Текелію звелѣвъ зруйновати Сѣчь запорожеску, ставъ набирати козакѳвъ у полки Пикинѣрскій (1775), а потѳмъ скликавъ Запорожцѳвъ у нове вѳйско (1785—1787). Се вѳйско звалось чорноморскимъ, и ему назначили землю мѣжь Богомъ, Днѣстромъ и Чорнымъ Моремъ²⁾. Тогдѣ-то Потемкинъ ставъ называтись великимъ гетьманомъ козакѳвъ чорноморськихъ. Мабуть звеселивъ ся ѳнъ чи-мало, коли бѳдолашнѣ Чорноморцѣ на свѣтлый день Воскресеня Христового (въ 1786. р.) повитали его „пасхальною виршою“; однакже ѳнъ не мѳгъ зрозумѣти тыхъ слѳвъ, котрыми козаки жалкували про втрату волѣ, кажучи: „Була воля, — хотъ и кроля у рай не пускають“...³⁾.

Въ 1791. р. умеръ князь Потемкинъ, генераль-губернаторъ земель новороссійскихъ⁴⁾, а коли цариця зъ Турцією помирилась, то въ 1792. р. Чорноморцямъ при-

¹⁾ М. Драгоманов, „Нові українські пісні про громадські справи“. Женева 1881; стор. 20.

²⁾ *ibid.* стор. 17.

³⁾ „Кіевская Старина“, томъ II. 1882; стор. 169.

⁴⁾ Про землѣ новороссійскій смотри стор. 417., замѣт. 2.

казано выбиратись на Кубань¹⁾. Атаманъ Харко Чепѣга повѣвъ ихъ въ тую далеку далечину, и ѳдтакъ на Кубани сидить вѳйско запорожске до сего-дня, и недавно, перемѣшане зъ козаками московскими, перетворилось на вѳйско Кубаньске²⁾.

Коли-жь на Украинѣ про свободу й волю не можна було й згадувати, то для другои части Руси, щѳ доси стояла пѳдъ управою польскою, настала пѳльга въ житю національнѳмъ и суспѳльнѳмъ. Се бо по першѳмъ пѳдѳлѣ Польщѣ (1772) Австрія одержала бѳльшу часть колишньои Червонои Руси, котру названо королѣвствомъ Галицѣй и Володимирѣй³⁾. Тогдѣ-то цѣсарева Марія Тереса ревиндикувала всхѳдну Галичину на основѣ угорского титулу правного, по-за-якъ наша батькѳвщина въ вѣцѣ XIII. належала до корони угорскои⁴⁾. А вже-жь захѳдну Галичину (зъ выѣмкомъ Кракова) ревиндикувано изъ-за того, що тутъ простягались землѣ князѣвства Освѣцѣмского и Заторского, котрѣ въ вѣцѣ XIV—XV. були частію корони чешкои.

Саме-тогдѣ пѳдносила такожъ Россія свои претенсѣ до тои части всхѳднои Галичины, котру займила була Австрія. Именно російскій генералъ Тутольминъ въ особнѳмъ универсалѣ зъ 18. липня 1795. р. заявивъ, що земля Холмска, Белзка и Луцка, занята Австрією, єсть сустанвою частію давнои російскои державы⁵⁾.

¹⁾ Кубань — рѣка въ краю Кавказкѳмъ.

²⁾ „Нові українські пісні...“ стор. 17.

³⁾ Въ 1775. р. Австрія одержала ѳдъ Турцѣй Буковину, котра була частію господарства молдавского.

⁴⁾ Королѣ угорскій приняли ѳдъ року 1205. титулѣ „rex Galliciae et Lodomeriae“.

⁵⁾ Johann Christian von Engel, „Geschichte von Galizien und Lodomerien“ (Fortsetzung der allg. Welthistorie... 48. Theil, Halle 1796, p. 406). Порѳвн. „Жите и значене Маркіяна Шашкевича...“ написавъ Володимиръ Коцовскій. Львѳвъ 1886; стор. 23.

Однакже такий протестъ не мѣгъ захитати подѣвъ довершенов, щѣ все-таки основувалась на правѣ¹⁾).

Одтакъ Австрія стала пѣклуватись долею Русинѣвъ галицкихъ: заведено лучшій ладъ въ администраціи и судѣ, признано хлопови личну свободу и право посѣданя, а его дѣтямъ отворено вступъ до шкѣлъ публичныхъ. Але-жь, нѣгде правды дѣти, галицка Русь увѣйшла въ складъ прочихъ провинцій австрійскои державы вельми бѣдна и побита тяжкимъ лихолѣтемъ, неначе той корабель, щѣ въ бурѣ морскѣй втративши щоглу и вѣтрила, зѣ-годомъ-перегодомъ вплынувъ въ безпечну пристань. Тогдѣшню Русь репрезентували лише хлѣборобы, деякі недобитки мѣщанъ и бѣдне духовенство свѣтске, котре безъ свѣтла науки коротало житє невеселе. Та й не було де вчитись кандидатамъ стану духовного: семинаріѣ епархіяльнѣи въ Львовѣ, въ Перемышли, Холмѣ и Луцку годували тогдѣ тѣлько тѣло, а не було кому займатись духомъ клирикѣвъ въ тыхъ институтахъ епископскихъ. Впрочѣмъ не доставало тутъ фундаціѣ на бѣльше число питомцѣвъ; тому-то епископы рускѣи высвящували неразъ такихъ, котрѣ вивчились катихитичнои книжки „*Богословія правоучительная*“. Сей учебникъ выдало брацтво Ставропигійске въ 1760. р. у Львовѣ (8^о, сторѣнѣ 412)²⁾. Однакже епископы въ Холмѣ и въ Луцку вымагали ще менше науки бѣдъ будущихъ пастырѣвъ люду; ѣни бо высвящували иногдѣ дячкѣвъ або панскихъ писарѣвъ,

¹⁾ Про правный титулъ Австріѣ до вхѣднои и захѣднои Галичины гляди „*Handbuch der Geschichte Oesterreichs von der ältesten bis zur neuesten Zeit*“... bearbeitet von Dr. Franz Kroner. Vierter Band. Berlin 1879. p. 350.

²⁾ Порѣвн. „Згадка за рускѣи учебники богословскѣи“. Статя Омеляна Огоновского въ „Сіонѣ галицкѣмъ“. Львовѣ 1882; стор. 299—302; 336—339; 366—368.

котрѣ навчилися лишѣ читати букварь та й заплатили сто золотыхъ польскихъ. А вже-жь такіи священники бували предметомъ наруги; называно ихъ дячками або Луцаками. Не дивно отже, що въ переднѣмъ словѣ до словаря славянско-русского, выданого 1722. р. въ Супрасли¹⁾, высказуе ся ось-такій лементъ на неучтво духовенства: „Съ неисчетною болестію сердца изобрѣли искусителие или экзаминаторове поставляемыхъ въ іерейство людей, яко сотый іерей едва славенскій сразумѣтъ языкъ, не вѣдѣй, что чтетъ въ божественной службѣ, съ погибелію своєю и порученыхъ паствѣ его души“²⁾. Ще въ начатку сего вѣку такіи неучи, взявши одпустну грамоту у своего епископа, ѣздили до Холма або до Луцка, де посвящавано ихъ въ пресвитеры; одтакъ вертались они до родины и займали яку парохію. Справедливо жалувались нашіи епископы, що архіереѣ Холмскій та Луцкій насилають имъ такихъ слѣпыхъ проводникѣвъ темного люду. Та отъ, епископъ Холмскій Порфирій Важинскій зацѣткавъ недоволеныхъ тыхъ епископѣвъ отъ-ними словами письма святого: „Всякое дыханіе да хвалить Господа!“³⁾.

До р. 1775. вчилися деякіи богословскіи кандадаты у Львовѣ въ коллегіи папскѣй (collegium pontificium), котра находилась пѣдъ управою монаховъ-Театинѣвъ⁴⁾. Тѣ Театины удержували на передмѣстю Бродскѣмъ духов-

¹⁾ Супрасль — теперь въ губерніи Гродненской. Въ томъ мѣстѣ бувъ славный монастырь Василянскій.

²⁾ Я. О. Головацкій, „О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русинѣвъ въ Галиціи со временъ Австрійского владѣнія въ той землѣ“. („Науковый Сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матицы“. Годъ изданія первый. Во Львовѣ 1865; стор 75.)

³⁾ ibid.

⁴⁾ Ign. Chodynieski, „Historya stołeczego królestw Galicyi

ный институтъ для молодежи обряду орменського и грецко-католицкого¹⁾. По причинѣ же, що въ той коллегіи виховувалось лишъ мале число молодыхъ Русинѣвъ, не було зъ нею хѣсна для просвѣты руского духовенства.

Коли-жь свѣтске або бѣле духовенство гѣрко бѣдувало и наукою своею мало вызначувало ся ѡдъ свѣтогляду хлѣборобѣвъ, то чорне духовенство, або черцѣ чина св. Василя Великого, жили собѣ выгѣдно, набували просвѣты въ Римѣ, въ Быдгощи (Bromberg) и въ иншихъ заграничныхъ мѣстахъ, та й корыстувались ласкою польскихъ панѣвъ, а то именно тогдѣ, коли они по скасованю товариства Єзуитѣвъ (1773) стали учителями въ школахъ латиньскихъ. Важнѣйшій василіаньскій школы були въ Каменци Подѣльскѣмъ, въ Гуманю, Любарѣ, Острозѣ, Володимирѣ Волянськѣмъ, въ Гѣйцу (на Волини), ѡдтакъ въ Замостю, Теревовли, Львовѣ, Бучачи и въ иншихъ мѣстахъ²⁾.

Тому отже, що у свѣтского духовенства супротивъ черцѣвъ-Василіанѣвъ майже нѣякои не було просвѣты, задумавъ урядъ цѣсарскій въ Австріи, чимъ-скорше выдобути тогдѣшнихъ провѣдникѣвъ люду руского зъ такою духовою мизерію. Въ 1774. р. цѣсарева Марія Тереса засновала въ Вѣдни при церквѣ св. Варвары семинарію для клирикѣвъ обряду грецко-католицкого зъ

---

i Lodomerji miasta Lwowa“... Lwów 1829, p. 393. — Тую коллегію засновала римска конгрегація „de propaganda fide“ около р. 1734.

¹⁾ Монастырь Театинѣвъ велѣвъ цѣсарь Іосифъ II. знести, по чѣмъ перетворено его въ касарню войскову. Однакже назва „szeregony klasztor“ осталась все ще въ памяти городянѣвъ, котрї й улицю при колишнѣмъ монастырѣ назвали теперь театиньскою.

²⁾ Порѣвн. выше наведену статью Головацкого въ „Науковѣмъ Сборнику“, 1865. г., стор. 73.

Угорщини, Семигорода и Хорватіѣ, приказавши, щобъ такожъ зъ обохъ рускихъ епархій, Львовской и Перемыской въ Галичинѣ, посылаю по 6 кандидатѣвъ до той семинаріѣ, що звалася Вагбагаеум. Одаткъ уже въ 1775. р. замѣщено тутъ першихъ рускихъ клирикѣвъ. Мѣжь молодцями, котрї виховувались въ тѣмъ институтѣ, бдзначались именно два: Никола Скородинскій, що опбсла бувъ епископомъ Львовскимъ, и Антонъ Ангеловичъ, котрого въ 1808. р. поставлено митрополитомъ Галицкимъ. Тую-то семинарію Вѣденську скасовано вже въ 1784. р., по-за-якъ по приказу цѣсаря Іосифа II. въ деякихъ головныхъ городахъ Австріѣ (въ Вѣднї, Празѣ, Оломунци) устроено семинаріѣ генеральнї. Ажъ въ 1803. роцѣ цѣсарь Францъ приказавъ на мѣсци колишнього Вагбагаеум завести цѣсарскій конвиктъ для клирикѣвъ обохъ обрядѣвъ (латиньского и грецко-католицкого) изъ всѣхъ дієцезій Австріѣ¹⁾.

Одаткъ велѣвъ цѣсарь Іосифъ II засновати у Львовѣ въ 1783. р. духовну семинарію²⁾. Она була спершу институцією дієцезальною, але вже въ 1785. р. перетворено єв въ семинарію генеральну, по-за-якъ въ нѣї замѣщено кандидатѣвъ не тѣлько зъ колишньої Червоної Руси, але й зъ Угорщини, Семигорода и Хорватіѣ³⁾.

¹⁾ Dr. Julian Pelesz, „Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom“... Zweiter Band. Wien 1880; p 635- 641.

²⁾ Семинарію руску замѣщено въ скасованѣмъ латиньскѣмъ монастирѣ Доминиканокъ на Хорущинѣ. Той монастирь збудовано мѣжь 1722. и 1729. р.

³⁾ Въ генеральнѣй семинарії були два бддѣлы, се-бѣ-то одинъ бддѣлъ для питомцѣвъ обряду грецко-католицкого въ скасованѣмъ монастирѣ Доминиканокъ, а другій бддѣлъ для клирикѣвъ обряду латиньского и орменьского въ скасованѣмъ монастирѣ Кармелитанокъ „tiszewiczkoꝝuch“. Монастирь сихъ Кармелитанокъ збудовано 1677. р. недалеко монастиря Доминиканокъ.

Рѣкъ опбсла цѣсарскимъ дипломомъ (зъ 21. жовтня 1784. р.) засновано у Львовѣ университетъ зъ чотырма выдѣлами, богословскимъ, юридичнымъ, медичнымъ и философичнымъ, и зъ гимназією шестиклясовою. Одаткъ Львовскій епископъ Петро Бѣлянскій удавъ ся зъ просьбою до цѣсаря, щобы въ новѣмъ университетѣ на выдѣлѣ философичнѣмъ и богословскѣмъ лекціѣ для Русинѣвъ ѡдбувались по-руски. Въ наслѣдокъ сей просьбы епископъ одержавъ ѡдповѣдь лишъ въ части вдоволяючу, по-за-якъ декретомъ цѣсарскимъ зъ 24. липня 1786. р. приказано, щобы настоятелѣ семинаріѣ при домашнихъ коррепетиціяхъ въ богословію пастырскѣмъ, моральнѣмъ и догматичнѣмъ хѡснувались мовою рускою. Ажъ въ 1787. р. заведено рускѣ выклады на университетѣ; цѣсарь Іосифъ хотѣвъ, щобы для рускихъ питомцѣвъ науки философичнѣ и богословскѣ ѡдбувались въ мовѣ рускѣй¹⁾. Симъ добродѣйствомъ не вмѣли Русины гараздъ покорыстуватись, тому-що професоры намагались учити въ мертвѣмъ церковно-славянскѣмъ языцѣ. Впрочѣмъ сей институтъ рускѣй не мѡгъ розвинутись, по-за-якъ его вже въ 1808. р. скасовано.

Цѣсарь Іосифъ II. звернувъ такожь свое око на тяж-

Коли его скасовано, то замѣщено тутъ другій ѡддѣлъ генеральной семинаріѣ. Опбсла (1792) перенесено ѡдси питомцѣвъ обряду латиньского и орменьского до скасованого монастыря Кармелитанокъ босыхъ, по чѣмъ дѣмъ колишньої семинаріѣ перетворено на магазинъ и войскову пекарню. Той магазинъ згорѣвъ въ 1812. р., и ѡдаткъ графъ Іосифъ Максимиліанъ Оссолинскій, набувши тѣе згаряще ѡдъ уряду цѣсарского, основавъ опбсла тутъ (1817) библіотеку своего имени. (Historya miasta Lwowa przez X. Ignacego Chodynieskiego. Lwów 1829; p. 347. 348. 391. 392.)

¹⁾ Про рускѣй институтъ въ университетѣ Львовскѣмъ гляди дальшу статью въ сѣй исторіи литературы руской п. з. „Поглядь на просвѣту и на справы суспѣльно-національнѣ“.

ку долю хлѣборобѣвъ, котрѣ звались хлопами, се-бѣ-то невольниками, и зѣ-за тяжкои недолѣ стояли ѓдсторонѣ-бѣ самыхъ починѣвъ змаганѣ просвѣтныхъ. Про-те патентомъ зѣ 5. цвѣтня 1782. р. знѣсь той великій реформаторъ невольниче пѣдданство (Leibeigenschaft) и сямъ дѣломъ ставъ ся справдѣшнимъ добродѣемъ тои низшой версты суспѣльности, щѣ въ Польщи бѣ р. 1573. побивалась неволею й недолею. Правда, що хлѣборобѣ остававъ ся ще панскимъ пѣдданнымъ, що мусѣвъ робити панщину, давати данины, слухати приказѣвъ дѣдича й его прислуги (офиціалистѣвъ): однакже переставъ бути безправнымъ невольникомъ, якимъ бувъ до року 1782. ѓд-такъ хлѣборобѣ не бувъ безъуслѣвно прикрѣпощенный до землѣ: бнѣ мѣгъ розвязатись зѣ своимъ паномъ, та бодай голѣручь ити въ свѣтъ и взятись за яке ремѣсло. Такій хлопъ мѣгъ уже по своѣй воли женитись, — бнѣ ставъ бути чоловѣкомъ, щѣ має свое сердце, свое житѣ¹⁾.

Зѣ-помѣжъ прочихъ реформъ сего цѣсаря годить ся ще спѣмнути про те, що бнѣ скасувавъ деякѣй монастырѣ Василяняскѣй²⁾. Именно замкнено 6. ве-

¹⁾ Володимирѣ Барвѣньскѣй, „Въ столѣтній роковины вступленя на австрѣйскѣй престолѣ цѣсаря Юсѣфа II.“ (1780—1880). ѓт-читъ — выголошенный на вечерѣ дня 17. (29.) листопада 1880. У Львовѣ; стор. 36. 37.

²⁾ Рускѣхъ монастырѣвъ було багато въ вѣдѣ XVIII. Михайло Коссакъ, авторъ вельми важной статѣ п. з. „Короткѣй поглядѣ на монастыри и на монашество руске“, начисливъ 319 монастырѣвъ въ Галичинѣ, на Буковинѣ и въ угорскѣй Руси. („Шематизмъ провинци св. Спасителя чина св. Василя Великого въ Галициѣ... и Короткѣй поглядѣ на монастыри и на монашество руске, ѓтъ заведеня на Руси вѣры Христовой ажъ по нынѣшное время“. Во Львовѣ 1867). Именно выказавъ М. Коссакъ, що въ епархиѣ Львовскѣй було 130, а въ епархиѣ Перемыскѣй 106 монастырѣвъ мужескихъ, мѣжъ-тымъ коли въ обохъ сихъ епархиѣхъ находилось 36 монастырѣвъ женскихъ. ѓдтакъ по это почисленю въ

ресня 1785. р. славный монастырь Скитскій (близко Манявы)¹, по чомъ черцѣ порозмѣщувались по монастыряхъ буковинскихъ. Урядови цѣсарскому не вподобалось мабутъ, що сей монастырь привдержувавъ ся сильно православія, та що дѣстававъ зъ російской касы державной по 300 рублѣвъ щѣ 5 лѣтъ. Одаткъ замѣчае дръ Юліанъ Целевичъ въ Исторіи Скиту Манявского, що „якъ бы не Скитъ и его дѣяльнѣсть и впливъ на монастырь и загаломъ на духовенство, була бы епархія Львѣвска перейшла на унію пѣвъ столѣтїа скорше, якъ то ся стало, а найдалше въ 1677. або 1681. р.“²). Звѣстно-жь, що въ 1692. р. приняла церковну унію епархія Перемыска, а въ 1700. р. епархія Львѣвска, що одтакъ въ началку XVIII. вѣку признавалось до уніѣ девять рускихъ епархій, мѣжь-тымъ коли православнїй въ границяхъ давной Польщѣ мали лишь одного владыку Могилевского³). Троха пѣзнѣйше приняло унію церковну брацтво Ставропигійске (1709) пѣдъ тою вымѣнкою, щобъ зависѣло впрѣсть ѣдъ престола римского, на щѣ папа Климентїй XI. (5. цвѣтня 1709. р.) дѣйстно призволивъ. Опѣ-

угорскѣй Руси було въ загалѣ 24, а на Буковинѣ 23 монастырь. Теперь изъ 319 монастырьвъ осталось ще въ цѣлѣй Галичинѣ 14 монастырьвъ мужескихъ, а 2 женскї; впрѣчѣмъ въ угорскѣй Руси есть 7 монастырьвъ, мѣжь-тымъ коли на Буковинѣ тѣлько 3 православнїй монастырь истнують. — Въ своѣй розвѣдцѣ про монастырь начисливъ М. Коссакъ 314 монастырьвъ, котрї були въ діецезіяхъ Кївскѣй, Смоленскѣй, Полоцкѣй, Чернигѣвскѣй, Пиньско-Гродненскѣй, Луцко-Острожскѣй, Володимирскѣй и Холмскѣй. Такъ отже всѣхъ рускихъ монастырьвъ було колись 633.

¹) Манява — село въ повѣтѣ Богородчанскѣмъ.

²) „Исторія Скиту Манявского вразъ зъ зборникомъ грамотъ, листѣвъ и деякихъ судовыхъ документѣвъ, дотычныхъ того монастыря“. У Львовѣ 1887; стор. 66.

³) *ibid.*, стор. 67.

ся рескриптомъ цѣсарскимъ (7. вересня 1788. р.) названо се брацтво Институтомъ, а сеніорѣвъ его ѳтцями и провѣдниками руского народу (*patres et proceres gentis ruthenae*).

Та й въ загалѣ правительство цѣсарске заявляло Русинамъ свою прихильнѣсть, по-за-якъ Іосифъ II. (13. жовтня 1782. р.) приказавъ, щобы всѣ три обряды, латинскій, грецко-католицкій и орменскій, користувались въ Галичинѣ одними правами, щобъ ѳтже одинъ обрядъ передъ другимъ не захоплювавъ собѣ нѣякого первенства. Правда, що вже по смерти того цѣсаря противники Русинѣвъ хотѣли ѳдвернути ѳдъ нихъ опѣку корони, однако цѣсаръ Леопольдъ II. затвердивъ таки (8. липня 1790. р.) всѣ тѣ права, якими руска церковь хѣснувалась ѳдъ кѣлькохъ рокѣвъ. Саме-тогдѣ оба епископы, Львѣвскій, Петро Бѣлянскій, и Черемьскій, Максимиліанъ Рылло, просили цѣсаря, щобы одного зъ епископѣвъ грецко-католицкихъ поставлено митрополитомъ Галицкимъ; сучасный бо Кіѣвско-Галицкій митрополитъ Теодосій Ростоцкій зъ волѣ царскої живѣ въ Петербурзѣ и не мавъ нѣякои власти надъ епархіями, щѣ находились по-за границями Россіѣ. Справы тої не рѣшали въ Вѣднѣ черезъ лѣтъ шѣснацять; коли-жь Ростоцкій умеръ (1804), то цѣсаръ Францъ I. декретомъ зъ 11. вересня 1806. р. затвердивъ внесокъ придворной канцеляріѣ щѣ-до ѳдновленя митрополіѣ Галицкой. ѳдтакъ 11. серпня 1808. р. поставлено епископа Черемьского Антонія Ангеловича митрополитомъ Галицкимъ, архіепископомъ Львѣвскимъ и епископомъ Каменецкимъ.

Вже въ 1809. р. новый митрополитъ ѳдогравъ важну ролю въ дѣяхъ Галичины. Въ тѣмъ роцѣ Наполеонъ поборовъ Австрію пѣдъ Ваграмомъ и сполучивши захѣдну Галичину зъ ново-утворенымъ князѣвствомъ Варшавскимъ ѳддавъ тую нову державу королеви саскому Фридри-

хови Августови. Опбсла польскій генераль Рожнецкій займивъ захѣдну Галичину и явивъ ся зб своимъ полкомъ у Львовѣ. Рускій нарѣдъ не бажаючи повернути пѣдъ польску управу, добачавъ въ митрополитѣ Ангеловичу морального своего провѣдника въ тѣмъ польскѣмъ заворушеню¹⁾. Тому-то не повелось Рожнецкому склонити Русинѣвъ до повстаня противъ Австрій, вѣз-за чого войско австрійске небавомъ (въ червни 1809. р.) опята заняло столицю Галичины.

Кѣлька лѣтъ опбсла дѣждавъ ся Ангеловичъ затвердження Львѣвской митрополичей капитулы. Се послѣдовало по довгихъ пересправахъ выданемъ диплому цѣсарского зъ дня 25. лютого 1813. р.²⁾ Сю справу спинали черцѣ-Василіане, котрї всю власть церковну хотѣли захопити въ свои руки. Въ загаль зъ симъ „пралатскимъ“ чиномъ „бѣле“ духовенство вело довголѣтнї споры, не хотячи пѣддаватись пѣдъ кормигу духовенства „чорного“.

Коли Ангеловича поставлено митрополитомъ, не було вже рускихъ выкладѣвъ для слухачѣвъ философіѣ

¹⁾ Вѣрнымъ товаришемъ митрополита въ тыхъ злидняхъ бувъ славный архи-пресвитеръ крылоса митрополичого, Мнхайло Гарасевичъ. Пѣсля нападу повстанцѣвъ на палату при церквѣ катедральной митрополитъ Ангеловичъ вразъ зъ Гарасевичемъ опустивъ Львовъ (8. червня 1809) и ѣдтакъ оба тѣ іерархи по великихъ трудахъ дѣстались до села Сенечола въ Бескидахъ, хотячи переправитись до Угорщины. Однакже въ Сенечолѣ захопивъ обохъ путникѣвъ въ свои руки тамошнїй князь (вѣйтъ) Кость Джуловичъ и передавъ ихъ повстанцямъ. Але въ Стрию освобождено обохъ страдальцѣвъ, коли туды наспѣла вѣсть, що гѣродъ Львовъ заняло вже войско австрійске. („Антонїй Ангеловичъ, митрополитъ галицкїй, во время 1809. года“. Стата въ „Перемышлянинѣ“, мѣсяцесловѣ на годъ 1859, стор. 59—63).

²⁾ Капитулу епископску въ Перемышлї затверджено 20. цвѣтня 1816. р.

и богословія, ба й университетъ перенесено въ 1805. р. изъ Львова до Кракова. Сей бо городъ Ягайлонвъ доставъ ся подъ власть Австріи при третімъ подѣлѣ Польщѣ (1795), и одтакъ урядъ цѣсарскій не хотѣвъ удержувати въ однімъ краю короннімъ два университеты, коли въ Краковѣ истнувала стародавна академія. Такъ отже оставъ ся у Львовѣ тѣлько лицей (Lycæum) зъ чотырма бддѣлами, се-бъ-то зъ бддѣломъ богословскимъ, юридично-политичнымъ, медично-хирургичнымъ и философичнымъ. Тѣ окремі бддѣлы называно студіями¹⁾. Коли-жь въ 1815. роцѣ Краковъ оголошено републикою, то урядъ австрійскій бувъ приневоленный опятъ отворити университетъ у Львовѣ. Одвѣтныи дипломъ цѣсарскій выдано 7. серпня 1817. р.; одтакъ 4. падолиста одбулась инавітурація университета, котрый названо именемъ цѣсаря Франца. А вже-жь въ ново-отвореній академіи не заведено выдѣлу медичного, по-за-якъ уже въ тѣмъ университетѣ, щѣ его засновавъ бувъ цѣсарь Іосифъ II., сей факультетъ для недостатчѣ слухачѣвъ не мѣгъ розвиватися. Заведено отже лишъ три выдѣлы: богословскій,

¹⁾ Мѣжь професорами лицей Львовского вызначуваъ ся именно Иванъ Лавровскій, докторъ богословія и философіи. Онъ учивъ богословія пастырского, одтакъ религіи (въ бддѣлѣ юридично-политичномъ и философичномъ) и языка грецкого (въ бддѣлѣ философичномъ). Ему присвятивъ Іосифъ Левницкій, авторъ руской грамматики, ось-таку похвальну згадку: „Покойный Иванъ Лавровскій, крилошанинъ, былъ правдивымъ ученымъ рускимъ, котрый добре разумѣлъ языкъ церковный и народный, першій запровадилъ при каедрѣ въ Перемышля натомѣсть польскихъ гомилий гомилии руския до народа...“ („Очеркъ основанія галицко-руской Матицѣ и справозданіе первого собору ученыхъ и любителей народного просвѣщенія“. Составлено Яковомъ Головацкимъ. Въ Львовѣ 1850. I. „Слово, говорене Іосифомъ Левницкимъ въ общемъ засѣданію на сѣздѣ ученыхъ рускихъ, дня 26. жовтня 1848“; стор. 83.)

юридичний и философичний з курсомъ медично-хирургичнымъ и зъ гимназією шестикласовою.

Изъ проявъ тогдѣшнього житя политичного въ Галичинѣ можна записати хіба лишь оголошенє конституціі становѣ галицкихъ (18. цвѣтня 1817). Въ наслѣдокъ сего акту обѣ капитулы рускій, Львовска й Перемыска, набули права высылати своихъ депутатѣвъ на соймѣ постуляційный. Найгбднѣйшимъ такои чести бувъ заслуженый крилошанинъ Михайло баронъ (Neustern) Гарасевичъ. Однакъ его не выбрано, та депутатомъ капитулы Львовскои поставлено Гавріила Дубовицкого; Перемыску же капитулу заступавъ на тѣмъ шляхоцѣмъ соймѣ ученый крилошанинъ Иванъ Могильницкій. А вже-жъ изъ тыхъ соймѣвъ постуляційныхъ нарѣдъ рускій нѣчого не хѣснувавъ, та пробудивъ ся изъ своего сну ажъ въ 1848. р., коли за панованя Фердинанда I. (25. цвѣтня) народамъ австрійскои державы оголошено конституцію. Се стало ся именно въ наслѣдокъ тыхъ либеральныхъ идей, якими Европа въ мартѣ того року була заворушилась.

Въ цѣли бдродженя народного громадка просвѣченыхъ Русинѣвъ завязала у Львовѣ головну Раду руску. Зъ трыста Русинѣвъ, людей духовныхъ и свѣтскихъ, збѣралось 2. мая 1848. р. въ сали консисторскѣй у св. Юра. Навпередъ бддано честь заслугамъ Маркіяна Шашкевича, щѣ сильно поллюбивъ свою народнѣсть и бувъ першимъ просвѣтителемъ Руси въ мовѣ рѣднѣй. Згадкою за того славного мужа освячено той збѣрѣ патріотѣвъ рускихъ, котрѣ дорогій заповѣтъ Маркіяна хотѣли сповнити запопадливимъ трудомъ около добра землякѣвъ¹⁾.

¹⁾ Тогдѣ выголошено стишокъ Антона Петрушевича („Братямъ Галичанамъ“), починаючій ся сими строфами:

Предсѣдателемъ того збору выбрано заслуженного крилошанина Михайла Куземского; а вже слѣдующого дня, 3. мая, запрошено епископа-суфрагана Григорія Яхимовича, щобъ обнявъ провѣдъ въ головной Радѣ руской. И отъ, уже 10. мая выдано ѳдозву до руского народу, въ котрой мѣжь ишимъ отъ-се сказано:

...„Мы Русины галицкѣй належимо до великого руского народу, котрый однимъ говоритъ языкомъ и 15 миліонѳвъ выносить¹⁾, зъ котрого полтрѳтя миліона землю галицку замешкуе. Той нарѳдъ былъ колісь самодѣльный, рѳвналъ ся въ славу найможнѣйшимъ народамъ Европы, малъ свѳй письменный языкъ, свои власни уставы, своихъ власныхъ князѳвъ; однимъ словомъ былъ въ добромъ бытѳю, заможнымъ и сильнымъ“...

...„Пробудился уже и нашъ левъ рускій и красну намъ ворожить пришлѳсть. Вставайте-жъ, братя, вставайте съ долгого сну вашего, бо уже часъ! Встаньте! але не до звады и незгоды! но двигнѣмся ра-

Гей, кто Русинъ весели ся!
 Покинъ смутокъ,
 Отри слезы, —
 Не жури ся!

Ще не згибло руске слово,
 Такъ намъ миле,
 Ще го чути
 Наоколо

Ще Бѳгъ ласкавъ Галичаномъ:
 По Днѣстрови,
 Коло Буга
 И надъ Сяномъ.

Лишь погасли съ боярами
 Князѳвъ роды;
 Но Габсбурги
 Правлятъ нами...

(„Зоря галицка“ зъ 1848. р. число 1.)

1) Всѣхъ Русинѳвъ - Украинѳвъ (крѳмъ Бѣлорусѳвъ) числять теперъ звышь 21 миліонѳвъ, именно:

а) на Украинѣ	18,000.000
б) въ Галичинѣ	2,516 542
в) въ угорской Руси	600.000
г) на Буковинѣ	239.690.

зомъ, щобы піднести народність нашу и забезпечити дані намъ свободы“...

... „Будемъ дѣлати въ способъ наступающій :

а) „Первымъ заданьемъ нашимъ буде, заховати вѣру и поставити на рѣвни обрядокъ нашъ и права церкви и священникѣвъ нашихъ съ правами другихъ обрядкѣвъ“.

б) „Розвивати и вносити народність нашу во всѣхъ еи частехъ : выдосконаленьемъ языка нашего, запровадженьемъ его въ школахъ низшихъ и выжшихъ, выдаваньемъ писемъ часовыхъ, утримованьемъ кореспонденцій съ письменными такъ нашими, якъ инными до щепу славянського належачими, розширеньемъ добрыхъ и ужиточныхъ книжокъ въ языкѣ рускѣмъ, и усиленнымъ стараньемъ, впровадити и на рѣвни поставити языкъ нашъ зъ инными въ урядахъ публичныхъ“ и т. д.

в) „Будемъ чувати надъ нашими правами конституційными, розпознавати потреби народу нашего, и поправленя быту нашего на дорозѣ конституційной шукати, а права нашѣ одъ всякой напасти и оскорбленя стали и сильне хоронити“¹⁾.

Проводырѣ Русинѣвъ галицкихъ користуючись опѣкою губернатора Франца Стадіона дбали щиро про добро свои народности. Проте ще передъ завязаньемъ головою Рады рускою, коли рознесла ся чутка, що небагомъ оголосять конституцію, подано (19. цвѣтня 1848. р.) на руки Стадіона петицію до цѣсаря Фердинанда, въ котрой высказано отъ-сѣ бажаня Русинѣвъ: 1) щобы вѣдъ всѣхъ народныхъ школахъ²⁾ той части Галичины, де людність єсть чисто-руска або переважно руска, наука

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848, число 1.

²⁾ Народными школами звались школы сѣльскій, тривіальній и головній.

выкладалась въ мовѣ рускѣй; — 2) щобы въ тыхъ округахъ Галичины, въ котрыхъ живутъ Русины, такожь въ высшихъ школахъ мовѣ рускѣй призволено таке розширене, яке есть одвѣтнымъ рускѣй людности; — 3) щобы всѣ красвѣ уставы, цѣсарскѣй приказы и рѣшеня всѣхъ урядѣвъ оголошувано рускому народови въ мовѣ рускѣй; — 4) щобы въ тѣй части Галичины, де живутъ Русины, поставлялись такѣ урядники, котрѣ добре знаютъ мову руску; — 5) щобы грецко-католицкихъ священникѣвъ пѣдготовлено въ студіяхъ такъ, абы могли своимъ парафіянамъ науку-вѣры й моральности выкладати въ рускомъ языцѣ; — 6) щобы ѡдбулось зрѣвнане духовенства всѣхъ трохъ обрядѣвъ, с. е. грецко-католицкого, латиньского и орменьского во всѣхъ правахъ, привилегіяхъ и достоинствахъ; — 7) щобы Русинамъ були приступнѣй всѣ публичнѣй уряды и всѣ громадскѣй та городскѣй послуги¹⁾.

Въ наслѣдокъ сеи просьбы надѣслано Радѣ рускѣй отъ-се рѣшене министерске зъ дня 9. мая т. р.: 1) Во всѣхъ народныхъ школахъ тыхъ округѣвъ, въ котрыхъ люднѣсть есть чисто-руска або въ бѣльшой части руска, наука подаватись буде въ мовѣ рускѣй; — 2) поза-якъ руска мова въ теперѣшнѣмъ своѣмъ розвою ще не зовсѣмъ годить ся до выкладу многихъ науковыхъ предметѣвъ, то поки-що въ высшихъ школахъ „русского краю“ поставитъ ся напередъ катедра для руского языка, щобъ учащѣй ся молодежи подати способнѣсть до основного выученя рѣдной мовы, и щобы прискорити еи выобразование; — 3) узнае ся потреба науки въ мовѣ рускѣй для кандидатѣвъ стану духовного, про-те цѣсарь приказуе, щобы въ семинаріяхъ всѣ клирики вчились

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848; число 2.

рѣднои мовы, и щобы заведено окремѣ вправы практичнѣ; — 4) правне зрѣвнане всѣхъ трохъ обрядѣвъ буде дѣйствию наблюдати ся во всѣхъ правахъ, привилегіяхъ и достоинствахъ, и ѡдтакъ не допустити ся, щобъ одинъ обрядъ передъ другимъ займавъ собѣ первенство; — 5) припущене Русинѣвъ до всѣхъ публичныхъ урядѣвъ и такожь до всѣхъ мѣйскихъ и громадскихъ послугъ забезпечено вже §-омъ 24. патенту уставного, и буде предметомъ бережливои уваги правительства.

Впрочѣмъ заявлено въ сѣмъ рѣшеню, що третій и четвертый уступъ тои просьбы залагоджено вже уставнымъ патентомъ зъ дня 25. цвѣтня 1848. р. Тамъ же сказано, що законы будуть оголошуватись такожь въ мовѣ рускѣй, та що урядники въ тѣй части Галичины, де жиють Русины, мають знати ихъ мову¹⁾.

Въ тѣмъ часѣ були отже Русины любимцями австрійского правительства и могли выѣднати собѣ деяку пѣльгу въ житю народнѣмъ. И дѣйствию, тогдѣшний провѣдывръ Русинѣвъ были гѣдними заступниками галицко-русского народу передъ короною и передъ правительствомъ. Прѣте около епископа Григорія Яхимовича и крилошанина Михайла Куземского²⁾ горянулись всѣ щарѣ патріоты рускѣй, именованно Иванъ Борисикевичъ, Игнатій Галька, Яковъ Геровскій, Яковъ Головацкій, Иванъ Гущалевичъ, Иванъ Жукѣвскій, Алексѣй Заклинскій, Федѣръ Леонтовичъ, Михайло Малиновскій, Антѣнъ Могильницкій, Рудольфъ Мохъ, Антѣнъ Павенцкій, Григорій Сав-

¹⁾ *ibid.*, число 3.

²⁾ Григорій Яхимовичъ, епископъ и суфраганъ митрополита Михайла Левицкого, бувъ предсѣдателемъ головной Рады руской до мѣсяца марта 1849. р., поки его не поставлено епископомъ Перемыскимъ. Опѣсля ставъ предсѣдателемъ Рады Михайло Куземскій, щѣ заступавъ Яхимовича въ провѣдѣ Русинѣвъ.

чиньскій, Левъ Трѣщакѣвскій, Никола Устіяновичъ и и. Всѣ они любили свѣй нарѣдъ и пѣдъ розумнымъ проводомъ обохъ тыхъ мужѣвъ стали запопадливо трудитись для добра Руси.

Але такі патріотичні змаганя нашихъ землякѣвъ не подобались Полякамъ, котрі небавомъ постарались о теб, що противъ головної Рады рускои повставъ збѣрръ польско-рускій. Въ сали редутовѣй старого театру¹⁾ зѣйшлись 23. мая 1848. р. деякі графы, дѣдичѣ, емигранты, адвокаты, урядники, письменники и студенты университетскі и завязали раду пѣдъ назвою рускій Собѣрръ²⁾. Се були въ бѣльшѣй части Поляки такі, щѣ походили зъ руского роду. Они-то бажали, щѣбъ Русь галицка полюбила польскі порядки и зъ-годомъ-перегодомъ перетворилась въ Польшу. Той рускій Собѣрръ выдавъ 8. червня 1848. р. ѣдозву до „братіи Русинѣвъ“, звѣщаючи мѣжъ иншими ось-такіи принадніи слова:

— „Русины! днесъ будить ся народнѣсть руска, бо духъ Божіи зступивъ на землю и зрѣвнавъ якъ народы такъ и люди съ собою“.

„Въ намѣреню, тую народнѣсть воздвигнути, завязало ся въ Львовѣ два собраня пѣдъ назвою Рада народа руска (святоюрска) и Собѣрръ рускій. Первая складаюча ся по найбѣльшой части зъ превелебныхъ священникѣвъ, не може ся skutечно займовати чимъ инымъ, токмо дѣлами церковными и честною працею о спасеню небеснѣмъ. А нашъ Собѣрръ складаючіи ся не токмо зъ велебныхъ отцѣвъ духовныхъ, але такожь зо всѣхъ ин-

¹⁾ Старый театръ стоявъ на тѣмъ мѣсци, де теперъ простягае ся пляцъ, щѣ zove ся „castrum“.

²⁾ Межи членама руского Собору були три священники рускі: Викторъ Дольницкій, д-ръ Онуфрій Криницкій и Ромуальдъ Крижановскій.

чихъ станѣвъ, постановивъ, не минаючи такожъ праведного намѣренія рускои Рады, заняться всѣми потребамъ руского народа. Въ тѣй мысли буде виходити Денникъ руского Собора, который опѣць нашого міра свѣтлыхъ мужѣвъ поручаемо“.

„И вѣдомо чинимо передъ Господомъ Богомъ, міромъ хрестіянськимъ и цѣлымъ свѣтомъ, що намѣренемъ нашимъ єсть“ :

„Чувати надъ народностею рускою, причиняти ся до ей свободного и независимаго розвитку, просвѣщати нашъ нарѣдъ; пѣднести его до участництва въ справахъ цѣлого народа; запровадити такъ школы нижшій яко и выжшій въ языцѣ рускѣмъ; научити его уживати на добро наданыхъ ему свобѣдъ конституційныхъ; чувати надъ правами и добромъ цѣлого народа; вѣспирати и воздвигати писменництво наше руске впливомъ нашимъ и маѣткомъ, наконецъ старатися, кѣлько въ силахъ нашихъ буде, о полѣишенѣ доли духовенства руского, абы могло такъ высокому своему поволанію безъ перешкоды ѡдповѣдати, — при тѣмъ же всѣмъ утримовати всѣми силами згѣду и єднѣсть зъ народомъ вѣспѣльного нашего отечества, щѣбы буря неяду и колотнѣ, тая поэма¹⁾ страшливая, щѣбъ дерева зъ корѣньѣмъ вырывает, и всеѣ зъ землею рѣвнат, не попсувала тыхъ молодыхъ лѣторостей, которіи не давно въ землю нашу святу часъ вѣткнуув“.

Сю ѡдозву пѣдписали шѣстьдесятъ и чѣтыри дѣйстви члѣны руского Собору, именно чѣтыри графы: Александръ, Юліанъ и Володимиръ Дѣдушицкіи, та Антѣнъ Голѣвскій, ѡдтакъ Онуфрій Кривницкій, професоръ богословія, Антѣнъ Домбчанскій, совѣтникъ суду шляхоц-

¹⁾ поэма або пѣзьма — ненависть, месть, воружня.

кого, Касперъ Ценглевичъ, письменникъ¹⁾, Янъ Захаріа-севичъ, письменникъ и и.

Небавомъ опбсла члены того собору хотѣли выдавати свою часопись и стали глядати одвѣтного ѡ редактора. И ось нашли талантливого Русина, Ивана Вагилевича, що самохѣтъ покинувъ администрацію капеляніѣ въ Нестаничахъ²⁾ и ставши редакторомъ Дневника руского, высказавъ вже 12. серпня 1848. р. програму руского Собору въ сихъ словахъ:

„Цѣль руского Собору есть: опѣкованіе ся народностію рускою, причиненіе ся до ви свободного и независимого развитія, а при томъ удержуваніе згоды и одности зъ міромъ соплеменной народности въ нашей спольной отчинѣ“.

„Однимъ зъ найперсихъ средствъ, якимъ хочеть рускій Соборъ дойти до своєї цѣли, есть просвѣщеніе народное. а то осягнути можна литературою рускою. Отже-жь въ томъ намѣренію постановилъ рускій Соборъ издавати письмо періодическое подъ назвою „Дневникъ рускій“. — — Дневникъ сей будетъ выдаватися зъ початку що тыждня разъ, позднѣйше два разы на тыждень, и то въ одинъ листъ великого розміру буквами кириллскими, а по причинѣ, що многі Русины не мають доброй вѣдомости сихъ буквъ, то якось число екземпляровъ будетъ издано и латинскими буквами, такъ що пренумеранты по своей воли могутъ брати екземпляръ печатаны одними або другими типами“.

¹⁾ Про политичну дѣяльність Каспра Ценглевича гледи статью Ив. Франка п. з. „Польске повстанє въ Галичинѣ 1846. року“ въ „Зорѣ“ Ом. Партицкого зъ 1884. р. ч. 4; порбви. „Зорю“ зъ 1886. р., число 8., стор. 135.

²⁾ Администраторомъ капеляніѣ въ Нестаничахъ бувъ давнѣйше Маркіянъ Шашкевичъ.

Перше число Дневника руского выдано 18. (30.) серпня 1848. р., а вже зъ числомъ 9., дня 13. (25) жовтня т. р. перестала сеся часопись виходити, не здобувши собѣ прихильникѣвъ мѣжь Русинами¹⁾. Головнымъ намѣромъ Дневника було зъєднати собѣ простый людъ, и про-те захвалювано всѣлякѣ пѣльги, якими корыстувались хлопы за польского панованя²⁾. А по-за-якѣ рускому Соборови звѣстно було, що руске духовенство має найбѣльшій впливъ на людъ, то намагавъ ся бнѣ зъєднати священникѣвъ для великой польской ѣтчины³⁾. А вже-жѣ всякѣ ѣбѣтницѣ руского Собору, зложенѣ „передъ Богомъ, мѣромъ христѣянскимъ и цѣлымъ свѣтомъ“ були лишѣ пустыми фразами для обаламученя Русинѣвъ⁴⁾. Тому-то

¹⁾ „Дневникъ рускій“ находить ся въ библиотечѣ Дому народного и такожь въ библиотечѣ имени Оссолинскихъ. Въ библиотечѣ Дому народного суть всѣ 9 чисель, а то числа 1. 2. 3. 4. 5. и 9., печатанѣ латинскими буквами, а числа 6. 7. 8. печатанѣ кирилицею. Въ библиотечѣ же имени Оссолинскихъ зберігають ся числа 1. 2. 3. 4. 6. 7. 9., печатанѣ буквами латинскими.

²⁾ Порѣвн. „Повѣсть Дѣда-дѣрника о вояцкой службѣ“: — „Маєте знати, що за польскихъ часѣвъ и рядѣвъ, то хлопѣвъ не брали въ рекруты. Хлопъ малъ щѣ коло ґрунту робити и мусѣлъ ґрунту пильновати, а только шляхтичѣ вояцку службу робили. Хиба якѣ хлопъ самъ добровольно до польскихъ жолнирѣв при-сталъ, то го приймили; а коли ся добре справовалъ, то такого хлопа-жолнера зробили шляхтичемъ и по войнѣ зъ королевщины надали му вольный ґрунтъ шляхоцкѣй. Ажъ якѣ ту зайшли Нѣм-цѣ, то постановили рекрутацію на хлопѣвъ за Богъ-да-прости“.
(Число 2.)

³⁾ Порѣвн. „Дневникъ рускій“, число 1. „Ѡгозва Собору руского до велебныхъ священниковъ“. Тутъ сказано мѣжь иншимъ отъ-се: „На буйныхъ нивахъ нашей премилой ѣтчины розросло ся дерево народности въ два пресильны конарѣ, — однимъ конаремъ естъ народъ рускій, а другимъ народъ польскѣй...“

⁴⁾ „Русины въ роцѣ 1848.“ („Зоря“ Ом. Партицкогo зъ 1880. р., число 24., стор. 314.)

Никола Устіянович остерегавъ землякѣвъ, щобъ не давались обманути тыми обѣтництвами панскими, а членѣвъ головной Рады заохочувавъ зберегати святощѣ народнїй кажучи: „Не бѣйте ся, не встыдайте ся обставати за чисто-рускою справою; вы були-сьте першїй, щѣ-сьте ся за народностею и бѣвѣчными правами руского народу бѣдозвали, вы зъ народомъ рускимъ все-сьте щире гадали, и теперъ щире гадаете, а народъ рускїй припаде цѣлымъ серцемъ до васъ“...¹⁾

Та й тяжкїй були напасти того Собору на головну Раду руску. Называно єѣ товариствомъ „святоюрскимъ“, зборомъ священникѣвъ „темныхъ и лукавыхъ“; бѣтакъ говорено, що члены Рады хочуть бути губернаторами и Богъ-зна' якими достойниками, що Рада „тхне езуитизмомъ“, та що старає ся людъ сѣльскїй своєю часописю „Зоря галицка“ до розбѣвъ и рѣзнїѣ пѣдбурити²⁾. Однакже проводырѣ Русинѣвъ зъумѣли честно бѣперти всякїй клеветы могучихъ противникѣвъ и бѣтакъ не переставали трудитись для добра своихъ землякѣвъ. И справдѣ, въ першѣмъ и другѣмъ роцѣ своего именованя головна Рада руска займалась щиро справами народными, ба, вже въ третѣмъ мѣсяци по завязаню сего политичного товариства заступникъ предсѣдателя, Михайло Куземскїй, мѣгъ передѣ земляками похвалитись ось-такимъ плодомъ запопадливого труда рускихъ патріотѣвъ: „...Обудили-сьмо зъ долговѣчного сна нашу народнѣсть: бо привели-сьмо до пѣзнаня житя, а житя свободного, народъ нашъ рускїй, долго утисненый и зганьбленый, бо воскресили-сьмо въ немъ любовь къ просвѣщенїю и бѣученїю полезному“...³⁾. Впрочемъ часопись „Зоря галиц-

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848; число 6, стор. 26.

²⁾ *ibid.*, число 24.

³⁾ *ibid.*, число 12. „Слово честного заступника предсѣдателя

ка“ була знаменитимъ речникомъ всякихъ народнихъ змаганъ Рады рускои и стояла вѣрно на сторожи правъ Русинѣвъ.

Вже въ 1848. р. подношено важну справу подѣлу Галичини на двѣ провинціѣ, на руску всходну и польску захѣдну¹⁾; вже тогдѣ высказано бажанє утвореня рускои гвардіѣ народнои.²⁾ Въ тѣмъ-то роцѣ (въ кѣнци мая) головна Рада выслала депутацію на славянскій собѣръ въ Празѣ, щобъ змаганя галицкихъ Русинѣвъ стались звѣстными всѣй славянщинѣ.³⁾ Опѣсля въ 1849. р.

Мих. Куземского съ причины двомѣсячного дѣянія Рады головнои, загрѣвающее до дальшого ревного дѣянія“.

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848; число 18.

²⁾ Въ 1849. р. утворено дѣйстно баталіонъ рускихъ стрѣльцѣвъ (1.600 мужа), котрыхъ провѣдникомъ бувъ майоръ Ватерфлитъ. Офицеры сего баталіону представились Радѣ рускѣй дня 27. мая (8. червня) 1849. р. Дня 6. вересня т. р. вырушили тѣ стрѣльцѣ (Freischor) изъ Львова въ похѣдъ до Угорщины, коли тамъ заворушилась домашня усобица. Пѣсля вѣйны угорскои розвязано той баталіонъ рускихъ стрѣльцѣвъ.

³⁾ Депутатами головнои Рады рускои на собѣръ славянскѣмъ въ Празѣ були: д-ръ Григорій Гинилевичъ, Иванъ Борискевичъ и укѣнченый богословъ Алексѣй Заклинскій. Присутнѣ Славяне узнали бажаня Русинѣвъ зовсѣмъ оправданными и спонукували Полякѣвъ, бути справедливыми для своихъ сусѣдѣвъ. Рускѣй пѣснѣ й думы спѣвано на зборахъ Славянъ, а мову руску названо „найделикатнѣйшою“ зѣ всѣхъ славянскихъ языкѣвъ. („Зоря галицка“, 1848, число 10.) Тѣлько одинь-одинѣвнѣйскій Касперъ Ценглевичъ, щѣ небавомъ опѣсля ставъ членомъ „руского Собору“ выступавъ въ Празѣ завзято противъ Русинѣвъ и не хотѣвъ ихъ узнавати народомъ, окремимъ ѣдъ Полякѣвъ. („Зоря“ Ом. Партицкого зъ 1884. р. — статья Ив. Франка п. з. „Польске повстанє въ Галичинѣ 1846. р.“, число 4., стор. 27) — Цѣлый собѣръ подѣливъ ся на три секціѣ: першу секцію творили Русины и Поляки, другу Словѣнцѣ, Хорваты, Сербове и Дальматинцѣ, третю Чехи, Моравляне, Шлезаци й Словаки. Руско-польска секція складалась изъ 63 членѣвъ. Президентомъ тоя секціѣ бувъ

головна Рада старала ся навязати взаимны зъ Буковиною и зъ Русью угорскою. Дня 4 (16.) лютого т. р. Иванъ Борискевичъ представивъ Радѣ послѣвъ буковинскихъ; тогдѣ-то профессоръ Никола Гакманъ за явивъ радѣсть Буковины изъ-за того, що нарѣдъ галицко-рускій упоминае ся мужно о свои права¹⁾. Одаткъ 20. липня т. р. выдала Рада бдозву „до народу руского въ Угорщинѣ“, звѣщаючи мѣжь иншимъ отъ-се: — „Промавляемъ до васъ именовъ народа руского галицкого въ спѣльнѣй нашѣй справѣ рускѣй, подаваючи вамъ долонь ко соединенію, щобы всѣ Русины були однимъ сильнымъ въ спѣльнѣмъ сообщенію щасливымъ народомъ...“²⁾

Але-жь Русины були въ Галичинѣ едиными любим-

д-рѣ Либельтъ изъ Познани, вице-президентомъ и першимъ секретаромъ поставлено Вацлава Залеского (щѣ небавомъ опѣсля ставъ губернаторомъ Галичины), другимъ секретаромъ бувъ Семиньскій, а подѣ-секретаромъ Заклинскій. На сѣмъ соборѣ Славянъ въ Празѣ Русины завязали зъ Поляками федерацію на пѣдставѣ рѣвноправности руской мовы зъ польскою въ урядѣ, школѣ и въ гвардіи народнѣй, на пѣдставѣ цѣлковитой рѣвности обохъ обрядѣвъ и рѣвнои дотаціѣ духовенства, лишачи до рѣшеня будущому соймови, чи й коли треба подѣлити Галичину на два окремі округи администраційнѣ. Тѣ-то „уклады“ Русинѣвъ зъ Поляками въ Празѣ пѣдписали 7. червня 1848. р. отъ-сѣ мужѣ: *Leon Sapieha, Grigoriu Гильлевич. Иван Бориспѣевич. Antoni Zygmunt Helcel. X Szczesny Buchwald. Józef Midowicz. Karol Malisz. Zaklinski Aleksy. Zenon Pogodowski. Ludwik Stecki. Maurycy Krański.* — А вже-жь соборъ славянскій, не докѣнчивши своихъ нарадѣ и не затвердивши тыхъ угодовыхъ „укладѣвъ“ Полякѣвъ зъ Русинами, бувъ розбгнанный княземъ Виндишгрецомъ по збомбардованню Праги 11. червня. („Дѣло“, 1883, ч. 61—63: „Зъ 1848 року“. Давнѣ матеріялы до оцѣненя новыхъ заходѣвъ около польско-руской угоды.)

¹⁾ „Зоря галицка“, 1849; число 15.

²⁾ *ibid.*, число 59.

цями австрійського правительства лишь дотбль, докбль графъ Стаціонъ бувъ губернаторомъ; коли-жь бнъ 4. червня 1848. р. выѣхавъ изъ Львова, а на его мѣсци ставъ губернаторомъ Вацлавъ Залескій, то Поляки заняли пануюче становище въ краю.¹⁾ Одаткъ на внесене Залеского министерство просвѣты приказало д. 29. вересня 1848. р., щобъ въ ожиданю высшего выобразованя языка руского, и закимъ прийде до подѣлу польскихъ и рускихъ частій Галичины, завести безъ проволоки языкъ польскій въ гимназіяхъ и въ академіи Львѣвскѣй.²⁾

Дбзнавшись про таке неприхильне для Русинѣвъ рѣшене министерства головна Рада ухвалила въ кѣнци

¹⁾ Губернаторъ Вацлавъ Залескій прибувъ до Львова 25. жовтня 1848. р. Тогдѣ выслала до него Рада руска депутацію, щобъ его повитати и заявити ему бажаня руского народу. Именемъ Русинѣвъ промовивъ до губернатора Иванъ Жукѣвскій, парохъ церкви св. Петра й Павла, пѣдносячи въ рускѣмъ словѣ тую заслугу Вацлава „зъ Олеська“, що бнъ збиравъ памятники усгнои рускою литературы тогдѣ, коли нашъ нарѣдъ спочивавъ ще въ глубокѣмъ снѣ, та „що Русины вже бѣ того часу (1833. р.) почали около управы рѣлѣ народнои мимо розмаитыхъ перепонъ поединчо працювати“. Одаткъ сказавъ Жукѣвскій, що сего року (1848) цѣлый нарѣдъ, доступивши свѣбѣдѣ конституційныхъ двигнувъ ся до сильного житя народного, що богато свѣтлыхъ мужѣвъ вельми запопадливо „надъ просвѣщенемъ народа працюють“, и що любовь ко народности рускѣй въ сердцахъ Русинѣвъ такъ уже розгорѣлась, що нѣяка сила людска не зможе имъ еи выдерти. — На промову Жукѣвского губернаторъ ѣдповѣвъ по-руски, що й бнъ мѣжь Русинами „на рускѣй земли“ родивъ ся, що рускій языкъ бувъ першимъ его языкомъ, котрого въ дитинствѣ довгій часъ уживавъ, та що вѣсьми силами о тее старатись буде, щобы Русинамъ щѣ-до народности и прочихъ правъ природныхъ та конституційныхъ нѣяка не дѣяла ся кривда. („Зоря галицка“, 1848., число 25. стор. 101., 105.)

²⁾ „Зоря галицка“, 1848; число 29.

жовтня выслати двоохъ депутатѣвъ (Мих. Куземского и Ив. Борискевича) до цѣсаря Фердинанда, котрый по причинѣ ворохобнѣ Вѣдньскои пробувавъ тогдѣ въ Оломунци. Саме-тогдѣ перенесено соймъ конституційный зѣ Вѣдня до Кромержа, въ Мораву, и про-те могли до тыхъ обоохъ мужѣвъ прилучитись пять соймовыхъ послѣвъ, вменно три священники, Григорій Шашкевичъ, Иванъ Ломницкій и Григорій Левицкій, та й два селяне, Василь Гармацѣй и Андрѣй Дивакѣвскій. Депутація тая упевнивши цѣсаря о вѣрности Русинѣвъ заявила ему (6. падолиста) отъ-сѣ бажаня галицко-русского народу: 1) щобы подѣлити Галичину на два краѣ, на рускій и польскій; — 2) щобъ утворити на галицко-рускѣй земли стражь народну; — 3) щобъ завести руску мову во всѣхъ школахъ; — 4) щобъ завести руску мову и письмо во всѣхъ урядахъ; — 5) щобъ якъ найскорше установити нові заряды громадскі, а замѣсць мандаторѣвъ поставити уряды цѣсарскі. — 6) щобы назначити особну комисію, котра розсудила-бъ споры о грунта и лѣсы мѣжъ давнѣйшими панамы а громадами. — 7) щобы перенести въ инші стороны тыхъ урядникѣвъ, котрі оказались неприхильными до руского народу; — 8) щобы зрѣвнати рускихъ священникѣвъ и дякѣвъ зѣ ксьондзами и органистами латиньского обряду въ гѣдности и платни, и щобъ ѳдтакъ свята рускі святковано въ школахъ, урядахъ и въ народнѣмъ житю. — Тогдѣ-то ѳдповѣвъ цѣсарь рускѣй депутаціи, що бажаня Русинѣвъ, высказані въ адресѣ, возьме собѣ до серця, и що прикаже своему министерству по-змосѣ скоро тѣ желаня сповнити.¹⁾

Мѣжъ-тымъ колотнеча двоохъ свѣтскихъ людей зѣ тро-

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848; число 27., 30., 31.

ма артилеристами и послѣдовавша ворохобня вб Львовѣ вбичилась бомбардованемъ гóрода (2. падолиста 1848. р.). Óдтакъ на руки епископа-суфрагана Яхимовича, предсѣдателя головної Рады рускои, прийшло письмо губернатора Вацлава Залеского (зъ д. 16. падолиста) зъ тымъ заявленемъ, що пбсля розпоряженя министерского зъ д. 4. падолиста 1848 р. запрошує ся Рада руска, котра дала вже багато доказбвъ вѣрности для австрійского цѣсарского Дому, щобъ она черезъ священникбвъ старалась удержати супокбй и порядокъ мѣжь рускими громадами.¹⁾ Такъ отже Рада руска могла дальше розвивати свою дѣяльнсть, мѣжь-тымъ коли всякй товариства польскй порозвязувано.

Въ началку слѣдуючого року (8/20 сѣчня 1849) выслала головна Рада депутацію до Олумунця. Се бо цѣсарь Фердинандъ зрѣкъ ся престола (2. грудня 1848. р.), а его наслѣдникомъ ставъ Франць Юсифъ I. Такъ отже руска депутація хотѣла уступаючому цѣсареви высказати подяку за его добродѣйства, заявленй Русинамъ, а нового цѣсаря просити о прихильнсть для руского народу. Провбдникомъ сеи депутаціѣ, щó складалась зъ 32 особбъ, бувъ епископъ Черемьскй, Григорій Яхимовичъ. На авдiвнціи у цѣсаря Франць Юсифа (28. сѣчня 1849. р.) епископъ читавъ адресу по-руски, а бдтакъ одинъ изъ свѣтскихъ членбвъ депутаціѣ бдчитавъ сѣ въ перекладѣ нѣмецкбмъ. Цѣсарь сказавъ, що Русины займутъ мѣжь народами его державы таке становище, яке имъ належить ся.²⁾

Ще въ 1848. роцѣ (въ мѣсяци грудню) министерство, узнаючи рбвноправнсть всѣхъ народбвъ, зъ погля-

¹⁾ *ibid.*, число 28.

²⁾ „Зоря галицка“, 1849; число 11.

домъ на третю точку просьбы депутаціѣ рускои зъ д. 6. падолиста 1848. р. ухвалило, щобы вѣ всѣхъ гимназіяхъ рускои части Галичины наука подавалась въ языцѣ нѣмецкѣмъ дотѣль, покѣль не настануть учителѣ, приспособленіи до выкладѣвъ въ мовѣ рускѣй, и покѣль ученики по-переду не набудуть вѣдомости сего языка. Де бы науки вже теперъ могли ѡдбуватись по-руски, тамъ має се заразъ стати ся, а именно релігію належить выкладати по-руски. Ѡдтакъ рускій языкъ узнано предметомъ, обовязующимъ всѣхъ ученикѣвъ, не тѣлько Русинѣвъ, але й Полякѣвъ¹⁾. Дальше сказано въ декретѣ министерскѣмъ, що й на университетѣ нѣмецкій языкъ лишъ доти буде уважатись выкладовымъ, доки не настануть ѡдповѣдні доценты рускіи и доки студенты не приготавлиють ся до выкладѣвъ рускихъ²⁾.

¹⁾ Языкъ рускій переставъ бути предметомъ обовязующимъ всѣхъ ученикѣвъ въ роцѣ школьнѣмъ 1857. Ѡдтакъ бувъ днѣвзглядно обовязующимъ до р. 1863., се е, кождый ученикъ гимназіи мусѣвъ учитись одного зъ обохъ языкѣвъ краевыхъ, руского або польского, и ажъ 1868. р. въ польскихъ гимназіяхъ вхѣдномъ Галичины польскій языкъ ставъ предметомъ обовязующимъ всѣхъ ученикѣвъ.

²⁾ „Зоря галицка“, 1849., число 8. — Д-ръ Евсебій Черкавскій пише про сю подѣлю отъ-се: Naczelnicy „Rady Ruskiej“ przyznając, że ludowy ruski język, jak go zastał rok 1848., nie nadawał się do wykładów naukowych, oświadczyli, że wolą zachowanie w nich języka niemieckiego aż do chwili, kiedy się ruski dostatecznie rozwinię, niż zaprowadzenie polskiego... Obok usposobień tego rodzaju stały się także równoczesne zaburzenia polityczne powodem, że rząd centralny już w miesiącu grudniu 1848 r. zmienił wrześniowe rozporządzenie o tyle, że na całej przestrzeni wschodniej części kraju aż po San, jako przeważnie przez Rusinów zamieszkanęj, przywrócił językowi niemieckiemu wyłączne stanowisko wykładowego, w zachodniej zaś pozostawił język polski w rozmiarach, jakie sobie był zdobył przy sposobności wykonania przyznanych na jego korzyść przed trzema miesiącami ustępstw. („Rozprawy i wnioski komisji, powołanej w roku 1879. przez galicyj-

На весну, 3. (15.) мая 1849. р. бдбулось въ Львовѣ народне свято въ рѣчницю освободженя бдъ панцины. На площади при архикатедрѣ митрополичѣй бдправивъ службу Божу архимандритъ чину св. Василія Великого, Орестъ Хомчинскій. Крѣмъ графа Агенора Голуховского, шефа намѣстництва¹⁾, и крѣмъ барона Гаммерштайна²⁾, головного коменданта вѣйска въ Галичинѣ, при тѣмъ богослуженю були присутнїи такожь два россійскїи генералы зъ кѣлькама офицерами, бо саме тогдѣ прибувъ до Львова першїи бддѣль вѣйскъ россійскихъ, щѣ йшли на Угорщину въ помѣчь арміи австрїйскѣй противъ ворохобныхъ Мадярѣвъ. Одаткъ на возѣ, прикрашенѣмъ чотырма хоругвами о синьо-жовтыхъ барвахъ, повезено шѣстьма парами волѣвъ величезный коровай и мѣдъ въ дарѣ цѣсареви на руки заступника губернатора. Графъ Голуховскїи дожидавъ того народного походу у себе въ палатѣ вразѣ зъ австрїйскими и россійскими вѣйсковыми достойниками. Принявши въ имени цѣсаря вельми радо дарѣ народный явивъ

яка Рада szkolna krajowa do zbadania sprawy reformy gimnazyjów“.
We Lwowie 1882; str. 13) — Якъ понимали ученїи Нѣмцѣ тогдѣшне пытане про мову выкладову въ университетѣ Львѣвскѣмъ, можна дѣзнатись изъ бесѣды, котрою ректоръ университета д-ръ Карльманъ Танглъ повитавъ (27. сѣчня 1849. р.) губернатора Голуховского. Онъ сказавъ, щѣ университетъ Львѣвскїи вступивъ въ нову фазу бдъ того часу, коли рѣвноправнѣсть Русинѣвъ сталась правдою. Бдъ тогдѣ бо уважае ся сей университетъ рускимъ, та только черезъ якїйсъ часъ буде онъ руско-нѣмецкимъ изъ-за того, щѣ нѣмецкїи языкъ остаеть ся выкладовымъ, поки не розвинетъ ся языкъ рускїи. („Слово“, Львовъ 1866., число 14.)

¹⁾ Коли губернатора Вацлава Залеского покликано до Вѣднїа, поставлено Голуховского шефомъ намѣстництва.

²⁾ Баронъ Гаммерштайнъ велѣвъ бомбардувати Львѣвъ д. 2. падолиста 1848. р.

ся Голуховскій опѣся на балкѣнъ и пѣднѣсь отъ-сей окликъ: „Слава нашому цѣсарю, а многая лѣта рускому народови!“¹⁾ По полудни ѡдбувь ся фестинъ народный, а въ вечеръ дано представлене театральне въ горѣдѣ езуитекѣмъ.

Небавомъ опѣся священникъ зъ Рудна, Левъ Трѣщакѣвскій, поставивъ на 93. засѣданю Рады рускои, 3. (15.) червня 1849. важный внесокъ, щѣбъ вѣ Львовѣ збудувати Дѣмъ народный²⁾. Сей горячій патріотъ рускій говоривъ неразъ, щѣ у нашего народу есть велика сила, щѣ у него суть миліоны. Про-те вѣривъ ѡнъ, щѣ той нарѣдъ здвигне собѣ свѣй дѣмъ въ колишнѣй столицѣ руского князя Льва. Засновкомъ до потрѣбного капиталу мѣли послужити тѣ грошѣ, щѣ остались зъ народного фестину, ѡдбувшого ся д. 3. (15.) мая. По думцѣ Трѣщакѣвского Дѣмъ народный помѣститъ бы въ собѣ бурсу, печатню, Матицю, книгарню, библиѣтку зъ музеями, касино и салю для народныхъ зборѣвъ. На тѣмъ засѣданю Рады сказавъ ѡнъ, щѣ въ Домѣ народномъ будутъ помѣщатись убогій талантливій хлопцѣ, выбраніи по цѣлѣмъ рускѣмъ краю. „Намъ (60) гра рускихъ пастырей, урядникѣвъ, губернаторѣвъ, генералѣвъ, лѣкарѣвъ, художникѣвъ и ремеслникѣвъ зъ ѡтличнѣйшими таланами... Тымъ способомъ можъ-бы зъ часомъ мѣсто Львовѣ зрущити, если-бы тѣи хлопцѣ потѣмъ тутъ яко горожане осѣли“. — „Еще помѣститъ въ собѣ той дѣмъ 4 таблицѣ мрамуровій на востокъ, западъ, югъ и сѣверъ поставленіи, щѣ пріймутъ имена честныхъ мужей, щѣ для имене руского и страдали и дѣвали, н. пр. Хмельницкого, Котляревского, и проч. — Три таблицѣ на потѣмъ порожній ся зоставлять“³⁾. Зъ просьбою о по-

¹⁾ „Зоря галицка“, 1849, ч. 39.

²⁾ *ibid.*, число 49. — ³⁾ *ibid.*

мбчъ для адвигненя Дому народного Трѣщакѣвскій звертавъ ся до Грекѣвъ, до Папы римского¹⁾, до Французѣвъ, Голендрѣвъ²⁾, Англичанъ, Шведѣвъ, Россіянъ, Американъ, Нѣмцѣвъ и Полякѣвъ.

Тѣ патріотичні слова убогого руского священника етали поломятъ, щѣ загрѣло землякѣвъ до складокъ въ цѣли збудованя святинѣ народнои³⁾. Коли-жъ весь людъ во вѣковѣмъ снѣ будивъ ся до житя, то головна Рада руска, щѣ въ маю 1848. р. пѣднесла першій покликъ до спящихъ землякѣвъ, въ 1850. р. перестала за-попадливо займатись справами народными и ѣдтакъ 24. линня (5. серпня) т. р. на засѣданю Рады поставлено внесокъ, щѣбъ она розвязалась, по-за-якъ „о справахъ красвыхъ промышляти буде соймъ краевый“. Деякі членны Рады хотѣли зъ-по-мѣжъ себе vybrати комисію изъ трѣхъ мужѣвъ въ тѣй цѣли, щѣбъ она за вѣдомостію правительства въ данѣй потребѣ могла на ново скликувати Раду на основѣ права ассоціаційного. Именно предсѣда-

¹⁾ До Папы римского звернувъ ся Трѣщакѣвскій отъ-сймъ молячимъ словомъ: „Святѣйшій Пано римскій! Мы во Оріентѣ твоя права рука. Черезъ пріяте уніи впали мы въ таку бѣду, бо-сьмо и нашихъ вельможей стратили, и не братерство, но погорду и гоненіе у братьей латинникѣвъ знайшли. Помози намъ нынѣ, бо мы радуемся, же за правду терпимо“. („Зоря галицка“, 1849., число 54.)

²⁾ Порѣвн. отъ-сой покликъ до Голендрѣвъ: „Вы Голендры! Кто-жъ тѣлько поститъ, якъ мы?! Миліоны вашихъ оселедцѣвъ ся у насъ минае, а 10 або 20 разъ бѣльше бы ся минало, якбы мы вже разъ яко народъ руско-ракузкій стали. Знаете, якъ то вамъ пѣдъ Гишпанами було: такъ намъ пѣдъ польскимъ панованемъ. Якъ-сьте не забули бѣду, скиньте по лихому крайцару, а досытъ намъ буде“. („Зоря галицка“ 1849, число 54)

³⁾ На рускій Дѣмъ народный жертвовавъ Альфредъ графъ Потѣцкій 200 зол. р.

тель Куземскій мотивувавъ ось-такъ внесокъ розвязани першого руского товариства политичного: „Рада вже й такъ политичными справами не занимає ся. — Насъ зо всѣхъ сторонъ чѣпають ся и рѣзніи клеветы на насъ кидають, а то запевне не єсть мило“¹⁾. Хоча-жь тогдѣ запала ухвада ббольшости членѣвъ, щобъ Рады не розвязувано, то однако на засѣданю 17. (30.) червня 1851. р. Куземскій виѣсь опять, щобъ Рада розвязалась и перетворилась въ таку комисію, котра займала-бъ ся тбльше справами Дому народного. Внесокъ предсѣдателя принято: голова Рада руска розвязалась и бд-такъ галицка Русь лишилась своихъ провѣдникѣвъ въ житю національнѣмъ²⁾.

Коли-жь не стало головною Рады рускою, щѣ пробудила землякѣвъ до житя, то галицка Русь попалась зновъ въ духову мертвоту. „Зорю галицку“ выдавано бдѣ 1851 р. въ языцѣ твердѣмъ, незрозумѣлѣмъ, и хочь она въ 1855. и 1856. р. (пбдѣ редакцію Николы Савчиньского) бджила троха бдѣ леготу мовы живою, то все-таки галицкѣй Русины не могли позбутись апатіѣ въ справахъ народныхъ. Тогдѣ-то не було нѣкого въ галицкѣй Русѣ, щѣ хотѣвъ бы пѣднести хоруговъ народну високо и покликати землякѣвъ до працѣ на поли просвѣтнѣмъ и суспбльно-економичнѣмъ. Одне-однѣсеньке свѣтло блимало ще на згарищи колишньої академіѣ, котре декретомъ министерскимъ зъ д. 25. серпня и 11. жовтня 1849. р. передано Русинамъ въ тѣй цѣли, щобы спаленый будынокъ библіотеки перетворити въ церковь, а на мѣсци колишньої академіѣ поєтавити Дѣмъ народный³⁾. Дня 18.

¹⁾ „Зоря галицка“, 1850; чило 65 — ²⁾ *ibid.*, 1851, ч. 53.

³⁾ Львѣвскѣй университетъ зъ гимназію замѣщено (1784) въ колишнѣмъ монастырѣ Тринитарскѣмъ, мѣжь-тымъ коли для библіотеки университетскою призначено костель при тѣмъ мона-

жовтня 1851. р. цѣсарь Франць Іосифъ, пробуваючи у Львовѣ, поклавъ о годинѣ 9 $\frac{1}{2}$ камѣнь угольный пѣдъ Дѣмъ народный, сказавши слова: „Тутъ я мѣжь моими Русинами“¹⁾.

Дѣмъ народный здвигавъ ся въ гору й гору, а жите просвѣтне и національне упадало щѣ-разъ нише, такъ, що въ 1857—1860. р. крѣмъ урядовои часописи „Вѣстникъ“²⁾ не було у насъ майже нѣякои часописи рускои, нѣ литературнои, нѣ политичнои³⁾. Тогдѣ-то президія ц. к. намѣстництва на основѣ рескрипту министерского зъ дня 8. мая 1859. р. покликала (15. мая) деякихъ Русинѣвъ въ члены комисіѣ азбучнои, котрѣй поручено обдумати се пытанє, чи въ письменность руску не можна-бъ ввести азбуку латиньску? Членами сєи комисіѣ були отъ-сѣ Русины: епископъ-суфраганъ Спиридонъ Литвиновичъ, крилошане Михайло Куземскій и Михайло Малиновскій, професоръ университета Яковъ Головацкій, инспекторъ гимназіяльный д-ръ Евсебій Черкавскій, директоры гимн. д-ръ Амвросій Яновскій и Тома Полянскій, и парохъ зъ Яворова, Іосифъ Лозинскій. Крѣмъ сихъ Русинѣвъ засѣдали въ комисіѣ: совѣтникъ надворный Кароль Мошь, совѣтникъ ц. к. намѣстництва

стырѣ. Той-то монастырь основано въ 1729., а скасовано въ 1783. р. Одатъ въ 1848. р. при бомбардованю Львова (2. падолиста) згорѣла академія wrazъ зъ бібліотекою, по чѣмъ австрійске правительство подарувало се згаріще Русинамъ. — Одвѣтне рѣшенє власти замѣщено въ „Зорѣ галицкѣй“ зъ 1850. р., ч. 104.

¹⁾ „Зоря галицка“, 1851., число 83.

²⁾ „Вѣстникъ для Русинѣвъ австрійской державы“ ставъ виходити въ Вѣднѣ бѣдъ 1850. р.

³⁾ На Угорщинѣ въ Будинѣ выдававъ Иванъ Раковскій „Церковну Газету“ (1856. 1857. и 1858. р.) въ твердѣмъ, незрозумѣлѣмъ языкѣ. Въ 1858. р. печатано въ Будинѣ „Церковный Вѣстникъ для Русинѣвъ австрійской державы“.

д-ръ Ернестъ Seelig и секретарь въ министерствѣ про-
свѣты Іосифъ Бречекъ. Предсѣдателемъ сей комисіѣ бувъ
губернаторъ Атеноръ графъ Голуховскій¹⁾.

Секретарь Бречекъ привѣзъ зъ собою брошуру, щѣ
сѣ написавъ по приказу правительства п. з. „Ueber den
Vorschlag das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen
zu schreiben“. (Wien 1859). Одаткъ на першѣмъ засѣданю
комисіѣ заявивъ губернаторъ, що цѣсарске правитель-
ство бажає, щобъ Русины приняли азбуку латиньску,
тому-що лишъ симъ способомъ можъ буде запобѣчи ши-
реню російскою пропаганды мѣжь деякими рускими
письменниками. Опѣсля говоривъ Бречекъ про цѣль сво-
ей миссіѣ и захвалювавъ Русинамъ азбуку латиньску.
Але-жь годѣ було склонити присутныхъ Русинѣвъ (крѣмъ
д-ра Черкавского) до приняты той новизны. Они станули
смѣло въ оборонѣ славянсько-русской азбуки и не дали
собѣ накинути чужого письма²⁾. Ба й Іосифъ Лозинь-
скій, щѣ давнѣйше (1834. р.) хваливъ абецадло поль-
ске, заявивъ на зборѣ комисіѣ, що теперь не важивъ бы
ся выступити зъ тою своею гадкою, котру захвалювавъ
передъ 25 роками. Про-те правительство не накидало вже
Русинамъ азбуки латиньской, але приписало нову пра-
вопись³⁾ и приказало д. 25. липня 1859. р., щобы школь-

¹⁾ Дебаты той азбучной комисіѣ, котра бдбула 4 засѣданы,
описані въ книжцѣ: „Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in
Galizien.“ Lemberg 1861.

²⁾ Куземскій выступивъ изъ той комисіѣ пѣсля засѣданы
третього и подавъ бдъ себе меморіаль, въ котрѣмъ вельми жал-
кувавъ про вмѣшуване правительства въ домашню справу Руси-
нѣвъ. (Die ruth. Sprach- und Schriftfrage in Galizien; pag 35—43.)

³⁾ Въ той новѣй правописи выкинено букву ѣ на кѣнци
слова по твердыхъ согласныхъ (Дѣм, Час) и заведено прејото-
ване ю (граю, вѣсклюю, юго) и іо (днѣом, вѣіо). Про деякі
иші прикметы той правописи можна дѣзнатись изъ информациѣ

ні книжки бдѣ того часу печатались кирилицею. Одатъ усунено зъ тыхъ книжокъ гражданку, а латиньскими буквами користувавъ ся лишъ урядъ въ печатаню уставъ краевыхъ¹⁾, по-за-якъ поббчъ тексту, друкованого кирилицею, замѣщувано тутъ ще тѣ-самі уставы, переписаніи буквами латиньскими

Такимъ рѣшенемъ министерства Русины нѣякъ не могли вдоволитись, называючи нову правопись какографією. Та й не довго ждали они усуненя тои неpotrѣбнои новизны. Се бо новоименованный митрополитъ Григорій Яхимовичъ подавъ д. 23. вересня 1860. р. просьбу до цѣсаря, заявляючи ось-такі бажаня Русинѣвъ: 1) щобъ усунено накинѣну правопись²⁾; — 2) чтобы въ вхѣднѣхъ округахъ Галичины заведено рускій выкладовый языкъ такожь въ городскихъ головныхъ школахъ, коли рускій ученики суть въ бѣльшости, а не ажъ тогдѣ, коли ихъ число двѣ третїи части выносить; — 3) чтобы въ гимназіяхъ вхѣдной Галичины рускій языкъ бувъ обовязуючимъ предметомъ науки, якъ се бывало давнѣйше; — 4) щобъ Русинамъ було вѣльно писати по-руски свои поданя до урядѣвъ и судѣвъ; —

урядовои, замѣщенои въ книжцѣ „Die ruth. Sprach- und Schriftfrage...“; pag. 208—210.

¹⁾ Порѣвн. „Роспоряженя краевыхъ урядѣвъ для королевства Галиции и для Буковины. Рѣк 1860“. Правопись тексту, печатаного буквами латиньскими основуе ся на розпоряженю президѣ ц. к. намѣстництва зъ дня 4. серпня 1859. (Порѣвн. „Die ruth. Sprach- und Schriftfrage...“; pag. 204—208).

²⁾ Митрополитъ Яхимовичъ сказавъ въ просьбѣ свой мѣжь иншимъ ось-се: „Die Sprache einer Nation ist eine Familienangelegenheit, und nur in ihrem Kreise können die entstehenden Streitigkeiten geschlichtet werden; jeder äussere, besonders imperative Eingriff setzt sich der Gefahr aus, ganz wirkungslos zu bleiben“. (Die ruth. Sprach- und Schriftfrage...“; pag. 274.)

б) чтобы при разписуваню конкурсовъ для посадъ урядниковъ въ востодной Галичинѣ вымагано одъ кандидатствъ знаня языка й письма руского.

Небавомъ опбеля (13. марта 1861. р.) одповѣвъ митрополитови министеръ державный, що въ справѣ рускою правописи усугае ся розпоряжене министерства просвѣты зъ д. 25. липня 1859. р., и що про-те рускому народови вольно буде, самому дбати про одвѣтныи, самостоятельный розвѣи своей мовы¹⁾.

Тою справою азбучною заворушилась майже вся интеллигенція руска и прочуняла изъ своей апатїи, въ яку була попалась въ 1851. р. Особливо-жь въ 1860. и 1861. р. загорѣлась галичка Русь сильною любовою до рѣдного слова, коли познакомилась зъ творами безсмертнаго кобзаря Т а р а с а Ш е в ч е н к а, котрый голосомъ апостола правды и науки звѣщавъ землякамъ братерство братне, свободу й волю. Здавалось тогдѣ, що наша Русь займе вже разъ гѣдне становиско супротивъ Поляковъ, що проведырѣ би сповнять тую просвѣтну и суспѣльно-національную програму, котру були поставили въ 1848. р. — Ще въ кѣнци 1865. и въ начатку 1866. р. рускїи послы соймовїи выступили солидарно противъ польскаго графа Лешка Борковскаго, котрый д. 18. (30.) падолиста 1865. р. домагавъ ся, щобъ соймъ разъ уже ухваливъ, що языкъ польскїи есть единымъ урядовымъ языкомъ въ соймѣ и выдѣлѣ краевѣмъ, по-за-якъ руска мова есть тѣлько нарѣчїемъ языка польскаго²⁾. Противъ Борковскаго высту-

¹⁾ Министеръ державный въ рѣшеню своемъ зъ д. 13. марта 1861. р. заявивъ именно отъ-се: „Die unmittelbare Einwirkung auf die Bildung und literarische Entwicklung einer Sprache gehört nicht unter die Aufgaben der Staatsregierung und, wie vielfache Erfahrung zeigt, führt auch nie zu einem befriedigenden Resultate“. („Die ruth. Sprach- und Schriftfrage...“; pag. 277.)

²⁾ Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesji Sejmu krajowego

пивъ именно посолъ Антѣи Петрушевичъ, котрый въ соймѣ мѣжь иншимъ отъ-се сказавъ: „Русь нашу ббльше вже не можна убити ани неговати, понеже Русь галицка въ 1848. р. ѳтрожденна прійшла в же до самопознанія своей народности; и то есть найббольшая гваранція нашего руского быта. Для того кажу, що такъ якъ первый Адамъ, ѳвши изъ дерева жизни, на всегда пропаль для раю, такъ и Русь, прійшовши до пбзнанья своей народности, пропала для Польщи, — то есть, що вже таки Русинъ не буде Полякомъ. — И такъ ѳтзываются нынѣ до членѳвъ руского Собору, которы такъ численно зъ посѳдателѳвъ земскихъ пѳдписалися на своей ѳтозвѣ изъ 8. червня 1848. г., и которы торжественно тамъ изъвляютъ свое политичное вѳроисповѳданіе „передъ Богомъ, передъ християньскимъ міромъ и передъ всѣмъ свѣтомъ“, дабы памятали на свое дане обѳщаніе, що всѣми силами будутъ боронити народность руску“... „Польша не може быти вѳльною, пока Русь вѳльною не буде“¹⁾.

Але-жь московскій панслависты не спускали зъ ока галицкои Руси и при помочи историка Дениса Зубрицкого морочили духа вѳлькохъ галицко-русскихъ письменникѳвъ. Звѣстный исторіографъ и панславистъ Михайло Погодинъ навѣстивши Галичину въ 1835. р. удержувавъ кореспонденцію зъ деякими Русинами, и ѳтакъ Денисъ Зубрицкій ставъ себе (1856) называти „атаманомъ Погодинской колоніи въ Галиціи“²⁾. Коли-жь Прусаки побди вѳско австрійске пѳдъ Садовою въ Чехахъ и на-

królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z w. księstwem Krakowskiem w roku 1865—1866. Tom I., str. 59—64.

¹⁾ „Слово“, 1866, число 3. и 4.

²⁾ Гляди письмо Зубрицкого до Погодина зъ дня 7. червця 1856. р. („Зоря“ Ом. Партицкого, 1880; число 22., стор. 293.)

шбй державѣ завдали ударъ тяженькій (1866), тогдѣ московскій панслависты переслали галицкымъ своимъ приятелямъ тую вѣсть, що Австрія ось-ось розпаде ся, та що Россія ще въ осени 1866. р. забере Галичину. И отъ нашлись деякі сыны матери-Руси, котрї заявили передъ свѣтомъ, що галицкї Русины не суть Русинами, але Россіянами (Москалями). Одвѣтну програму своихъ политичныхъ поглядѣвъ оголосили тї Погодинскї „колонисты“ въ часописи „Слово“ (въ числѣ 59. зъ д. 27. липня [8. серпня] 1866. р.) п. з. „Поглядъ на будущность“. Ось деякі частини тои панславистичной статѣ: ...„Политика наша была и есть не ясна и не отверта, и у насъ не выробился еще истинный духъ народный, независимый отъ индивидуальности министрѣвъ, канцлерѣвъ, намѣстникѣвъ. Чи мы объявили коли свѣтови, чѣмъ мы есьмо? яка наша минувшбсть? якіи наши историческіи права? Нѣтъ. Мы бавилися и бавимся еще въ такъ званую Opportunitätspolitik, а нынѣ приходитъ намъ вкушати ей горькіи овощи. Въ 1848. роцѣ вопрошали насъ, шб мы? Мы сказали, що мы всемирениѣшїи Ruthenen. (Господи! если бы праотцы наши узнали, що мы сами прозвали себе тымъ именемъ, якимъ окрестили насъ во время гоненя наши найлютеѣшїи вороги, они въ гробахъ зашевелили-бъ ся.) И якажъ зъ того выйшла консеквенція? Ото така, що выписалъ намъ Вѣднѣнскїи жидъ-гумористъ Сафиръ: Seit der Erfindung der Ruthenen zwei Jahre, и що потому-сами Поляки ругалися Ruteńcam, Ruteńcykam. — А може вы русскїи? допрошалъ насъ Стаціонъ. Мы кляли душу-тѣло, що мы не русскїи, не Russen, но що мы таки собѣ Ruthenen, що границя наша на Збручѣ, що мы отвращаемся отъ такъ званыхъ Russen, яко отъ екаянныхъ шизматикѣвъ, съ которыми ничего вѣспѣльного имѣти не хочемъ. — — И для чогожъ

мы не сказали въ 1848. роцѣ, що мы русскіи, що границею нашею народною на Збручѣ, но дальше Днѣпра? Бо тогда настрашили бы ся насъ были, щобы мы, связаны исторією тысячилѣтною, обрядомъ церковнымъ, языкомъ и литературою съ великимъ русскимъ народомъ, не забавли коли отъ Австріи оторватися, и не были бы насъ допустили до свободъ конституційныхъ, были бы насъ слабенькихъ тогда придушили, щобысьмо и не дыхнули дыханьемъ русскимъ"...¹⁾.

Коли-жь въ 1866. р. галицко-рускій слабодухи, задуреніи московскими панславистами, заявили передъ свѣтомъ, що Русины суть Россіянами (Москалями), то противъ такой неправды треба було повстати тымъ, котрѣ любили свѣй народъ и бажали ему щасливой долѣ въ великѣй родинѣ народѣвъ славянскихъ. Ихъ названо народовцями, тому-що они присвячували свои труды народови та й придержувались той народнои программы, котру галицко-рускій патриоты высказали въ першѣй дозовѣ головной Рады до руского народу.

Русины-народовцѣ стали вже передше (мѣжь 1862. а 1866. р.) выдавати деякѣ часописи рускѣ, якъ Вечерницѣ, Ниву, Мету, Русалку. Одъ 1867. до 1880. р. выходила часопись „Правда“, що смѣло обороняла народнѣи наши права противъ напастямъ своихъ и чужихъ ворогѣвъ. Одъ 1877. р. ставъ еѣ выдавати славный патриотъ Володимиръ Барвѣньскій, котрый опбѣля (одъ 1880. р.) бувъ редакторомъ часописи „Дѣло“. Онъ горнунъ коло себе всю молоду Русь и будивъ межи земляками любовь до своен батькѣвщины. Шкода велика, що днѣ умеръ въ молодѣмъ вѣцѣ (3. лютого 1883. року), та що не мѣгъ дождатись жнива въ житю народнѣмъ.

¹⁾ Авторомъ сей статьѣ бувъ, якъ говорено, Никола Лискевичъ, „сотрудникъ“ при редакціи часописи „Слово“.

Але зерно, яке бить посѣявъ на нивѣ рѣднѣй, нѣякъ не заснѣтилось: оно всюды посходило и ось жито наше зеленѣе принадно, хоча чорнѣ тучѣ неразъ покрывають нашу землицю¹⁾.

Вже въ тѣмъ роцѣ, коли стала виходити „Правда“, деякѣ студенти университету у Львовѣ подали гадку, основати товариство „Просвѣта“. Сея гадка подобалась старшимъ Русинамъ, и ѳдтакъ вразъ зъ молодшими своими братьями засновали они дѣйстно (1868) се товариство вельми потрѣбне для просвѣты люду. Оно бо несе свѣтло науки незрячимъ брятямъ, селянамъ и мѣщанамъ, и стоить вѣрно на сторожи самостѣйности мовы рускои супротивъ ворожихъ забуганокъ Руссофилѣвъ. А по-заякъ наслѣдники „атамана Погодиньскои колоніѣ въ Галиція“ вже смѣло й явно голосили національне единство зъ Россіянами, то мѣжь Руссофилами а народовцями вытворювалась що-разъ бѣльша пропасть въ житю су-снѣбно-національнѣмъ.

Коли-жь рускѣ сялы роздробились а пропаганда московскихъ панславистѣвъ въ галицкѣй Руси ширшала и змагалась, то Полякамъ приходилось легко взяти верхъ надъ Русинами, котрѣ вели мѣжь собою справдѣшну усобицю. Такъ выеднали они собѣ въ Вѣдни кѣлька важныхъ привилегій, котрыми задумали галицку Русь на свѣй ладъ перетворити. Головнымъ здобуткомъ того часу була Рада щ к о л ѣ н а к р а в ъ а (25. червня 1867. р.), щѣ стала найвысшою властію едукаційною въ Галичинѣ, а ѳдтакъ цѣсарскимъ декретомъ зъ д. 4. червня 1869. р. позволено вѣсѣмъ урядамъ администраційнымъ и судамъ

---

¹⁾ „Маркіянъ Шашкевичъ“. Про его жыте и письма написавъ Омелянъ Огоновскій. Чытанка для селянъ и мѣщанъ. У Львовѣ 1886; стор. 95. 96.

корытуватися мовою польскою во внутрѣшній службѣ урядовѣй.

Коли отже повѣнь польскою культуры намагалась галицку Русь зальяти, то рускі послы обдумували способъ, якъ бы то можна зберегти свою мову и народнѣсть бдѣ грозячого упадку. Именно вице-маршалокъ сойму галицкого, Юліанъ Лавровскій, пѣднѣсь (1869) гадку, чи не давъ бы ся уложити „modus vivendi“ зъ сусѣдами въ Галичинѣ. Тому-що детеперѣшня опозиція рускихъ послѣвъ противъ польскою бѣльшости въ соймѣ не довела до позитивныхъ результатѣвъ, то задумавъ Лавровскій навязати зъ польскими послами дружнѣй взаимини и симъ способомъ бдѣ сильного противника политичного выеднати для галицкою Руси деякі польги въ житю просвѣтнѣмъ и суспѣльно-національнѣмъ. Сеся гадка Лавровского подобалась особливо Иванови Наумовичеви¹⁾, и бѣтакъ 30 послѣвъ рускихъ жадало (22. вересня 1869. р.) законного узнаня правъ народно-политичныхъ для руского народу въ Галичинѣ. Бѣтакъ ухвалою соймовою установлено окрему меж и - народну комисію, щобы а) розсмотрити предложене урядове о знесеню тыхъ артикулѣвъ уставы зъ д. 22. червня 1867. р. (о языцѣ выкладовѣмъ въ школахъ народныхъ и середнихъ), въ котрыхъ постановлено обовязокъ ученя другого языка красового; б) розглянути внесокъ трицяти послѣвъ рускихъ,

¹⁾ Про тогдѣшній наклѣнъ Наумовича до примиреня зъ Поляками писало „Слово“ Львѣвске отъ-се: „На 3. засѣданіи галиц. Сойма собылося что-то такое, о чемъ не снилося ни намъ, ни Ляхамъ, именно, что два послы наши, Лавровскій и Наумовичъ, выступили съ внесеніемъ, чтобы разъ уже можно вынайти якій „modus vivendi“ меж и обома народностями, и положити конецъ вѣковой враждѣ“. („Слово“, 1869; число 72.)

котрї бажали, щобъ уладились взаимнїй ѳдносины мѣжь народомъ рускимъ и польскимъ¹⁾.

Выконуючи ухвалу соймову зъ д. 9. падолиста 1869. р. выдѣль кравый рѣшивъ на засѣданю (19. падолиста 1869. р.) покликати до сеи комисіі пятьнацять членѳвъ. Зъ-помѣжь Русинѳвъ засѣдали въ сѣй анкетѣ: Юліянъ Лаврѳвскій, Василь Ильницькій, Антѳнъ Петрушевичъ, Теофилъ Павликовъ, Изидоръ Шараневичъ, Корнило Сущкевичъ и Анатолий Вахнянинъ. Въ сѣй комисіі высказано: 1) що истноване руского народу въ Галичинѣ узнаеся фактомъ незапереченымъ (тринацяти голосами противъ двоухъ польскихъ); 2) що пѳдъ назвою „нарѳдъ рускій“ треба розумѣти 15-миліонове племя славянське, ѳдрубне якъ ѳдъ польского такъ и ѳдъ россійского народу (чотырнадцати голосами противъ одного польского)²⁾. Однакже навязане тыхъ дружныхъ взаиминъ Русинѳвъ зъ Поляками въ Галичинѣ не довело до нѣякого результату, по-за-якъ майже всѣ рускї послы ѳдцурались того миролюбивого внеску Лаврѳвского, та й Поляки не хотѣли нѣ крыхты изъ своихъ политичныхъ здобуткѳвъ зречисъ въ корысть примученыхъ Русинѳвъ. Такъ отже приневолено насъ, въ самопомочи глядати движеня свои народности зъ того упадку, котрый бувъ наслѣдкомъ довгой недолѣ. Органична праця въ напрямѣ просвѣтнѳмъ и суспѳбно-національнѳмъ есть великимъ заповѣтомъ проводырѣвъ русскихъ въ 1848. роцѣ. А по за-якъ Руссофилы програму тыхъ патріѳтѳвъ занастали ѳдъ 1866. р., то тѳлько Русины-народовцѣ зберегають свято-

¹⁾ „Межи-народня комисія“, статья въ письмѣ науковѳмъ и литературнѳмъ „Правда“. (Львѣв, 1870; стор. 147—150.)

²⁾ „Анкета до кодификования внесеня 30-хъ соймовыхъ пословъ русскихъ зъ 22. вересня 1869. р. и еи дѣланье“. („Основа“, Львѣвъ 1871; число 33. 34. 35. 36. 37. 38.)

щѣ народнѣи бѣдѣ загибели. Тому-то засновали они 12. (24.) жовтня 1835. р. политичне товариство „Народна Рада“ у Львовѣ, щобы довершити програму народну того товариства политичного, що завязалось въ 1848. р. пѣдѣ назвою „Головна Рада руска“. Правда, що въ 1870. р. засновали Руссофилы политичне товариство „Русская Рада“. Але оно вже зъ самого початку не выражало волю всеи галицкои Руси, бо заразъ при завязаню его усунено зъ него значне число такихъ Русинѣвъ, котрѣ признавались голосно до національной программы Головной Рады зъ 1848. року. Пѣзвѣйше „Русская Рада“ выступила неприязно противъ цѣлымъ товариствамъ рускимъ, именно же противъ „Просвѣтъ“, а въ своихъ про-памятныхъ письмахъ до правительства дорѣкала навѣтъ народнѣи мовѣ рускѣи, уживанѣи въ письмахъ народов-цѣвъ и въ школьныхъ книжкахъ.

Такъ отже галицка Русь не може дѣждатись луч-шой долѣ, тому-що деякѣ свои дѣти цурають ся свои бѣдной неньки, мѣжь-тымъ коли польскѣи побратимы не хочуть ѣи признати тыхъ природныхъ правъ, котрыми она на своѣи земли вже бѣдѣ-давна повинна була коры-стуватись.

2. Поглядъ на просвѣту и на справы суспѣль-но-національнѣи.

а) Рускѣи выклады на университетѣ Львѣвекѣмъ (1787—1808).

Вже Львѣвскѣи епископъ Петро Бѣлянскѣи просивъ (1784) цѣсаря Юсефа II., щобы въ новѣмъ университетѣ Львѣвекѣмъ на выдѣлѣ философичнѣмъ и богословскѣмъ лекцѣи для питомцѣвъ рускои семинарѣи бѣдбувались по-руски. Въ наслѣдокъ сен просьбы цѣсарскимъ декретомъ зъ д. 24. липня 1786. р. приказано, щобы тѣлько въ се-

минаріи при домашнихъ корепетиціяхъ въ богословію па-
стырскѣмъ, моральнѣмъ и догматичнѣмъ настоятель ужи-
вали языка руского, и ажъ слѣдующого року (1787) за-
ведено рускій выклады на университетѣ¹⁾.

Се добродѣйство австрійского правительства при-
няли сучаснї Русины зъ великою вдякою. Отъ, щѣ пише
про се самовидецъ, д-ръ Иванъ Гарасевичъ: „День пер-
вый мѣсяца листопада 1787 есть и будетъ всегда памя-
тымъ въ житію народномъ каждого галицкого Русина; —
въ тотъ бо день осуществилося найвысшее рѣшеніе: на
любомудрію и богословію отозвалися учителя на родно-
церковно-русскимъ языкомъ, а въ домашнихъ
приготовленіяхъ трижде ежеседмично упражнялися на-
шии убѣгатели сана священническаго безъ изытія въ рус-
комъ языкѣ. Се было истиннымъ восхищеніемъ слухати,
якъ молодыи таланты свое быстроуміе въ политичес-
кихъ (?) упражненіяхъ на своемъ родимомъ языкѣ изъяс-
няли, и якъ превосходно въ такъ многоважномъ дѣлѣ
просвѣщенія поступали“²⁾.

На выдѣлѣ философичнѣмъ поставлено въ 1787. р.
для рускихъ выкладбъ двоихъ професорѣвъ, Петра Лодія
и Андрѣя Павловича. Лодій, угорскій Русинъ, учивъ
философію теоретичной и практичной, а Павловичъ выкла-
давъ математику. Коли-жь Павловича перенесено на ка-
тедру богословія морального, то въ 1789. р. занявъ его
мѣсце угорскій Русинъ, Иванъ Земанчикъ, щѣ вчивъ
крѣмъ математики такожь физики³⁾.

¹⁾ Порѣвн. II., стор. 12.

²⁾ „О преподаваніяхъ на рускомъ языкѣ въ всеучилищи
Львовскомъ, заведенихъ всемилостивѣйшимъ імператоромъ Іоси-
фомъ II.“ Черезъ др. І. Гарасевича. („Зоря галицка“, 1851; чи-
сло 61., стор. 494.)

³⁾ Иванъ Гарасевичъ замѣтивъ („Зоря“, 1851, ч. 62), щѣ въ 1787.

Петро Лодій бувъ мужъ талантливый,¹⁾ що глядавъ карієры и найшовъ єѣ дѣйстви въ далекомъ Петербурзѣ. Онъ бувъ професоромъ въ университетѣ Львовскѣмъ до р. 1801. Опѣсля поставлено єго професоромъ академіѣ

роцѣ фізики ставъ учити професоръ Іоаннъ Мартиновичъ. Коли єго именовано аббатомъ на Уграхъ, то по словамъ Гарасевича выкладавъ фізику д-ръ Земанчикъ, котрый вже одъ 1789. року учивъ математики. А вже-жъ можна справдѣ сумнѣватись, чи монахъ-Францисканецъ Игнатій (не Іоаннъ) Доминикъ Мартиновичъ на выдѣлѣ філософичнѣмъ учивъ по-руски. Єго поставлено професоромъ фізики (17. жовтня 1783. р.) ще передъ отворенємъ университету Львовского. Австрійске бо правительство засновувало у Львовѣ поодинокі катедры богословскі, юридичні, медичні и філософичні вже одъ року 1773. Такъ 16. сѣчня 1773. р. заведено collegium medicum, а опѣсля поставлено кѣлька иншихъ катедръ, по-за-якъ въ 1775. и 1776. р. велись пересправы про основанє университету. Въ тѣмъ часѣ хотѣло правительство здвигнути университетъ въ Перемышля, однакже зъ-годомъ-перегодомъ прихилилось до той думки, що таки лучше отворити академію у Львовѣ, де вже обдубувались деякі выклады академичні въ скасованій коллегіѣ єзуитскій, (де пѣзнѣйше замѣщено урядъ дикастеріальний). Такъ отже Игнатій Мартиновичъ, що бувъ родомъ Сербъ, учивъ фізики майже цѣлый рѣкъ передъ заснованємъ университету во Львовѣ. Опѣсля бувъ онъ професоромъ сєго предмету въ новѣмъ университетѣ, а по-за-якъ въ актахъ университетскихъ нема слѣду, щобъ онъ побѣч латинскихъ выкладѣвъ читавъ такожъ по-руски, то мабутъ Земанчикъ бувъ першимъ и єдинимъ професоромъ фізики. Въ 1791. роцѣ поставлено Мартиновича аббатомъ въ пѣвнѣчній Угорщинѣ. По смерти цѣсаря Леопольда II. ставъ онъ провѣдникомъ тайного соціально-демократичного товариства; коли-жъ той заговѣръ одкрыто, то Мартиновича и деякихъ єго товаришѣвъ засуджено на смерть (20. мая 1795. р.).

¹⁾ Лодій бувъ питомцемъ Львовской генеральной семинаріѣ. Коли цѣсаръ Іосифъ II. 17. мая 1787. р. навѣстивъ сю семинарію и велѣвъ собѣ представити найлучшихъ студентѣвъ, то Лодій бувъ однимъ изъ першихъ, котрыхъ тогдѣ передъ цѣсаромъ похвалено.

Краківскою, де вчивъ логики, метафізики й етики. Въ 1803. р. перенѣсь ся онъ въ Россію; саме тодѣ бо основано академію въ Петербурзѣ и покликувано туды изъ славянщины такихъ мужівъ, що були способнѣи заняти катедру академічну. Такъ отже крѣмъ Лодія загостили въ столиці надъ Невою ще два инші угорскі Русини Михайло Балудяньскій и Василь Кукольникъ. Лодій ставъ отже въ Петербурзѣ професоромъ императорского университета. Тамъ викладавъ онъ напередъ логику и метафізику, одтакъ „теорію общихъ правъ“. Жіючи въ чужинѣ не забувавъ онъ своихъ товаришівъ, и на руки черцівъ-професорівъ Арсенія Радкевича и Модеста Гриневецкого приславъ багато книгъ въ даръ для бібліотеки монастиря василіянського у Львовѣ.

Будучи професоромъ філософіи на Львівськомъ университетѣ, Лодій переложивъ моральну філософію Баумейстера зъ языка латинського на „російскій“ п. з. „Христіана Баумейстера, славныхъ Горлицкихъ училищъ управителя, Наставленія Любомудрія правоучительнаго содержащая Любомудріе практическое всеобщее, Право естественное, Ивіку и Политику, съ латинскаго на російскій языкъ переведенна отъ Петра Лодія, въ университетъ Львовскомъ Любомудрія умозрительнаго и дѣйствительнаго кесарево-царскаго народнаго профессора.“ Въ Львовѣ. Трпомъ церкви храма пресвятыя Богородицы Ставропольги. Льва 1814 (1790)¹⁾.

Въ сѣмъ творѣ важнымъ єсть „Предисловіе переводчика ко благосклонному читателю“, въ котрѣмъ Лодій звиняє ся, що перекладаючи сю книгу на „російскій“ языкъ „для пользы учащагося юношества галлиційскаго“ уживавъ иногдѣ „простыхъ выражений“²⁾.

¹⁾ Сю книжку випечатано въ малѣй дѣвѣмцѣ; обіймає-жь она 14 нумерованыхъ и 438 нумерованыхъ сторѣнь.

²⁾ Порѣви. отъ-се мѣсце: „Во исполненіе всемилостивѣй-

Идучи слѣдомъ за рускими грамотѣями XV. и XVI вѣку, Лодій назвавъ мову руску „россійскою“¹⁾ и намагавъ ся зладити свѣй перекладъ въ языкѣ церковнѣмъ. А по-за-якъ воля цѣсарска була така, щобъ выкладъ университетскій для Русинѣвъ ѡдбувались по-руски, то „переводчикъ“ наvertsавъ иногдѣ на ладъ мовы рѣднои и зъ поглядомъ на молодѣжь „галиційску“ користувавъ ся декуды „выраженіями простыми“²⁾.

На выдѣлѣ богословскѣмъ поставлено рускихъ профессорѣвъ для всѣхъ предметѣвъ. Тѣ-то богословскій студіѣ вразѣ зъ рускими науками философичными звались рускимъ институтомъ. На першѣмъ роцѣ богословія вчивъ церковнои исторіѣ свѣтскій священникъ Теодоръ Захаріясевичъ ѡдъ 1787. до 1792. р. По нѣмъ слѣдувавъ на сѣй катедрѣ д-ръ Андрѣй Бѣлецкій, а коли ѡнъ умеръ (1802), то заступникомъ профессора бувъ Константинъ Липницкій. Другу катедру на першѣмъ роцѣ богословія займавъ чернець-Василіянинъ д-ръ Арсеній Радкевичъ; ѡнъ учивъ (1787—1805) языка еврейского, грецкого и герменевтики та й пояснявъ Библію старого завѣта.

шаго намѣренія імператорскаго высочайшее Виденское наукъ правителство при возбужденіи сихъ училищъ 1787. года опредѣлило, да дѣло Христіана Баумейстера въ любомудріи умозрителномъ и дѣйствиелномъ преподается, и не по мнозѣ повелѣно баше, да на російскій языкъ предложится, что понеже трудовъ моихъ касашеся, немедленно дѣлу руцѣ приложихъ, и по мѣрѣ силъ, аще и въ недостатку нужныхъ к' переведенію средствъ сый единою для пользы учащагося юношества галиційскаго предложихъ. Сея ради причины да не почудится простымъ иногда выраженіямъ благосклонный читатель! но паче трудившемуся благоутробно да простить при новонасажденномъ благополучія древѣ о новопрорастшемъ радуясь плодѣ“ (ненумер. стор. 11. 12.).

¹⁾ Порѣвн. I., стор. 177., замѣт. 3.

²⁾ По Лодію обнявъ катедру философій (1801) д-ръ Іванъ Лаврѣвскій.

На другімъ роцѣ богословія въ 1787. р. були два професоры, Михайло Гарасевичъ, докторъ богословія и Андрѣй Ангеловичъ, „докторъ обоихъ правъ.“ Гарасевичъ читавъ низшу и высшу ексесетику святого письма старого и нового завѣта (бдѣ 1787. до 1800. р.). Коли его поставлено крилошаниномъ-офиціаломъ при церквѣ архи-катедральной, заступавъ мѣсце професора префектъ семинаріѣ д-ръ Иванъ Дуткевичъ, а по его смерти (1805) читали тѣ предметы Теодоръ Захаріяевичъ (1805) и Григорій Миленевичъ (1805—1807). — О́дтакъ выкладавъ право каноничне професоръ Андрѣй Ангеловичъ (1787—1800), а коли его поставлено совѣтникомъ судбѣвъ шляхоцкихъ у Тарновѣ, то заступникомъ професора бувъ д-ръ Хризостомъ Мохнацкій до 1807. року¹⁾. — Тѣ професоры вчили права каноничного такожъ на третѣмъ роцѣ богословія. О́дтакъ на сѣмъ роцѣ читавъ догматику славно-звѣстный професоръ чернець-Василіянинъ Модестъ Гриневецкій (1787—1796); опѣсля обнявъ сю катедру д-ръ Иванъ Дуткевичъ (1796—1805), а по его смерти слѣдовавъ д-ръ Иванъ Гарасевичъ (1805—1808)²⁾.

На четвѣртѣмъ роцѣ студій богословскихъ д-ръ Михайло Гарасевичъ ставъ читати богословіе пастырске и катихитику (1787) по-руски. Тому́-же, що самѣ Русины домагались выкладбѣвъ польскихъ, то небавомъ по заснованю руского института сей професоръ читавъ оба тѣ предметы по-польски для Латинянъ и Русинбѣвъ. Коли Гарасевичъ вступивъ въ консисторію, то читавъ бого-

¹⁾ „Зоря галицка“, 1851; число 62, стор. 502.

²⁾ Я. Головацкій замѣтивъ („Науковый Сборникъ...“ 1865., стор. 78. 79.), що мѣжь рокомъ 1787—1797. учили догматики отъ-сеи професоры: д-ръ Антѣй Ангеловичъ, о́дтакъ д-ръ Никола Скородинскій, котрый бувъ такожъ цензоромъ русскихъ книжокъ для Галичины. Скородинскій выкладавъ догматику по-латиньски и по-руски.

словіє пастырске д-ръ Михайло Левицкій (1800—1805), що опбселя бувъ митрополитомъ галицкимъ. Въ 1805. р. именовано Левицкого соборнымъ крилошаниномъ, и бд-такъ выкладавъ сей предметъ д-ръ Богданъ Мараморошъ, священникъ орменьскій. Важною естъ сеєя подѣя, що въ 1795. р. професоръ д-ръ Іоаннъ Потоцкій, свѣтскій священникъ орменьскій, выкладавъ по-русски богословіє пастырске и катихитику. — Крѣмъ богословія пастырского и катихитики учили на четвертѣмъ роцѣ ще богословія морального. Першимъ рускимъ професоромъ сего предмету бувъ д-ръ Андрѣй Павловичъ (1788—1795)¹⁾. По его смерти выкладавъ се богословіє д-ръ Матвѣй Шанковскій, а коли одержавъ парохію въ Городенцѣ, то заступавъ мѣсце професора д-ръ Иванъ Лавровскій дотѣль, докѣль не закрыто института руского²⁾.

Зъ-по-мѣжъ тыхъ професорѣвъ, що вчили въ рускѣмъ институтѣ богословскѣмъ, выпечатавъ пѣдручникъ для слухачѣвъ лишъ одинъ Теодоръ Захаріясевичъ. Онъ переложивъ Данненмайра церковну исторію зъ языка латиньского на языкъ церковно-славянскій п. з. *„Матевія Данненмайра — Наставленія історіи церковныя Н. З. латински изданная, Теодоромъ же Захаріясевичомъ, історіи церковныя въ університетѣ Львовскомъ въ рускомъ языкѣ професоромъ публ., и пресвѣтеремъ Львовскія Дієцезіи, на рускій языкъ переведенная. Часть первая и вторая. Въ Львовѣ. Въ типографіи церкви храма Успенія П. Богородицы Ставропольги. Лѣта 1790“*³⁾.

¹⁾ Андрѣй Павловичъ читавъ богословіє моральне такожъ для Латинянъ въ мовѣ латиньскѣй.

²⁾ „Зоря галицка“, 1851; число 63., стор. 510.

³⁾ Сю исторію выпечатано въ малѣй дѣсьмцѣ. Перша часть оббѣмає 12 нунумерованыхъ и 676 нунумерованыхъ сторбнѣвъ; въ другѣй же части естъ 12 нунумеров. и 532 нунумеров. сторбнѣвъ.

Въ переднѣмъ словѣ сего книги Захаріясевичъ пѣд-носитъ заслуги цѣсаря Іосифа II., котрый „рускому народу, отъ нѣсколко уже вѣковъ въ велией невѣдомости погруженну, подаде руку помощи“, по-за-якъ хотѣвъ, щобы кандидаты стану дувоного учились въ „рускомъ языцѣ“. Одаткъ извиняе ся перекладчикъ подѣбно, якъ се вчинивъ Петро Лодій, що въ своѣмъ творѣ часто выразѣвъ „простыхъ“ уживавъ¹⁾. Тѣлько-жь Захаріясевичъ извиняе ся не супротивъ землякѣвъ, але супротивъ „иностранныхъ“²⁾.

Рускій професоры выдѣлу философичного и богословского не могли найти въ университетѣ супокѣйного захисту для своихъ трудѣвъ науковыхъ. Русина не вважано гѣднымъ, займити въ коллегіи професорѣвъ таке становище, якимъ хѣснувавъ ся Нѣмецъ, Чехъ и Полякъ. Ученіи професоры университету, переважно Нѣмцѣ, рѣшили, що рускій професоры не суть членами факультету, та що ихъ не можъ допускати до нѣякихъ почестій академичныхъ. Рускій студіѣ на университетѣ прозвано тогдѣ „Winkelschulen“, а рускихъ професорѣвъ дразнили назвою „Winkellehrer.“ Не диво отже, що професоры богословія Теодоръ Захаріясевичъ и Арсеній Радкевичъ, та

¹⁾ Порѣвн. се мѣсце въ переднѣмъ словѣ Захаріясевича: „Еже касается перевода, зане часто выраженной простыхъ употребихъ, сего да не кто мнѣ отъ иностранныхъ въ зло вмѣняеть. Сей бо трудъ мой едине токмо намѣряеть къ ползѣ юности рускаго галиціанскаго въ сѣятилицы Львовскомъ русскомъ богословію учащихся, и прочихъ въ тойже области свойственныи мѣ образомъ глаголющихъ“ (9. стор. нумер.). — Всякій зможе легко поняти, що Захаріясевичъ зладивъ своѣй перекладъ зовсѣмъ не въ хосенѣ тыхъ студентѣвъ, котрѣ „свойственнымъ образомъ“, се-бѣ-то по (мало)русски говорили.

²⁾ Подѣ „иностранными“ Захаріясевичъ розумѣвъ Россіянъ.

професори философичного факультету Иванъ Земанчикъ и Петро Лодій подали 21. марта 1789. р. жалобу въ губернію кравву, просячи: 1) щобы приказано сенатови академичному, приняти рускихъ професорбвъ въ члены факультету; 2) щобъ имъ подавано до вѣдомости всякій урядовій оповѣщеня; 3) щобы рускихъ студій не прозывано школами покутиными (Winkelschulen). Сю просьбу рускихъ професорбвъ губернія кравва бдослала 24. марта т. р. (число 7132) до сенату академичного и заявила свое мнѣне, що тыхъ професорбвъ треба вважати професорами надзвычайными и членами факультету, и що про-те належить ихъ оповѣщати про всякій урядовій розпоряженя. Сенатъ однакже бдповѣвъ, що пытане про згаданій оповѣщеня въ части вже залагоджено, о скѣлько тес оповѣщене дотыкае ся учительбвъ рускихъ; впрочѣмъ на-будуше подадуть ся имъ до вѣдомости всякій розпоряженя урядовій. А вже-жь не можна припустити рускихъ учительбвъ въ члены факультету: сенатъ бо, порозумѣвшись зъ поодинокими факультетами стоить при своій гадцѣ, що тї учитель не можуть належати до коллегіѣ професорбвъ, тому-що они суть лише провизоричній учитель, а факультетъ складае ся зъ професорбвъ дѣйстныхъ и зъ докторбвъ, принятыхъ въ тѣло професорске. Учитель же руского института суть о стѣлько членами факультету, о скѣлько стоить пѣдъ управою директора и декана одвѣтного факультету, бдтакъ нѣякъ не можуть они уважатись членами выдѣлу въ тѣмъ змыслѣ, щобы корыстувались мѣсцемъ и голосомъ въ засѣданяхъ коллегіѣ професорбвъ и щобы набули прочихъ правъ факультету. По причинѣ же, що нѣхто изъ звычайныхъ професорбвъ выдѣлу философичного не розумѣвъ руского языка, то бдъ того часу поставлено

заступника директора и декана философичного, щобы мавъ доглядъ надъ рускими студіями¹⁾.

Коли рускі профессоры не могли хбснуватись одними правами зъ прочими профессорами университета, то не диво, що они нерадо оставались на своихъ посадахъ, та що при першбй-лучшбй нагодѣ покидали незавидне свое становище и глядали де инде хлѣба насущного. И такъ мало-помалу замовкало славянське слово въ лицѣ Львовскѣмъ: на выдѣлѣ философичнѣмъ не стало рускихъ выкладѣвъ уже въ 1805. р., коли то скасовано университетъ у Львовѣ, а въ богословскѣмъ ѡддѣлѣ лица дехто бувъ лекторомъ рускимъ до кѣнця року 1808. Такъ въ 1808. р. тѣлько одинъ д-ръ Иванъ Лавровскій читавъ богословіе моральне по-руски для слухачѣвъ IV. року, мѣжь-тымъ коли на трохъ попередныхъ рокахъ науковыхъ не було нѣякихъ рускихъ выкладѣвъ. Тѣ лекціѣ удержали ся ще черезъ два роки въ монастырѣ Василянскѣмъ въ Краснопуци, поки й тутъ не заступлено ихъ выкладами латиньскими.

Усуненя рускихъ лекціѣ зъ лица домагавъ ся именно орменьскій архієпископъ Янъ Шимоновичъ, котрый въ тѣмъ часѣ бувъ директоромъ ѡддѣлу богословского и нерадо дививъ ся на тее, що деякі профессоры-Русины не тѣлько въ мовѣ латиньскѣй вчили клирикѣвъ обряду латиньского и орменьского, але й выкладали декотрі предметы по-руски. Впро чѣмъ такожъ самі Русины не дбали ще тогдѣ про вышу науку въ мовѣ рѣднѣй, по-за-якъ видѣли, що священники „studii rutheni“ въ суспѣльнѣмъ житю не хбснувались одвѣтнымъ поважа-

¹⁾ Я. Ѡ. Головацкій, „О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русиновъ въ Галиціи со временъ австрійского владѣнія въ той землѣ“. („Науковый Сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матицы“. Во Львовѣ 1865; стор. 92. 93.)

немъ¹⁾. Ба, найшлись мѣжь нашими земляками такі недоумы, що самі домагались усуненя рускихъ выкладѣвъ зъ университета и зъ лицей, добавачючи въ студіяхъ латинскихъ вышу прикмету схолястичной мудрости и поруку бѣльшого поважана бѣдъ правительства и суспѣльности²⁾. Такъ отже мертвый церковно-славянскій языкъ, котрымъ користувались рускій професоры, не мѣгъ загрѣти нашихъ предкѣвъ до западливон науки въ хосенъ бѣдной батькѣвщины. Якъ бы першій рускій професоры одвѣтно интенціи цѣсаря Іосифа II. выкладали були свои предметы въ мовѣ живѣй, то бѣдъ святынѣ наукъ повѣяло бы на галицку Русь леготомъ животворнымъ и бѣдтакъ уже передъ девятыдесяти роками занявъ бы рускій языкъ въ науковѣмъ свѣтѣ тев становище, до якого ще нынѣ въ добѣ конституційной не може доборотись.

Австрійске правительство дѣзналось отже, що рускій выклады на университетѣ ажъ тогдѣ зможуть бути хосеннымн для нашего народу, коли покладе ся неподвижный засновокъ до природного розвою мовы руской. Тому-то задумало оно вже въ 1848. р. навпередъ поставити катедру для языка и литературы руской, и бѣдтакъ

¹⁾ Священики „studii rutheni“ користувались все-таки бѣльшою повагою, нѣжь духовники „antiquae educationis“, котрыхъ иногдѣ прозвано Холмчаками, Луцаками або дячками. (Гляди II., стор. 9.)

²⁾ Про сю неохоту самыхъ Русинѣвъ супротивъ рускихъ выкладѣвъ на университетѣ Львѣвскѣмъ замѣтивъ Іосифъ Левицкій отъ-се: „Diese Wohlthat des hochherzigen Monarchen wussten die Russinen nicht gehörig zu schätzen. Anstatt diese Gelegenheit als ein Hauptbildungsmittel ihrer Muttersprache fortwährend zu benutzen, sahen sie vielmehr eine Art Zurücksetzung darin, dass sie nicht auch wie die Deutschen und Polen lateinisch Philosophie und Theologie hören sollten, und trugen selbst zur Wiederaufhebung dieser Anstalt an“. (Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien von Joseph Lewicki. Przemyśl, 1834; Seite III. IV.)

зъ-годомъ-перегодомъ заводити инші кафедры на Львѣвскѣмъ университетѣ. И дѣйстно декретомъ цѣсарскимъ зъ дня 13. грудня 1848. р. именовано Якова Головацкаго, колишняго товарища Маркіяна Шашкевича, профессоромъ языка и литературы рускои, а небавомъ опѣсля поставлено одного провизоричного доцента для богословія пастырского, Антона Юзичиньского (1850/51) и двоухъ суплентѣвъ, Якова Цѣпановского для догматики (1850/51) и Антона Чайкѣвского для катихитики (1852)¹⁾. А вже-жь рускїи выклады догматичнїи не могли довго устоятись, тому-що латиньскїи ієрархи домагались, щобы уніаты вчились сего богословія въ мовѣ церкви римской. Такъ отже въ роцѣ 1858/59 усунено тїи окремїи лекціи зъ догматики, котрїи своєю мовою нагадували колишнїи выклады въ рускѣмъ богословскѣмъ институтѣ²⁾. — Въ 1856. р. поставлено Франца Костека суплентомъ кафедры богословія пастырского, а въ 1867. р. именовано его звычайнымъ профессоромъ.

На выдѣлѣ правничѣмъ декретомъ цѣсарскимъ зъ д. 23. марта 1862. р. системизовано двѣ надзвычайнїи кафедры для предметѣвъ, належачихъ до судового испыту державного. Въ тѣмъ декретѣ сказано, що пѣзнѣйше поставлятъ ся чотыре профессоры, а поки-що треба-бѣ вдоволитись одною або двома кафедрами рускими³⁾. Такъ отже въ науковѣмъ роцѣ 1863/64 по-

¹⁾ Въ 1885/86. р. ставъ учити педагогики (на II. роцѣ богословія) д-ръ Іосифъ Делькевичъ.

²⁾ Звычайнымъ профессоромъ для выкладѣвъ догматики въ мовѣ латиньскѣй поставлено въ 1858. р. д-ра Іосифа Черлючакевича.

³⁾ Порѣвн. отъ-сїи слова цѣсарского декрету зъ д. 23. марта 1862. р.: „In welcher Weise die vier Hauptlehrgegenstände dieser Prüfung unter die seiner Zeit zu ernennenden Professoren zu vertheilen sein werden, ob es nicht rathlich erscheinen wird, vorerst den Umfang

ставлено двохъ суплентѣвъ на выдѣлѣ правничѣмъ, а то одного суплента для цивильно-судовой процедуры, а другого для австрійскаго права карнаго. Ажъ 27. марта 1882. р. именовано д-ра Александра Огоновскаго звычайнымъ профессоромъ австрійскаго права приватнаго, и сею номинаціею положено засновокъ до подѣлу университету Львѣвскаго на двѣ академіи, руску и польску. Теперь треба вдоволитись Русинамъ трома звычайными рускими катедрами въ университетѣ, се-бѣ-то катедрою языка и литературы рускою на выдѣлѣ фило-софичнѣмъ, — богословія пастырскаго на факультетѣ теологичнѣмъ и катедрою австрійскаго права приватнаго на выдѣлѣ юридичнѣмъ.

б) Собѣръ рускихъ „ученыхъ“ у Львовѣ.

Одозва головної Рады рускою зъ д. 10. мая 1848. р.¹⁾ не була голосомъ покликующаго въ пустыни; се бо пробудивъ ся рускій жнецъ изъ довгого сну и ставъ доганяти сусѣдѣвъ въ жнивѣ народнѣмъ²⁾. Пѣдъ проводомъ Николы Устѣяновича та Ивана Борисикевича деякія тямущі Русины стали обдумувати способъ, якимъ могли-бъ двигнути рѣдну мову зъ пониженя и просвѣтити свѣтломъ науки людѣ темный. Про-те 1. вересня т. р. девять па-

dieser Vorträge auf ein oder zwei Hauptfächer zu beschränken, und denselben erst für die Folge auf alle vier Lehrfächer auszudehnen, das wird sich erst nach der Lage der Verhältnisse und der wissenschaftlichen und linguistischen Qualification der Bewerber um die Lehrkänzeln bestimmen lassen“. (Оповѣщено рескриптомъ президіѣ ц. к. на-мѣстництва зъ д. 12. липня 1862. р.; число 5661. праes.)

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848; число 1.

²⁾ Епископъ Григорій Яхимовичъ, ставши предсѣдателемъ головної Рады рускою, въ кбци своєї промовы до збору сказавъ звѣстну казку про рускаго женця. Гляди „Зоря галицку“ зъ 1848. р., число 1. Порѣвн. 95. книжочку товариства „Просвѣта“ зъ 1886. р. „Маркіянъ Шашкевичъ“; стор. 79. 80.

тріотбв¹⁾ выдало одозву, запрошуючи всіхъ ученыхъ мужѣвъ народу руского, щобъ зѣхались д. 7. (19.) жовтня до Львова. Завданемъ того собору мало бути:

1. установити для руского языка однакѣ формы, а для письма руского приймити найдвѣтнѣйшу правопись; одтакъ выказати рѣжницю руского языка одъ церковно-славянського и такожь одъ російского и одъ польского;

2. подати ученымъ Русинамъ нагоду, зблизитись до себе и сполучитись мѣжь собою до спільныхъ праць литературныхъ;...

3. згромадити и пбзнати сили ученыхъ Русинѣвъ, зьорганізovati и подѣлити праць свои литературнѣ одвѣтно потребамъ руского нареду;

4. утворити институтъ народный по взѣрца „Матиць чешкой“, щѣ бувъ бы захистомъ руского жия литературного...²⁾.

Въ сѣй одозвѣ сказано дальше отъ-се: „Славный примѣръ братьей нашихъ Словянъ южныхъ и братьей Чехѣвъ, которѣ передъ 20 лѣты — можъ сказати — тамъ були, одкудъ мы теперъ выходимъ, най буде намъ звѣздовъ, провѣдникомъ. Чимъ бѣльшѣй труды и запоры, тымъ бѣльшѣй най будутъ нашѣ усиля, а дастъ Богъ, що поведеса намъ, бо не про себе працювати будемъ, ино для добра 15-миліонового рода³⁾).

¹⁾ Се имена сихъ девяти патріотѣвъ, щѣ „ученыхъ“ русскихъ запросили на звѣздъ до Львова: Никола Устіяновичъ, Иванъ Товарницкѣй, Михайло Малиновскѣй, Федѣръ Леонтовичъ, Иванъ Заряцкѣй, Иванъ Слимаковскѣй, Иванъ Жукѣвскѣй, Левъ Сосновскѣй и Иванъ Борискевичъ.

²⁾ „Историческѣй очеркъ основанія галицко-русской Матиць и справозданье первого собору ученыхъ русскихъ и любителей народного просвѣщенія“. Составлено Яковомъ Головацкимъ. Въ Львовѣ 1850; стор. XX.

³⁾ *ibid.*, стор. XXI.

Той покликъ девяти патріотівъ залунавъ на Русь веселою луною и отъ, въ означенімъ дни зббралось въ музеѣ руской семинаріѣ 99 „ученыхъ“ русских¹⁾). Нѣ холера, щб тогдѣ въ Галичинѣ забирала свои жертвы, нѣ неохота Поляковъ супротивъ сего собору не захитала Русинѣвъ въ заявленю величного дѣла патріотичного. Вже-жъ самъ графъ Голуховскій дораджувавъ Куземскому въ день отвореня собору, щобъ залишити цѣлую справу, по-за-якъ биъ довѣдавъ ся, що польска гвардія народова геть порозганяе „ученыхъ“ русскихъ. Але Куземскій не услухавъ тои рады, и бдтакъ по отвореню собору оповѣщено его, що гвардія народова вже дѣйстно готовить своихъ коней до походу противъ 99 Русинѣвъ, котрі зъоружені були тѣлько словомъ правды, — що однакже Русинамъ нѣчого боятись, по-за-якъ генеральна коменда вѣйскова запобѣжить тѣй напасти польскѣй²⁾).

Такъ отже пѣдъ проводомъ Куземского собѣръ „ученыхъ“ русскихъ бдбувавъ свои нарады поважно и зъ великимъ хѣсномъ для добра земляковъ, изъ-за чого редакція „Зорѣ галицкои“ могла справедливо записати въ честь сего собору ось-таку похвальну згадку: „Седмиця бдѣ 19. до 26. жовтня (1848) Русинамъ вѣчне въ памяти зѣстане; була она имъ якъ день весны, коли по тепленькѣмъ дощику соненько засвѣтитъ и травиця ся

¹⁾ Мѣжь сими 99-ма „учеными“ рускими вызначувались имено сѣ мужѣ: Иванъ Борискевичъ, Игнатій Галька, Иванъ Гарасевичъ, Григорій Гинилевичъ, Яковъ Головацкій, Иванъ Гушалевиць, Антонъ Добрянскій, Иванъ Жукѣвскій, Василь Ильницькій, Василь Ковальскій, Юліянъ Лавровскій, Іосифъ Левицькій, Іосифъ Лозинскій, Михайло Малиновскій, Рудольфъ Мохъ, Антонъ Петрушевиць, Левъ Сосновскій, Левъ Трѣщакѣвскій и Никола Устѣяновичъ.

²⁾ Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien. Lemberg 1861; S. 24. 25

зазеленѣ, и цвѣты розвинувши ся цѣлый городецъ во-
нями наповнять¹⁾).

Напередъ повитавъ Куземскій присутныхъ „уче-
ныхъ“ гарною промовою, сказавши мѣжь иншимъ отъ-
се: „Часъ и намъ було, давно часъ повстати зъ довгого
сну нашего до житья народного, але нещаснї обстоя-
тельства намъ того не дозволяли; силовалися поединчї
Русины повстати и народнї силы розвивати, але такъ
съ нами було! якъ съ товъ дитиновъ вставати хотящевъ,
котру нянька до сну силуе, рѣзковъ грозячи и съ голо-
вовъ прикрываючи. Але духъ народности вносился вже
надъ нами, вжесьмо ся брали хотъ со слабыми силами
до працѣ. Ажъ на-разъ засвѣтило намъ свободы сонень-
ко въ очи, и ктожъ ту мѣгъ еще сну ся бддавати?...
Кто не мавъ способности Русинамъ въ тыхъ часахъ при-
дивитися, не увѣривъ бы, якъ далеко въ тыхъ кѣлькохъ
мѣсяцяхъ вже поступили: любовь къ народности рускѣй,
ко мовѣ бтцѣвъ нашихъ яснымъ поломѣнемъ въ сердци
русского народа пала, вже бы тои нѣкому не давъ си
выдерти, а най бы ся кто поваживъ по той намъ рѣвно
якъ кождому народови найдорожшїй скарбъ злосливо
посягнути, готовъ єй якъ львиця свои дѣти до остатнои
капки крови боронити и въ тѣмъ взглядѣ можна сказати:

Де в теперъ тая сила,

Щобъ Русина повалила²⁾).

Потѣмъ читавъ Левъ Трѣщакѣвскїй розправу „о по-
требѣ пѣднесенїя кравого земледѣльства³⁾“, а „словѣй
рускїй“, Никола Устїяновичъ, „такъ красненько до чув-

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848; число 25., стор. 105.

²⁾ „Историч. очеркъ основанїя галицко-русской Матицѣ...“,
стор. XLV. XLVI.

³⁾ *ibid.*, стор. 12—16.

ства всѣхъ промовивъ, що ся ажъ розплакали¹⁾. Та й кому-жь не подобали-бъ ся сї его слова: „Хтожь въ славянщинѣ не знае той мовы святой Руси, той бесѣды сердца, того наповидного ласканья, которымъ мати першое дѣтя своєї милости любує, той красавои пѣсоньки, якую ластѣвка пѣдъ стрѣхою щечече, — хто не знае барвы, цвѣту и вони той лѣторосли золотобережнои Украины? На славянськѣмъ выросла она сердцю и всякими цвѣтами приоздобила ю красавая мати...“²⁾.

Опѣсля члени собору подѣлялись на девять ѡддѣлѣвъ: 1) ѡддѣлъ для богословія, 2) для правъ, 3) для любомудрія и наукъ природы, 4) для исторіѣ и географіѣ, 5) ѡддѣлъ школьный, 6) ѡддѣлъ для господарства, 7) для управы языка руского, 8) для литературы давной и теперѣшней и 9) для литературы старославянської.

Предсѣдателемъ ѡддѣлу богословеского бувъ крилошанинъ Иванъ Бохенскій. Въ сѣмъ ѡддѣлѣ поставлено ко рѣшеню мѣжь иншими сї pytania: 1) Чи теперѣшня система богословія есть добра? якъ же потрібнїи суть змѣны въ сѣй системѣ, то въ котрѣмъ предметѣ и якї? — 2) Чи теперѣшний недостатокъ науковыхъ книжокъ рускихъ може бути „на завадѣ“, щобъ одвѣтна наука въ языкѣ рускѣмъ могла розпочатись уже въ слѣдуючѣмъ курсѣ школьнѣмъ? — 3) Чи така наука може ѡдбуватись ѡдъ-разу во всѣхъ предметахъ? чи тѣлько въ декотрыхъ, и въ якихъ? — 4) Чи молитвенники для людей свѣтскихъ суть потрібнїи и якъ треба ихъ уложити?

На сї pytania слѣдували ось-такї рѣшеня: що-до 1) Теперѣшня система богословія не есть достаточна; про-те ухвалено выбрати комисію для уложеня лучшой

¹⁾ *ibid.*, стор. 1—11; — „Зоря галицка“, 1848; ч. 25., стор. 105.

²⁾ „Историч. очеркъ...“, стор. 8. 9.

системы науки богословія; — що-до 2) Иванъ Гарасевичъ, колишній професоръ въ богословскѣмъ рускѣмъ институтѣ замѣтивъ, що рускія выклады богословскіи вже разъ дѣйстно бдбувались, що бнъ самъ учивъ догматики по-руски, та що й нынѣ готовъ опять пѣднѣтисъ сего труду. Одакъ заявили деякі члены собору, що декотрі учебники богословскіи вже давнѣйше надруковано, мѣжъ-тымъ, коли инші находятъ ся въ рукописи; — що-до 3) Руска наука богословска во всѣхъ предметахъ може розпочатисъ уже въ слѣдуючѣмъ роцѣ школьнѣмъ; — що-до 4) Хоча люде по-найбѣльшѣй части розумѣють бдправу богослуженя въ церквѣ, то однако молитвенники суть дѣйстно потрібні. Ухвалено отже напечатати молитвы „Царю небесный“, „Пресвятая Троице“, „Отче-вашь“, „Вѣрую“, „Богородице Дѣво“ и „Псалмы“ въ языцѣ церковнѣмъ, а прочіи молитвы въ народнѣмъ рускѣмъ языцѣ¹⁾.

Предсѣдателемъ бддѣлу правничого бувъ Юліянъ Лаврѣвскій. Члены собору бдзнались, що министерство покликало Юліяна Лаврѣвского та Ивана Константиновича въ члены комисіи, котра займае ся уложеніемъ „книги законѣвъ гражданскихъ“, та що самъ Лаврѣвскій переложивъ уже кодексъ цивильный, мѣжъ-тымъ коли Константиновичъ зладивъ перекладъ кодексу криминального²⁾.

Въ бддѣлѣ для любомудрія и наукъ природы бувъ предсѣдателемъ д-ръ Иванъ Гарасевичъ. Мѣжъ учеными сего бддѣлу вызначувавъ ся именно Евстахій Гарасимовичъ ерудицію философичною. Однакже тіи ученіи теоретики не выказали нѣякого позитивного выслѣду

¹⁾ *ibid.*, стор. LI—LXIII.

²⁾ *ibid.*, стор. LXIII—LXIV.

въ хосенъ науки¹⁾. Ђдтакъ въ ѡддѣлѣ исторично-географичнѣмъ пѡдъ проводомъ А. Петрушевича заявлено богато здоровыхъ гадокъ про методичнѣ дослѣды въ исторіи нашої батькѡвщины. Задумано завязати историчне руске товариство и археографичну комисію для перегляду архивѡвъ, рѣшено засновувати бібліотеки, музеѣ, читальнѣ и т. п.²⁾.

А вже-жь найбѡльшу дѣяльнѡсть розвинувъ ѡддѣлѣ школьнѣй пѡдъ проводомъ Іосифа Левицкогѡ. Мѣжь иншими справами пѡдношено се пытанє, чи буква ѣ есть конче потрѣбна? Левицкѣй доказувавъ, що безъ неи годѣ обѣйтись, але Рудольфъ Мохъ бувъ противнымъ его гадцѣ, заявляючи, що сю букву въ писъмѣ треба выкинути, тому-що она въ выговорѣ не має нѣякого значеня. Ухвалено однакже, „щобъ буква ѣ, яко непреодолимый забытокъ предкѡвъ нашихъ, черезъ много столѣтій уважаний, и надалѣ позостала“. Такожъ рѣшено зладити книжки, потрѣбнѣ для науки дѣтей, а то крѡмъ букваря и катихизиса выдати именно читанку Блоньского, коротку й бѡльшу граматику руского и церковно-славянського языка³⁾, ѡдтакъ біблійнѣ повѣсти Антона Добрянського и Венедикта Левицкогѡ, рахунки, скорочену географію й исторію руского народу; крѡмъ того ухвалено, выдати скорочену економію и технологію, та й „право гражданское во кратцѣ“. Тогдѣ заявлено, що въ рукописи выготовлено майже всѣ учебники гимназіяльнѣй, та що есть

¹⁾ *ibid.*, стор. LXIV—LXXII.

²⁾ *ibid.*, стор. LXXII—LXXXIII.

³⁾ Граматику руску для дѣтей уложивъ учитель Малицкѣй, а граматику церковно-славянську зладивъ Ант. Добрянскѣй. Въ томѣ ѡддѣлѣ школьнѡмъ сказано, що церковно-славянської граматики треба вчити въ II. и III. класѣ шкѡль народныхъ, и що ѡдтакъ въ сихъ класахъ треба читати дещо зъ книгъ церковныхъ та пояснати Евангеліє й Апостолѣ.

богато способныхъ мужъвъ, котрїи могли-бъ бути учителями въ гимназіяхъ¹⁾. По думцѣ „ученыхъ“ патріотѣвъ сего ѡддѣлу въ гимназіяхъ треба-бъ займатись 1) клясиками, 2) мовами европейскими, 3) географією, 4) исторією, 5) математикою и геометрією, 6) религією. Именно мовы европейскїи выкладали-бъ ся въ такѣмъ порядку: а) въ першѣй класѣ мова „кирилїйска“ або церковна; б) въ другѣй класѣ „зъ юговыходныхъ нарѣчїи великоруске нарѣчїе“; в) въ третѣй класѣ „зъ нарѣчїи западныхъ ческоє, такожь мова французка, найцѣльнѣйша изъ нарѣчїи романскихъ“; г) въ четвѣртѣй класѣ „уподоблѣнїе (порѣвнанє) всѣхъ нарѣчїи словенскихъ, а зъ германскихъ ангельске; д) въ пятѣй и шестѣй класѣ „словеснѣсть словенска на перемѣну зѣ словесностевъ индоевропейсковъ“²⁾.

Ѡддѣлъ для господарства пѣдъ проводомъ Льва Трѣщакѣвского ухваливъ выдавати часопись господарску и просити министерства, щобы въ школахъ заведеѣо науку „сельского хозяйства“³⁾.

Семый и осмый ѡддѣлъ (для управы языка руского и словесности руского) пѣдъ проводомъ Якова Головацкого уладивъ правопись руску на основѣ програмы Ивана Жукѣвского. Сю справу залагоджено по довгихъ спорахъ: хто радивъ держатись правописи исторично-етимологичной, хто хотѣвъ поробити въ правописи деякїи змѣны одвѣтно до выговору народного, а хто думавъ зовсѣмъ нову правопись для руского языка „скровити“. Що до языка, однїи бажали корыстуватись живою мовою народу, другїи волѣли языкъ цер-

1) По думцѣ „ученыхъ“ рускихъ ѡддѣлу школьного вся наука въ гимназїи мала подаватись въ мовѣ рускѣй.

2) „Историч. очеркъ...“, стор. LXXXIII—CIV.

3) *ibid.*, стор. XCVI—XCVIII.

ковно-славянській поставити письменнимъ языкомъ Русь галицкои¹⁾.

Девятый бддълъ для литературы „старославянської“, се-бъ-то церковно-славянської, оказавъ ся справдѣ архаичнымъ зъявищемъ въ свѣтѣ литературнѣмъ. Гадавъ бы хто, що про розвѣй руской мовы радять люде, котрїи жиють въ Х. вѣцѣ. Предсѣдателемъ сего бддѣлу бувъ Левъ Сосновскій, адъюнктъ урядѣвъ помѣчничихъ при судѣ апелацийнѣмъ, а заступникомъ предсѣдателя поставлено Стефана Семаша, офиціала бухгалтерїи²⁾. Навпередъ пѣднесено пытанє, чи не завести-бъ языкъ церковно-славянскій „яко учебный и письменный“. Але-жь знатокъ языка руского, Іосифъ Левницкїи, заявивъ, що „воспитанїє має бути въ народнѣмъ языкѣ, та що тѣлько о средствахъ промышляти належить, абы старославянскій языкъ зрозумѣлымъ ставъ ся; про тов (треба) выготовити словарь и граматїку старославянского языка“. Та отъ, предсѣдатель не вдоволивъ ся такимъ розумнымъ высказомъ, та замѣтивъ отъ-се: „Много є рѣчей нѣмецкихъ, а оденъ тѣлько языкъ саскїи образованный, такъ и между нами трудно буде зъ початку, сли языкъ старославянскїи бысьмо запровадили, але по неакѣмъ часѣ привычантїи ся до него буде возможно“. — Одаткъ секретаръ бддѣлу, Василь Ковальскїи, рѣшивъ поставлену дилемму сими сло-

¹⁾ *ibid.*, стор. XCIX—CIV.

²⁾ Стефанъ Семашъ бажавъ вельми, щобъ Русини не тѣлько писали, але й говорили языкомъ церковно-славянскимъ. Онъ намагавъ ся зладити деякїи переклады зъ мовы нѣмецкои на мертвыи языкъ славянско-рускїи; порѣви. „Печальная чувствїя Львовскаго високаго училища о смерти Ёго Величества Францїшка I, кесаря Австрїйскаго. (Стефанъ Семашъ переводчїи). Львовъ. Печатанїємъ и иждивенїємъ заведенїя Ставропигїйскаго“. 1835. (4^о, стор. 4.)

вами: „Не иде намъ ту о тоє, дабы языкъ старославянскій до степени ббльшого просвѣщенія приведенъ бувъ, тьлько способнѣсть учащимся подати маємъ, бы го зрозумѣли, а такимъ способомъ такожде єго бть упадку забезпечати“. Ухвалено опѣсля выдати словарь церковно-славянскій и такожь выготовити „приличну ббльшую и меншую книгу чтенія“, се-бъ-то выниси изъ Апостола й Евангелій; дальше заявлено, що було-бъ хосєнно, выготовити книгу „краснорѣчія“, та въ школахъ учити „дѣписи, исторіи, землеписи, естествословія, любу мудрїя, чадовоспитанія, земледѣльчества, зодчества, скотоводства, пчеловодства, домостроительства и иншихъ учебныхъ предметѣвъ“. По причинѣ же, що въ тѣмъ часѣ не було ще способныхъ учителѣвъ, котрї заняли-бъ ся выкладомъ сихъ предметѣвъ, ухвалено, щобъ рѣжнородной тои мудрости поки-що вчивъ профєсоръ руского языка. Збѣръ сєго бдѣлу узнавъ потребу, выдавати дневникъ въ языкѣ церковно-славянскѣмъ и порѣшивъ сполучити таку писанину зъ часописію „богословія и любу мудрїя“¹⁾.

Мѣжь-тымъ бдбуло ся д. 11. (23.) жовтня другє загальне засѣданє, на котрѣмъ Яковъ Головацкїй бдчитавъ свою розправу „о языкѣ южнорускѣмъ и єго нарѣчїяхъ“²⁾. Одтакъ на третѣмъ загальнѣмъ засѣданю д. 13. (25.) жовтня Иванъ Борискевичъ поставивъ внесокъ, щобъ утворити „общество просвѣщенія народного“, котре обдымло-бъ такожь зарядъ Матицѣ рускои. Внесокъ Борискевича принято и потѣмъ бдѣлы собору „учєныхъ“ рускихъ выбрали 19 членѣвъ для „общества просвѣщенія народного“. Тї члєны уважалисъ выдѣломъ неуставаючимъ, „правлящимъ справами общества“. Предсѣдателемъ

¹⁾ „Историч. очеркъ...“, стор. CV—CXI.

²⁾ *ibid.*, стор. 17—80.

же „общества просвѣщенія народнаго и Матиць рускои“¹⁾ выбрано Михайла Куземскаго¹⁾.

Четверте й послѣдне загальне засѣданє собору „уче-ныхъ“ рускихъ ѿбулось д. 14. (26.) жовтня. Коли зала-годжено справы формальнїй, Куземскїй выголосивъ хо-рошу мову, въ котрѣй мѣжь иншимъ отъ-се сказавъ: „Закидали намъ, що мова наша еще не оброблена, а про-тоє и неспособна, щобъ въ нѣй вже теперъ высшїи науки преподавати. О! нехай бы прїйшли були и послушали на-шого Моха и Головацкаго, якъ крѣпко и сильно, нашего Устїяновича, якъ красенько до серця промавлили и най-нѣжнїйшии чувства найзвучнїйшими, мягонькими и соло-денькими словами оглашали! Скажѣть, где Русинъ ся своєю мовою учивъ? чи були якїи школы? були може якїи академіи рускї?... О! нѣ, — мати го рѣдненька вчи-ла, тому то такъ солоденько говорить“²⁾. Въ кѣнци про-мовы Куземскїй подякувавъ Иванови Борисякевичеви, що єго заходами ѿбувѣ ся сей собѣръ „ученыхъ“ рус-кихъ.

Хоча предсѣдатель закрывавъ засѣданє своимъ сло-вомъ, то однако присутнїй патріоты не могли вздержати горячихъ своихъ чувствъ, и про-те „зъ глубины сердца, якъ зъ пѣдбескидскаго чистаго жерела, люнули красно-рѣчивыми словами рускаго языка выраженья сильного впечатлѣнїя, ѿбилось тло сердца народнаго, — обявилося сильне перекованье, дѣльная воля, глубокое чув-ство въ колѣино произнесеныхъ бесѣдахъ и стихахъ...“
...„Мужъ за мужемъ выступавъ на мовницю, промовлявъ зъ сердца рускаго до сердець рускихъ, розгрѣвавъ со-братїй и поощрявъ до дѣланїя. И такъ чергою выступали

¹⁾ *ibid.*, стор. СХІІІ—СХV. — Основателѣ Матиць ѿбули пер-ше свое засѣданє вже 2. липня 1848. р. (*ibid.*, стор. ХІV—ХІХ.)

²⁾ *ibid.*, стор. СХVІІ.

честній мужи: Іосифъ Левицкій, Рудолфъ Мохъ, Іоаннъ Гушалевичъ, Николай Устіяновичъ, Іосифъ Лозинскій... Громкія рукоплесканія, ѳтзиви многолѣтствія обьявляли всеобщее сочувствіе, которое тая хвиля восторженія произвела; они то показали, же чувство одними устами высловлене, було чувствомъ всеобщимъ, же сильное переконанье, словами одного выражене, було переконаньемъ всѣхъ; — всѣ хотѣли добрую волю и готовѣсть дѣйствія, яку одинъ явно засвидѣтельствовавъ, осуществити, всѣ готові на пожертвованія для народнаго добра¹⁾.

Такимъ-то сердечнымъ словомъ спомнувъ Яковъ Головацкій про ті воскресні днѣ бдродженя галицкои Руси. Такого свѣтлого праздника, якій святковано ѳдъ 19. до 26. жовтня 1848. р., не було вже у насъ ѳдъ того часу. Московскі панслависты розъєднали у насъ брата зъ братомъ, и все ще намагають ся занаштити наші идеалы народні.

в) Галицко-руска Матиця.

Сказано выше, що на третѣмъ загальнѣмъ засѣданю „ученыхъ“ рускихъ завязано „общество просвѣщенія народнаго“, котре небавомъ опбеля называлось галицко-руска Матиця. ѳдтакъ дня 1. (13.) марта 1850. р. пѳдъ проводомъ Куземского ѳдбулись загальні зборы того „общества“. Тогдѣ-то ухвалено мѣжь иншимъ отъ-се: 1) просити правительства, щобъ заводило всюды

¹⁾ *ibid.*, стор. СХІХ. — Порѳви. „Слово, говорене Іосифомъ Левицкимъ...“, стор. 81—88. — „Слово, голошене Рудольфомъ Мохомъ...“, стор. 89—98. — „До мой родины“. Стихъ Ивана Гушалевича, стор. 99—101. — „Прощальна промова Никола Устіяновича“, стор. 102—107. — „Послѣдні слова, казані Іосифомъ Лозинскимъ...“, стор. 108—111.

по громадахъ школы; 2) выдати читанку Маркіяна Шашкевича; 3) постаратись о выдане часописи Матиць. Въ кбнци загального засѣданя выступили зъ промовою священикъ Рудольфъ Мохъ и д-ръ Амвросій Яновскій. Особливо патріотична бесѣда сего ученого професора загрѣвала всѣхъ присутныхъ до западливои працѣ для добра землякбвъ¹⁾.

Пбсла сего збору „общества просвѣщенія народнаго“ минуло лѣтъ 14, въ котрыхъ про дѣяльнбсть Матиць по тбй причинѣ нѣчого не було чутно, що бдѣ правительства не можъ було выеднати затвердження статутбвъ. Хоча-жь и затверджено матичнїи статуты (декретомъ державнаго министерства зъ д. 23. серпня 1861. р.), то членамъ выдѣлу не дѣялось якось скоро, бо загальнїи зборы членбвъ Матиць скликано ажъ три роки пбзнїйше на днѣ 7. (19.), 8. (20.) и 9. (21.) липня 1864. р.

Отвираючи загальнїи зборы матичнїи предсѣдатель Мих. Куземскїи падькавъ-горювавъ про застою словеснаго житя въ галицкбїи Руси, кажучи мѣжь иншимъ отъсе: „Не дивно, что литературное наше общество не могло ни двигнутися, ни затверженія своихъ уставовъ домогаться. Со всѣхъ сторонъ громадилися русскому языкови и словесности непреодолимыи перепоны; нигде приюта, нигде заохоты; стигла кровь горячая и никли надежды на лучшую будущность“²⁾.

На сѣмъ зборѣ выбрано три бддѣлы науковїи: 1) для языка й исторїи; 2) для поезїи й искусствъ; 3) для наукъ природныхъ.

¹⁾ „Зоря галицка“, 1850; число 22. 29.

²⁾ „Науковий Сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матицы“. Во Львовѣ. 1865., стор. XVI. — Выше наведенїи слова Куземского списано пбсла редакциѣ Я. Головацкаго. Самъ Куземскїи говоривъ и писавъ тблько по (мало)-руски.

Въ першомъ ѡддѣлѣ велись дебаты вельми оживленій пѡдъ проводомъ предсѣдателя Головацкаго ѿ его заступника д-ра Григорія Гинилевича. Юліанъ Лаврѡвскій хотѣвъ, щобы въ сѣмъ ѡддѣлѣ навпередъ порѣшити пытанє про правописъ. Тогдѣ-то вносилъ суплентъ гимназіальный, Омелянъ Гороцкій, щобы приняти правописъ фонетичну; его внесокъ попиравъ Ксенофонтъ Климовичъ, ба ѿ Перемыскій крылошанинъ Григорій Гинилевичъ прихилявъ ся до гадки фонетикѡвъ. Однакже совѣтникъ Василь Ковальскій думавъ, що Матица треба держатись правописа етимологичной, а по-за-якъ Матица єсть авторитетомъ, то, надѣйсъ, потягне она за собою всѣхъ Русинѡвъ. Въ сѣмъ внеску Ковальского вчинилъ Иванъ Жукѡвскій таку поправку, щобы держатись правописа етимологичной „ведля духа народнаго языка“¹⁾. Оконечно бѡльшостію голосѡвъ рѣшено, справу правопису полишити будущому выдѣлови. Потѡмъ велись дебаты про языкъ, якого Матица въ выданю своихъ книжокъ мала-бъ прїдержуватись. Два учителѣ гимназіальный, Алексѣй Тороньскій и Михайло Осадца, та правникъ Олександръ Искрицкій домагались, щобы уживати чистаго народнаго языка. Але предсѣдатель Головацкій спинилъ дальшїй дебаты заявляючи, що се пытанє порѣшено досыть ясно другимъ параграфомъ статутѡвъ матичныхъ²⁾.

Въ ѡддѣлѣ для поезїї ѿ искусствъ вносилъ мѣжь иншими Плятонъ Костецкій, щобы Матица вѡзвала „всѣхъ

1) „Слово“, 1864; число 58.

2) §. 2. „Задачею общества єсть: Старатися о добры, пожиточны книжки, прежде всего въ языкѣ рускомъ, которыи послужили бы до роспространенїя добрыхъ общепольныхъ знанїй, до укрѣпленїя святой католической вѣры и благонравїя, якоже до поднесенїя промышленности и земледѣлїя“.

просвѣченыхъ людей до збираня народныхъ пѣсенъ зъ напѣвами“; ѳдтакъ Иванъ Наумовичъ домагавъ ся выдаваня часописи популярной. Тѣ внески принято, однакже ѳдкинено два внески Гороцкого: а) щобы часопись людову щѳ-до змѣсту и формы выдавати зъ поглядомъ на Украину; б) щобы въ поезіи наблюдати единство литературне зъ Україною „посредствомъ одного нарѣчя, с. е. Чигириньско-Переяславского“. Тогдѣ-то Юліянъ Романчукъ въ письменнѳмъ внеску высказавъ потребу выдана „збѳрника лучшихъ поезій и повѣстій“¹⁾.

ѳдтакъ въ ѳддѣлѣ для наукъ природныхъ²⁾ поставлено именно сей внесокъ, щобы въ школахъ народныхъ познакомлювати ученикѳвъ при одвѣтнѳй нагодѣ зъ исторією натуральною.

На загальнѳмъ засѣданю 9. (21.) липня велись дебати про правопись. Найбѳльшу ерудицію филологичну заявивъ д-ръ Михайло Осадца, учитель П. гимназіѣ. ѳнъ попиравъ гадку Юліяна Лаврѳвского, „щобы въ правописи языка руского, такъ якъ и въ иншихъ языкахъ, увзглядняла ся фонетика“. Головацкѣй же доповнивъ внесокъ Лаврѳвского тымъ, „що етимологична правопись має ся перепровадити на основаню нашей граматики“. Наконецъ поставивъ Осадца такую модификацію внеску Лаврѳвского, що етимологичну правопись руску „въ частностяхъ“ треба справити въ дусѣ народного языка. Всѣ присутнѣй члены загального збору прийняли сю поправку Осадцы и ѳдтакъ подали Матици директиву до рѣшеня пытаня правописного³⁾.

По-за-якъ по статутамъ загальнѣй збѳръ членѳвъ

¹⁾ „Слово“ 1864, ч. 57.

²⁾ Предсѣдателемъ ѳддѣлу для наукъ природныхъ бувъ проф. Михайло Полянскѣй.

³⁾ „Слово“, 1864; число 58.

Матицѣ мавъ ѡдбуватись що-рѣкъ, то справдѣ слѣдуючого року скликано такій збѣръ на днѣ 6. (18). 7. (19.) и 8. (20.) липня 1865. р. Маленьке число членѣвъ (всего на-всего 27), що явилось на покликъ Куземского въ великій сали Дому народного, доказувало достаточно, що галицкій Русины втратили вже довѣрїе до той просвѣтної институтѣ, котру въ 1848. р. засновали въ ожиданю богатого жнива зъ гарного засѣву. Зббранї члены Матицѣ дбзнались, що изъ 10 внескѣвъ, поставленыхъ по-одинокими науковими ѡддѣлами, выдѣлъ товариства не залагодивъ майже нѣ одного. Выдѣлъ займавъ ся переважно издавництвомъ Наукового Сборника, котрый пѣдъ редакцію Головацкого, Петрушевича и Дѣдицкого выходивъ четверть-рѣчными выпусками въ твердѣмъ, незрозумѣломъ языкѣ¹⁾. А вже-жъ залишивъ выдѣлъ выдати приручный словарь руско-нѣмецкїй и нѣмецко-рускїй, по-за-якъ А. Петрушевичъ выступивъ изъ комитету редакційного²⁾.

На другѣмъ загальнѣмъ засѣданю сего збору ѡдчитавъ д-ръ Изидоръ Шараневичъ програму для написаня популярной исторїи Руси галицкой, по чѣмъ рѣ-

¹⁾ Литературнымъ орїаномъ Матицѣ бувъ напередъ „Науковый Сборникъ“ ѡдъ 1865. до 1868. р., ѡдтакъ „Литературный Сборникъ“ ѡдъ 1869 до 1873. р. ѡдъ 1885. р. выводитъ опять „Литературный Сборникъ“ пѣдъ редакцію Богдана Дѣдицкого. — ѡдъ 1848. до 1885. р. выдала Матиця 81 книжокъ Найббльше дѣяльнымъ було се товариство въ 1849. и 1850. р., — въ рокахъ же 1857. 1858. 1873. 1877. 1878. 1879. и 1880. не выдала Матиця нѣ одной книжочки. — До наилучшихъ книжокъ, котрї выдала Матиця, належить Зоологія Покорного, переложена (1874) проф. Михайломъ Полянскимъ на мову руску.

²⁾ Богатый матерїалъ лексикальный въ пяти писаныхъ томахъ подарувавъ Матицѣ священникъ Іосифъ Скоморовскїй. Слова рускїй пояснювавъ ѡнъ одвѣтными словами польскими.

шено, розписати въ тѣй цѣли одвѣтну премію¹⁾. Опѣсля ѳдчитавъ проф. Головацкій свою статю о рускѣмъ перекладѣ Библіѣ Франциска Скорины и о рукописной рускѣй Библіѣ зъ XVI. вѣку, що находить ся въ Василянскѣй бібліотецѣ у Львовѣ²⁾. Хоча сей ѳдчитъ заявлявъ всякѣй прикметы ученого дослѣду, то однако присутній члены не слухали его зъ такою увагою, яку присвятили „ученѣ“ Русины его розправѣ „о языцѣ южно-рускѣмъ“... Мертве бо слово не здужало воскресити искры житя въ малѣй громадцѣ членѣвъ Матицѣ, що не наче слабосильній ѳвцѣ оставались безъ проводу середъ широкого степу. Вже-жь Куземскій не проводивъ въ нарадахъ сего загальнаго збору; про-те мѣсце предсѣдателя займавъ его заступникъ Яковъ Головацкій. Справдѣ сумно стало въ тѣмъ зборѣ, коли 8. (20.) липня лишъ 23 голосуючі члены рѣшали про долю Матицѣ. Тогдѣ то предложено внески ѳддѣлу исторично-языкословнаго. Шѣсть патріотѣвъ рускихъ (Иванъ Жукѣвскій, Стефанъ Качала, Михайло Глинскій, Володимаръ Шашкевичъ, Анатоль Вахнянинъ и Александеръ Искрицкій) стануло въ тѣмъ ѳддѣлѣ въ оборонѣ „чистаго“ рускаго языка, котраго Матиця въ выданахъ своихъ винна придержуватись³⁾. Тому-то й на загальнѣмъ засѣданю 8. (20.) липня домагавъ ся Стефанъ Качала, щобы повернути до мовы народной и не брати слѣвъ зъ языка церковнаго и московскаго. ѳдтакъ высказавъ бнѣ сѣ важній

¹⁾ На третѣмъ загальнѣмъ засѣданю ухвалено, вызначити двѣ преміѣ за написане исторіѣ рускаго: першу премію въ квотѣ 300 р., а другу въ скѣлькости 150 р. в. а.

²⁾ „Нѣскольکو словъ о Библіѣ Скорины и о рукописной рускагой Библіѣ изъ XVI. столѣтїя“. („Науковий Сборникъ“... 1865; стор. 225—256.)

³⁾ „Слово“, 1865; число 57.

слова: „Языкъ народа есть то найдорожша спадщина предковъ, есть то мовь-бы кровь въ тѣлѣ нашѣмъ... Держимъ ся нашихъ власныхъ ухвалъ, а буде згода, а не роздоръ въ литературѣ“¹⁾. А вже-жь Головацкій замотавъ сю важну справу ось-такимъ теоретичнымъ, загальнымъ высказомъ: „Языкъ съ часомъ поступае, а задачею грамматикѣвъ есть, за тымъ поступомъ языка слѣдити и отвѣтно сему правила поставляти... Съ грамматикою стоить дѣло такъ, якъ и съ каждою наукою; правила старинныхъ астрологѣвъ, що сонце доокола землѣ обертае ся, уступило передъ новымъ (правиломъ) астронома Галлея, который довелъ противно, що земля кружить вколо сонця“²⁾. Симъ порѣвнанемъ хотѣвъ Головацкій мабуть се сказати, що бѣднѣй Руси въ своѣмъ розвою просвѣтлѣнѣмъ треба придержуватись своего сонця, се-бѣ-то литературы російской. Одаткъ ухвалено бѣльшостію голосѣвъ, всѣ внески ѡддѣлу исторично-языкословного зъ д. 7. (19.) липня передати управляючому выдѣлу до пересмотру и оконечного рѣшеня. Такъ отже проводырѣ загального збору, будучи прихильниками твердого, литературного языка, довели до того, що въ книжкахъ Матицѣ не стало живого слова, изъ-за чого духова мертвота занапачала народнѣй святощѣ галицкои Руси.

Минуло пять лѣтъ, поки зновъ не скликано загального збору матичного. Та й той збѣръ вѣдай не ѡдбувъ бы ся, накопи-бѣ не сполучено загального засѣданя матичного зъ загальнымъ зборомъ нового политичного товариства „Русская Рада“³⁾. Дня 27. серпня (8. вересня) 1870. р. станули передъ невеличкою гро-

¹⁾ *ibid.*, ч. 58.

²⁾ *ibid.*

³⁾ Загальнѣй збѣръ членѣвъ „Русской Рады“ ѡдбувъ ся 26. серпня (7. вересня) 1870. р.

мадкою членѡвъ матичныхъ лишь недобитки колишнього выдѣлу. Куземского поставлено епископомъ Холмскимъ, и такожь Яковъ Головацкій, Пилипъ Дячанъ и Никола Лисикевичъ переселились въ Россію. Въ загалѣ въ выдѣлѣ матичнѡмъ не стало 6 членѡвъ, по-за-якъ ще д-ра Ивана Ильницкого именовано крилошаниномъ въ Перемышли, а проф. Клима Меруновича перенесено изъ Львова до Санча. Такъ отже выдѣлѣ доповнявъ ся самъ (безъ выбору на загалнѡмъ зборѣ), прибираючи собѣ деякихъ членѡвъ товариства. Загалный той зборъ одкрывъ промовою новый предсѣдатель д-ръ Амвросій Яновскій. Свою рѣчь закончивъ онъ отъ-симъ примирительнымъ словомъ: „Далъ бы Богъ, чтобы мы всѣ въ-комъ старшіи и молодшіи въ томъ обществѣ соединившія сердцемъ и мыслию въ одно литературное братство, въ гармонійномъ согласію ревно дѣлали около просвѣщенія нашего народа и тому же дорогою просвѣщенія помогли двинути ся изъ нужды, чтобы онъ въ вѣнку австрійскихъ народовъ занялъ тое мѣстце, какое ему принадлежитъ“¹⁾. На сѣмъ зборѣ заявилъ Иванъ Гушалевиць, що „выдѣлѣ Матицѣ спить“, а одтакъ священикъ Игнатій Якимовичъ замѣтивъ, що „Литературного Сборника“, органа Матицѣ, для того нѣхто не читает, що „Матиця не выбрала собѣ діалекта на Руси, котрый бы узнала своимъ языкомъ“. Поставивъ отже внесокъ, чтобы языкомъ „Сборника“ бувъ языкъ исторіи Исидора Шараневича. Однакже Гушалевиць не радивъ, кожде засѣдане починати й кѡнчити азбукою; та-жь (по гадцѣ Гушалевица) „кождый писатель має свѣй языкъ“;

¹⁾ „Слово“, 1870, ч. 77. — Д-ра А. Яновского выбрано на сѣмъ зборѣ предсѣдателемъ выдѣлу матичного, коли-жь онъ въ Римѣ 2. марта 1884. р. умеръ, то его мѣстце занявъ крилошанинъ Мих. Малиновскій, що бувъ заступникомъ предсѣдателя.

бнѣ самъ неразъ „застановлявъ ся“ надъ своимъ языкомъ и дбзнавъ ся, що не можна держатись одного й того самого языка, бо „одно мгновеніе много значить“; — „великорусского языка не знаемъ, но (знаемъ) его выговоръ“, ба й „въ кождѣмъ селѣ есть пару діалектѣвъ“. Тому-то (говоривъ Гушалевиць) „тяжко выбирати и накидати языкъ, а Матиця поступила благоразумно, оставляючи писателямъ свободу“¹⁾. Про те взывавъ бнѣ Якимовича бдступити бдъ своего дивного внеску. Коли-жь авторъ драмы „Роксоляна“ не покидавъ свои гадки, то замѣчено небавомъ, що бнѣ не есть членомъ Матицѣ, и що про-те не може ставляти нѣякого внеску. Такъ отже ббольшбсть членѣвъ Матицѣ засудила на духову смерть сю просвѣтну институцію, котру въ 1848. р. зановано въ тѣй надѣи, що она буде животворною святынею галицкой Руси. Склалось отже дивне диво, що бдъ 1870. р. черезъ 18 лѣтъ до сего дня не скликувано загальныхъ зборѣвъ товариства, хоча богато членѣвъ матичныхъ вымерло, а майже нѣхто не хоче вступати въ члены завмирающого товариства. Поки-що намагае ся Богданъ Двдицкій бдъ 1885. р. выданемъ „литературного Сборника“ воскресити мертвоту Матицѣ до нового житя. А вже-жь можъ сумнѣватись, чи мнимый литературный языкъ „Сборника“ буде лѣкомъ цѣлющимъ для институцї, обведенной китайскимъ муромъ супротивъ живого змаганя народу руского.

г) Товариство „Просвѣта“.

Коли галицко-руска Матиця занропастила просвѣтно-національный идеаль своихъ основателѣвъ зъ р. 1848., коли старша генерация руской интеллигенцїи, запоморочена деякими своими провѣдниками, бддѣлилась бдъ го-

¹⁾ „Слово“, 1870; число 78.

ловного репрезентанта галицкои Руси, с. в. бдъ простого люду, то молодымъ патріотамъ, що переймились идеями Тараса Шевченка, що любили своихъ простыхъ, незрячихъ братовъ, треба було покласти пдпаль на погасаючбй ватрѣ народнбй, щобъ она запалахкотѣла яснымъ поломямъ и розбгрѣла студеній стѣны безверхой святынѣ просвѣтної. И отъ, въ першихъ мѣсяцяхъ 1868. р. рускіи студенты университету Львѣвского задумали зреализувати гадку славного патріота Стефана Качалы, высказану неразъ у „Словѣ“¹⁾ про потребу заснованя товариства просвѣтного. Въ мартѣ т. р. выбрано выдѣль, щобъ уложити статутъ товариства „Просвѣта“, котрый потвердило министерство справъ внутрѣшнихъ згѣдно зъ министерствомъ просвѣты д. 2. вересня 1868. р. (ч. 3491)²⁾. Ђдтакъ 26. падолиста (8. грудня) 1868. р. ѡдбулись першій загальній зборы сего товариства въ сали мѣйской стрѣльницѣ у Львовѣ.

Зборы тѣ ѡдкрывъ голова конституючого выдѣлу проф. А. Вахнянинъ одвѣтною промовою, въ котрѣй сказавъ дещо про заходы того выдѣлу, и розббравъ деякіи пытаня, що ставляють ся при починѣ такого дѣла, якимъ есть пѣзнане и просвѣта люду³⁾. Сего-то професора выбрано головою товариства, котре стануло захистомъ патріотичного змаганя народовцѣвъ. А вже-жь мило було тогдѣ дѣзнатись, що завязане „Просвѣты“ повитали радо

1) „Слово“, 1868; число 2. и 27.

2) Проектъ статуту для товариства „Просвѣта“ уложили д-рѣ Корнило Сушкевичъ, Анатолий Вахнянинъ и Олександрѣ Борковскій. Въ 1870. р. розширено дѣяльнѣсть „Просвѣты“ на пѣдставѣ нового статуту. Проектъ сего нового статуту уложили д-рѣ К. Сушкевичъ и проф. Романчукъ.

3) Въ 1. параграфѣ статуту сказано: „Цѣль товариства есть: пѣзнане и просвѣта руского народа“.

Юрій Федькович¹⁾, Никола Устіянович, Іосифъ Лозинський, Стефанъ Качала, Михайло Глинський и багато других²⁾.

И такъ члени видѣлу товариства взялись зъ молодечимъ запаломъ до великой працѣ просвѣтної. Вже перша книжочка, видана видѣломъ підъ заголовкомъ „Зоря“, подобалась въ загалѣ всѣмъ землякамъ, изъ-за чого Иванъ Наумовичъ приславъ молодому товариству отъ-се привѣтне письмо: „Съ сердечною радостію повитавъ я першій плѣдъ Вашого товариства „Просвѣта“. ...Если бы мы черезъ тыхъ 20 лѣтъ свободы были употребили всѣ нашѣ силы на такіи популярніи виданя (Зорю), мы стояли бы нынѣ далеко выше, и чувство народности переймилло-бъ вже весь народъ. Для того не могу відказати Вамъ мого соучастія въ такъ великомъ и благородномъ дѣлѣ и буду Вамъ присылати статѣи различного рода. „Зорю“ приняла дѣтвора зъ неимовѣрнимъ одушевленемъ. Уже нынѣ въ цѣломъ селѣ знають єѣ цѣле содержанє...“³⁾. Одаткъ зъ-годомъ-перегодомъ старшій Русины перестали бѣсомъ дивитись на молоде товариство, про котре спершу голошено, що єго завязали недоляшки, вороги имени руского. Патріотичніи змаганя членѣвъ видѣлу показали свѣту, що „Просвѣта“ єсть зборомъ справдѣшнихъ Русинѣвъ, котрі сповняють програму рускихъ проводырѣвъ зъ р. 1848.

¹⁾ Порѣвн. вѣршь Ю. Федьковича п. з. „Здоровъ честному субору Просвѣти у Львовѣ“. („Справозданне зъ першихъ загальнихъ зборівъ товариства Просвѣта“. Львівъ 1868; стор. 10.)

²⁾ На томъ першомъ загальномъ зборѣ членѣвъ „Просвѣты“ одзначились гарными промовама священникъ Осипъ Зячакѣвскій, предсѣдатель збору, и талантливый правникъ Андрій Сѣчинскій.

³⁾ „Справозданне зъ дѣланій „Просвѣты“ відъ часу завязаня товариства — 26. листопада 1868. року, до найновѣйшого часу“. У Львовѣ 1874; стор. 7.

На другомъ загальномъ зборѣ товариства д. 14. (26.) мая 1870. р. поставивъ Ксенофонтъ Климковичъ важный внесокъ, щобъ выдѣль „Просвѣты“ зложивъ комисію, котра выготовила-бъ школьні книжки, особливо-жь книжки для школъ середнихъ. И ось небавомъ старанемъ и коштомъ товариства вышло кбльканацять книжокъ для гимназій. Се дѣло повелось именно изъ-за того гараздъ, що вице-маршалокъ сойму краевого, Юліанъ Лаврѣвскій, котрого на другомъ загальномъ зборѣ выбрано головою товариства, выеднувавъ сему выдавництву запомогу то въ министерствѣ, то въ соймѣ краевомъ.

Коли Лаврѣвскій бувъ головою „Просвѣты“, бажавъ митрополитъ Іосифъ Сембратовичъ (въ грудню 1870. р.) погодити мѣжь собою „рускій сторонництва“ въ Галичинѣ, котрї вѣли зъ собою домашню усобицю. Про те запросивъ онъ до себе репрезентантѣвъ „Просвѣты“ и „Русской Рады“ на спѣлну нараду. Точки до примиреня предложивъ крилошанинъ Михайло Малиновскій, зазываючи такъ одно якъ и друге „сторонництво“ до выявленя своихъ гадокъ въ сѣй справѣ. Одакъ товариство „Просвѣта“ зложило „пропамятне письмо“ д. 3. (15.) марта 1871. р., заявляючи мѣжь иншимъ отъ-се: „Головною причиною розъединеня на галицкѣй Руси, котре въ новѣйшихъ часахъ такъ дражливі формы приняло, е та о-количнѣсть, що многї зъ галицкихъ Русинѣвъ покинули засаду, выречену Головною Рускою Радою въ р. 1848., и утворили особне сторонництво, исповѣдующе еднѣсть народну зъ Великороссами. — Ані съ тыми родимцями, которї покинувши свою народнѣсть исповѣдуютъ еднѣсть народну съ Поляками, ані съ тыми, которї признаются до едности народнои съ Великороссами — не може сторонництво народне еднатися. Поеднанье могло бы наступити лишъ въ разѣ повороту ихъ на лоно нашої народ-

ности, т. е. въ разѣ повороту ихъ до засадъ, выреченныхъ пѣдъ зглядомъ народнымъ Головною Рускою Радою въ роцѣ 1848., заключающихъ такожь въ нашѣй программѣ“....¹⁾. Супротивъ рѣшучихъ и переконующихъ слѣвъ того „пропамятного письма“ „Русская Рада“ не зъумѣла дати вѣякои категоричной ѳдповѣди. По тѣй причинѣ про дальшій пересправы въ сѣмъ дѣлѣ нѣчого вже не було чутно, и ѳдтакъ хосенная тая гадка митрополита не могла осуштитись.

Впрѣчѣмъ выдѣлъ товариства заявивъ въ 1872. р. широку дѣяльнѣсть просвѣтну²⁾, бо подавъ двѣ петиціѣ, одну до выдѣлу краѣвого, щобъ ѳнъ постаравъ ся у правительства о заведење рускихъ выкладѣвъ въ V. клясѣ академичной гимназіѣ Львѣвской³⁾, а другу петицію до министерства просвѣты въ справѣ заснованя кафедры рускои исторіѣ на университетѣ Львѣвскѣмъ, о утворенѣ третью инспектуры для шкѣлъ людовыхъ округѣвъ чисторускихъ въ Галичинѣ, и о введење въ жите роспоряженя министерского про выкладовый языкъ рускій въ семинаріяхъ утраквистичныхъ⁴⁾. Того року придбало собѣ товариство знамениту силу для издавництва просвѣтныхъ книжочокъ, спровадивши зъ Буковины до Львова Осипа (Юрія) Федьковича, котрый въ 14 мѣсяцяхъ зладивъ

¹⁾ „Основа“, Львѣвъ 1871; число 31., стор. 231.

²⁾ Въ 1872. р. входили въ складъ выдѣлу „Просвѣты“: Юліанъ Лаврѣвскій (голова), д-ръ Омелянъ Огоновскій (заступникъ головы), д-ръ Корнило Сушкевичъ, д-ръ Юліанъ Пелешъ, Василь Ильницкій, д-ръ Олександръ Огоновскій, Михайло Дыметъ, Володимиръ Навроцкій, Маркиль Желехѣвскій, Омелянъ Дейницкій и Федѣръ Заревичъ.

³⁾ Рускій выклады въ низшѣй академичнѣй гимназіѣ розпочались въ 1864. р.

⁴⁾ „Правда“. Письмо літературно-політичне. 1872., стор. 141.

кѣлька многоцѣнныхъ творѣвъ, мѣжь котрыми вызначуе ся повѣсть п. з. „Село Фармазоны“ (1873).

Хоча-жь Лаврѣвскій изъ-за своего патріотизму и становища политичного мѣгъ бути наилучшимъ провѣдникомъ народовцѣвъ въ ихъ житю національнѣмъ и просвѣтнѣмъ, то однако небавомъ опѣсля, якъ (1870) выбрано его головою „Просвѣты“, втративъ ѣнъ теѣ довѣріє, зъ якимъ горнулись до него все ширѣ Русины. Свою бо угодову политику, (котроку хотѣвъ примирити Русинѣвъ зъ Поляками)¹⁾, вѣвъ ѣнъ такъ нещасливо, що не тѣлько не досягъ своєї цѣли, але противно народовцѣвъ ослабивъ и ихъ ще бѣльше зъ Руссофилами розвѣднать.

На пятѣмъ загальнѣмъ зборѣ „Просвѣты“ 10. (22.) мая 1873. р. выбрано ѣдтакъ головою Володислава Федоровича, властителя дѣбръ земскихъ. До сего молодого й енергичного головы звернулись члены товариства зъ великими надѣями. Всѣмъ Русинамъ вельми подобалась перша его промова, въ котрѣй ѣнъ мѣжь иншимъ отъ-сеи смѣливѣй патріотичнѣй слова высказавъ: „Мѣй отецъ сказавъ въ своихъ афоризмахъ: „Усяка гегемонія єсть грѣхомъ — тиранією“. Ото-жь и я хочу, чтобы всяка чужа гегемонія надъ народомъ нашимъ устала, чтобы нѣхто нами противъ нашої волѣ не опѣкувавъ ся. Русь для Русинѣвъ! — До сыта чужої опѣки, вона намъ хѣсна не придбала. Въ мѣстахъ и селахъ выперає днесъ чужинець тубыльця; по замкахъ нашихъ розможновладнилась чужина, а рускихъ князѣвъ потомки стались жебраками; церкви нашѣ нужденнѣй, вѣдъ власної шляхты опущенѣй; священство наше въ поруганю; народъ занедбаный худѣє. Не маємо иншихъ традицій, якъ лишъ сумнѣй споминки угнетеня; на нашѣ пѣсни налягли жалъ и туга. —

¹⁾ Про угодову политику Ю. Лаврѣвского гледи II., стор. 46.

Червоною Русею называютъ землю нашу, бо нѣгде справдѣ тѣлько крови не полилось, нѣгде тѣлько ночей червонныхъ лунами пожарѣвъ не палало, нѣгде стѣлько могилъ не сторчить, стѣлько кривдѣ непѣмщеныхъ не минулось, стѣлько непомилованныхъ жалобѣ и стогнѣвъ не перегомѣло: — соляне озеро могло-бѣ уже пѣднаться изъ тыхъ слезъ, щѣ на сю землю сплыли! Перебули мы исторіи нашей нѣчь страшенну — але перебули; уже займае ся зоря нового дня; уже пѣдходить сонце, щѣ народѣ нашѣ до нового жвтя пробудить — а сонцемъ тымъ: просвѣта. Fiat lux, libertas erit. Прийде и на насѣ черга!...¹⁾

Коли-жѣ въ тѣмъ роцѣ (1873) загальный збѣръ „Просвѣты“ ѣдбувъ ся въ ожиданю красной будучности, то вже на шестѣмъ загальнѣмъ зборѣ (13. мая 1874. р.) явилось богато такихъ, котрѣ не були вдоволенѣ своимъ новымъ провѣдникомъ, по-за-якъ ѣвъ торбѣкъ ѣвѣцювавъ богато въ програмвѣи своѣй бесѣдѣ, а ѣдтакъ не розвинувъ ѣвѣтної дѣяльности въ хосенѣ товариства²⁾. А вже-жѣ тая остра критика супротивъ Федоровича и цѣлого выдѣлу була справдѣ горячкова, бо й годѣ було ѣдѣ нового головы домагаться, щѣбѣ ѣвъ въ однѣмъ роцѣ сповнивъ все тее, щѣ торбѣкъ було его бажанемъ. Все-жѣ таки выбрано его головою, и ѣдтакъ на загальнѣмъ зборѣ 15. (27.) мая 1875. р. доказавъ ѣвъ дѣломъ, щѣ вмѣвъ ѣвѣнити тее довѣрѣе, яке ему оказано того року, выбираючи его головою товариства „Просвѣта“. Въ тѣмъ часѣ польскѣй посолѣ Поляновскѣй закидувавъ сему товариству, щѣ оно въ выданныхъ своихъ для народу розсѣвае нена-

¹⁾ „Справозданє зъ дѣланѣй „Просвѣты“ вѣдѣ часу завязаня товариства — 26. листопада 1868. року, до найновѣйшого часу“. У Львовѣ 1874; стор. 21.

²⁾ „Правда“, 1874; стор. 309.

висть до поодинокихъ клясъ суспѣльности и наклонюе людей до „шизмы“. Про-те вносивъ, щобъ не давати „Просвѣтъ“ пѣдмоги на издавництво книжокъ школьныхъ¹⁾. Такъ отже Володиславъ Федоровичъ, отвираючи зборы просвѣтнѣй, сказавъ мѣжъ иншими отъ-сѣ памятнѣй слова: „Просвѣта є товариство вѣдъ нѣкого незалежне. Коли приняла на себе трудъ издаваня книжокъ школьныхъ, то робить се тѣлько для добра своего народа. Корыстей не має вона зъ того для себе нѣякихъ, а зъ грошей, котрѣ край дає зъ обовязку своего на издаваня учебникѣвъ школьныхъ, складає „Просвѣта“ точнѣй рахунки. Що-до издавництва дѣль популярныхъ стоить „Просвѣта“ пѣдъ опѣкою лишень одного права. Щѣ вѣльно писати Полякамъ або Нѣмцямъ, то писати не може бути заборонене Русинамъ.... Щобъ однакожъ увѣблннати „Просвѣту“ на будучнѣсть вѣдъ такихъ и тымъ пѣдбннхъ замѣтѣвъ вѣ стороны людей неприхильныхъ, вѣдступаю и даровую товариству „Просвѣтъ“ суму на добрахъ Клебанѣвка, повѣту Збаравского, на мою корысть интабульовану въ квотѣ дванацять тысячѣвъ зол. р. и сподѣюсь, що товариство запомоги ухваленон пѣдъ такъ понижаючими обставинами не прѣйме...“²⁾. Одаткъ выбрано щедрого сего добродѣя опять головою „Просвѣты“, котра симъ актомъ даровизны придбала собѣ независиму самостѣйнѣсть до дальшого своего розвою. На тѣмъ зборѣ рѣшено, не прийати пѣдмоги 2.000 зол. р., ухваленон соймомъ на издавництво книжокъ школьныхъ.

Здавалось отже, що становище Федоровича, яко го-

¹⁾ Въ 1873. роцѣ одержала „Просвѣта“ зъ фонду краевого 5.000 зол. р. на издавництво книжокъ школьныхъ.

²⁾ „Справозданє рѣчне зъ дѣяльности товариства „Просвѣта“ за часъ вѣдъ 15. мая 1874. р. до 27. мая 1875. р.“. У Львовѣ 1875; стор. 6.

ловы товариства, скрѣпилось на много лѣтъ, та що около него горнути-меть ся вся молода Русь. Та отъ симпатія, заявлена ему именно въ 1873. р., остигала що-разъ бѣльше, по-за-якъ онъ жиючи переважно на селѣ стоявъ бѣдалеки бѣдъ просвѣтного й національного змаганя Русинѣвъ-народовцѣвъ. Одаткъ на загальнѣмъ зборѣ членѣвъ „Просвѣты“ д. 31. мая 1877. р. головою товариства поставлено автора сеи исторіѣ литературы и бѣдъ-тогдѣ выбрано его головою що-рѣкъ ажъ до сего часу. Въ тѣмъ-то 1877. р. „Просвѣта“ перебула тяжке лихолѣтѣ. Люде злои волѣ розголошували про се товариство зовсѣмъ неправдивѣ и злосливѣ вѣсти. Саме-тогдѣ бѣдбувалась нагѣнка за соціалистами; одтакъ деякі Руссофилы намагались пѣдкопати повагу „Просвѣты“ мѣжь людомъ, голосячи, що книжки, выдані сѣмъ товариствомъ, суть властію заборонені, нигилистичні, що тѣ книжки бувають при ревизіяхъ конфисковані и наводятъ на людей пѣдозрѣнне властей. Але правда выйде все якъ олива на верхъ. Всякі клеветы замовкли супротивъ горячого патріотизму и безкорыстной працѣ членѣвъ товариства въ хосенъ рускихъ селянъ и мѣщанъ. Идея національности стала животворною силою, щѣ й байдужныхъ Русинѣвъ здвигала бѣдъ апатіѣ до любви народныхъ святощій¹⁾.

А вже-жь найкрасшу нагороду за свои просвѣтніи труды одержало се товариство д. 2. (14.) вересня 1880. р.,

¹⁾ Велику помѣчь въ довершеню дѣль просвѣтнихъ подають центральному выдѣлову двѣ филіѣ товариства, се-бѣ-то филія въ Тернополи и Станиславѣ. Именно голова филіѣ Тернопольской, профессоръ Александръ Барвинскій, розвинувъ таку хосенну дѣяльність просвѣтну, що въ Тернопольщину здвигъ до нового жита національного не тѣлько интеллигенцію, але й сѣльскихъ та мѣйскихъ громадянъ, загрѣваючи землякѣвъ своихъ словомъ и дѣломъ до горячей любви батьковщины. (Суть ще филіѣ „Просвѣты“ въ Золочевѣ и въ Коломыѣ.)

коли рускій товариства обохъ „сторонництвъ“ повитали нашого Цѣсаря Франць-Іосифа І. въ великій сали „Народного Дому“. Ёго Величество розвѣдавшись у головы (Омеляна Огоновского) про дѣла товариства и дѣзнавшись, що богато тысячь популярныхъ книжочокъ розходить ся що-рѣкѣ по-мѣжь людъ рускій, зволивъ изъ-за того заявити справдѣшній подивъ и замѣтивъ: „Се товариство естъ вельми хосенне“ („Ein sehr nützlicher Verein“)¹⁾.

Справдѣ, можна сказати, що якъ бы не було товариства „Просвѣта“, то нашѣ селяне й мѣщане поринали-бъ духомъ въ тьмѣ тьмуцѣй и доси не дѣзнали-бъ ся еще, хто они, чія правда, чія кривда й чіи они дѣти? Се товариство спонукало й Руссофилѣвъ до ривализаціѣ въ ширеню просвѣты людовой и про-те подало оно починъ до загальнои запопадливои дѣяльности въ корысть темныхъ, незрячихъ братѣвъ²⁾.

Видячи, що заходами товариства „Просвѣта“ идея народна мѣжь людомъ що-разъ бѣльше ширить ся, за-

¹⁾ „Справоздане зъ дѣяльности выдѣлу товариства „Просвѣта“ за часъ бѣдъ 1. вересня 1879. до 31. грудня 1880. року“. У Львовѣ 1881.

²⁾ Дѣяльність товариства „Просвѣта“ доповнюе ся въ литературно-науковѣй части „товариствомъ имени Шевченка“ у Львовѣ. Оно повстало при кѣнци 1873. р. (на основѣ статуту затвердженого ц. к. намѣстництвомъ д. 11. грудня 1873. р., число 61241.) заходами и жертвами 33 Русинѣвъ Львѣвскихъ и зъ провинціѣ, именно же значѣйшими жертвами Украинцѣвъ. Дня 23. мая (4. червня) 1874. р. бѣбулись першѣй загальнѣй зборы товариства. „Товариство имени Шевченка“ поставило собѣ задачу: выдавати и пѣдмагати выдаване книжокъ и часописей литературно-наукowychъ для интеллигенціѣ, скликувати зборы ученыхъ и письменниковѣвъ та устроювати бѣдчиты, вечерницѣ литературнѣй и т. и., а до переведеня сеи задачѣ мае служити своя друкарня. (Олександрѣ Барвѣньскѣй, „Лѣтопись суспѣльной работы и силы Русинѣвъ австрѣйскихъ“. У Львовѣ 1885; стор. 15.)

думавъ Иванъ Наумовичъ завязати инше товариство, котре вышерло-бъ „Просвѣту“ изъ ви крѣпкого становища¹⁾. Зъ-першу носивъ ся бнѣ зъ гадкою, завязати „Матицю люду“. Въ складѣ ви мали-бъ входити люде обохъ партій, репрезентованыхъ „Просвѣтою“ и „галицко-рускою Матицею“, изъ-за чого оба сѣ товариства по думцѣ Наумовича перестали-бъ истнувати. По причинѣ же, що оба „сторонництва“ не хотѣли наклонитись до его провкту, гадавъ бнѣ тогдѣ пѣдпомагати „Матицю“, щобы сталась дѣйствию „Матицею люду“, але небавомъ опѣсля засновавъ бнѣ „общество имени Качковского“ (8. [20.] серпня 1874. р.). Нове се „общество“ поставило собѣ програму вельми широку²⁾, и пѣдъ проводомъ Наумовича розпочало свою дѣяльнѣсть въ Коломыѣ, однако вже въ 1876. р. перенесло оно свѣс сѣдище до Львова³⁾. Хо-

¹⁾ Иванъ Наумовичъ ставъ рѣшучимъ Руссо-филѣмъ доперва въ 1873. р. Впрочѣмъ бнѣ завязавъ нове просвѣтне товариство именно изъ-за того, що хотѣвъ станути на передѣ цѣлого сторонництва.

²⁾ §. 1. „Основанное въ 1874. г. общество Михаила Качковского, состоящее въ Коломыи, вызначило себѣ задачу: роспространеніе науки, обычаиности, трудолюбія, ощадности и тверезости, гражданскаго сознания и всякихъ честнѣтъ между русскимъ народомъ въ Австрій“.

§. 2. „Для достиженія сей спасительной задачи употребляются слѣдующіи средства: 1) Издаваніе популярныхъ, поучительныхъ, дешевыхъ книжокъ религіино-обычайного, наукового, господарскаго и забавного содержанія. 2) Основаніе читальней. 3) Основаніе торговельныхъ лавокъ (крамницъ). 4) Публичніи отчиты. 5) Основаніе обществъ тверезости. 6) Основаніе громадскихъ пожичковыхъ касъ и ссыповъ сбожа. 7) Основаніе обществъ руководѣльников“. — Въ новѣмъ статутѣ зъ 1882. року вставлено ще одну точку, а то: „Выставки предметовъ господарскихъ, промысловыхъ и художественныхъ“.

³⁾ Предсѣдателемъ „общества имени Качковского“ бѣдъ р. 1884. есть Богданъ Дѣдицкій, щѣ въ 1885. и 1887. р. выдавъ „Лѣтопись Руси“ и займае ся запопадливо дѣлами „общества“.

ча же народно-рускій языкъ, въ котрѣмъ Наумовичъ ставъ выдавати першій книжочки сего „общества“, замѣнено небавомъ опбсля языкомъ макароничнымъ¹⁾, то все-таки деякі книжочки могли-бъ бути хосенными для просвѣты люду, накопи-бъ въ нихъ захвалювано любовь до рѣдного слова й до своєї батькѣвщины. А вже-жь политичній погляды основателя й покровителя „общества имени Качковского“, заявленій именно въ „Словѣ“, не можуть оживляти членѣвъ сего „общества“ вышою идеєю, котрою переймають ся тѣ, щѣ суть вѣрными сынами матери-Руси.

д) Школы и sprawy просвѣтній.

1. Школы на Украинѣ.

Коли на Украинѣ була ще гетьманщина, то шкѣль народныхъ заводилось тамъ чи-мало. Людъ посылавъ радо своихъ дѣтей до тыхъ шкѣль, въ котрыхъ крѣмъ церковной грамоты можна було де-чого хосенного навчитись въ рѣдной, руско-украиньскѣй мовѣ. Въ тѣмъ часѣ духовенство выходило зъ народу, и бѣтакъ интересы духовенства й народу не йшли рѣжными шляхами, а простували навпрямецъ до спѣльной меты, — до загального добра Руси-Украины. Теперѣшне же духовенство на Украинѣ стало особнымъ станомъ и бѣцуралось бѣдъ просвѣты простого люду. Се-жь прорвало тую духовну нитку, щѣ доси звязувала тамъ духовенство зъ народомъ. Оѣтакъ рѣкъ за рокомъ просвѣта народна на Украинѣ такъ падала, щѣ въ початку трицятыхъ рокѣвъ сего столѣтїя по селахъ не було нѣякихъ шкѣль. А вже-жь давнѣйше бѣ

¹⁾ Книжочки „общества им. Качковского“ выдають ся теперь въ языкѣ, котрый, хочъ основуе ся на живѣй мовѣ руско-польско-украиньскѣй, подекуды приближуе ся до языка російского та церковно-славяньского, и займае такожь деякі зразки зъ мовы польскои.

codziennie od godz. 9-tej
 do 1. 5 do 7. (W mie-
 dziale od 12-1). Naszejmu
 redaktor przyimnie od K.
 1-2.

вало тамъ инакше. Въ сѣмохъ козацкихъ полкахъ лѣвобережной Украины (въ полку Нѣжинськѣмъ, Лубеньськѣмъ, Чернигѣвськѣмъ, Переяславськѣмъ, Полтавськѣмъ, Прилуцкѣмъ и Миргородськѣмъ) въ половинѣ XVIII. вѣку було 866 шкѣлъ¹⁾. Якъ же запропастилась автономія Украины и якъ зруйновано Сѣчь запорожску, то не стало вже й шкѣлъ народныхъ, бо духовенство бѣдокромилось бѣдъ люду и не вчило его въ мовѣ рѣднѣй. Засновувано-жь деякѣ школы на ново ажъ тогдѣ, коли заведено въ Россіи „министерство государственныхъ имуществъ“. Се министерство засновувало отже де-не-де школы въ хосенѣ козакѣвъ и казѣонныхъ крестьянъ; панскѣ же крѣпаки оставались безъ просвѣты ажъ до знесеня неволь²⁾.

Около 1853. р. начальство церковне стало заводити при церквахъ школы, де дѣти вчились переважно грамоты церковной. Такихъ-то духовно-приходскихъ шкѣлъ выказувано на паперѣ багато, але въ дѣйствости було ихъ мало, та й тамъ, де они истнували, велась въ нихъ наука дуже плохо. Уже-жь приходникъ самъ бувъ обовязаный держати учителя, на удержане котрого выбравъ зъ громады „шкѣльный грѣшь“, творячи зъ того неразъ жерело наживы для себе самого. Одаткъ про просвѣту люду стало чутно въ Россіи тогдѣ, коли почали говорити про мужицку волю. И дивне диво! про се заговорили бѣльшь противники волѣ, нѣжь би прихильники. „Подайте мужикови попереду просвѣту, а тогдѣ зможете дати ему волю!“ кричали паны въ 1857—1860. р.

¹⁾ „Статистическія свѣдѣнія объ украинскіихъ народныхъ школахъ и госпиталяхъ въ XVIII. вѣкѣ“. Статя А. Лазаревскаго. („Основа, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ“. С.-Петербургъ 1862; травень (май); стор. 82—89.)

²⁾ Крѣпацтво знесено на Украинѣ указомъ царскимъ зъ д. 19. лютого 1861. р.

Такі-то приятелі люду думали тільки віддалити волю в безвість часу, а як се не вдалось, то пань забули про просвітту люду, або звинялись давнимъ своимъ словомъ: „Хто-жь буде за плугомъ ходити, якъ усѣ мужики за книжки сядуть!¹⁾“)

Такъ отже починъ до просвітты люду на Украинѣ вийшовъ зъ низу, а не зъ горы, — зъ молодежи. Се були школы недѣльнїй. Починъ до заснованя тыхъ шкѣль подали студенти Кїївскїй.

Послѣднїй роки пятьдесятї и першїй роки шістьдесятї на заходѣ Россїї були занятї приготовкою Полякѣвъ до повстаня противъ російской кормиги. Тогдѣ-то намагались они спольщити та златинщити тамошнїй нарѣдъ рускїй черезъ школы. Въ тѣй цѣли заведено въ Кїєвѣ тайне польске школьне товариство, а польскїй пань заявили старшому начальству въ краю, що крѣпакѣвъ буде можна тільки тогдѣ освободити зъ неволѣ, коли они освѣтять ся наукою. Про-те стали выпрошувати у генераль-губернатора позволенє, закладати при панскихъ дворахъ школы для селянѣ. Въ тыхъ школахъ учили вменно ксьондзы польскїй на книжкахъ польскихъ.

Противъ тої польской пропаганды выступили Украинцѣ, заводячи школы недѣльнїй, и въ сѣй просвѣтнѣй справѣ користувались охороною правительства російского.

Перша школа недѣльна зъявилась въ вересню 1859. р. въ Кїєвѣ на Подолѣ. Крѣмъ сеї школы заведено въ сѣмъ городѣ ще иншїй двѣ школы недѣльнїй и школу щоденну. Отакъ небавомъ заводились недѣльнїй школы не тільки

¹⁾ Головнимъ жереломъ для написаня сеї розвѣдки про школы послужила статя Мих. Драгоманова п. з. „Народнї школи“. („Громада, украинська збїрка“, № 2. „Звїстки про Україну“, 1876—1877. Женева 1878; стор. 120—281.)

по городахъ, де були гимназіѣ и прогимназіѣ, але подекуды й по селахъ на Украинѣ¹⁾. Тогдѣ-то й по всѣй Росці засновувались такі школи, въ котрыхъ молодій й старій, ба й дамы вчили хлопцѣвъ и дѣвчатъ читати, писати й рахувати. Зъ-першу вчили въ тыхъ школахъ на Украинѣ бѣльш по-россійски, нѣжъ по-українськи, тому що не було ще потрібныхъ книжокъ въ рѣднѣй мовѣ²⁾. На лѣвобережній Украинѣ вчились дѣти на Граматцѣ Кулѣша³⁾, але на правобережній Украинѣ заборонила єѣ администрація Кіѣвска по доносу польскихъ панѣвъ, мабуть-то доводить она нарѣдъ до гайдамацтва. Въ Петербурзѣ же печатано маленькими брошурками такъ-звані „метелики“, се-бѣ-то выбрні творы Шевченка, Вовчка й другихъ украинськихъ писателѣвъ и роздавано ихъ ученикамъ недѣльныхъ шкѣлъ по Украинѣ обохъ бокѣвъ Днѣпра.

¹⁾ Въ школахъ недѣльныхъ одбувалася наука одъ 11—3. години. Були ще й суботні школи для жиденятъ, въ котрыхъ учили по заходѣ сонця. — Въ Полтавѣ-жъ була щоденна школа вечѣрняя, три-клясова, де ученики вчились одъ 6—8. години (1861) черезъ пѣвъ року до 1862. р. — Въ тѣмъ часѣ, коли заводились школи недѣльні, заходами П. Лебединцева, щѣ бувъ тогдѣ учителемъ закону Божого въ гимназіѣ Бѣлоцерковскѣй, засновано школу народну въ Бѣлѣй Церквѣ (губ. Кіѣв.), и одтакъ заведено ще кѣлька шкѣлокъ кругомъ того города.

²⁾ Мѣжъ украинськими книжками шкѣльними визначувались отъ-сѣ: 1) „Граматка“ Кулѣша (С.-Петербургъ 1857); 1) „Букварь“ Шевченка (С.-Петербург. 1861); 3) „Арихметика або щотница“ Мороза (Киѣвъ 1862); 4) „Арихметика або щотница“ Кониського (С.-Петербург. 1863); 5) „Оповідання зъ святаго писання“ Опатовича (С.-Петербург. 1863). — Кониській выдавъ въ Полтавѣ 1862. року „Українські прописі“.

³⁾ Кулѣшь выдавъ свою Граматку (се-бѣ-то Букварь и Читанку) въ 1857. р. въ Петербурзѣ, а зарѣкъ выпечатавъ меншу Граматку. Друге видане сеи Граматки явилось въ Петербурзѣ 1861. р.

Можь було отже сподѣватись, що Украина двигне ся зъ пѣтмы духовой, въ яку була попалась особливо въ другѣй половинѣ того и въ початку сего вѣку, та що ѣй засіє свѣтъ ясный, невечерній. Вже-жь самъ кураторъ учебного округа въ Кієвѣ, хирургъ Пироговъ (1858—1861) похвалявъ школы недѣльнѣ на Украинѣ. Ба само министерство Головина не жахалось народнои украинскои мовы въ школахъ. Правительство же пѣклувалось недѣльными школами изъ-за того, бо гадало, що мова украинська спинить ширене польскои культуры на Украинѣ.

Въ 1862. р. задумавъ Никола Костомарѣвъ просвѣту люду украинского повести зъ мавѣцѣвъ на шляхъ битый, широкий. Въ Петербургскѣй Основѣ (1862., май) написавъ ѣнъ статью п. з. „Мысли Южнорусса: О преподаваніи на южно-русскомъ языкѣ“. Тутъ заявивъ ѣнъ, що Украинцѣ богато гарного приняли ѣдъ люду, але въ замѣну дали ѣму лишь мало доброго. „Соловѣй баснями не сытый“, каже народне прислѣве; — то-жь годѣ вже кормити людъ повѣстями й вѣршами. Треба ограничитись элементарнымъ выкладомъ наукъ такихъ, що конче суть потрібнѣ для просвѣты людовой. Такъ отже по думцѣ Костомарова крѣмъ букваря треба зладити коротку библійну й церковну исторію, катихизисъ, бдрывки зъ наукъ святыхъ отцѣвъ церковныхъ и зъ житєписей Святыхъ такихъ, що ихъ имя єсть популярнымъ въ народѣ, и такожь пояснене богослуженя. Ѡдтакъ изъ свѣтскихъ предметѣвъ радивъ ѣнъ учити аритметики, космографіѣ, географіѣ и де-чого важнѣйшого зъ исторіѣв натуральной. Впрочѣмъ по гадцѣ Костомарова була-бъ потрібна ще граматика рѣднои мовы и така книжочка, зъ котрои народѣ мѣгъ бы дѣзнатись про свои повинности й юридичнѣ права въ державѣ.

Сю програму Костомарова горячо привитали Українці всякого стану: паны, чиновники, професоры, студенты. Притакнуло їй такожъ багато зъ Москвичѣвъ, ба самъ Катковъ при своихъ „Московскихъ Вѣдомостяхъ“ приймавъ грошѣ, щѣ слались по вызову Костомарова на печатанє книжокъ українськихъ. Зббрано було до 5000 рублѣвъ въ рукахъ самого Костомарова, не рахуючи того, щѣ було въ рукахъ Кієвлянъ и Харкѣвцѣвъ¹⁾. Саме-тогдѣ выготовлено українскій перекладъ Евангелій, а московскій славянофилы не-то не дорѣкали сему перекладови, але въ часописи „День“ похвалили его, изъ-за чого й Академія Наукъ въ Петербурзѣ заявила сему дѣлу своє узнанє.

Та не довго свѣтила Украинѣ збрка лучшой долѣ просвѣтнои. Навпередѣ выступили ворожо противъ недѣльныхъ шкѣлъ деякї паны польскї. Въ Граматцѣ Кулѣша було намальоване дерево, розмѣджене блискавкою, а пѣдѣ деревомъ лежавъ чоловікъ. „Ото“, казали они, „образъ тои страшнои подѣѣ, щѣ розбуджене хлопство мусить розвалити порядокъ громадскїи и перебити панѣвъ“. Одаткъ пѣднялось противъ тыхъ шкѣлъ духовенство православне; особливо митрополитъ Исидоръ, щѣ бувъ попереду въ Кієвѣ, а потѣмъ въ Петербурзѣ, ставъ великимъ ворогомъ народнои просвѣты въ мѣвѣ українскѣи. Коли жь въ 1862. р. настали великї пожары, то (въ маю) по царскому указу закрыто всюды

¹⁾ Зъ тыхъ грошей выдавъ Костомарѣвъ (1863) „Ариметику“ Олександра Кониського и Опатовича „Оповідання зъ святого писання“. Оставшї ся грошѣ (4000 рублѣвъ) призначено на премію имени Костомарова за уложене „малоруского словаря“. Одаткъ царскимъ приказомъ зъ д. 20. грудня 1880. р. призволено императорскѣи Академіи наукъ, приняти сї грошѣ въ цѣли наданя преміѣ авторови найлучшого „словаря малоруского“.

школы недѣльнѣй. Тодѣ постановлено комисію, котрѣй приказано, выслѣдити духъ и цѣль шкѣлъ недѣльныхъ. Голова той комисіи, тайный совѣтникъ Ждановъ, выготовивъ докладъ, що недѣльнѣй школы були дѣломъ тайного товариства, котре поставило собѣ метою „ниспроверженіе существующаго порядка вещей и истребленіе царствующей въ Россіи династіи“.

Опѣсля згодивъ ся министеръ Головинъ, щобъ заведено въ Кіевѣ „временну педагогичну школу“¹⁾. Въ тѣй школѣ ставъ учити безъ пляну де-хто зъ учителѣвъ гимназій и де-хто изъ студентѣвъ университетскихъ, що вчили въ школахъ недѣльныхъ. Грошѣ, що мали йти на плату учителѣвъ, пошли на подмогу ученикамъ. Для новыхъ шкѣлъ народныхъ треба було выдати чимъ-скорше книжки, и про-те въ Кіевѣ деякі тямущі люде взялись за роботу надъ такими книжками въ мовѣ украинскѣй и російскѣй. На сю цѣль дало министерство 500 рублѣвъ, и за частину ихъ грошей печатано перше выдане байокъ Глѣбова (1863). Мѣжь-тымъ по всѣхъ гимназіяхъ въ Россіи стали критикувати проектъ уставы середнихъ и низшихъ шкѣлъ. Майже во всѣхъ гимназіяхъ Кіевского

¹⁾ М. А. Туловъ, инспекторъ Кіевского учебного округа, одкрывши педагогичну семинарію, засновавъ деякі школы на провинціи въ губерніи Кіевскѣй. Дѣло заснованія такихъ шкѣлъ ишло дуже поволи, по-за-якъ въ 1863. р. одкрыто лишь 20 шкѣлъ, въ котрыхъ учитель побирали одъ правительства по 100 рублѣвъ нарѣкъ. Але небавомъ противъ такихъ шкѣлъ зворушилось духовенство. Оно обидѣлось тымъ, що свѣтска власть не спытавши его, заводила школы. Одтакъ священники, діяконы зб своими прихильниками нападали на тѣ школы, и наробивши въ нихъ чи-мало заклоту, порывали дѣтей, та й переводили ихъ въ свои церковні (приходскі) школы; опѣсля-жь выманювали они у громадъ угоду въ свѣй хосенъ и платню на учителя. („Слово“ 1863; число 30.) Такъ отже роздѣлились школы на министеріальнѣй и церковно-приходскѣй.

округа совѣты подали голосъ, що окрѣмъ російской мовы въ школахъ мусить бути й мова украиньска, при чѣмъ учитель гимназій правобережной Украины заявили, що украиньску мову именно изъ-за того треба поставити выкладовою, щобъ не допустити польскон просвѣты мѣжь людомъ рускимъ. Деякі-жь люде зъ Петербургской громады старались въ министерствѣ о теѣ, щобъ уставъ школьный давъ мовѣ украиньскѣй „первенствующую“ ролью въ школахъ Россіи полудневои, и ѡдтакъ само „министерство народнаго просвѣщенія“ напечатало въ журналѣ своѣмъ статью, що доказувала окремишнѣсть и самостѣйнѣсть мовы украиньской супротивъ мовы російской и польской¹⁾.

Противъ такого змаганя Украинцѣвъ выступили паны польскѣй, закидуючи имъ хлопоманію й сепаратизмъ, и ѡдтакъ за сѣ крики вхопились сторонники російского духовенства, котрѣ докоряли министерству просвѣты, що оно хоче въ школы ввести нигилизмъ, та черезъ те служити й польскѣй революціи.

Такъ отже въ 1863—1864. р. выготовлено царскѣ указы, котрѣ заборонили ширитись просвѣтѣ мѣжь людомъ въ мовѣ украиньскѣй. Ба й временну педагогичну школу Кіевску называно розсадникомъ нигилизму й украиньфильства въ школы сѣльскѣй Украины правобѣчнои. Именно священники православнѣй нарѣкали, що тая педагогична школа хоче ѡдперти школу ѡдъ церкви. Проте въ 1863—1864. р. замовкло руско-украиньске слово въ школахъ людовыхъ, порядкомъ же административнымъ заборонено цензорамъ, пропускати въ печатню всякѣй

¹⁾ „О нѣкоторыхъ фонетическихъ и грамматическихъ особенностяхъ южнорусскаго (малорусскаго) языка, не сходныхъ съ великорусскимъ и польскимъ“. („Журналъ министерства народнаго просвѣщенія“. 1863., т. СХІХ. Науки, 45—56.)

книжки українськї, щб могли-бъ ити въ школу. Тогдѣ-то й святѣйшій Синодъ заборонивъ бдъ себе такї-жъ книжки церковнї, а черезъ два роки заказавъ и пропо-вѣдъ церковну въ мовѣ простонароднѣй. Книжки, пригото-вленї Костомаровомъ, не були вже выданї, та й пере-кладъ Евангелїй, похвалений Академією наукъ, оставъ ся въ рукописи. Ба св. Синодъ заплативъ друкарни за те, щобъ не выпускала на свѣтъ другого выпуска библій-ныхъ оповѣданъ Опатовича.

Якъ закрыто школы недѣльнї, то министеръ Пу-тята выготовивъ законъ про школы, по котрому ихъ цѣл-комъ передано въ руки священникамъ. Коли-жъ сей за-конъ не вдоволивъ людей просвѣченыхъ, то наслѣдникъ Путята, министеръ Головинъ виѣсъ другїй законъ, по ко-трому народнї школы збѣтались подъ управою мини-стерства народнои просвѣты, а за те надъ ними поста-влено повѣтовї и губернскї „училищнї совѣты“ зъ де-путатами бдъ духовенства, при чбмъ установлено, щобы въ губернскмъ совѣтѣ предсѣдателями були архїереї. Одтакъ Головинъ намагавъ ся завести деякї школы, та не мбгъ свого дѣла довести до-путя, по-за-якъ на школы призначено мало грошей. Коли-жъ случивъ ся „выстрѣлъ Караказовскїй“ (4. цвѣтня 1866. р.), то министромъ пре-свѣты поставлено графа Д. Толстого, оберъ-прокурора святѣйшого Синода. Той министеръ ставъ прихильникомъ духовенства и заявивъ, щобъ нѣ земство¹⁾, нѣ свѣтскїй урядъ не бравъ ся до школы, бо выйде нигилизмъ; луч-ше отже дати грошѣ духовенству, а оно вже позаводить такї школы, въ котрыхъ учить-мутъ кандидаты стану духовного. Зъ такою установою пбшла велика колотнеча мѣжъ земствами и духовенствомъ, котре не хотѣло зъ

¹⁾ Земство можно подекуды порбвнати зъ нашою Радомъ повѣтовою.

рукъ выпустити шкѣль церковно-приходскихъ. Ажь въ 1867. р. ставъ графъ Толстой терпѣти свѣтскій школы и заводити семинаріѣ учительскій.

Просвѣтою сѣльскаго люду управляє теперъ правительство черезъ своихъ агентѣвъ, въ головѣ котрыхъ стоять директоры й инспекторы школьнй. Они-то разомъ зъ исправниками¹⁾ и священниками творять рады школьнй. Черезъ се выходитъ таке, що инспекторы та й исправники, будучи перше всего урядниками, ставлять метою народнои просвѣты не реальнй потреби народнй, а высшй пляны политичнй. Изъ-за того людь не видячи корысти бдѣ шкѣль, дивить ся на нихъ неприхильно. Такому погляду помагає й те, що наука въ сѣльскихъ школахъ веде ся не въ мовѣ народнѣй, а въ російскѣй, котрой украинскій людь не розумѣе. До того ще сѣльскій громады й земство, даючи на школы грошѣ й всѣ матеріальнй потреби, не мають права нѣ троха вмѣшуватись въ справы школьнй²⁾. Такъ отже школа народна на Украинѣ есть институцію чужою, котра стоить бдалеки бдѣ просвѣтнихъ интересѣвъ люду и намагає ся занастити окремиѣ прикметы вдачѣ руско-украинскои.

2. Школы въ галицкѣй Руси.

Австрійскій урядъ принявши Галичину по першѣмъ подѣлѣ Польщѣ въ свою управу³⁾, ставъ займатись уладженемъ шкѣль народныхъ (людовыхъ). Хоча-жь заведено рускй выклады на университетѣ Львѣвекѣмъ⁴⁾, то въ школахъ народныхъ лишь денекуды подавалась нау-

¹⁾ Исправникъ значить те, щѣ у насъ староста.

²⁾ „Дѣло“, 1884: число 15., въ статьѣ Семена Жука п. з. „Листы зъ Полтавщины“.

³⁾ Гляди II., стор. 7.

⁴⁾ *ibid.*, II., стор. 48—60.

ка по-руски. А вже-жъ ієрархія руска бажала завести въ тї школы мову рѣдну, и про-те просила въ 1790. р. цѣсаря Леопольда II., щобы въ школахъ нормальныхъ и тривіальныхъ¹⁾ учились дѣти въ мовѣ рускѣй, и щобы дяки-учителѣ були свободнїи ђдѣ службы войскової²⁾. Однакже, нѣгде правды дѣти, почавши ђдѣ панованя сего цѣсаря добродѣйствами науки въ школахъ корыстувались бѣльше Поляки, нѣжъ Русины, хоча рускїй языкъ вже въ 1786. р. признано языкомъ краєвымъ, людовымъ и національнымъ (Landes-Volks- und Nationalsprache)³⁾. Такъ рѣшенемъ ц. к. губернівъ зъ д. 6. лютого 1792. р. установлено, щобы рускїй дѣти вчилися по-руски читати и писати двѣчи въ тыжни (въ второкъ и четверъ), та щони мѣ вѣльно по богослуженю въ костелѣ латинськѣмъ слухати службы Божои въ церквѣ о годинѣ 10.⁴⁾ Тогдѣ-то вчили въ школѣ по-найбѣльше грамоты церковно-славянської, та й зъ нею годѣ було дѣтямъ познакомитись, по-за-якѣ мандаторы, щѣ були репрезентантами домініи⁵⁾ та инспекторами школѣ народныхъ, не допускали

¹⁾ Школы нормальнїи або головнїи були чотыро-класовїи, мѣжъ-тымъ коли въ школахъ тривіальныхъ роздѣлено науку на три класы. Обѣ тї школы служили цѣлямъ германизацийнымъ, про-те наука подавалась переважно въ мовѣ нѣмецкѣй; мова польска служила тѣлько помостомъ въ переходѣ до науки въ мовѣ нѣмецкѣй.

²⁾ *Annales ecclesiae ruthenae... auctore Michaelae Harasiewicz. Leopoli 1862; pag. 984.*

³⁾ Декреты придворнїи и губерніальнїи зъ д. 17. липня 1786, ч. 20944; 22. марта 1787, ч. 6466; 12. мая 1787, ч. 10673.

⁴⁾ *Annales eccl. ruth., p. 985.*

⁵⁾ М а н д а т о р ы поставлялись панами, се-бѣ-то властителями добрѣ земскихъ; затверджували-жъ той выбѣръ власти циркулярнїи. Мандаторы справували власть полиційно-судову, и выконували въ загадѣ приказы правительства: стягали податки, ђдставляли рекрутѣвъ и т. и. Коли заведено констатуцію, власть

заводити шкѣль. Они боялись, щобы хлопы набувши просвѣты не забажали пѣльги въ неволи, та щобъ бѣдъ священникѣвъ-учителѣвъ не дѣзнались де-чого такого, щѣ було-бъ несхожимъ зъ поглядами польскими. Проте мандаторы и въ загалѣ Поляки страшили людѣ тою вѣстію, щѣ школы засновують ся на те, щѣбъ дѣтей образовати для службы вѣйсковою¹⁾. Впрочѣмъ и жида дивились нерадо на школы, знаючи, щѣ якъ хлопъ просвѣтитъ ся наукою, то й перестане пити та й не дасть себе обмотати павутинемъ пажирливого глѣтая. Тому-то розпускали жида мѣжъ хлопѣвъ сю поголоску, щѣ школярѣ пѣшлють ся въ дарунку турецкому султанови²⁾. Коли-жъ (15. вересня 1812. р.) заходами польскихъ панѣвъ знесено въ Галичинѣ приневоленѣ до школы (Schulzwang); то рускѣй хлопы перестали посылати своихъ дѣтей до школы, и бѣдтакъ церковно-славянскѣй грамоты вчили лишѣ деякѣй священники й дяки въ своихъ хатахъ або въ „за-кристиѣ“ церковнѣй.

Щѣ й въ 1813. роцѣ не дѣждались Русины лучшою долѣ въ житію просвѣтнѣмъ. Хоча бо правительство приказало, щѣбы въ селахъ подавалася наука въ мѣвѣ рѣднѣй, то однако тая установа уважалася провизоричною, поки не настали-бъ школы тривіальнѣй, котрѣ зъ-першу засновувались по городахъ и мѣсточкахъ, а зъ-годомъ-перегодомъ мали заводитись такожь по селахъ³⁾. Тривіальнѣй же школы були тогдѣ институціями чужими, котрѣ пѣдготовляли загальну нѣмецку культуру.

Головнымъ учебникомъ того часу бувъ *„Букварь языка славенскаго. Чтенія и писанія учащимся, въ полезное руководство Тѣпомъ изданъ при храмѣ Успенія Пресвятыя*

ихъ перейшла въ части на рады громадскѣй, а въ части на старѣства й рады повѣтовѣй.

¹⁾ Annales..., p. 987. 992. — ²⁾ *ibid.*, p. 987. — ³⁾ *ibid.*, p. 989.

Богородици въ богоспасеомъ градъ Львовъ. Року Божія 1807 [1807]¹⁾ (м. 8°, карт. н. нумер. 40). Були ще й деякї давнїйші книжки, примѣромъ „*Ѣ. Малая книжица. На чтеніе для учащихся въ народнихъ училищахъ въ цесарско-королевскихъ областяхъ. Часть первая, Науки о богочестіи. Въ Львовъ. Творомъ Братства Храма Успенія Пресв. Богородицы, Року Божія 1786*“ (мала бѣмка, стор. 280)¹⁾. А вже-жь такою книжкою мѣгъ при науцѣ хѣснуватись лишъ деякїй свѣчнїйшїй священникъ, дѣти-жь не могли-бъ второпати обширнаго, схоластичнаго выкладу религїи въ тѣмъ часѣ, коли наука подавалась тѣлько де-коли на-прихапци.

Видячи, що въ галицкѣй Руси нема майже цѣякихъ шкѣль рускихъ, задумавъ крилошанинъ капитулы Перемыскои, Иванъ Могильницкїй займитись навъ-спряженъ просвѣтою люду. Онъ почавъ укладати книжки школьнїи и подавъ починъ до завязаня „общества ученыхъ“ въ Перемышля. Се перше руске „общество“ просвѣтне потвердивъ цѣсарь Франць І. дня 5. липня 1816, р., бажаячи, щобъ руска мова пѣднеслась въ пониженя и сталась выкладовою въ школахъ людовыхъ. Членами сего „общества“ були: Иванъ Могильницкїй (предсѣдатель)²⁾, Петро Назаревичъ, Данило Качановскїй, Василь Созанскїй, Иванъ Турчмановичъ, Иванъ Тридовскїй, Игнатїй Давидовичъ и Иванъ Снїгурскїй³⁾. Се „об-

¹⁾ Тота „наука о богочестіи“ уложена въ такѣмъ языкѣ рускомъ, въ котрѣмъ єсть богато польонизмовъ, ба й чи-мало словъ церковно-славянскихъ.

²⁾ Иванъ Могильницкїй написавъ граматику языка галицко-рускаго, однакже єи не выдруковано. Ёго „розправу о языкѣ рускомъ“ напечатано по-польски у Львовѣ 1848. р.

³⁾ „Слово говорене Іосифомъ Левицкимъ въ общемъ засѣданїю на сѣздѣ ученыхъ рускихъ д. 26. жовтня 1848. г. и. ч. у Львовѣ“. („Историч. очеркъ основанїя галицко-рускаи Матицѣ..“, стор. 83).

щество вченихъ“ стояло підъ „покровительствомъ“ епископа Перемыского Михайла Левицкого, однакже не могло розвиватись, тому-що Полякамъ и черцямъ-Василіанамъ було „солею въ оцѣ“. Ті противники просвіты рускою оклеветували се „общество“ въ Рямѣ, мабуть-то оно має тенденціѣ „схизматичній“¹⁾.

Мѣжь-тымъ номинать-митрополитъ Мих. Левицкій доказувавъ правительству потребу (13. серпня 1816), поставити рускій языкъ выкладовимъ въ рускихъ школахъ сѣльскихъ. Однакже президія ц. к. губерніѣ бдповѣла д. 13. вересня 1816. р. (число 38957), що противить ся введеню руского языка въ школы, тому-що мова руска єсть нарѣчїемъ, въ котрѣмъ зовсѣмъ нѣчого або мало-що пише ся, що она ще цѣлкомъ необразована и про-те не може бути предметомъ науки школьной. Впрочѣмъ Русинъ зъ такою наукою не має бы великого хѣсна, а кирилиця, щѣ уживає ся лишъ въ церковныхъ книгахъ, побѣльшила-бъ трудности въ науцѣ. По причинѣ отже, що сѣльскій людъ рускій польску мову по-найбѣльше розумѣє, президія ц. к. губерніѣ взыває митрополита, щѣбъ розваживъ, чи не було-бъ хосенно вчити дѣтей тѣлько по-польски, щѣбы не зацѣплювати сепаратизму мѣжь жителями одной провинціѣ. Коли-бъ же митрополитъ на теє не приставъ, то нехай бы заявивъ, чи не було-бъ лучше, въ письменство руске ввести азбуку латинську, по-за-якъ кирилиця въ житю щоденнѣмъ зовсѣмъ не звѣстна, та й людови хѣба лишъ до читаня молитовника може бути придатна. А вже-жь рускою мовою (по думцѣ президіѣ) можна-бъ корыстуватись тѣлько въ науцѣ религіѣ и рахункѣвъ. Наконецъ звѣстила пре-

¹⁾ „Слово“, Львовъ 1869, ч. 82.

зидія, що для важности сей справи она була-бъ готова зъ митрополитомъ спільну бдбути нараду¹⁾.

Въ 1817. р. почалась реформа народныхъ шкѣль. Саме-тогдѣ митрополитъ оповѣстивъ правительство про свои труды въ хосенъ народныхъ шкѣль и домагавъ ся введеня выкладѣвъ рускихъ во всѣ сѣльскій школы галицкои Руси. Онъ скрѣплявъ свѣй внесокъ тыми доказами, що коли подавати-метъ ся наука въ мовѣ рѣднѣй, то дѣти легче навчать ся катихизиса и познакомлять ся зъ обрядами церковными, — що черезъ образоване релігійне людъ стане ся моральнымъ и бѣтакъ зможе собѣ придбати просвѣту въ загалѣ, — що языкъ рускій особливо въ горахъ значно рѣжнить ся бѣдъ польского, та що Русины не розумѣють мовы польской. Дальше заявивъ митрополитъ, що бѣльша часть сѣльскихъ громадъ хоче у себе засновати школы парохіяльнѣй, та причинитись по силамъ своимъ до удержаня тыхъ шкѣль пѣдъ тою вымѣнкою, щобы наука подавалась дѣтямъ въ мовѣ рѣднѣй.

А вже-жь тѣ яснѣй доказы митрополита не могли переконати рады губерніяльной, зложеной зъ десяти совѣтниковѣвъ, котру скрѣпили ще латиньскій арцибискупъ-примасъ А. Анквичъ и латиньскій каноникъ Минасевичъ. До удѣлу въ тыхъ нарадахъ запрошено такожъ митрополита Левицкого и руского каноника Ивана Могильницкого.

Такъ отже рѣшила рада губерніяльна, що рускою мовою мають хѣснуватись душпаствырѣ при катехизаціи; впрочѣмъ не заказуе ся священникамъ самымъ або ихъ помѣчникамъ, подавати дѣтямъ науку руского читаня й писаня; однакже руска мова нѣякъ не може бути пред-

¹⁾ Annales..., p. 994. 995.

метомъ науки публичной, по-за-якъ руске „нарѣчіе“ въ письмѣ мало уживае ся та й въ суспѣльнѣмъ житію мало-кому есть звѣстнымъ. Выкладовымъ языкомъ має бути отже мова польска, тому-що она есть мовою краввою, въ котрій монархъ при оголошенію законѣвъ говорить до народу. Одаткъ не заказуе ся громадамъ заводити школы рускѣ, однако тѣмъ-жь уважатись будуть закладами приватными и не мати-муть права до підмоги зъ фонду школьного. А вже-жь въ людовыхъ школахъ можуть учитись дѣти шляхты, двѣрскихъ офиціялистѣвъ, низшихъ урядникѣвъ державныхъ и дѣти жовнѣрѣвъ, а правительство поббльшуючи число шкѣлъ не хоче, щобы при науцѣ дѣтей множились безъ потреби языки й азбуки. Въ кѣнци замѣтивъ Анквичъ вразъ зъ совѣтниками губерніяльными, що коли-бъ руска мова въ школахъ народныхъ сталась выкладовою, такѣ школы перетворили-бъ ся въ шкѣлки церковнѣ для науки рускихъ дячкѣвъ и понамарѣвъ, — що черезъ 44 роки нѣ подѣ панованемъ Маріѣ Тересы, нѣ за часѣвъ великого реформатора Юсефа II. про рускѣ школы нѣчого не було чути, — що въ цѣлѣй Галичинѣ, яко частинѣ давной Польщѣ, языкъ польскѣй уважае ся языкомъ народнымъ. Если-жь хто хоче хлопови грецко-католицкою вѣры подати спосѣбнѣсть, щобы бнѣ мѣгъ читати свѣй катихизисъ и книги церковнѣ, то наилучше буде, переложити тѣ книги на мову польску, або бодай напечатати ихъ буквами латиньскими, бо вже-жь не годить ся для хлопѣвъ умножати нарѣчія й письма¹⁾.

¹⁾ Яковъ Головацкѣй, „О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русяновъ въ Галиціи со временъ австрійскогѣ владѣнія въ той землѣ“. („Науковый сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матицы“. Во Львовѣ 1865; стор. 95—97).

Противъ такои ухвалы рады губерніальной митрополитъ Левицкій и каноникъ Могильницкій внесли своій протестъ. Они доказали, що языкъ рускій бувъ и есть для Русинѣвъ языкомъ матернымъ, народнымъ и красивымъ, — що значене сего языка краевого узнававъ навіть рядъ польскій, — изъ-за чого Русины мають право, домагатись науки въ мовѣ рѣдній¹⁾.

Одтакъ губернія оповѣстила митрополита д. 22. мая 1818. р. (ч. 24852), що Цѣсарь въ справѣ реформы науки въ школахъ рѣшивъ отъ-се: 1) Въ всѣхъ школахъ народныхъ Галиціи и Буковины наука религіи подаватиметься молодежи грец. кат. обряду по-руски, и то священниками того-самого обряду. — 2) Въ тыхъ школахъ народныхъ, де вчить ся мѣшана молодежь обряду лат. и грец. кат., вся наука (крѣмъ религіи) має подаватись въ мовѣ польскій; однакже приказує ся, о скѣлько можна, дбати о тое, щоби дѣти обряду грец. кат. навчилися читати й писати такожъ по-руски. — 3) Въ тыхъ школахъ народныхъ, въ котрыхъ учать ся тѣлько дѣти обряду грец. кат., вся наука має подаватись по-руски; а вже-жь треба ихъ навчити такожъ польского читаня и писаня. — 4) Де находятъ ся школы мѣшаніи, громада обряду грец. кат. може своимъ коштомъ выставити окрему школу руску. — 5) Надъ школами обряду лат. поставитъ ся деканъ або школьный надзиратель обряду лат., а школами обряду грец. кат. управляти буде надзиратель обряду грецкого. Тамъ же, де школы суть мѣшаніи, передасть ся надзѣръ деканови того обряду, до которого

¹⁾ Свои погляды на руску мову высказавъ митрополитъ рѣшучо именно въ 1821. р., доказуючи въ письмѣ до краевои президіи, що руска мова есть языкомъ самостѣйнымъ, а не нарѣчїемъ языка польского або російского. (Annales..., p. 1004—1006. — Одрѣтний рефератъ до президіи зладивъ Иванъ Могильницкій).

належить ббльшбсть школярввъ. — 6) Де находятъ ся школы мѣшанїи, тамъ школы рускїи, заснованїи громадою, мають громадою такожь удержуватись; та тблько тї школы, де люднбсть есть чисто-руска, при конкуренціи до будввлї мають право користуватись пбдмогою изъ фонду школьного¹⁾.

Одъ того часу засновувано отже въ Галичинѣ рускїи школы парохїяльнїи (двоклясовїи) и деякїи школы тривїяльнїи (триклясовїи). Одтакъ въ 1843. р. въ архїепархіи Львбвскбїи истнувало 27 шкблъ тривїяльныхъ и 843 школы парохїяльнїи, котрїи стояли пбдъ доглядомъ рускои консисторїи²⁾. Опбеля число тыхъ шкблъ що-разъ ббльше умножалось, а по роцѣ 1848. пбдъ надзоромъ обохъ рускихъ консисторїи, Львбвскои и Перемыскои, стояли не тблько рускїи школы народнїи и тривїяльнїи, але и деякїи школы нормальнїи (чотыроклясовїи) та и низшїи-реальнїи (триклясовїи)³⁾. Пбдъ управою духовенства

¹⁾ Annales..., p. 993. 999.

²⁾ *ibid.*, p. 1015.

³⁾ Въ 1868. р. пбдъ управою Львбвскои консисторїи митрополитомъ стояли: одна головна и низша-реальна школа въ Стрию, одна взорцева головна школа зъ препарандою учительскою у Львовѣ, 12 головныхъ шкблъ, 1016 тривїяльныхъ и 5 дѣвочїихъ шкблъ. Въ епархіи же Перемыскбїи пбдъ управою духовною (1865) стояли: двѣ школы головнїи и низшїи-реальнїи, а то одна въ Перемишлї (зъ препарандою учительскою); а друга въ Самборѣ, чотыри головнїи шкблы (въ Яворовѣ, Сокалїи, Дрогобычїи и Лавровѣ), двѣ шкблы дѣвочїи (въ Яворовѣ), 124 тривїяльнїи школы, 119 парохїяльныхъ правильныхъ и 281 парохїяльныхъ неправильныхъ шкблъ. Въ справѣ шкблництва руского въ обохъ рускихъ епархіяхъ поклали велику заслугу именно два мужѣ, а то въ архїепархіи Львбвскбїи крылошанинъ Мих. Куземскїи, а въ епархіи Перемыскбїи крылошанинъ д-ръ Григорїи Гинидевичъ. Последнїимъ верховнымъ надзирателемъ шкблъ въ архїепархіи Львбвскбїи бувъ крылошанинъ Теофилъ Павликовъ.

оставались школы до 1868. року. Коли-жь консисторія Львѣвска и Перемыска лишились права надзору надъ школами народными (1868), то перейшли ти-жь пѣдъ управу староствъ, а якъ обвѣщено уставу школьному о надзорѣ (1873), то всѣ школы народнѣй перейшли пѣдъ непосредну управу ц. к. рады школьной краевой.

Главнымъ захистомъ правъ руской народности й мовы есть основной законъ державный зъ д. 21. грудня 1867. р., де въ артикулѣ XIX. сказано, що всѣ народности державы суть рѣвно-правнѣй, и що рѣвно-правнѣсть всѣхъ краевыхъ языкѣвъ узнае ся державою въ школѣ, урядѣ й въ житю публичномъ¹⁾. Такъ отже й при теперѣшнѣмъ змаганю Полякѣвъ въ Галичинѣ есть бѣльше шкѣлъ рускихъ, нѣжь польскихъ, бо-жь супроти того артикулу закону державного не можна надъ рускимъ пытанѣмъ перейти до порядку дневного. Одаткъ найновѣйшѣй даты статистичнѣй выказуютъ, що въ роцѣ школьномъ 1885/6 всѣхъ шкѣлъ народныхъ въ Галичинѣ було 3093; изъ нихъ було 1603 зъ языкомъ выкладовымъ рускимъ, а 1365 шкѣлъ зъ языкомъ выкладовымъ польскимъ²⁾.

Въ 1877. роцѣ отворено въ Львовѣ мѣшану школу

¹⁾ Staatsgrundgesetz vom 21. December 1867, Nr. 142. R. G. B. über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder: Artikel XIX. „Alle Volksstämme des Staates sind gleichberechtigt, und jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner Nationalität und Sprache“. „Die Gleichberechtigung aller landesüblichen Sprachen in Schule, Amt und öffentlichem Leben wird vom Staate anerkannt“.

²⁾ Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1834/5 i 1885/6. Szkoły ludowe i seminaria nauczycielskie. We Lwowie 1887; str. 10. — Рускѣй народнѣй школы суть по-наибѣльше однокласовѣй, с. е. въ нихъ учить учитель одинъ въ трѣхъ класахъ. Науку каждой класы розложено на два роки.

вправъ (5-клясову) при семинаріи учительскій, а въ 1884. р. заведено чотыри паралельнї клясы зъ рускимъ выкладовымъ языкомъ для хлопцївъ при польскій школѣ имени „Пирамовича“. Сїи паралельнї клясы перетворено въ 1886. р. въ окрему чотыри-клясову мѣшану школу имени „Маркіяна Шашкевича“. Зъ-помѣжъ семинарій учительскихъ уважають ся утраквистичными¹⁾ обѣ семинаріи, мужеска й женьска, у Львовѣ, бдтакъ семинарія мужеска въ Тернополи и въ Станиславовѣ.

Забороломъ змаганя просвѣтного (именно въ школахъ народныхъ) має служити „руске товариство педагогичне“. Ёго засновано у Львовѣ на підставѣ статуту, подтвержденного д. 6. серпня 1881. р. Свою дѣяльність розпочало се товариство пѣдъ проводомъ д-ра Амвросія Яновского въ 1883. р. — Оно поставило собѣ задачу, дбати про потреби руского народу на поли выхованя публичного и домашнього на основѣ матерного языка руского, и подавати членамъ пѣдмогу моральну та матеріальну. Въ тѣи цѣли має товариство скликувати конференціи членѡвъ въ мѣсяцяхъ, означеныхъ выдѣломъ центральнымъ або филиями, устроювати

¹⁾ Утраквистичными зовуть ся тѣ семинаріи учительскїи въ котрыхъ наука має ученикамъ подаватись въ обохъ языкахъ краевыхъ. На основѣ розпоряженя ц. к. рады школьного краевой зъ д. 13. сѣчня 1876. р. (ч. 11977/1875) въ семинаріи учительскій мужескій у Львовѣ подае ся наука сїмъ ладомъ: а) педагогія во вѣсхъ трохъ клясахъ по-польски; б) математика, геометрія, исторія натуральна й наука господарства въ II. и III. клясѣ по-руски, узглядняючи мову польску; в) физика, географія й исторія въ II. и III. клясѣ по-польски, узглядняючи мову руску. (Мова, щѡ не есть выкладовою, узглядняе ся тымъ, що въ нѣй подае ся терминологія; бдтакъ въ сѣй мовѣ повторае ся подана наука и бдбувае ся выпытуване, ученикѡвъ. — Въ утраквистичнїи семинаріи женьскій у Львовѣ (крѡмъ религіи и науки языка руского) наука подае ся по-польски.)

бдчиты и розправы педагогичнй, науковй, загалошь до-
тыкаючй шкбльництва, предкладати властямъ меморіалы
и петиціѣ въ справахъ школьныхъ и вьхованя, и выда-
вати часопись педагогичну та книжки, односячй ся до рус-
кого шкбльництва. — По смерти А. Яновского (1884) по-
ставлено головою сего товариства Василя Ильниц-
кого, члена рады школьной краевой, совѣтника школьного
и директора русской гимназіѣ у Львовѣ¹⁾.

А вже-жъ великою підмогою шкбльництва руского всть
часопись, що зберегае всякй интересы рускихъ учителейвъ
шкбль народныхъ и стае ся имъ помощію въ довершенію
науки практичной. Такъ отже профессоръ семинаріѣ учи-
тельской, Омелянъ Партицкій, почавъ 27. мая 1875. р.
выдавати письмо педагогичне п. з. „Газета школьна“. Пар-
тицкій поставивъ собѣ метою, подавати учителямъ шкбль
народныхъ здорову поживу духову и будяти мѣжь ними
рускій патріотизмъ. Але-жъ рада школьна краева на за-
сѣданю д. 21. падолиста 1879. р. ухвалила, завѣдомити
рады школьнй окружнй и вѣсь школы народнй въ Гали-
чинѣ, що „Газета школьна“ вступила того року на до-
рогу яскраво-оппозиційну и про-те не бдповѣдае вже ин-
тевціямъ нынѣшнихъ властей школьныхъ. По той при-
чинѣ рада школьна краева „бдраджувала“ бдъ дальшом
передплаты „Газеты школьной“, и взывала рады школьнй
окружнй, чтобы й они учителямъ сю газету „бдраджу-
вали“²⁾. Одаткъ переставъ Партицкій выдавати свое пись-

¹⁾ Олександръ Барвіньскій, „Лѣтопись суспбльной работы
и силы Русинбвъ австрійскихъ“. У Львовѣ 1885; стор. 16. — Ду-
шею товариства педагогичного бувъ проф. Володимиръ Шу-
хевичъ, котрого трудомъ и заходомъ появилсь 7 иллюстрова-
ныхъ книжонокъ для дѣтей. Сѣ книжонокъ выдало товариство
своимъ накладомъ.

²⁾ „Газета школьна“. Письмо педагогичне бдъ редакцію
Ом. Партицкого. Рочникъ V. 1879. Во Львовѣ, ч. 23., стор. 183.

мо педагогічне, та въ новѣмъ письмѣ литературно-научковѣмъ „Зоря“ (1880, ч. 1—17) вызначивъ для справъ школьництва окрему статью п. з. „Листокъ школьный“, доки не явилось нове письмо педагогічно-наукове п. з. „Школьна Часопись“. Се письмо выдав ђдъ 1. вересня 1880. р. проф. Григорій Врецьона.

Въ школахъ середнихъ подав ся наука польски. Ухвалою сойму зъ д. 31. грудня 1866. р., котра найвышимъ постановленемъ зъ д. 22. червня 1867. р. одержала санкцію цѣсарску, усунено нѣмецкій языкъ выкладовый збъ всѣхъ гимназій галицкихъ (окрѣмъ двохъ). Мѣжь-тымъ въ гимназіи академичноѣ розпочались рускіи выклады 1864. р. въ I. клясѣ, и ђдтакъ посувалась руска наука що-рѣкъ выше о одну клясу въ гимназіи низшѣѣ, и ажъ уставою зъ д. 31. мая 1874. р. розширено рускій языкъ выкладовый на всѣ ђсемъ клясѣмъ той гимназіѣ. Однакже во всѣхъ иншихъ гимназіяхъ вѣсѣдноѣ Галичины поставлено мову польску не тѣлько выкладовою, але такожь безвзглядно обовязковимъ предметомъ науки для всѣхъ учениковъ¹⁾, а рускій языкъ здеградовано зъ его рѣвнорядного становища до того низького степеня, що позволено ученикамъ, учитись его, яко предмету, въ годинахъ по-за-школьныхъ²⁾.

Важнымъ здобуткомъ для Русинѣвъ були такожь рускіи катихитурѣ гимназіяльнѣ, котрѣ системизовано цѣсарскимъ декретомъ зъ д. 7. липня 1856. р. во Львовѣ, Перемышлѣ, Самборѣ, Станиславовѣ, Тернополи и въ Бережанахъ³⁾. ђдтакъ дѣйствныхъ катихитѣвъ въ тыхъ мѣстахъ

¹⁾ По-нѣмецки подав ся наука въ двохъ гимназіяхъ, а те въ II. гимназіи Львѣвскѣѣ и въ гимназіи Бродскѣѣ.

²⁾ Про науку языка руского въ гимназіяхъ вѣсѣдноѣ Галичины ђдъ 1848. до 1856. р. гляди II., стор. 33.

³⁾ Въ 1858. р. поставлено дѣйствныхъ катихитѣвъ гимназіяль-

именовано заходами архієрея Григорія Яхимовича (1858. и 1861. р.). Опісля поставлено рускихъ катихитовъ ще въ Дрогобычи (1865), въ польскій гимназіі имени Франць-Іосифа (1873)¹⁾ и въ семинаріі учительскій у Львовъ (1874), и такожъ въ гимназіяхъ Коломыйскій (1873), Стрыйскій (1877) и Золочівскій (1877).

Про выклады рускій на университетъ Львівскій сказано де-що выше (стор. 48—60). Тутъ замѣчаемо тільки се, що декретомъ цѣсарскимъ зъ дня 4. липня 1871. р. установлено, щобъ на факультетъ юридичній и философичній у Львовъ обіймали катедры тільки такі кандидаты, котрї зовсімъ суть способнї, выкладати въ однѣмъ зъ обохъ краевыхъ языкѣвъ. Въ сѣмъ декретѣ сказано, що всякій поданя можь вносити безъ перепоны въ языкѣ польскій и рускій, та що дотычний одвѣтъ може подаватись въ тѣмъ языкѣ, въ котрѣмъ внесено поданє²⁾. Коли-жь цѣсарскимъ декретомъ зъ д-

ныхъ въ Перемышлі й Самборѣ, а въ 1861. р. именовано катихитовъ у Львовъ (въ гимназіі академичній и „другій“), въ Станиславовѣ и Тернополи. Катихита Бережаньского именовано ажъ въ 1868. роцѣ, коли системизовано тамъ гимназію вышу.

¹⁾ Въ гимназіі имени Франць-Іосифа рускїй катихитъ Онуфрій Ленкїй учить религїѣ зъ волѣ рады школьной краевой — по-польски.

²⁾ Ось слова сего важного цѣсарского декрету: Seine k. und k. Apostolische Majestät haben mit Allerhöchster Entschliessung vom 4 Juli 1871 allergnädigst anzuordnen geruht, „dass die Beschränkungen, welche der Abhaltung von polnischen und ruthenischen Vorträgen an der rechts- und staatswissenschaftlichen und philosophischen Fakultät der Universität in Lemberg bis nun entgegengestanden sind, gänzlich zu entfallen haben, und auf die Lehrkanzeln dieser Fakultäten in Zukunft nur Candidaten, welche zum Vortrage in einer der beiden Landessprachen vollkommen fähig sind, berufen werden können“.

Demgemäss ist es nunmehr allen jenen Dozenten, welche einer der beiden Landessprachen mächtig sind, sich aber Angesichts der bisher be-

27. цвѣтня 1879. р. польску мову признано урядовою въ университетѣ, то Поляки стали его вже вважати академію польскою, дарма, що всякій професоръ може выкладати свѣй предметъ по-русски.

Такъ отже крѣмъ шкѣлъ народныхъ и одной рускои гимназій Русины не мають нѣякихъ иншихъ шкѣлъ, въ котрыхъ руска мова була-бъ дѣйстно выкладовою. Та й мѣжь народными школами школы мѣйскій на провинціи уважають ся польскими, изъ-за чого тѣлько по селахъ подае ся наука дѣтямъ по-русски. Въ оборонѣ правъ рускои народности щѣ-до шкѣлъ народныхъ и гимназій станувъ посолъ соймовый и професоръ гимназіяльный Юліянъ Романчукъ. Уже-жь пѣсля уставы о языцѣхъ выкладовѣмъ зъ дня 22. червня 1867. р. рѣшають громады самі, або (коли побирають запомогу зъ публичного фонду) зъ затвердженемъ рады школьной краевой про языкъ выкладовый въ школахъ народныхъ. Въ гимназійи можна завести паралельній клясы зъ рускимъ выкладомъ въ поодинокыхъ предметахъ тѣлько тогдѣ, коли на жадане родичѣвъ 25 ученикѣвъ рада школьна краева дасть свое призволенє; щобы же заведеніи були постѣйній паралельки рускій або рускій гимназій, треба ухвалы сойму по выслуханю рады повѣтровои.

Оттакъ д. 2. жовтня 1884. р. славный патріотъ Романчукъ поставивъ въ соймѣ такій внесокъ: 1) щобы

standenen Beschränkungen in ihren Vorlesungen der deutschen Sprache zu bedienen bemüssigt waren, freigestellt, vom nächsten Wintersemester an polnisch oder ruthenisch vorzutragen.

Eine weitere Folge dieser Allerhöchst genehmigten Bestimmung ist es, dass von nun Eingaben in polnischer oder ruthenischer Sprache anstandslos entgegen zu nehmen, und von Seiten der akademischen Behörden die nöthigen Veranlassungen zu treffen sein werden, dass die Erledigung über dieselben in der betreffenden Landessprache hinausgegeben werden kann.

въ мѣстахъ, де Русинбвъ есть що-найменше четвертина всеи людности, або де ихъ въ бблшихъ мѣстахъ що-найменше есть 3.000 душъ, була бодай одна школа руска, або, коли тамъ нема ббльше шкблъ, якъ лишъ одна, щобы въ тбй школѣ народнбй були рускї паралельки; 2) щобы въ паралелькахъ гимназіяльныхъ на жадане родичѣвъ 25 ученикбвъ заведено сейчасъ рускїй языкъ выкладовый, котрый бы при поступленю ученикбвъ до высшихъ клясъ задержано бодай такъ довго, поки ихъ число не збйшло-бъ понизше двадцати.

Соймъ ухваливъ д. 21. жовтня 1884. р. бдослати сей внесокъ до выдѣлу кравого, щобы той, порозумѣвшись зъ радою школьною, на найблизшбй сесїи здавъ о нѣмъ соймови справу. Такъ отже выдѣлъ кравый предложивъ въ слѣдуючбмъ роцѣ такїй провктъ, щобы першу часть внеску Романчука о школахъ народныхъ бдкнуги, а щб-до гимназїй замѣсць рускихъ паралельныхъ клясъ згодитись (пбсля пропозицїѣ рады школьной) на заложене рускои гимназїѣ въ Перемышли. По двократныхъ довгихъ и дуже оживленыхъ дебатахъ, въ котрыхъ говорено про цѣлу руску справу, ухваливъ соймъ д. 19. сѣчня 1886. р. отъ-се: 1) щб-до шкблъ народныхъ приймае ся внесокъ Романчука, однакже зъ додаткомъ посла Евзебїя Черкавского: „если зъ урядового доходу и зъ записбвъ до школы покаже ся, що въ тбмъ мѣстѣ есть достаточне число родичѣвъ, хотячихъ посылати свои дѣти до рускои школы“; 2) щб-до шкблъ середнихъ внесокъ Романчука цѣлкомъ бдкнуге ся, а приймае ся а) внесокъ графа Войтѣха Дѣдушицкого, щобы въ польскихъ гимназіяхъ рускїй языкъ, а въ рускихъ польскїй языкъ бувъ взглядно-обовязковымъ предметомъ науки въ тбмъ змыслѣ, що тблько на выразне жадане родичѣвъ можна бдъ него увблньнитись; б) резолюцїя д-ра

Антоня Малецького, щобъ видѣль краевый застановивъ ся надъ заведенемъ такъ-званого „утраквизму“ въ паралелькахъ декотрыхъ гимназій, та й щобъ о сѣмъ на найближшій сесіи здавъ соймови справу¹⁾.

Изъ сихъ ухвалъ не було нѣ найменшой признаки: першой и другой ухвалы Цѣсарь не санкціонувавъ; въ справѣ-жь „утраквизму“ видѣль краевый запытувавъ раду школьну краеву, Краковску академію наукъ, Львѣвскій и Краковскій университеты и товариство учителѣвъ шкѣль вышнихъ, однакже всѣ они высказали ся противъ „утраквизму“, отже й видѣль краевый предложивъ соймови на послѣдуючій сесіи свою негативну опінію. «Одтакъ соймъ уже й не бравъ дальше сеи справы пѣдъ розвагу.

Опѣсля поставивъ Романчукъ два новіи внески: одинъ д. 20. грудня 1886. р., 1) щобы въ Перемышля засновано гимназію руску; 2) щобы видѣль краевый розглянувъ ся и на найближшій сесіи здавъ справу соймови, чи не належало-бъ въ Стрию, Станиславѣвъ, Коломыи, Тернополи, Бережанахъ и въ Золочевѣ засновати постійнїи рускїи паралельки при тамошнихъ гимназіяхъ польскихихъ, або й окремїи гимназіи рускїи? — Другїи внесокъ, поставлений д. 12. сѣчня 1887. р., домагае ся завѣзваня правительства, щобы 1) въ всхѣднїи Галичинѣ заложено рускїи семинаріи учительскїи; 2) щобы въ Тернополи, Коломыи, Дрогобычи, Стрию, Городенцѣ, Яворѣвъ, Снятынѣ и въ иншихъ мѣстахъ, де есть досыть рускихъ дѣтїи, заведено рускїи школы народнїи. — Одтакъ соймова

¹⁾ Rozprawa nad wnioskiem posła Romańczuka (w sprawie zmiany ust. kr. o języku wykładowym w szkołach ludowych i średnich z dnia 22. Czerwca 1867. Dz. u. kr. Część. V. Nr. 13.) w sejmie galicyjskim dnia 2. i 4. Stycznia 1886. r. przeprowadzona... We Lwowie 1886. (Przedmowa zestawiona na podstawie urzędowych materiałów wydziału krajowego przez Dr. Witolda Lewickiego.)

комисія школьна по прихильнобмъ заявленю комисаря правительства згодилась на першій внесокъ; але въ польскихъ часописяхъ и мѣжь польскими послами настало изъ-за того велике зворушене, по чомъ соймъ на засѣданю зъ д. 24. сѣчня 1887. р. въ именнбмъ голосованю бдкнувъ той внесокъ 60-ма голосами противъ 54, а приймивъ тблько внесокъ посла Бобжиньского, щобы въ Перемыскбй гимназiн въ мѣру доказаня потреби завести паралельки рускiй. А вже-жъ другiй внесокъ Романчука по причинѣ короткости сесiй соймовон не прийшовъ пбдъ наряду сойму навѣтъ въ комисiн соймовбй. — Изъ огляду цѣлон сei sprawy можна дбзнатись, що ббльшбсть Полякбвъ все-ще нерадо дивить ся на змагане просвѣты мѣжь Русинами и що она рада-бъ рускiй покликi о справедливбсть зацыткати дрбными концесiями.

3. Просвѣта на Буковинѣ.

Зелена Буковина — се край чудовый, щб мбгъ бы зватись земскимъ раемъ, коли-бъ тамъ була гармонiя мѣжь красою й сьяевомъ природы а вдачею й просвѣтою чоловѣка. Та отъ Русинъ, щб жие на Буковинѣ бдъ часбвъ поконвѣчныхъ, у своѣмъ змаганю о побутъ не завнае пбльги бдъ Румуна, котрый уважае ся справдѣ зайдою въ пбвнбчно-захбднбй части краю, и побивае руску Буковину завзятемъ чужинця. Одтакъ тамошнiй людъ рускiй поринае все-ще въ пбтьмѣ духовбй, по-заякъ кормига румуньска не допускае его до просвѣты въ мовѣ рбднбй.

А вже-жъ давнiйше була Буковина краемъ чисторускимъ, и въ XII. вѣцѣ вразъ зъ Молдавию належала до князѣвства галицкого. Именно Ярославъ Осмомысль володѣвъ землями бдъ гбръ Карпатскихъ до устя Серета й Прута въ Дунай, и про-те авторъ „Слова о полку

Игоревѣмъ“ мбгъ про сего князя сказати, що бнъ зачинивъ Дунавви ворота¹⁾. Однакже около р. 1259. попалась земля Буковиньска пѣдъ неволю татарску; коли-жь около р. 1350. тая пошесть татарска минула, то займили Буковину Волохи въ 1359. р., и бѣдъ того часу намагались безъ вшину, перетворити еѣ на свѣй ладъ. Въ 1775. р. Австрія одержала бѣдъ Турціѣ сю землю, котра въ тѣмъ часѣ була частію господарства молдавского, стоячого пѣдъ рукою султана.

Тогдѣ на цѣлѣй Буковинѣ не було нѣ одной школы народной, та тѣлько по монастыряхъ учили черцѣ грамоты церковной. Про-те цѣсарь Іосифъ II. велѣвъ заводити школы народнѣ зъ волоскимъ и нѣмецкимъ языкомъ выкладѣвымъ. Русинами буковиньскими правительство тогдѣ не пѣклувалось, ба й въ галицкѣй Руси въ тѣмъ часѣ заводились переважно школы польскѣй, а рускои и церковно-славянскѣй грамоты вчили священники й дяки по-найбѣльше зъ доброй волѣ. Въ 1786. р. засновано въ Чернѣвцяхъ школу для питомцѣвъ (Clericalschule), зъ котрой выходили-бѣ духовнѣй учитель народу. Однакже просвѣта мѣжь людомъ рускимъ не могла пѣдносити, тому-що пѣсля сполученя Буковины зъ Галичиною (1816) усунено примусъ школьнѣй (Schulzwang), изъ-за чого запропащувались и тѣ школы, щѣ денекуды дотѣль истнували²⁾. А вже-жь и единѣй провѣдники руского люду, священники, не могли бути добрыми его учителями,

¹⁾ „Слово о пѣлку Игоревѣ...“, видав Омелян Огоновскѣй. У Львові 1876; стор. 14. 96.

²⁾ Д-ръ Стефанъ Смаль-Стоцкѣй: Оѣчитъ въ рѣчницю двадцѣтѣпяти-лѣтної литературної дѣяльности Осипа Федьковича, празновану литературнымъ товариствомъ „Руска Бесѣда“ въ Чернѣвцяхъ дня 24. червня (6. липня) 1886. (Прилога до 13. числа II. рѣчника „Буковины“.)

по-за-якъ набували просвѣты въ мовѣ чужбѣй. Коли бо школу для питомцѣвъ перетворено въ институтъ богословскій (1826), то всяка наука въ сѣмъ заведеню подавалась навпередъ въ мовѣ латиньскѣй, а небавомъ опбсла въ мовѣ румуньскѣй. Такъ отже Буковина вважалась все-ще волощиною и стояла бддалеки бдъ литературного руху сусѣдньої Галичины, котра въ 1848. р. пробудилась по довгому снѣ до нового житя просвѣтного й національного. Своихъ землякбвъ, приголомшенихъ недолею, мбгъ зворушити й одушевити тблько та кій мужь, щб бувъ бы костію бдъ кости примученого люду, щб вынѣсь бы зъ-пбдъ сѣльскон стрѣхи душу непорочну й серце повне любви до незрячихъ братбвъ, щб пбзнавъ бы всѣ кривды, якими побивались тѣ браты бдъ могучихъ чужинцѣвъ, щб громомъ рбдного слова звѣстивъ бы замершимъ пѣсною воскресеня. Такимъ вѣщамъ мужемъ бувъ Осипъ Федьковичъ. Онъ настроивъ лиру на нуту тужливу и заспѣвавъ пѣсною чудову, народну. И бдъ того спѣву Буковиньского соловѣя пбшла луна по горахъ, щб дрѣмали бдъ поконвѣку и не чули ще нѣколи такой пѣснѣ въ мовѣ рбднѣй. Тому-то мы Галичане, дбзнавшись (1861) про животворну музу Федьковича поставили его поббчь нашего Маркіяна Шашкевича, щб отворивъ уста матери-Руси, — уста, зачиненѣ недолею вѣковою. И пробудивъ Федьковичъ свою Буковину до нового житя народного и бдтакъ долею занашащеного люду стали займатись буковиньскѣ патриоты, бажючи пбднести землякбвъ просвѣтою до самопбзнаня и до самостбйного побуту національного. И ось залящѣло щекотане другого соловѣя, загомонѣла народна пѣсня Данила Млаки (Исидора Воробкевича), котрый вразъ зъ Федьковичемъ уважав ся вѣщуномъ красшон долѣ Буковины. И поблагословилось на Буковинѣ на свѣтъ.

ясный, и отъ вышли вже сѣвачѣ рано-въ-ранцѣ на рѣдну ниву, засѣвати сѣ зерномъ здоровымъ, ядренистымъ.

Першимъ рускимъ письменникомъ на Буковинѣ бувъ священникъ Гаврило Проданъ, котрый въ 1841. р. зложивъ въ честь цѣсаря Фердинанда панегиричный стихъ въ языкѣ Симеона Полоцкого, писателя XVII. вѣку. Одтакъ въ 1849. р. появились церковнѣ пѣснѣ, псалмы й стихи Василя Ферлеевича, пароха въ Товтрахъ, котрый мову церковну подекуды оживлявъ словами й формами народными.¹⁾ Але-жь першимъ рускимъ патриотомъ бувъ братъ Гаврила Продана, Василь,²⁾ котрый въ шѣстьдесятыхъ рокахъ будивъ до житя своихъ землякѣвъ, запомороченыхъ кормигою румунскою. В а с и л ь П р о д а н ь засновавъ въ 1868. р. литературне товариство „Руска Бесѣда“, котре уважае ся теперь осередкомъ руского національного житя на Буковинѣ.³⁾ Хоча-жь сей патриотъ въ письмахъ своихъ не мѣгъ позбутись взбрѣвъ церковно-славянскихъ,⁴⁾ то устне его слово причини-

¹⁾ Гляди выше наведену статью д-ра Смалья-Стоцкого, стор. 3. и 4. Той стихъ найшовъ Евзевій Андрѣйчукъ, парохъ зъ Дорошовець, мѣжь паперами покійного Гаврила Продана, щѣ вмеръ 13. (25.) липня 1844. р. Опѣсля перепечатано той плѣдъ музы Продана въ Буковинскомъ календарѣ на рѣкъ 1876.

²⁾ Василь Проданъ родивъ ся въ 1809., а вмеръ въ 1880. р. бувши катедральнымъ проповѣдникомъ и эксархомъ въ Черновцахъ.

³⁾ „Руска Бесѣда“ выдае щѣ-рѣкъ (ѣдъ 1873. р.) Буковинскій календаръ. Сегорѣчний календаръ уложивъ О м е л я н ь П о п о в и ч ь, котрый ѣдъ 1885. р. выдае такожь „Библиотеку для молодежи“. Сей вельми дѣяльный мужъ есть душою „Рускои Бесѣды“.

⁴⁾ Василь Проданъ намагавъ ся писати стихи въ языкѣ церковно-славянскомъ. Въ 1864. р. выдавъ ѣнъ оду пѣдъ симъ заголовкомъ: „Церковъ ко Христу. Ода на освященіе катедральной церкви въ Буковинѣ въ градѣ Черновцахъ въ день 5. мѣ-

лось чи-мало до народного одродженя Русинѣвъ буковинськихъ. А вже-жь Григорій Воробкевичь, братъ Исидора, звѣстный въ нашѣй литературѣ пѣдъ псевдонимомъ „Наума Шрама“, вызначавъ ся не тѣлько горячимъ патріотизмомъ, але й любовою до живого письменного слова, и зъ-за того написавъ онъ въ мовѣ руско-украинськѣй гарнѣй поетичнѣй творы¹⁾.

Въ кѣнци сѣмдесятыхъ и въ началку оѣсмдесятыхъ рокѣвъ горнувъ около себе народовцѣвъ буковинськихъ Игнатій Онишкевичь, щѣ бувъ першимъ профессоромъ рускои мовы и литературы на новѣмъ университетѣ Черновецкѣмъ²⁾. По его смерти (1883) народными й просвѣтными справами на Буковинѣ стали займатися ширѣй патріоты: Исидоръ Винницкій, совѣтникъ суду краєвого, Омелянъ Поповичь, управитель чотырокласовой школы въ Манастырискахъ на передмѣстю Черновецкѣмъ, Єротей Пѣгулякъ, профессоръ хеміѣ въ Черновецкѣй школѣ реальнѣй и д-ръ Стефанъ Смалья-Стоцкій, профессоръ рускои мовы й литературы въ университетѣ³⁾.

сяца Юлія года 1864. Сочиненна Васіліємъ Проданомъ, парохомъ отъ Лашкѣвки“. (4°, 8+9)

¹⁾ Григорій Воробкевичь, бувшій профессоръ при высшѣй реальнѣй школѣ въ Чернѣвцяхъ, парохъ въ Топорѣвцяхъ, умеръ 14. (26.) падолиста 1884. р. въ 46. роцѣ житя.

²⁾ Университетъ Черновецкій засновано 30. вересня 1875. р. — Игнатія Онишкевича именовано надзвычайнымъ профессоромъ руского языка й литературы въ 1877. р. Онъ умеръ 26. марта 1883. р. въ Вѣднѣ.

³⁾ Д-ра Смалья-Стоцкого именовано профессоромъ въ 1885. р. — Мѣжь буковинськими патріотами вызначують ся еще: Єротей Федоровичь, священникъ въ Валявѣ, Евзевій Андрийчукъ, парохъ въ Дорошѣвцяхъ, Юстинъ Пѣгулякъ, профессоръ реальной школы въ Чернѣвцяхъ, Иларій Окуневскій, оѣнциаль почтовый, Иванъ Тыминскій, конципистъ при финансовѣй дирекціѣ въ Чернѣвцяхъ, и деякѣ инші.

Именно сей молодой и дѣяльный професоръ стояти-ме на сторожи самостѣйности руской мовы супротивъ централистичныхъ забаганокъ Румунѣвъ и деякихъ Руссофилѣвъ. Можна отже сподѣватись, що бдѣ той университетской катедры понесе ся животворне слово руске до иншихъ науковыхъ институцій, особливо-жь до шкѣлъ середнихъ¹⁾ и до семинарѣвъ учительской въ Чернѣвцяхъ. Отъ вже й руска молодѣжь академична въ своѣмъ товариствѣ „Союзъ“ придержуе ся теперъ вѣрно хоругви народной, идучи слѣдомъ за тыми тямущими товаришами, котрѣ въ Львѣвскѣмъ „Академичнѣмъ Брацтвѣ“ и въ Вѣденскѣй „Сѣчи“ устроили собѣ крѣпкій захистъ для своихъ змагань просвѣтныхъ и народныхъ. Именно Буковинскѣй альманахъ „Союза“, выданный (1885) въ десяти-лѣтнѣй роковинѣ заснованя товариства, есть доказомъ запопадливой працѣ для добра рѣднои неньки.

Саме-теперь пробудилась отже руска Буковина бдѣ вѣкового сну и пѣдъ проводомъ дѣяльныхъ патріотѣвъ стала жити новымъ житѣмъ народнымъ. А вже-жь поважне число буковинскихъ Русинѣвъ (239.690 душъ) есть порукою, що меншѣсть румуньска (209.116)²⁾ не довго-буде верховодити надъ Русинами, котрѣ вже пѣзнають, чѣи они дѣти. Знаменитымъ речивкомъ ихъ правъ національныхъ есть часопись политична и наукова „Буковина“, котру бдѣ 1885. р. выдае Ю. Осипъ Гордынскѣй-Федьковичъ въ Чернѣвцяхъ. Одтакъ пѣдъ проводомъ тамошнихъ патріотѣвъ завязують ся такожь чи-

¹⁾ По-руски вчать тѣлько въ Черновецкихъ середнихъ школахъ. Въ гимназіяхъ Сучавскѣй, Радовецкѣй и Серетскѣй не вчать теперъ языка руского. Патріоты рускѣ старають ся всѣми силами, щобъ въ Кѣцмани засновано низшу гимназію руску.

²⁾ Н. J. Bidermann, Die Romanen und ihre Verbreitung in Oesterreich. Graz 1877; S. 151.

тальнѣ¹⁾), котрымъ товариство „Просвѣта“ посилае въ дарѣ книжочки своего издавництва²⁾). Не диво отже, що теперъ заснують ся й школы зъ рускимъ языкомъ выкладовымъ. Всѣхъ народныхъ школъ на Буковинѣ въ 1882/3 роцѣ було 213; мѣжь ними було школъ нѣмецкихъ 17, румунскихъ 55, рускихъ 74, румунско-нѣмецкихъ 14, руско-нѣмецкихъ 4, польско-нѣмецкихъ 2, румунско-рускихъ 12, румунско-руско-нѣмецкихъ 7, румунско-руско-нѣмецко-польскихъ (!) 15, руско-польско-нѣмецкихъ 10, а мадярскихъ школъ 3³⁾).

Такъ отже можна сподѣватись, що своя рѣдна просвѣта охоронить рускій людъ на Буковинѣ одъ румунизаціѣ и стане ся захистомъ національного змаганя въ тѣй чудовѣй окраинѣ великой нашої батькѣвщины.

4. Упадокъ просвѣты въ угорскѣй Русѣ⁴⁾.

Угорску Русь можна прирѣвнати стародавнѣй батькѣвщинѣ, котру занаяпшуютъ-руйнають два нѣдруги, чу-

¹⁾ Около заснованя деякихъ читалень народныхъ заходились запопадливо именно два начальники судовъ: Максимъ Михалыкъ и Володимиръ Ясеницкій. — Всѣхъ народныхъ читалень рускихъ на Буковинѣ есть теперъ около 30; въ Галичинѣ же числять ихъ 576.

²⁾ На книжки рускѣй, выданѣ въ Галичинѣ, дивлять ся нерадо деякѣ священники православнѣй, жахаючись, щобы творами галицкихъ писателѣвъ не ширилась на Буковинѣ симпатія до униѣ церковной. (Порѣвн. статью п. з. „Буковина и Русины“, замѣщену въ „Вѣстнику Европы“. С.-Петербургъ 1887; томъ I., стор. 398.)

³⁾ Bukowinaer Paedagogische Blätter. 1884; Nr. 1.

⁴⁾ Важнѣйша литература: 1) „Угорская Русь и возрожденіе сознанія народности между Русскими въ Венгріи“. Геромонаха Владимира Терлецкаго. Кіевъ 1874. — „Угорска Русь, ея розвѣй и теперѣшній станъ“. Написавъ Василь Лукячъ (Володимиръ Левицкій). У Львовѣ 1887. Се есть вельми цѣнна розвѣдка про просвѣтнѣй и суспѣльно-національнѣй справы въ Русѣй угорскѣй.

жій та свѣй. Се вѣорув ся що-рѣкъ въ ниву батька-хозяина хапуга-сусѣдъ, а де-хто зъ родини передае другому сусѣдови тайкомъ и явно святе добрѣ батькѣвске, и радъ-бы ще й рѣдну хату поставити пѣдъ управу того добродѣя, що всякй сусѣднй хозяйства хотѣвъ бы на свѣй ладъ перетворити. То не два нѣдруги напосѣлись на батькѣвшину старого хозяина, то деякй малярскй недоумы и свои панслависты занашують бѣдну Русь угорску: тѣ бажають сѣ перетворити въ малярщину, а сй намагають ся поставити сѣ пѣдъ кормигу московщины.

Предки угорскихъ Русинѣвъ¹⁾ пришли въ 1339. р. зъ литовско-рускимъ княземъ Федоромъ Коріатовичемъ зъ Подѣля и змѣшались опѣсля зъ выходцями галицко-рускими. Той-то князь, утѣкаючи ѳдъ мести великого князя литовского Ольгерда, найшовъ тихй захистъ вразъ зъ 40.000 Русинѣвъ въ державѣ короля угорского, Кароля I., котрый надѣливъ его обширными землями въ пѣвнѣчно-сѣднѣй части Угорщины. Спершу ѳдносились Маляры до тамошнихъ Русинѣвъ дружно, але ѳдъ XVI.

¹⁾ Всѣхъ угорскихъ Русинѣвъ есть теперь 500.000—600.000. Они замешкують густою маесою комитаты: Марморшскй, Берегскй, Угочанскй, Унгарскй; ѳдтакъ сидятъ въ комитатахъ Шарошскѣмъ, Земплинскѣмъ и Спичскѣмъ, а денекуды находятъ ся такожъ въ комитатахъ Абауйварскѣмъ, Торненскѣмъ, Гемерскѣмъ, Саболчанскѣмъ, Сатмарскѣмъ и Бигарскѣмъ. ѳдтакъ колонисты зъ комитату Земплинского поселились при кѣнци XVIII. вѣку на полудни Угорщины мѣжъ Сербами (въ теперѣшнѣмъ комитатѣ Бачскѣмъ), та засновали два рускй села, Керестуръ и Куцура. Тѣ колонисты змѣшались зъ козаками запорожскими, котрй по зруйнованю Сѣчи осѣли були въ Молдавіи надъ Дунаемъ, а ѳдтакъ по призову австрійского правительства могли поселитись въ полудневѣй Угорщинѣ. Такъ отже въ 1785. р. осѣло въ Банатъ и Бачѣ около 8000 козацѣвъ. (Ethnographie der österr. Monarchie von Karl Freih. v. Czöernig. Wien 1857. III., 148).

вѣку гегемонія мадарска далась Русинамъ добре вѣ-
 тямки, и ажъ по ревиндикаціи Угорщины Австрія пода-
 вала пблгу примученому сему племени славянскому.
 Въ богато мѣсцевостяхъ засновано двокласовѣ школы
 народнѣи и повторяющѣи недѣлнѣи бддѣлы для dorosлыхъ
 зъ рускою мовою выкладовою; въ деякихъ же селахъ
 заведено школы парохіальнѣи, де учителями бували дяки.
 Такѣ отже руска просвѣта ширилась по селахъ, мѣжъ-
 тымъ коли въ мѣстахъ рускои части Угорщины мадар-
 ска культура сталась пануючою.

Житѣ народне мѣжъ своими земляками старались
 будити имено два епископы Мункачѣвскѣи, Олексѣи По-
 чи (1817—1831) и Василь Поповичъ (1837—1864). Захо-
 дами Почого приказано въ духовнѣи семинаріи Унгвар-
 скѣи учити богословія пастырского въ мовѣ рускѣи. По-
 повичъ же намагавъ ся мѣжъ свѣтскими людьми будити
 почуте свои народности, и вразъ зъ Олександромъ
 Духновичемъ зберегавъ рѣдну мову бдѣ напасти мос-
 ковскихъ панславистѣв.¹⁾

¹⁾ Олександръ Духновичъ родивъ ся на Угорщинѣ въ
 Тополи, селѣ Земплиньского комитату 24. цвѣтна 1803. р. Въ
 1843. р. поставлено его крылошаниномъ собору Пряшѣвского.
 Умеръ 18. (30.) марта 1865. Для науки дѣтей надрукувавъ бнѣ
 въ Будинѣ (1852) Букварь п. з. „Книжица читалная для на-
 чинающихъ“ (въ говорѣ угорско-рускомъ). Онъ написавъ „со-
 кращенную грамматику письменнаго рускаго языка“, котру
 безъ вѣдомости автора переробивъ на свѣи ладѣ Иванъ Раков-
 скѣи, и выпечатавъ еѣ въ Будинѣ 1853. р. Впрочѣмъ выдавъ бнѣ
 деякѣи книжки, належачѣи до литературы церковной, и написавъ
 „народную педагогію въ пользу училищъ и учителей сельскихъ“,
 часть I. (друковано у Львовѣ 1857 р.) Духновичъ аладивъ такожь
 одинѣи твѣрѣ драматичнѣи п. з. „Добродѣтель превышае тѣ
 богатство. Игра въ трѣхъ дѣйствіяхъ по прѣстонародному изре-
 ченію въ ползу народа карпато-рускаго“. Въ Перемышли 1850.
 Хоча се писана драматичне не мае стѣйности литературной, то

Коли галицка Русь въ 1848. р. одроджувалась до нового життя національного, то 20. липня т. р. головна Рада руска подавала „народови рускому въ Угорщинѣ долонь ко соединенію, щобы всѣ Русины были однимъ сильнымъ въ спѣльнѣмъ сообщенію щасливымъ народомъ“¹⁾. Одтакъ Русины по тѣмъ боцѣ Карпатѣвъ почувши той покликъ до спѣльної працѣ подали просьбу до австрійского правительства, домагаючися сполученя угорской Руси зъ Русью галицкою²⁾. А коли правительство не хотѣло сповнити сего бажаня, то 16. (24.) жовтня 1849. р. выслано пѣдъ проводомъ Адольфа Добрянского депутацію до Вѣднѣя, котра цѣсаря Францъ-Іосифа I. просила о роздѣлѣ комитатѣвъ пѣсля народностей, о введенє руской мовы въ народнѣи школы, о заснованє рускихъ гимназій, правничого руского лицея въ Унівѣрѣи и руского университета у Львовѣи и т. и.³⁾.

Саме-тогдѣ старавъ ся Духновичъ пѣднести говѣрь

все-таки важне оно зъ-за того, що вважає ся жереломъ до выученя говору угорско-русского. Въ загалѣ до поезій не було у Духновича таланту, про-те й вѣршѣ его суть справдѣ римованою прозою. До больше звѣстныхъ лиричныхъ его поезій належить патриотична пѣсня, щѣ починає ся сею строфою:

„Я Русиномъ былъ, емь и буду,
Я родился Русиномъ!
Рускій родъ мой не забуду,
Останусь его сыномъ“.

(В. Терлецкій, „Угорская Русь...“ Кієвъ 1874; стор. 32.)

У Львовскому „Словѣ“ зъ 1865. р. (ч. 30) записано про Духновича въ одной дописи изъ угорской Руси отъ-сю похвальну згадку: „Духновичъ въ образованіи подкарпатского нарѣчія своими сочиненіями творить особенную эпоху“.

¹⁾ „Зоря галицка“. 1849, число 59.

²⁾ *ibid.*, число 86.

³⁾ Гляди згадану розвѣдку В. Лукяча, стор. 14.

угорско-руській до степеня языка литературного¹⁾ и заходивъ ся щиро около просвѣты земляковъ въ мовѣ рѣднѣй. Можъ було сподѣватись, що зъ годомъ-перегодомъ сей умный мужъ списувавъ бы свои писаня въ руско-украинськѣмъ языкѣ литературнѣмъ, коли-бъ тѣлько бувъ познакомивъ ся зъ творами Котляревского, Квѣтки-Основяненка, Шевченка. Та отъ, змаганя Духновича та иншихъ деякихъ патріотѣвъ небавомъ занепащено зовсѣмъ, по-за-якъ мѣжъ угорско-рускою интеллигенцією найшлося кѣлькохъ проводырѣвъ, що були запоморочені московскими панславистами и стали проповѣдати единево угорскою Руси зъ Россією навпередъ въ напрямѣ литературнѣмъ, а ѳдтакъ въ ѳбъединеню національнѣмъ. Именно талантливый Адольфъ Добрянскій бувъ великимъ прихильникомъ „ѳбъединенія.“ Вже въ 1848. р. не скривавъ ся ѳнъ зѳ своими симпатіями до Россіѣ; про-те мусѣвъ утѣкати до Галичини, ѳдки вернувъ ся на Угорщину зъ вѳйсками російскими, що вступили туды въ 1849. р., поборювати повстанє Мадярѣвъ. Небавомъ поставило его правительство комисаромъ воиннымъ, а коли вѳйско угорского генерала Гергея зложило оружіє пѳдъ Вілягошь, Добрянскій презентувавъ особу цѣсаря. Корыстуючись отже ласкою у правительства выступавъ ѳнъ смѣло будучи проводыромъ Русинѣвъ и вмѣвъ своѣ дѣло такъ складно повести, що его трабанты й не чулись, якъ изъ народовцѣвъ рускихъ стались слугами московскихъ

¹⁾ Угорскій Русины бесѣдують говоромъ такимъ, котрый належить до пѳднарѣчія гѣрського. Звѣстно бо, що нарѣчїє червоно-руське ѳбѣймає три пѳднарѣчїя: а) пѳдбѣсько-волинське, б) галицке або надднѣвстрянське и в) гѣрське або карпатське пѳднарѣчїє. До гѣрського-жъ пѳднарѣчїя належать говори Гуцулѣвъ, Бойківѣвъ и Лемківѣвъ, та й говоръ Русинѣвъ угорскихъ.

панславистовъ. Найвѣрнѣйшимъ его дружинникомъ бувъ священникъ Иванъ Раковскій.¹⁾ Онъ выдавалъ въ Будинѣ „Церковну Газету“ (1856—1858), одъ котрой по словамъ Володимира Терлецкого „вѣяло духомъ православія и благорасположенія къ Россіи.“²⁾ Ба, онъ намагавъ ся и „Вѣстникъ законѣвъ державныхъ“ перекладати на языкъ російскій, дарма, що правительство велѣло ему списувати сей перекладъ въ мовѣ рускѣй.

Оба тѣ мужъ, Добрянскій и Раковскій, бажаючи перетворити свою батькѣвщину въ московщину, гадали собѣ, що простый людъ дуже легко прийме чужу просвѣту та стане думати й говорити по-російски. Склалось однакже таке, що той рускій людъ, лишившись рѣдною просвѣты черезъ лѣтъ трицять, самъ теперъ не знае, хто онъ есть, чи Русинъ, чи Словакъ, чи Мадяръ? мѣжь-тымъ коли свѣтска интелигенція и бѣльша часть духовенства стались Мадяронами и ворогами занашеного люду руского. Ще въ 1850. р. тамошній письменники були вѣрными сынами Руси и бѣтакъ въ „Вѣстнику для Русинѣвъ австрійской державы“ (число 22) „Паноніанинъ“ (Никола Нодъ) написавъ отъ-се: „Мало еще време минуло, отколи починаемъ спознаватися съ галиційскими нашими родимцами, и се что далѣе, всегда явнѣйше видиме, же еденъ духъ народности, едное намѣреніе стремленій — прошибають всѣхъ насъ. Бесѣда наша съ маленькою разлукою такожде тая едина есть, яже позднѣе тимъ больше уравняти ся будетъ, чимъ лучше укрѣпится наше взаимное сообщеніе“. Але вже въ 1862. р. на-

¹⁾ Ив. Раковскій бувъ постѣйнымъ корреспондентомъ „Слова“, „Свѣта“ й „Карпата“. Будучи парохомъ въ Изѣ выдавъ „русскую грамматику“ въ мовѣ мадярскѣй. Умеръ въ 1885. р.

²⁾ В. Терлецкій, „Угорская Русь“. Кіевъ 1874; стор. 26.

писавъ А. Ю. Турянъ у „Словъ“ Львѣвскѣмъ (ч. 70), що „въ Угорщинѣ не имѣють Русины ни наименьшого виду литературы“. Небавомъ опбсла (1865) письменникъ М. Котрадовъ заявивъ отъ-сю дивовижну гадку: „Мы пишемъ по русски, такъ, якъ пишетъ разумнѣйшая, образованнѣйшая и большая часть русского свѣта, а письма свои и заграничныи читаемъ по выговору нашего народа. Оттуду происходитъ, что нашъ Русинъ селянинъ лучше порозумѣетъ нашъ панрусскій, нежели вашъ (галицкій) областной слогъ“¹⁾. Коли-жь нашѣ галицкѣ Руссофилы въ 1866. р. заявили передъ свѣтомъ, що Русины суть Россіянами (Москалями), то й угорскѣ „объединитель“ сформулювали вже яснѣйше панславистичну програму, заявляючи отъ-се: „Угорская Русь хорошо знаетъ, что Малоруссы съ Великоруссами образуютъ одинъ русскій народъ, неразрывно связанный однимъ знаменемъ языка“²⁾.

Въ 1864. р. засновано въ Унивѣрѣ „общество св. Василя Великого“³⁾, котре поставило собѣ метою выдавати книжки для церкви й школы. Головою сего „общества“ бувъ Адольфъ Добрянскій. Оно одержувало пбдмогу бдѣ россійскихъ „благотворительныхъ“ комитетѣв⁴⁾, тому-то стоячи пбдъ рукою тыхъ опбкунбѣв выдавало не тѣлько свою литературну часопись „Свѣтъ“ (1867—1870), але й деякѣ книжки школьнѣ въ твердѣмъ, нѣбы-то литературнѣмъ языкѣ. Важнѣйшими письменниками того часу були: Иванъ Дулишковичъ⁵⁾, Анатолий

¹⁾ „Слово“, Львѣвъ 1865, ч. 86.

²⁾ *ibid.*, 1866, ч. 72.

³⁾ „Общество св. Василя В.“ розпочало свою дѣяльнѣсть доперва 25. сѣчня 1866. р.

⁴⁾ В. Лукичъ, „Угорска Русь“... стор. 20.

⁵⁾ Иванъ Дулишковичъ, парохъ Чинадѣвскій, выдававъ исторію угорскихъ Русинѣв п. з. „Историческія черты Угро-Рус-

Крालицкій, Олександръ Павловичъ, Кирило Сабовъ¹⁾, Юрій Игнаткѣвъ и деякіи инші. Вже-жь такіи дивовижніи писаня, якъ Павловича „новая ода къ старой реверендѣ“²⁾ не могли нести свѣтла нѣ мѣжь молодѣжь школьну, нѣ мѣжь темный, незрячіи людѣ. Опѣсля тег „общество“ выдавало (1874—1886) газету „Карпаты“, котра въ послѣднихъ рокахъ була на-скрѣзь мадярофильска, та побѣчь статей, писаныхъ ужаснымъ „язычиѣмъ“ помѣщувала писаня мадярскіи. Редакторомъ сей часописи бувъ Никола Гомичко, катихитъ и учитель руской мовы въ гимназіи Унгварскѣй³⁾. Та й теперъ не перевелись ще такіи редакторы, щѣ морочать своихъ землякѣвъ теорією „объединенія“. Въ письмахъ своихъ хѣснують ся они такую мовою, котра має бути нѣбы-то литературною, а въ дѣйствости е сумѣшкою всякихъ языкѣвъ славянскихъ зъ головою прикрасою языка російского. Таку мову добачаемо именно въ новѣмъ духовно-литературнѣмъ журналѣ „Листокъ“, котрый зъявляе ся (ѣдъ р. 1885.) щѣ два тыжднѣ пѣдъ редакцією Евгенія Фенцика.

Такъ отже прихильники московскихъ панславистѣвъ обгорнули ѣдну Русь угорску пѣтьмою духовою, неначе густымъ туманомъ, крѣзь котрый не замеркѣтитъ ясна зѣрка, щѣ свѣтила-бѣь путникови въ дорозѣ надъ безоднею страшною. Змѣркувало вже й мадярскѣ правительство, щѣ таке занапащеня просвѣты руской скихъ“. Унгваръ 1874. 1875. 1877. („Тетрадь“ I—III.) Сей тѣврѣ намагавъ ся Дулишковичъ писати языкомъ російскимъ. Онъ умеръ въ 1833. р. и не мѣгъ довести своего дѣла до кѣнця.

1) К. Сабовъ выдавъ въ Ужгородѣ (1865) „Грамматику письменнаго русскаго языка“.

2) Гляди розвѣдку В. Лукича, стор. 18. и 19.

3) Руского катихита й учителя руского языка поставлено такожь въ гимназіи Пряшѣвскѣй.

приятелями московскихъ панславистовъ зможе колись статись причиною сумного заколоту въ суспільнѣмъ и національнѣмъ побутѣ краю, и про-те бѣ року 1881. выдано для народныхъ шкѣль двѣ книжки¹⁾ въ говорѣ угорско-рускѣмъ, бѣ котрого вже легко можна перейти до чистого языка руского. Тыми книжками користувалось въ 1881. р. 353 (двоклясовыхъ) рускихъ, а 265 мадярско-рускихъ або мѣшаныхъ шкѣль. Але вже въ 1883. р. вменшилось число чисто-рускихъ шкѣль, по-за-якъ въ тѣмъ роцѣ було 282 рускихъ а 313 мадярско-рускихъ шкѣль. Очевидячки въ угорскѣй Руси пропаганда мадяризаціи поступає напередѣ, тому-що людѣ, поринаючи въ духовѣй тѣмѣ тѣмущѣй, не має почутя своєї народности, мѣжь-тымѣ коли рускіи письменники бѣсомѣ дивлять ся на тѣ народніи школы, въ котрыхъ подекуды подає ся наука въ говорѣ рѣднѣмъ.

Коли теперъ нема майже нѣякои литературы угорско-рускои, то на поли занпащеного письменства вважає ся вже незвычайнымъ зъявищемъ выдане „русько-мадярского словаря“ (Будапештѣ 1883). Авторъ сего словаря, Ласловъ Чопей, одержавъ за свѣй трудъ премію Фекейшгазія бѣ мадярской королѣвской академіи наукъ. Въ переднѣмъ словѣ заявивъ бѣ, що „рускій языкъ є самостоятельный, и не може ся держати нарѣчіємъ російского“ (стор. X—XXIII). Однакже сѣ слова були справдѣ голосомъ покликуючо-

¹⁾ „Читанка дѣля народныхъ шкѣль. Первый томъ. Руська азбука и первоначална читанка дѣля первого класса народныхъ шкѣль. Изъ мадярской азбуки Павла Генція... наново переробивъ Ласловъ Чопей. Во Будапештѣ 1881“. (Последне выдане сего букваря зъявилось въ 1887. р.) — „Читанка дѣля народныхъ шкѣль. Другой томъ. Руська читанка дѣля другого класса народныхъ шкѣль. Написавъ и составилъ Яношь Гашпаръ... По руськи перероблено. Во Будапештѣ 1883“.

го въ пустынн, тому-що слѣдомъ за Чопейомъ не пошовъ доси нѣхто зъ угорскихъ письменникѣвъ, нѣхто не намагавъ ся зберегати святошій народныхъ бдѣ сумной загибелн¹⁾. А вже-жь и деякѣ одиницѣ не вдѣють нѣчого путнього въ хосенъ народной просвѣты, поки мова Квѣтки-Основяненка, Шевченка, Федьковича не стане мовою литературною по тѣмъ боцѣ Карпатѣвъ, и поки не утворить ся тамъ литература популярна. Справдѣ, всякѣй тямущій чоловѣкъ, поглядаючи на загибель просвѣты въ угорскѣй Руси, засумуе изъ-за лихой долѣ тамошнихъ братѣвъ и скаже зъ вѣщимъ Кобзаромъ:

И день иде, и нѣчь иде...
И, голову схопивши въ руки,
Дивуешъ ся, чому не йде
Апостоль правды и науки²⁾.

б. Доля литературного змаганя на Украинѣ³⁾.

Коли за проводомъ Ивана Котляревского украинскѣй писатель Гулак-Артемовскѣй, Квѣтка-Основяненко, Требѣнка и и. стали списувати свои творы въ мовѣ рѣднѣй, то правительство росѣйске ѳдноснось прихильно до литературы руско-украинской. Тѣ писатель высказували неразъ потребу, корыстуватись рѣдною мовою въ письменствѣ и въ справѣ просвѣты народной. Такъ

¹⁾ Угорско-рускимъ „объединителямъ“ треба-бъ соромитись, коли-бъ поглянули на запопадливу дѣяльнѣсть просвѣтну кблѣкохъ патріотѣвъ въ двохъ рускихъ селахъ полудневои Угорщины, се-бѣ-то въ Керестурѣ и Куцурѣ. Та ба, туды не заходятъ агенты московскихъ панславистѣвъ, а натомѣсть посылають ся тамошнимъ народовцямъ книжочки товариства „Просвѣта“.

²⁾ Т. Г. Шевченко. „Кобзарь“. У Празі 1876. I., стор. 367.

³⁾ Жереломъ до написаня сей статѣй послужила вельми цѣнна розвѣдка М. Уманця п. з. „Дещо зъ исторіи украинского письменства XIX. вѣку“. („Дѣло“, 1885., вѣдетонъ чисель 15. 16. 17. 21. 22. 23. 24. 25. 27. 29. 34. 35.)

Квітка-Основяненко въ передньому слові до своєї книжки „Листы до любезныхъ земляковъ“ (1839) заявивъ отъ-се: „Начальство дозволило мені обо всьмъ до васъ писати, та усе по нашому, щобъ усякому розумно було, щобъ вы усе до слова розббрали“. Одаткъ розвивалась українська письменність безъ перепони до року 1847., коли тяжка недоля навѣстила найлучшихъ синівъ матери-Руси изъ-за того, що були членами Кирило-Методіівського брацтва¹⁾. Се брацтво повставало противъ крѣпацкои неволі, противъ привилегій и льготы одного стану надъ другимъ, и бажало сердечно, щобъ всѣ люде були рѣвнї передъ закономъ и щобъ хѣснувались свободою слова й вѣры. Коли-жъ страшна хуртовина рознесла українськихъ патріотівъ по крѣпостямъ, по киркизскимъ степамъ и по глухимъ закуткамъ московщины, то тямущимъ Украинцямъ, що остались на родині, не ставало снаги, займатись просвѣтою люду и писанемъ словесныхъ творівъ, по-за-якъ они жажались подѣбною долі, яка навѣстила членівъ того брацтва. Якого переполоху наробило тогдѣ арештоване Шевченка, видно зъ того, що якійсь писарь, котрому Шевченко давъ переписати свои поезіі, приготовлені до друку, зъ переляку попавивъ всѣ рукописи, де мѣжъ иншими поезіями була зовсѣмъ выкѣнчена поема „Иванъ Гусъ або Бретикъ“²⁾.

Хоча-жъ російске правительство покарало тяжко патріотівъ українськихъ, то все-таки не вбачало оно великои шкоды одъ українського письменства и не забороняло мовы. Тому-то й пѣсля 1847. р. зъявлялись часъ одъ часу книжки українскій, а въ 1849. р. напечатано

¹⁾ Про Кирило-Методіівске брацтво скаже ся де-що въ дальшій статіи п. з. „Справы суспѣльно-національнї“.

²⁾ Гляди згадану статью М. Уманця („Дѣло“, 1885., ч. 16.)

въ Петербурзѣ навѣтъ „Проповѣди Гречулевича“, дозволеній й духовною цензурою¹⁾. Коли-жь вступивъ на престолъ царь Олександръ II., то въ Россіи все ожило надѣями на красшу долю. Украинцѣ, покараній въ 1847. р., були вже на воли, а въ 1858. р. Костомаровъ писавъ до Шевченка: „Часъ змѣнивъ ся. Царь, дай Богъ ему здоровья и довгого царствованя, не забороняе наши мовы; теперь процвите рѣдне слово; богато охочихъ до ёго“²⁾. — Найкрасшимъ же часомъ для розвою украиньского письменства були три перші роки шѣстьдесятій (1860—1862). Въ Петербурзѣ появилъ ся журналъ „Основа“³⁾, що бувъ органомъ громады украиньскихъ патріотѣвъ. Въ „Основѣ“ печатались разомъ зъ поезіями й оповѣданями часомъ и науковій статѣвъ въ мовѣ украиньскій. Въ сѣмъ журналѣ заговорено небавомъ про потребу народнои мовы въ школѣ, въ науцѣ, въ церковныхъ проповѣдяхъ, въ судѣ й законѣ. Тогдѣ ѣдносились до письменства украиньского зовѣмъ прихильно не тѣлько либеральній Россіяне, але й московскій панслависты, ѣдтакъ Катковъ та Аксаковъ заявляли, що бажаня Украинцѣвъ справедливі и не мають въ собѣ нѣчого небезпечного. Катковъ печатавъ въ „Русскѣмъ Вѣстнику“ (1857) статью Кулѣша „Взглядъ на малороссійскую словесность“, Аксаковъ же въ часописи „День“ друковавъ (1863) листы Максимовича про стародавнѣсть и самостѣйнѣсть мовы украиньской, Костомарову статью про потребу на-

¹⁾ Проповѣди В. Гречулевича переробивъ и доповнивъ опб-ся П. Кулѣшь и выдавъ ихъ въ Петербурзѣ 1857. р. (Всѣхъ проповѣдей 59).

²⁾ М. Чалый, „Жизнь и произведения Т. Шевченка“. Кіевъ 1882., стор. 105.

³⁾ „Основа, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ“. С.-Петербургъ, 1861. 1862.

родной мовы въ школахъ и т. и. Ба самъ урядъ позволявъ приимати въ „Губернскій Вѣдомости“¹⁾ творы письменства украинского, а „Журналъ министерства народнаго просвѣщенія“ друковавъ (1863) розправу, въ котрѣй доказувано самостѣйность мовы южнорусской супроти мовы російской и польской.

Въ 1859—1862. р. недѣльнѣй школы розбудили жите просвѣтне въ цѣлѣй Украинѣ, и про-те зъявились тогдѣ деякі книжки школьнѣй²⁾. Вже-жь Кулѣшь писавъ до Мордовця, що бнѣ зъ волѣ царской перекладае на украинску мову „Положеніе о крестьянахъ, вышедшихъ изъ крѣпостной зависимости“³⁾. Однакже й въ тѣмъ благодатнѣмъ часѣ зъявивъ ся поганый червакъ, що ставъ точити зелену былину на левадѣ украинскѣй. Ще въ 1861. р. жидѣвска газета „Сіонъ“ вынайшла выразъ „сепаратизмъ“, котрымъ стала докоряти Украинцямъ. Той лементъ жидѣвского „Сіона“ противъ сепаратизму Украинцѣвъ пѣдхопивъ (1862) Катковъ, забувши про те, що бнѣ самъ недавно ще заявлявъ, що дѣло украинске есть справедливе. И отъ Катковъ, бажаючи бути „спасителемъ отечества“, вдаривъ на сполохъ, и почавъ галасувати про сепаратизмъ⁴⁾. Саме тогдѣ Россія занепокоилась польскимъ повстанемъ, и якъ-разъ звязавъ Катковъ украинфильство зъ тымъ повстанемъ заявляючи, мабуть-то Украинцѣ еднають ся зъ Поляками, хоча знавъ добре, що демократичный напрямъ Украинцѣвъ нѣколи не пого-

¹⁾ Тѣ „Губернскій Вѣдомости“ були назначені для губерній Харьковской, Полтавской, Кіевской, Черниговской и Катеринославской.

²⁾ Про недѣльнѣй школы гледи II., стор. 92—96.

³⁾ Д. Мордовецъ, „За крашанку писанка“. С.-Петербург. 1882., стор. 28.

⁴⁾ Гледи згадану розвѣдку М. Уманця („Дѣло“, 1885; ч. 21. *елетонъ).

дить ся зъ аристократичнымъ змаганемъ Полякѣвъ. А вже-жь той „спаситель отечества“ звѣщавъ свѣтови, що закимъ ще минула одна заверюха польска, наближує ся друга украинська, котру треба загодѣ спинити. До Каткова пристали панслависты пѣдъ проводомъ Аксакова, а небавомъ обдзавъ ся Юзефовичъ, той-самый, щѣ въ 1847. р. подавъ доносъ на Шевченка, Кульша, Костомарова и и. И отъ, склалось дивне диво, що въ оборонѣ Украинцѣвъ супроти политичныхъ докорѣвъ станувъ тогдѣшній министеръ просвѣты А. В. Головинъ. Се бо писавъ бнъ (20. липня 1863. р.) до министра внутрѣшнихъ дѣлъ, що, „коли украинскѣ книжки повертають ся дѣйстно на яку шкодливу противъ-религійну або политичну пропаганду, въ такѣмъ разѣ цензура повинна забороняти тѣ книжки, — але забороняти ихъ треба за думки, якѣ въ тыхъ книжкахъ виявляють ся, а зовсѣмъ не за мову, въ якѣй они писанѣ... Та-жь украинскѣй перекладъ Евангелія, выправлений добре духовною цензурою, має бути однимъ зъ найкрасшихъ дѣлъ, якими ознаменоване теперѣшне царюванѣ, и министерство народнои просвѣты повинно бажати повного й найшвидшого успѣху въ сему дѣлѣ...“¹⁾. Однакже доносы Юзефовича вкупѣ зъ клеветами Каткова, Аксакова й жидѣвъ „сіонскихъ“ выкликали въ правительствѣ ворогованѣ до украинфильства. За-пѣзно озвавъ ся министеръ просвѣты зѣ своею апольогією въ корысть украинскои мовы, доказуючи еи потребу въ литературѣ й школѣ; за-пѣзно писавъ бнъ такожъ листъ до шефа жандармѣвъ (д. 13. сѣчня 1864. р.), обороняючи Украинцѣвъ ѣдъ политичныхъ докорѣвъ и доводячи, що въ дѣланю Украинцѣвъ не можна добачати нѣчого шкодливого, — ще

¹⁾ *ibid.*

въ 1863. р. министеръ справъ внутрѣшнихъ Валувъ наказавъ цензурѣ, не пускати нѣякихъ украинськихъ книжокъ, окрѣмъ белетристики. Про-те заборонено друковати Новый Завѣтъ въ перекладѣ Морачевского, хочъ комисія духовна переглянула вже сей перекладъ и признала его вѣрнымъ та добрымъ¹⁾. Заборонено такожъ Костомарову печатати за збраний грошъ книжки школьній.

Такъ отже пбсла той забороны (1863) наразъ перервало ся выдаване книжокъ украинськихъ. Видячи, що въ рѣднѣй земли не вѣльно було корыстуватись даромъ Божиимъ, мовою, украинскѣй патріоты пбслали свою музу на дружню послугу рѣднѣй сестрѣ въ Галичинѣ. Въ 1867. р. Украинцѣ вразъ зъ галицкими патріотами завели у Львовѣ литературно-науковий журналъ „Правда“, де найлучшій писатель (Нечуй-Левицкѣй, Старицкѣй, Кописькѣй, и и.) друковали свои творы. Въ сѣмдесяти рокахъ настала пблгга для письменства украинского, про-те бѣдъ 1873. до 1876. р. выходило що-року около 20 книжокъ. Тогдѣ-то Академія наукъ дала премію за збрникъ историчныхъ пѣсень Антоновича и Драгоманова²⁾, а цензура дозволила друковати перекладъ ча-

¹⁾ Въ II. бѣдѣлѣ Петербургском Академіѣ наукъ академики Востоковъ и Срезневскѣй похвалили той перекладъ Евангелія отъ-сими словами: „Евангеліе, переведенное на малороссійское нарѣчіе Морачевскимъ, есть въ высшей степени трудъ замѣчательный и полезный. — Малороссійское нарѣчіе въ немъ, можно сказать, блистательно выдерживаетъ испытаніе этого рода, — и уничтожаетъ всякое сомнѣніе, многими питаемое, въ возможности выразить возвышенныя чувства сердца. — Нѣтъ сомнѣнія, что переводъ Евангелія Морачевского долженъ сдѣлать эпоху въ литературномъ образованіи малороссійскаго нарѣчія“. („Слово“, Львовъ 1863., ч. 16., стор. 67.)

²⁾ „Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова“. Томъ I. II., 1. Кіевъ, 1874. 1875.

стины „судебныхъ уставовъ“: „Про кары, до якихъ присуджують мирові судѣѣ“.

Въ 1872. р. бдкрито въ Кіевѣ „югозападный отдѣлъ императорскаго географическаго общества“, въ котрѣмъ працювали переважно Украинцѣ, щѣ збирали матеріялы для исторіѣ й этнографіѣ свого рѣдного краю¹⁾. Предсѣдателемъ Кіевскаго бддѣлу „географическаго общества“ бувъ Г. П. Галаганъ, щѣ до украиньского змаганя бдносивъ ся прихильно. Та й самъ генераль-губернаторъ Кіевскій, А. М. Дондуковъ-Корсаковъ сприявъ просвѣтнимъ працямъ Украинцѣвъ.

Небавомъ опбсла редакція „Кіевлянина“ (1874., ч. 118) та й Юзефовичъ стали членамъ того бддѣлу докортят сепаратизмомъ украиньскимъ. Про-те царь Олександръ II. велѣвъ (1876) закрити „юго-западный отдѣлъ географическаго общества“, а бдтакъ приказавъ спинити розвбй литературы руско-украиньской. Ось слова сего царского приказу:

„Государь Императоръ 18/30 минушаго мая 1876 Всевысочайше повелѣть соизволилъ:

1) *Не допускать ввоза въ предѣлы Имперіи безъ особаго на то разрѣшенія Главнаго Управленія по дѣламъ печати какихъ бы то ни было книгъ, и брошюръ, издаваемыхъ заграницею на малороссійскомъ нарѣчій.*

¹⁾ Члены того бддѣлу „императорскаго географическаго общества“ зббрали цѣнный звѣстки про обычаѣ люду украиньского, про его мову й вѣру, про экономичный и громадскій побутъ народу, — зббрали богато новыхъ пѣсень, приказокъ и народныхъ оповѣданъ. Богатый матеріялы сихъ дослѣдбвъ выдано въ „Трудахъ этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край“. („Юго-западный отдѣлъ. Матеріялы и изслѣдованія, собранныя д. чл. П. П. Чубинскимъ.“ Томъ I.—VII. С.-Петербургъ 1872—1878).

2) Печатаніе и изданіе въ Имперіи оригинальныхъ произведеній и переводовъ на томъ же нарѣчїи воспретити, за исключеніемъ лишь: а) историческихъ документовъ и памятниковъ и б) произведеній изящной словесности, но съ тѣмъ, чтобы при печатаніи историческихъ памятниковъ безусловно удерживалось правописаніе подлинниковъ, въ произведеніяхъ же изящной словесности — не было допускаемо никакихъ отступленій отъ общепринятаго русскаго правописанія и чтобы разрѣшеніе на печатаніе произведеній изящной словесности давалось не иначе, какъ по разсмотрѣнїи рукописи въ Главномъ Управленіи по дѣламъ печати.

3) Воспретити также различныя сценическія представленія и чтенія на малорусскомъ нарѣчїи, а равно и печатаніе на такомъ текста къ музыкальнымъ нотамъ¹⁾.

То не былина степова похилилась до землѣ бдѣ студеного вѣтру пбвибчного, то украинська литература зныдѣла-змарнѣла, коли царскимъ указомъ заборонено цѣлому народови, хбснуватись даромъ Божиимъ, мовою. Тымъ-то въ 1877. р. въ Россіи не надруковано нѣ однѣ-сѣнькои книжки украинской²⁾. Коли бдтакъ при всесвѣтнѣй выставѣ Парискѣй (1878) бдбувъ ся конгресъ литературный пбдѣ проводомъ Виктора Гуто, то Михайло Драгоманѣвъ станувъ въ оборонѣ запащенои рбднои мовы и написавши одвѣтну брошуру³⁾, звернувъ ся до

¹⁾ М. Драгомановъ, „По вопросу о малорусской литературе“. Вѣна 1876; стор. IV. — Той указъ выдано нишкомъ и бдтакъ нѣгде его въ законахъ не надруковано.

²⁾ Въ 1877. и 1878. р. надруковано тѣлько два томы матеріалѣвъ этнографичныхъ п. з. „Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край“. (С.-Петербургъ).

³⁾ La littérature oukraïnienne, proscrite par le gouvernement russe. Rapport présenté au congrès littéraire de Paris (1878) par Michel Dragomanow. Genève 1878. — Порбви. „Правду“, часть политичну, число 13. (Львів 1878).

того конгресу, щобъ днѣ знайшовъ способъ, прийти въ помѣчъ литературѣ українській.

Въ кѣнци 1880. р. зновъ неначе подыхнуло теплѣйшимъ вѣтромъ; 8. студия т. р. въ збринку новихъ законѣвъ и розпорядкѣвъ появилъ ся указъ, що царь по докладу министерства народнои просвѣты позволивъ Академіи наукъ, одержати ѳдъ члена-кореспондента Н. И. Костомарова 4000 карбованцѣвъ заставными листами Харкѣвского земельного банку, яко премію имени Костомарова за малорускій словарь згѣдно зъ тыми умовами, якѣ Академія въ сѣй справѣ має выдати¹⁾.

Въ 1881. р. дарувавъ царь українському письменству отъ-сѣ полегкости: а) дозволивъ друковати въ мовѣ українській окрѣмъ белетристики та историчныхъ памятникѣвъ ще й словарь и такожь народнѣй пѣснѣ, казки и т. и.; б) дозволивъ игры й спѣвы українскѣй въ театрѣ, та тѣлько не инакше, якъ зъ особливои на то щѣ-разу волѣ генераль-губернатора; однакже ще заборонено оргѣнизувати окремѣшну труппу театральну. Опѣсля якъ особнѣй цензоры, такъ и „Главное управление по дѣламъ печати“ (куды кождый цензоръ повиненъ посылати на переглядъ всяку рукопись украинську) не дуже чѣпали ся авторѣвъ, и неначе потурали трошки, позволяючи друковати инколи науковѣ книжки украинскѣй²⁾. Саме-тогдѣ Чернигѣвске земство, а за нимъ и деякѣ инші почали доправляти ся, щобы правительство дозволило завести народну мову въ школахъ, однакже на просьбу земствъ не дано нѣякои ѳдповѣди³⁾.

Але-жь ѳдъ кѣнця р. 1883. цензура вже нѣчого не дозволяє друковати по-українски, окрѣмъ самостѣйныхъ

¹⁾ М. Уманецъ, „Дещо зъ исторіи украинского письменства XIX. вѣку“. („Дѣло“, 1885, ч. 25).

²⁾ *ibid.* — ³⁾ *ibid.*

творівъ белетристичныхъ, та й тутъ кладуться всѣлякі перепони розвоєви нашої літератури. Одь того часу цензура почала домагатись, щобы кожда книжка українська друковала ся правописю російською, а не кульшівкою або якою другою¹⁾. Такъ отже просвітна доля нашихъ закордонськихъ братівъ вельми сумна, дарма, що въ договорѣ Переяславськѣмъ (1654) запоручено Українѣ присягою народну автономію. Теперъ може декому здаватись, що російське правительство подасть Українцямъ небавкомъ хочъ малу пільгу въ розвою рідної літератури. Вже-жъ бо й самі Россіяне починають дивуватись красѣ милозвучної мови української, по-заякъ въ театральнихъ представленьхъ української трупы Старицького и Кропивницького проявляє ся имъ свѣтъ чудовый, зовсімъ бдмъний бдъ побуту етнографічного Россіѣ північної. Та отъ, сама тільки симпатія до примученого народу не направить ще сучасного лихолѣтя на Українѣ, поки правительство російське не схоче бути справедливимъ для 18-миліонового народу, що й въ не доли не забудь давної свободи й волѣ.

6. Питанє азбучне й правописне.

Нема мовы на свѣтѣ, котра-бъ перебула стільки метаморфозъ правописныхъ и невгодиць азбучныхъ, скільки ихъ зазнала мова руска въ новѣмъ періодѣ історіѣ рідної літератури. Та отъ, нѣгде правды дѣти, тѣ заверхуки азбучнѣ та перемѣны правописнѣ з'явилися именно изъ-за того, що Русь-Україна, втративши самостійність політичну, не могла сама рѣшати про свою долю, неначе той смнѣ отеньскій²⁾, що черезъ руїну бать-

¹⁾ *ibid.*, ч. 29.

²⁾ Сынѣмъ отеньскимъ зовуть подекуды въ Галичинѣ сына богатого й поважаного господаря.

кѣвщины ставъ ся попыхачемъ у сусѣдѣвъ и людей чужихъ, и ѡдтакъ приневоленный бувае, одягатись въ тую одежу, яку подасть ему новый хозяинъ, або яку на-прихачци здужае бнѣ самъ собѣ зладити.

1. **Пытане азбучне.** На Украинѣ не було нѣ одного грамотѣя, котрый бажавъ бы въ письменность руску ввести альфабетъ латинскій. Така гадка вывелась въ головѣ декотрыхъ Русинѣвъ галицкихъ, котрѣ познакомившись зъ литературою польскою, намагались надати рѣднѣй письменности зверхню прикрасу просвѣты заходно-европейской. Першимъ такимъ реформаторомъ азбучнымъ въ хосенѣ абецадла польского бувъ священникъ **Юсифъ Лозинскій**. Спонуканый своимъ коляторомъ-дѣдичемъ **Гвальбертомъ Павляковскимъ** написавъ бнѣ въ 1834. р. розвѣдку п. з. „*O wprowadzeniu abecadła polskiego do pismienictwa ruskiego*“¹⁾. Противъ такого почину Лозинского выступивъ напередъ **Юсифъ Левицкій**, написавши статью п. з. „*Odpowiedź na zdanie o zarządzeniu abecadła polskiego do pismienictwa ruskiego*“²⁾. Але-жь и кружокъ рускій, щѣ горнувъ ся въ духовнѣй семинаріи около **Маркіяна Шашкевича**, не похвалявъ такои дивовижной новины, и ѡдтакъ дѣяльный сей проводыръ молодыхъ патриѣтѣвъ написавъ розправу п. з. „*Азбука і Abecadło*“³⁾ доказуючи, щѣ дорога, котрою ступавъ

¹⁾ „*Rozmaitości*“; Lwów 1834. Nr 29. Про мнимый хосенѣ польского абецадла въ письменности рускѣй написавъ Лозинскій въ тѣй статьи отъ-се: „*Elementarze ruskie, polskimi czcionkami drukowane, prędzej i łatwiej nauczyłyby dziatki czytania, jak bukwały cyrylijskie, a nawet ułatwiłyby im naukę języka polskiego. Cyrylika zaś powinna pozostać przy szkołkach wiejskich, jako przedmiot nadporządkowy, obowiązujący jednakże tych, którym znajomość języka staro-sławiańskiego koniecznie jest potrzebna, n. p. sposobiących się na kapłanów, nauczycieli szkół ludowych, diaków, i t. d.*“ (стр. 230.)

²⁾ „*Rozmaitości*“, 1834.

³⁾ *Азбука і Abecadło. Uwagi nad rozprawą: „O wprowadzeniu*

Лозинський, веде на чужій сльпанки. Коли Шашкевичь виготовивъ свою статью, то студенти й семинаристи збрали дещо грошей, а Яковъ Головацкій поѣхавъ до Перемишля, де й надруковавъ (1836) розправу Шашкевича, написану въ оборонѣ азбуки рускои. Мѣжь-тымъ напечатавъ Лозинський абецадломъ польскимъ свою книжку „Ruskoje wesile“ (въ Перемишля, 1835. р.), изъ-за чого Шашкевичь въ „Русалцѣ Днѣстровѣй“ замѣтивъ отъ-ее: „Найбільшою обманомъ, ба неспрощеним грѣхом в сем дѣлѣ є, що писатель, відвергши азбуку питому рускую, приняу буквы ляцькіѣ, котрі цѣло не пристають к нашому языкови“¹⁾. Однакже Лозинській довго не покидавъ своєї гадки, и ще въ 1846. р. въ граматицѣ языка руского заявивъ, що для нашої літератури було-бъ найлучше, полишити кирилицю церквѣ, а въ письмахъ свѣтскихъ користуватись гражданкою, або буквами латиньскими²⁾.

Опѣсля притихло питанє азбучне и бдновилось ажъ въ 1859. р., коли само правительство бажало, щобъ Русины приняли письмо латиньске. Рѣкъ передше (1858) выдавъ якійсь Lew Węgliński черенками польскими рускій стихотворы пѣдъ заголовкомъ: „Nowyi poezyi małoruskiej,

Abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego, napisana przez ks. J. Łozińskiego“, umieszczoną w *Rozmaitościach Lwowskich* z roku 1834, Nr. 29. W *Przemysłu*, 1836. (16°, стор. 30). — Про етимологію написавъ Шашкевичь въ свій розправѣ отъ-сю замѣтку: „Etymologia jest tylko przedmiotem nie wielu filologów; a dla ich widoków narzucać milionom narodu trudności, zdaje się być niesłuszném; dla pobratymców zaś słowniczek etymologiczny albo dzieło o źródłosłowiach bardzo zaspakające uczyni przysługę. Zresztą pewną jest rzeczą, — że rozumiejący *кль*, *комъ*, *згозуміе* także і *комъ* bez wszelkiej trudności“ (стор. 29).

¹⁾ „Русалка Днѣстровая“. У Будимѣ 1837; стор. 131.

²⁾ *Grammatyka języka ruskiego (mało-ruskiego)*, napisana przez ks. Józefa Łozińskiego. W *Przemysłu* 1846; str. 8. 9.

t. j. piśny, dumy, dumki, chory, tańci, ballady etc. w czystom jazyci Czerwono-Rusyniw“... Tom I. II. III. Lwihorod i Peremyszl. Се выдано було неначе приготованемъ до задуманои реформы азбучнои. О́дтакъ въ 1859. роцѣ Іосифъ Ђречекъ, секретарь министерства просвѣты, выдавъ брошуру п. з. „Ueber den Vorschlag, das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen zu schreiben. Im Auftrage des k. k. Ministeriums für Cultus und Unterricht“. Wien¹⁾. Онъ приспособивъ правопись ческу до выговору руского и доказувавъ, що на основѣ сего нового письма (мало)-руска литература зможе свободно розвиватись супротивъ литературы россійской. О́дтакъ губернаторъ Галичины, Агеноръ графъ Голуховскій притакнувъ сѣи гадцѣ Ђречка и домагавъ ся, щобъ Русины приняли въ свою письменность альфабетъ латинскій. Онъ бо думавъ, що лише симъ способомъ буде можна запобѣгти ширеню россійской пропанды мѣжь деякими рускими письменниками. А вже-жь комисія, покликана правительствомъ до полагодження сеи важной sprawy заявила ббльшостію голосьбъ, що не годить ся зъ тою новиною правописною. Тогдѣ-то й Іосифъ Лозинскій, будучи членомъ тои комисіи, заявивъ, що хоча давнѣйше (1834) хваливъ абецадло польске, теперъ не важивъ бы ся, выступити въ оборонѣ того внесена правительства²⁾. Саме-тогдѣ выдавъ Богданъ Дѣдицкій двѣ брошуры въ справѣ азбучной, а то: „О неудобности латинской азбуки въ письменно-

¹⁾ Альфабетъ Ђречка оббѣмавъ 36 буквъ, се-бѣ-то: a, b, c, č, ě, d, d̄, e, ě (je), h, oh, i, j, k, l, l', l̄, m, n, n̄, o, p, r, r', s, ś, š, t, t', u, ů, v, y, z, ž, ž̄. Для чужихъ слѣвъ принявъ онъ еще сѣи чотыри буквы: f, g, w, x. Ђречекъ писавъ отже: volk, kůň, nůž, hvůzd, korol', tilo, iminje, p̄colou, zmyjeu, devěť, švětyj, chodžu, zjisty, voźmy, kazał.

²⁾ Порбви. II., стор 38.—41.

сти русской". Вѣдень 1859; и „Споръ о рускую азбуку“. Львовъ 1859. Коли-жь патріоты и письменники рускій станули смѣло въ оборонѣ азбуки славянскон, то ѣ справдѣ не повелось тогдѣ правительству, накнути галицкимъ Русинамъ алфаветъ латинскій.

Не минуло дванацять рокѣвъ ѡдъ часу тои тяганины азбучной, ажъ ось выступивъ зъ подббнымъ проектомъ одинъ письменникъ галицко-рускій, щѣ изъ-за личной корысти захвалювавъ алфаветъ латинскій въ рускій письменности. Се бувъ Северинъ Шеховичъ, чоловікъ досыть талантливый, але вельми непосидючій, щѣ вже въ 1853. р. намагавъ ся выдавати „Ладу“¹⁾, а опбсля „Семейную библіотеку“ (1855. 1856) въ языкѣ російскѣмъ. Коли ѡдтакъ Денисъ Зубрицкій заходивъ ся около выдаваня популярной газеты „на чистомъ рускомъ языкѣ“, то сей „атаманъ Погодинской колоніи въ Галиціи“ писавъ 7. червня 1856. р. до своего проводыра (Погодина), щѣ найшовъ ся независимый редакторъ. „Шеховичъ ненадежный молодой чоловікъ“, замѣтивъ бнѣ, „но мы нуждаемся въ сего рода дерзкомъ смѣльчакѣ. Такому какъ Шеховичу вертипраху все равно; онъ будетъ издавать журналецъ“²⁾. Той-то Шеховичъ

¹⁾ „Лада, письмо поучительное русскимъ дѣвицамъ и молодикамъ въ забаву и поученіе“. Львовъ 1853. — Шеховичъ заявивъ тогдѣ въ письмѣ до президіѣ ц. к. намѣстництва, щѣ коли збере ся достаточне число передплатникѣвъ, пѣчне бнѣ выдавати „Ладу“ письмомъ латинскимъ.

²⁾ „Зоря“. Письмо литературно-наукове для русскихъ родинъ подѣ редакцію Ом. Партыцкого. Рочникъ першій. Во Львовѣ, 1880; число 22., стор. 293. — На письмѣ Шеховича до Погодина зъ цвѣтня 1856. р. находить ся слѣдуюча дописка Зубрицкого и Я. Головацкого: „Шеховичъ благонамѣренный молодой чоловікъ, издаетъ журналецъ („Семейную Библіотеку“), желая прививать галицкимъ хохламъ чистый рускій языкъ. Напрасно! Хохлаки

видававъ и деякі рускі письма: такъ въ 1862. р. надруковавъ бнъ у Львовѣ повѣсть п. з. „Попадянка и попадѣ-графянка“; бдтакъ видававъ популярну часопись „Письмо до громады“, а опбсла „Господаря“. Коли-жь бнъ въ наслѣдокъ консисторского запрету потерявъ передилатникѣвъ „Господаря“, то глядавъ собѣ помочи у рады школьной краввой та й у выдѣлу краввого. Такъ отже подавъ бнъ 15. мая 1871. р. до рады школьной меморіаль зъ проектомъ змѣны азбуки славянсько-рускои на альфабетъ латиньскій, обѣцюючи выдавати „Господаря“ симъ чужимъ письмомъ. Шеховичъ замѣтивъ въ меморіаль своѣмъ, що вже третій разъ силить ся завести въ руске письменство альфабетъ латиньскій.

У-перве сталося се въ 1853. р., коли одвѣтний меморіаль подавъ бнъ до президіѣ ц. к. намѣстництва. Другимъ разомъ старавъ ся бнъ перевести свою гадку посредствомъ министра державного (1859), а коли не доставъ бдповѣди, то звернувъ ся до Михайла Качкѣвского, совѣтника судового въ Самборѣ, що бувъ меценатомъ тогдѣшнихъ письменникѣвъ рускихъ. Качкѣвского старавъ ся Шеховичъ переконати, що для письменности рускои було-бъ хосенно, коли-бъ хочъ „по-части“ принято альфабетъ латиньскій. Та й тутъ не вдѣявъ бнъ нѣчого. Третій отже разъ выступивъ бнъ зб своимъ проектомъ въ 1871. р. По его думцѣ людъ рускій сѣть темный и „неморальный“ изъ-за того, що не корыстуе ся альфабетомъ латиньским¹⁾. Успѣхъ того поданя до рады школьной бувъ такій, що выдѣлъ краввый признавъ

ни по-русски, ни по-хохлацки не читають. Бѣдный редакторъ достоинъ соболѣзнованія и подкрѣпленія, онъ принужденъ искать подписчиковъ за границей...“ („Зоря“, 1880, ч. 11; стор. 147).

¹⁾ „Stowianin“, dwutygodnik polityczny, naukowy i literacki Lwów, 1871; Nr. 14.

редактори „Господаря“ рѣчну пѣдмогу пѣдъ тою вмѣнкою, щобы выдававъ свою часопись латиньскими черенками й постаравъ ся о лучшій напрямъ издавництва¹⁾. Такъ отже Шеховичъ досягъ своєї цѣли, се-бѣ-то одержавъ запомогу, мѣжъ-тымъ коли рада школьна краєва не пѣклувалася дальше справою азбучною.

2. **Пытанє правописне.** По-за-якъ мова руско-украиньска має свою питому систему звукѣвъ, ѡдмѣнну ѡдъ системы звукѣвъ въ мовѣ російскѣй, то очевидно не може она користуватись правописію російскою. Тому-то вже въ XVII. вѣцѣ старались декотрѣ письменники украиньскѣй руску правопись подекуды приспособити до вѣговору²⁾. Коли-жь Иванъ Котляревскѣй пѣднѣвъ живу мову народу украиньского на степньнъ языкѣ письменного, то ставъ ѡнъ въ виданю Енеиды подекуды наблюдати фонетику. Задержавши зъ грамоты церковной буквы *ы*, *и*, *ѣ* выржавъ ѡнъ звукъ *і* (= старословньск. *ѡ*) знакомъ *и* (*і*), а звукъ *і* (= стар.-слов. *ѣ*) визначувавъ буквами *и*, *ѣ*; писавъ отже: *сынъ*, *великѣй*, *робити*; *лѣто*; *питъ* (*потъ*), *винъ* (*онъ*), *твѣй*; *Троянцѣвъ*, *погрибати*, *мижъ* (*межи*), *перевѣзъ* (*перевезлъ*). Але-жь ѡнъ писавъ иногдѣ такожъ *ы* замѣць *и*, — *и* зам. *ѣ*; *н*. пр. *робити*, *женыхать ся*; *свитъ* (*свѣтъ*). Ѳдтакъ клавъ ѡнъ знакъ *и* въ окѡнченю приложникѣвъ I. падежа числа многого: *добри*, *молоди*, *и* принявъ йотоване *о*, се-бѣ-то

¹⁾ Рада школьна краєва въ письмѣ до видѣлу краєвого сказала мѣжъ иншимъ отъ-се: „Ustępując podanie Szechowicza świątceму Wydziałowi do uwzględnienia dodaje krajowa Rada szkolna z swęj strony, że urzeczywisczenie tęj myśli byłoby nader zbawienném, g d y b y u a n i a o g ó ł R u s i n ó w z g o d z i ł s i ę d o b r o w o l n i e . („Słowianin“, Nr. 14).

²⁾ Порѣвн. „Слѣди кулішѣвки въ XVII. столѣттю“. („Мета“, политична часопись на рѣкъ 1865. Видавецъ и редакторъ Ксенофонъ Климковичъ. Львѣвъ 1865; стор. 335—339; 366—374).

го: іого, сіого. Впрочемъ йотоване е визначувавъ ѓнъ буквою е: мое, и задержавъ знакъ з въ кѣнци слѣвъ по твердыхъ спѣвзвукѣхъ: страхъ¹⁾.

Опѣсля вдѣявъ А. Павловскій таку змѣну въ правописи, що писавъ ы тамъ, де чутно звукъ и (польске у), отже знакъ ы клавъ ѓнъ не тѣлько замѣсць первѣстного ы, але й замѣсць н; н. пр. рыбалка, пысьмакъ, ворущыть; ѓдтакъ всякій звукъ і (= ѣ, о, е) выражавъ ѓнъ знакомъ і: свѣтъ, кігтѣ (когти), лѣдъ (ледь), а йотоване е визначувавъ ѓнъ буквою ѡ: співаѡ (співає)²⁾.

Така правопись, приспособлена до выговору, не вдобалася Михайлови Максимовичеви, отцѣви етимологичнои правописи на Украинѣ. Ще менше мѣгъ ѓнъ погодитись зъ гадкою Григорія Квѣтки-Основьяненка, котрый всякій звукъ і хотѣвъ въ письмѣ выразити знакомъ й: йсти (ѡсти), дѣмъ (домъ)³⁾. Максимовичъ задержавъ стародавне ы, н, ѣ, та хотѣвъ для звука і (= о, е) вынайти новый графичный знакъ. ѐнъ видѣвъ, що давнѣйшій грамотѣ XVIII вѣку поставляли надъ буквою и одну або й двѣ крапки, иногдѣ же крапку зъ каблуч-

¹⁾ Сю правопись Котляревского добавачемо въ другѣмъ выданю Енеиды, що мае отъ-сей заголовокъ: „Енеида на малоросійскій языкъ перелицованная И. Котляревскимъ“. Въ Санктпетербургѣ 1808. года. — Се выдане находить ся въ библиотѣцѣ Вѣдѣньского академичного товариства „Свѣтъ“.

²⁾ „Грамматика малоросійскаго нарѣчя, или грамматическое показаніе существеннѣйшихъ отличій, отдалившихъ малоросійское нарѣчїе отъ чистаго російскаго языка, сопровождаемое разными по сему предмету замѣчаніями и сочиненіями“. Сочин. Ал. Павловскій. Въ Санктпетербургѣ 1818.

³⁾ „О правописаніи малоросійскаго языка“ въ журналѣ „Маякъ“ 1840. — Порѣвн. статью М. Максимовича „О правописаніи малоросійскаго языка. Письмо къ Основьяненку“. („Кіевлянинъ“. Книга вторая. Издаѣль Михайлъ Максимовичъ. Кіевъ 1841; стор. 153—180).

комъ горѣ, коли тес и выговляло ся мягко. Тому-то хотѣвъ быъ подобными значками горѣшними заосмотрити такожь самозвуки [vocales] *o*, *e* (= *i*); однакже факторъ друкарнѣ университетскои, Никифоръ Басалавѣ, не зѣумѣвъ ему вгодити, изъ-за чого сей нашъ филологъ принявъ изъ альфавету французского буквы *ó*, *ê* (котрѣ выражаютъ самозвукъ довгѣ) для означеня самозвука руского *i*; н. пр. *дѣмъ*, *лѣдъ*¹⁾. Такою правописію друковавъ Максимовичъ збѣрникъ „малороссійскихъ пѣсень“ (Москва 1827), и придержувавъ ся еи постѣпно въ пѣзнѣйшихъ своихъ писаняхъ. Однакже сю правопись етимологичну приймили лишъ деякѣ письменники украинскѣ²⁾, бѣльше вподобалась она писателямъ галицко-русскимъ, и про-те патріоты рускѣ на „соборѣ ученыхъ“ уладили (1848) справу правопису зѣ поглядомъ на правопись Максимовича³⁾. И теперъ бѣльша часть письменникѣвъ галицко-русскихъ придержуе ся сей правописи етимологичнои, вдѣявши въ нѣй деякѣ змѣны въ корысть фонетики.

Коли-жь Украинцѣ въ загалѣ не хотѣли прихилитись до правописи Максимовича, то намагались они зладити правопись фонетичну. Мѣжь давнѣйшими реформаторами правописи вызначивъ ся Левъ Боровиковскій, котрый для означеня звука *и* (польск. *y*) зѣ латиньского альфавета принявъ букву *v* (*u*): *мити* (= *мыти*). Онъ ѳдкинувъ зѣ пѣсля твердыхъ спѣвзвукѣвъ и принявъ знакъ *і*, *и* для

¹⁾ Максимовичъ осмотрювавъ дашками не тѣлько самозвуки *o*, *e*, але й *a*, *u*, *i*, *y*, коли переходили въ звукъ *i*; н. пр. *край* дороги; *коні*, *добрій*, *синій*, *глубокій*. — Пѣзнѣйше писавъ онъ *добрій*, *добрій*, и т. и.

²⁾ Въ правописи Максимовича выдавъ П. Лукашевичъ „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни“. Санктпетербургъ 1836.

³⁾ Порѣвн. II., стор. 66. и 67.

выраженя звука *i* (= *ѣ, о, є*). Чистый самозвукъ *e* вы-значувавъ ънъ буквою *e*, а йотованный самозвукъ *e* новою буквою *e*. Ѳдтакъ йотованный самозвукъ *o* выражавъ ънъ зложенымъ знакомъ *ѳo* (*сѳого* = *сѳого*). Впрочѣмъ писавъ ънъ *ѳe* замѣсьць *ѳ*, и принявъ латиньске *g*. Сю правописъ выказавъ ънъ наглядно въ своѣмъ творѣ: „Байку и приба-ютку“. (Кіевъ 1852)¹⁾. Мѣжь-тымъ займавъ ся правописію Амвросіи Метлянської. Принявши знакъ *и*, щѣ выражавъ звукъ *и* (= *ы, и*), писавъ Метлянській *и, ѳи* (= *ѣ*), *ѳ* (= *о, є*); н. пр. свѣт (свѣтъ), ѳисти (ѳети), дѳм (домъ), ѳис (неслѣ); Ѳдтакъ уживавъ ънъ *e* для означеня йотованого самозвука *e*, и принявъ знакъ *ѳ* замѣсьць йоты; отже: моє, читає; добрий (добрий). Сею правописію хѣснувавъ ся ънъ у своѣмъ „Южнѣмъ русскѣмъ збор-нику“ (Харьковъ 1848)²⁾. А вже-жь у збѣрнику „Народныя южнорусскія пѣсни“ (Кіевъ 1854) змѣнивъ Метлянській свою ортографію на основѣ правописи Петра Арте-мовского Гулака, по-за-якъ для означеня звука *и* (польск. *y*) поклавъ букву *и*, мѣжь-тымъ коли звукъ *i* (= *ѣ, о, є*) вызначувавъ ънъ буквою *и*; н. пр. сын, сино (сьно), рид (родъ), лид (ледъ)³⁾. Сеся правописъ с вельми догѣдна Россіянамъ въ читаню творѣвъ украиньскихъ;

¹⁾ Микола Гаццукъ, „О правописаніяхъ, заявленыхъ украиньскими писателями съ 1834. года по 1861. г.“ („Основа, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ“. 1862. Липецъ. С.-Петербурзь.)

²⁾ Порѣвнай именно передну статью п. з. „Правописаніе южно-русскаго языка или нарѣчія“. (Стор. 9—18).

³⁾ У своему збѣрнику „Думки и пѣсни та щѣ де щѣ“ (Харьковъ 1839) хѣснувавъ ся Метлянській („Амвросіи Могила“) правописію И. Срезневского, котрый выдаючи „Наталку Полтавку“ (1819), змѣнивъ подекуды правописъ Котляревского. Такъ отже въ сѣмъ збѣрнику писавъ Метлянській: свѣтъ, на высокѣй горѣ, вѣлъ (волъ), зѣльдя (зелѣ), яснѣ огнѣ, шѣо.

тому-то правительство російське приказало (1883), наблюдати сю правопись въ писаняхъ украинськихъ. Тѣлько-жь привернено назадъ знакъ *з* въ кѣнци слѣвъ по твердыхъ спѣвзвукѣхъ, та поставлено новый знакъ для выражена звука *ji* (= *k*), — *û*, се бѣ-то латинське *u* зъ дашкомъ; н. пр. *ûсти*.

Въ 1841. р. Олександръ Корсунъ выдавъ въ Харьковѣ украинській новорочникъ п. з. „Снѣпъ“¹⁾. Тутъ змѣнивъ бнѣ правопись давнѣйшихъ письменникѣвъ. Задержавши старосвѣтске *з*, поклавъ бнѣ знакъ *и* (*i*), тамъ, де чутно звукъ *и* (= *ы*, *и*), и вызначувавъ звукъ *і* (= *k*, *о*, *є*, *и*) латинською йотою (*j*). Такъ отже писавъ Корсунъ: *синъ* (сынъ), *родини* (родины), *блѣдїй* (блѣдый), *свѣтъ* (свѣтъ), *арабськї верблюди* (арабськї верблюды). . . .

Видячи деяку путаницю въ тогочасныхъ правописяхъ задумавъ Пантелеймонъ Кулѣшь выбрати зъ даныхъ взбрѣвъ такі знаки, котрї-бѣ були вѣрнымъ образомъ головныхъ звукѣвъ мовы украиньскои. Проте писавъ бнѣ *и* тамъ, де чутно звукъ *и* (= *ы*, *и*): *синъ* (сынъ), *добрий* (добрый), *робити*; бѣтакъ знакомъ *і* выражавъ бнѣ всякїй звукъ *і* (= *k*, *о*, *є*, *и*), н. пр. *лїто* (лѣто), *ївъ* (лѣтъ), *снѣпъ* (снѣгъ), *лїдъ* (лѣдъ), *синови* (сынови, пад. III. ч. ед.), *добрї* (добри изъ добрїи). Йотоване *о* вызначувавъ Кулѣшь скандинавскою буквою *ë* [*ѣму*, *сѣму*], однакже йотоване *е* выражавъ бнѣ знакомъ *е*: *мое*. Впрочѣмъ задержавъ бнѣ знакъ *з* въ кѣнци слѣвъ пѣсля спѣвзвукѣвъ твердыхъ. Та не тѣлько самозвуки, але й спѣвзвуки вызначувавъ бнѣ подекуды фонетично, и проте ставъ писати: *подивисся* замѣсць *подивившя*; (*вїнъ*) *хвалитця*, (*вони*) *несутця*, зам. *хвалятся*, *несутся*; у-

¹⁾ „Снѣпъ“, украинській новорочникъ, зкрутивъ Александръ Корсунъ. Харьковъ 1841.

завъ битця. Сю фонетичну правопись перевѣвъ бнѣ консеквентно въ „Запискахъ о южной Руси“ (С.-Петербургъ, т. I., 1856; т. II., 1857), а бѣтакъ хѣснубавъ ся нею и въ дальшихъ выданахъ творбѣвъ своихъ. Зѣ-годомъ-перегодомъ ставъ Кулѣшь наблюдать подекуды крайну фонетику въ писаню спбвзвукбѣвъ, бо не тѣлько здвобувавъ спбвзвуки въ такихъ словахъ, якъ весілля (веселіе), суддя (судія), нічкю (ночію), — але ставъ писати молоцці (молодци); бѣтакъ наконецный спбвзвукъ применникбѣвъ уподоблявъ або прирѣвнубавъ бнѣ початковому спбвзвукови послѣдуючого слова; н. пр. *ж жоною, ш чоловѣком, піт темную годину, перет тобою, нач чоломъ* — замѣць: *съ жоною, съ чоловікомъ, підъ темную годину, передъ тобою, надъ чоломъ. . .*

Въ 1857. р. намагавъ ся Н. Куцый вдѣяти радикальну змѣну въ сучасній правописи. Се бо клавъ бнѣ крапку (.) надъ самозвуками *а, о, у*, щобъ означити йотовані самозвуки *я, ѡ, ю*, мѣжь-тымъ коли каблучкомъ (о) надъ *а, е, і, и, о, у* вызначувавъ бнѣ по-йотовані самозвукн *ай, ей, ій, ий, ой, уй*. Йотовані самозвуки *йе, йі* означавъ Куцый протинкою (,) поставленою верху одвѣтного самозвука *е, і (é, í)*. Бѣтакъ писавъ бнѣ *и* замѣць *ы, и*, — *і* зам. *ѣ, о, є*, н. пр. *риба, водить, свѣт, рѣд, лѣд*. Мѣжь иншими правописными проявами вызначуе ся *ѳ* (*у* зъ каблучкомъ), котре пише ся именно тогдѣ, коли *у* вважае ся звукомъ посереднимъ помѣжь *у* и *е*; отже: *ѳ* полі, воѳк, даѳ и т. и. Мягчене спбвзвукбѣвъ означувавъ бнѣ протинкою (,) н. пр. *кисі́л', буд'*; — здвоене же спбвзвукбѣвъ выражавъ продовжкою (-), поставленою верху одвѣтной буквы. — Сеся правопись проявляе ся наглядно въ збѣрнику М(икола) Г(аццука), се-бѣ-то въ „Ужинку рѣдного поля“ (Москва 1857).

Опѣсля (1860) хотѣвъ К. Шейковскій зладити

нову правопись, вводячи въ правопись А. Павловского деякі зміны. Такъ писавъ ънъ ы (= ы, и), і (= і, о, е), э (замѣць е), є (= ю), бдкнувъ з, и ѡдтакъ аложеный звукъ dz означавъ ѡнъ стародавнюю буквою z, мѣжь-тымъ коли ѡнъ аложеный звукъ dj сербскимъ знакомъ џ выражавъ; н. пр. зіобати (дзьобати), џума (джума). Опроче принявъ Шейковскій букву у зъ каблучкомъ (u), означаючи нею таке у, щѡ вважає ся звукомъ посереднімъ помѣжь у и е¹⁾, та й по примѣру Куцкого означавъ мягченє протинкою (,), н. пр. хмил', іс'т'. Коли-жь треба було выразити латинське g, то клавъ ѡнъ крапку (.) надъ буквою г. Сея правописи придержувавъ ся лишь самъ творець єя²⁾, ба опѡсля и ѡнъ єѣ покинувъ³⁾.

Въ найновѣйшихъ часахъ зладили деякі письменники правопись фонетичну по взбрци ортографіѣ сербскої. Се бо введено латинську йоту (j) въ азбуку руско-українську, по чѡмъ мягченє спѡвзвукѡвъ можъ було выразити знакомъ ѣ. Такъ отже пишуть: яблуко, моє, јіјі, добројі, појіти; земля, весільєа, зявляютьєа. Сю правопись вѣѣвъ Михайло Драгоманѡвъ въ друки Женевскій, та й въ Галичинѣ проявляє ся она подекуды въ творахъ науковыхъ⁴⁾.

¹⁾ Знаками џ и ѡ хѡснувавъ ся вже передше Маркіянъ Шашкевичь.

²⁾ Порѡвн. „Домашня наука. I. Початки. Спрацював и выдалъ К. Шейковскій“. Кѡв, 1860. року. — „Быть Подолянъ. К. Шейковского“. Кѡв 1859 1860.

³⁾ Пѡзнѣйше корытувавъ ся Шейковскій тою правописію, котру переймивъ бувъ А. Метлинскій ѡдъ Артемовского-Гулака, пишучи ы (= ы, и), и (= ѣ, о, е).

⁴⁾ Порѡвн. Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache von Dr. Emil Ogonowski. Lemberg 1880. — O ważniejszych właściwościach języka ruskiego przez Dra Emila Ogonowskiego. (Osobne odbicie z X. T. Rozpraw wyd. filolog. Akad. Umiej.) W Krakowie 1883. —

Въ Галичинѣ бувъ Маркіянъ Шашкевичъ першимъ реформаторомъ правописи. Одкинувши знакъ **з** задержавъ ѓнъ зъ церковной грамоты букву **ѣ** для означенія звука *i*, *ji*, и писавъ *i* тогдѣ, коли звукъ *i* бдповѣдавъ первѣстному *o*; н. пр. вѣнок, явѣр; опроче знакомъ **ь** выржавъ Шашкевичъ не тѣлько такѣ *i*, щѣ бдповѣдавъ первѣстному *e*, але инѣгдѣ й такѣ, щѣ бдносится до давнѣйшого *o*; н (*ji*); отже: сѣрбло (серебро), в чорнѣй горѣ (= вѣ чорной горѣ), хлопцѣ мѣль (хлопци мои), сѣдла золотѣль, — але: райскѣ дверѣль. Одтакъ писавъ ѓнъ *и* всюды, де чутно звукъ *и* (= *ы*, *и*): син (сынѣ), робити, и принявъ волоске *ѣ*, щѣбъ выразити звукъ посереднѣй мѣжь *у* — *e*; н. пр. спѣваѣ, душеѣ. Изъ сѣрбской правописи взявъ ѓнъ знакъ **ѣ**, выражающѣ зложеный звукъ *дж*: саѣу = саджу. Въ загаль державъ ся Шашкевичъ сего правила: „Пиши якъ чуешь, а читай, якъ видишь“¹⁾.

Опбсла справоку правописною займались именно два письменники, Іосифъ Лозинскій и Іосифъ Левицкій. Лозинскій радивъ (1849), выкинути зъ азбуки знакъ **з**, замѣнити букву **ы** знакомъ *и*, и приняти латиньску йоту (*j*) якъ для йотаціѣ, такъ и для мягченія спѣвзвукѣв²⁾. Левицкій же, щѣ бувъ сердитымъ диктато-

Dr. Stephan Smal-Stockij, Ueber die Wirkungen der Analogie in der Declination des Kleinrussischen. (Archiv f. slav. Philologie. B. VIII. IX.)

¹⁾ Русалка Дивѣстровая. У Будимѣ 1837; стор. V. — Въ урывку историчнѣмъ „О Запорожцѣхъ и йѣхъ Сѣчи“ принявъ Шашкевичъ знакъ **ѣ** для означенія йотаціѣ, и мягчивъ спѣвзвукѣ знакомъ **ь**; писавъ отже: правдоѣу, укрьпльаѣут и т. д. („Зоря“, 1882; число 10; стор. 153. 154.)

²⁾ „Уваги надъ правописомъ рускимъ“ („Пчѣла“ Ивана Гушалевиѣа. Львѣвъ 1849.) — Въ сѣй статьѣ Лозинскій оказавъ ся прихильникомъ фонетики пишучи отъ-се: „Никто того не запречат, же писмо ено на то ест, абы черезъ прѣятѣи знаѣки вѣд-

ромъ граматичнымъ, не важивъ ся ще въ 1834. р. выступити въ граматичъ свой¹⁾ зб змѣнами правописными. Тогда клавъ бнѣ надъ буквою *o* двѣ крапки (*ö*), коли нею означавъ ся звукъ *i*; впрочѣмъ писавъ бнѣ *ь*, выражаючи звукъ *i*, щѣ утворивъ ся изъ первѣстнаго *e*, и принявъ скандинавске *ë*, щѣбъ означити йотоване *o*; отже : мѣсть, мѣдь, сердцѣмъ. А вже жъ въ 1837. р. принявъ бнѣ латинську йоту (*j*), и клавъ придыхове *e* передъ *ö* для означеня звука *ei*; н. пр. чују, јестъ; вѣнъ²⁾.

Коли правопись етимологичну на „собрѣ ученыхъ“ приближено до правописи М. Максимовича, то можъ було сподѣватись, щѣ примуть еѣ письменники галицко-рускѣ, та щѣ стануть на-широ пѣкловатись долею своени литературы. Та отъ, уже по трѣхъ рокахъ ученѣ проводырѣ покидали зъ тою правописію рѣдну мову, й утворивши собѣ дивовижный книжный языкъ, намагались вводити въ письменнѣсть правопись россійску. Тому-то народовцѣ рускѣ стали именно бѣ р. 1864. користуватись по-найбѣльше правописію фонетичною³⁾, та ажъ въ 1880. р.

дало или вѣдмалювало нам бесѣду устну, абысьмо в нѣм тое очима видѣли, щѣ в бесѣдѣ ухами чуемо; а з того впливає такъ же, же писмо вѣрним образомъ бесѣды быти повинно, инакши хибнуло бы свого назначеня...“ (стор. 264.)

¹⁾ Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien von Joseph Lewicki. Przemyśl 1834.

²⁾ „Стихъ во честь Јего Преосвященству Кврѣ Іоанну Свѣгурскому, Бискупови Перемыскому, Самбѣрскому и Саноцкому... дня 8. мѣсяца маја. року 1837. во Валявѣ, јако во день Јего високого тезоименитства Іосифомъ Лѣвицеимъ, парохомъ Школьскимъ, у пѣднѣножја Јего престола съ найбѣльшимъ ушанованѣjomъ сложенный“. (4^о, стор. 10 + 2). — Опѣсля повернувъ Лѣвицкѣй до своени правописи зъ 1834. р.

³⁾ Правописію фонетичною, се-бѣ-то „кулѣшѣвкою“, стали въ Галичинѣ у-перве хѣснуватись Володимирѣ Шашкевичъ и Ксенофонтѣ Климовичъ. — Въ 1874. р. зъявивъ ся у Львовѣ пере-

Володимиръ Барвѣнскій, бувшій редакторъ „Правды“, принявъ опять правопись етимологичну, коли ставъ выдавати политичну часопись „Дѣло“. Се есть майже та сама правопись, котру захвалювали патріоты рускій на „собрѣ ученыхъ“¹⁾. По причинѣ же, що сея правопись не ѡддає точно всякого ѡдтѣнку звукѡвъ и менно въ нарѣчїяхъ рускихъ, задумавъ покойный Евгений Желеховскій зладити свѡй малорускій словарь въ такій правописи фонетичнѡй, въ котрѡй бы ѡддѣлено мягкїй звукъ *i*, *ji* (= *ѣ*, *є*, и [изъ *ји*]) ѡдъ такого звука *i*, що утворивъ ся зъ первѣстнаго *o*, або що ѡдповѣдає въ деякихъ случаяхъ самозвукови *u*. Такъ отже принявъ Желеховскій знакъ *i* (= *ѣ*, *є*, *ји*) и *i* (= *o*, и) та ставъ въ свѣмъ словарѣ писати: *ѣду* (*ѣду*)²⁾, *ѣѣ* (*ѣѣ*), *ѣно* (*ѣно*), *ѣд* (*ѣдъ*), *доброѣ* (*доброѣ* = *доброѣји*), *поѣти* (*поѣти* = *поѣити*); *дѣм* (*домъ*), *i* (и [союзъ]), *молодѣ* (*молодѣ*); кладъ Евангелїя Луки на мову руску. Сей перекладъ зладивъ Ант. Кобылянскій и выдавъ его кирилицею та буквами латинскими. Въ обохъ сихъ виданїяхъ правопись есть подекуды дивовижна. Въ текстѣ, друкованѡмъ кирилицею, йоту заступає знакъ *i*, котрымъ выражає ся такожъ самозвукъ *ѣ*; ѡдтакъ звукъ *i* (= *o*) вызначує ся знакомъ *o*, а звукъ и = (*ы*, и) — буквою и. Перекладчикъ наблюдає поднарѣчїє надднѣстрянське, и про-те клавъ ѡнъ надъ а каблучокъ, зазначуючи, що сей самозвукъ вымовляє ся якъ *e*, *i*; отже: *моѣ* (*моє*), *дѣ* (*дѣ*), *лѣ* (*лѣ*), *дѣм* (*домъ*), *снѣ* (*снѣ*), *порѣдокъ* час. Мягченє спѡвзвукѡвъ означає ся гачкомъ, котрымъ они осматруютъ ся у-споду.

¹⁾ Годить ся спѡмнути ще про тую правопись, якои придержуютъ ся ѡдъ р. 1881. угорско-рускій выдавцѣ деякихъ школьныхъ книжокъ для науки дѣтей. Они кладутъ надъ *o* скѡсну протинку (‘), щобъ дѣти вымовляли сей самозвукъ пѣса своего говору; и. пр. *вѡдъ* (вымовл. *вѡд*, *вѡд*, *вуд*). Впрочемъ въ „Руськѡй азбуцѣ“ читаемо: *дытина* и *дѣтина*, изъ *ѡтцѡмъ*, *широкїй*, *зелень* *дерева*, *ѣ* (*ѣ*), *ѣхъ* (*ихъ*), *животнѣ* *живутъ*, и т. д.

²⁾ Звукъ *ji* (= *ѣ*, *ји*, *є*) въ началку слова и силябы выражали вже давнѣйше деякї письменники украинскій знакомъ *i*.

изъ молодіи). Тому-же, що бнъ всяке з выкинувъ, то въ серединѣ слѣвъ, зложеныхъ зъ деякими приименниками (*вз, зз, сз, надз...*), хбснுவавъ ся бнъ протинкою (,) замѣсьць з, зазначуючи симъ способомъ, що попередній спбвзвукъ не зливає ся въ вымовѣ зъ послѣдующимъ самозвукомъ; н. пр. в'існій, з'ідаю, з'являю, над'їзжаю. Се головній прикметы правописи Желехѣвского. Очевидаючи єсть она досыть консервативна, по-за-якъ не добачаемо въ нѣй јоты (j), та й мягченє спбвзвукѣвъ не выражає ся стбйно знакомъ ъ. Одаткъ писано въ сѣмъ словарь: *явір, єдинак, юрма, моа, твоє, свою; земля, весіле, людяний, — а не: јавір, јединак, јурма, моја, твоје, своју; земля, весільля и т. и.* Изъ всего того погляду на всѣлякї системы правописи рускои можна дбзнатись, що рускї письменники намагають ся розвязати пытанє правописне въ корысть фонетики¹⁾.

6. Справы еусибльнo-національнї.

Кирило-Методїївске брацтво. Украинофильство. Идея національности въ украинскѣй литературѣ розвивалась поволи, почавши бдѣ инстинктивного украинофильства Ивана Котляревского ажъ до самосвѣдомого націонализму часѣвъ найновѣйшихъ. Пбсла того

¹⁾ Ось-якъ проявляє ся система самозвукѣвъ въ важнѣйшихъ правописахъ рускихъ, се-бѣ-то въ правописи:

1. Максимовича:	ѣ	ѐ	Ѧ	ѧ, і	ы, и
2. Котляревского:	ѣ (и)	ѣ (и)	и (і)	и, і	ы, и
3. Шашкевича:	ѣ	ѣ	і	і	и
4. Артемовского:	и	и	и	и	ы
5. Корсуна:	ј	ј	ј	ј	и (і)
6. Метлинського:	и (и)	ѧ	ѧ	и	и
7. Боровиковского:	і	і	і (и)	і	у (и)
8. Кулѣша:	і	і	і	і	и
9. Желехѣвского:	ї	ї	і	і	и

наивного украинофильства¹⁾ появилось украинофильство етнографичне (1830—1850), коли деякі письменники стали збирати піснї народнї и въ загалї матерїял̄ етнографичный. Мѣжь тими мужами визначував̄ ся особливо Михайло Максимович²⁾, котрый також̄ своими филологічними студїями высвѣчував̄ важнїйшї пытаня граматичнї и літературнї³⁾. А вже-жь украинофильство національне основує ся на идеях̄ Кирило-Методїївского брацтва, котре у-перве сформуловало ясно задачу славянського федерализму. Тев-жь брацтво має свого попередника въ товариств̄ „соединенныхъ Славянъ“, котре поставило собѣ метою, простувати до сполученя всѣхъ Славянъ звязкомъ федеративнымъ и дбати про долю закрьпощеного люду⁴⁾. Хоча-жь товариство „соединенныхъ Славянъ“ завязалось переважно Украинцями, то все-таки въ програмѣ его не добачаємо й слѣду самовѣжи національной. Тому́ отже, що се товариство не заявляло українського патріотизму, то въ 1826. роцѣ злялось оно зъ „южнымъ обществомъ“, хоча людяна его

¹⁾ Украинофильство Котляревского зьявлялось именно любовью до простого люду. Про славу козацку спбмнув̄ бн̄ь тѣлько одинь разь въ Енеидѣ. („Писання И. П. Котляревського“. С.-Петербургъ 1862; IV., стор. 157.)

²⁾ М. Максимовичъ выдав̄ оть-сї збрники пісень: а) „Малороссійскія піснї“. Москва 1827; — б) „Украинскія народнїя піснї“. Часть I. Москва 1834; — в) „Сборникъ украинскихъ пісень“ Часть I. Кїєвъ 1849.

³⁾ До науковихъ праць Максимовича про руску мову й літературу належать именно оть-сї: а) „Къ исторїи малорусскаго языка“; б) „Исторїя древней русской словесности“. („Собранїе сочиненїй М. А. Максимовича“. Томъ III. Кїєвъ 1880; стор. 183—480.)

⁴⁾ Програма товариства „соединенныхъ Славянъ“ находить ся вынечатана въ переднїмъ словѣ Михайла Драгоманова до „Письма Н. И. Костомарова къ издателю Колокола“. Женева 1885; стор. IV. V.

програма зовсімъ не була схожа зъ напрямомъ воруш-
ливихъ членѣвъ сего общества. Члены бо „южного об-
щества“ були передше частиною „декабристѣвъ“¹⁾, а опѣ-
сля въ 70-хъ рокахъ пристали до російськихъ соціаль-
нихъ революціонерѣвъ.

Одтакъ нове братство Кирило-Методіївске, щѣ за-
в'язалось въ Кієвѣ (1846) пѣдъ проводомъ Микола Кос-
томарова, стало на засновку національнѣмъ и ста-
ралось о тее, щѣбъ Украина заняла поважне мѣсце въ бу-
дущѣмъ федеративнѣмъ зв'язку народѣвъ славянськихъ.
Ось и програма сего народного братства: 1) освободжене
славянськихъ народѣвъ зъ-пѣдъ чужою кормиги; 2) ор-
ганізоване ихъ въ самостійнѣй політичнѣй групи зъ удер-
жанемъ федеративного зв'язку мѣжъ поодинокими наро-
дами; 3) усуненне всякою неволѣ; 4) знесенне привилгій
и правъ становихъ; 5) релігійна свобода и терпимѣсть
въ справахъ вѣры; 6) заведенне одного славянського язы-
ка въ публичнѣмъ богослуженю всѣхъ истнующихъ цер-
кѣвъ; 7) повна свобода мысли, науки и вѣльнѣсть въ пе-
чатаню всякихъ писемъ, и 8) наука всѣхъ славянськихъ
языкѣвъ и ихъ литературъ въ школахъ у поодинокихъ
народѣвъ славянськихъ²⁾.

Першими членами сего товариства були Микола Ко-
стомарѣвъ, Микола Артемовскій-Гулакъ, Василь Бѣло-
зерскій и Олександръ Навроцкій; опѣсля принято ще
Опанаса Марковича, Пантелеймона Кулѣша, Тараса Шев-
ченка и и. Сѣ братчики обняли думкою своєю всю сла-

¹⁾ „Декабристами“ звались революціонеры, щѣ повстали 26.
грудня 1825. р. противъ царя Николая I, вступающего на тронъ
по смерти Александра I.

²⁾ Н. Костомаровъ, „П. А. Кулишъ и его послѣдняя литера-
турная дѣятельность“. („Кієвская Старина“, томъ V., февраль,
1883; стор. 226. и 227.)

вянщину и зрозумѣли, що до того дѣла треба новихъ людей и силы новои, а тою силою повинна бути чистота серця, праведна освѣта й свобода простого люду. Однимъ параграфомъ статутѣвъ сего брацтва було высказано, що тѣлько тѣ могли бути его членами, котрѣ звѣстнѣ були зъ непорочного житя и праведной освѣты. Они постановили такожъ дбати о теѣ, щобъ на Украинѣ було якъ наибѣльше письменныхъ дѣвчатъ и невѣсть. А по-заякъ про федерацію народѣвъ славянскихъ годѣ було й думати, поки-бъ перше не усунено крѣпацтва, то члены брацтва постановили, пѣдготовляти поволи панѣвъ и урядъ до зрозумѣня великои тои гадки за-помочію науки й намовы, а простый людъ до красной долѣ за-помочію шкѣлъ; розпочати-жь се дѣло повиннѣ були паны у своихъ селахъ¹⁾.

Ще за 3—4 роки до заснованя сего брацтва Кіѣвска молодѣжь, переймившись евангельскою правдою, задумала, наклоняти панѣвъ наукою християнскою до освободженя крѣпакѣвъ. Головою тои молодежи ставъ Тарасъ Шевченко, що саме-тогдѣ написавъ деякѣ свои творы поетичнѣ²⁾. А вже-жь члены брацтва, списавши свою програму, приняли брацке знамено, се-бъ-то зелѣз-

¹⁾ „Жизнь Куліша“, „Правда“, письмо наукове и литературне. Рочникъ другий. Львѣвъ 1868; число 25., стор. 298. — Кирило-Методіѣвске брацтво зачепило идею про волю крѣпакѣвъ ранѣйше й глубше, нѣжь она зачѣплена була хочъ-бы и въ „Запискахъ Охотника“ Тургенѣва (1847—1851), и попало ранѣйше пѣдъ кару, нѣжь сучасный и аналогичный Петербургскій кружокъ Петрашевского, до которого належали мѣжь иншими романистъ Достоевскій и по части першій въ Россіи сатирикъ Щедринъ. (Украинець, „Правда“, 1873; число 18., стор. 628.)

²⁾ Въ тѣмъ часѣ Шевченко написавъ бувъ именно сѣ поетичнѣ творы: До Основяненка; Тарасова нѣчь; Перебендя; Иванъ Пѣдкова; Гамалія; Катерина; Гайдамаки и и.

ний перстѣнь, на котрѣмъ визначувались буквы К. М.¹⁾ и отъ-сѣ слова зъ письма святого: „И уразумеете истину, и истина свободить вы“. (Ев. Іоан. VIII. 32)²⁾.

Члены брацтва сходились на дружній розмовы у Артемовского-Гулака, щѣ наймивъ собѣ квартиру въ домѣ протоіерея Завадского за Софійскою оградою. Тутки-жъ за перегородою деревяною живѣ студентъ Петрѣвъ. Зачувши деякі бдорвані слова, бнѣ уявивъ собѣ, що се сконивъ ся „заговѣрѣ“, и про-те донѣсь власти, що въ тѣмъ домѣ ведуть ся розмовы членѣвъ якогось политичного товариства. Въ наслѣдокъ того поганого доносу арештовано Костомарова³⁾, Гулака, Бѣлозерского, Навроцкого й Марковича. Костомарова уважано проводыромъ членѣвъ брацтва, про-те посаджено его на рѣкѣ въ Петро-Павловску „крѣпость“, а опѣсля заслано его въ Саратовъ надѣ Волгою, де пробувавъ майже десять рокѣвъ⁴⁾. Коли-жъ не стало тыхъ горячихъ патріотѣвъ, то Українофилы, не маючи нѣгде пристановища, притыкли у своихъ національныхъ змаганяхъ и до р. 1858. не заявляли майже

¹⁾ К. М. = Кирило и Методій.

²⁾ Костомарѣвъ заявивъ въ 1883. р. („Кіев. Стар.“, V., 1883.; стор. 227), що въ 1847. р. не було товариства зъорганизованого, та що деякі патріоты вели мѣжь собою тѣлько розговоры, высказуючи свои бажаня про нові, людянй порядки въ славянщинѣ въ загаль, а на Руси-Украинѣ зъ-окрема.

³⁾ Костомарова арештовано на передодни вѣнчаня зъ его судженою Алинною Крагельскою.

⁴⁾ Шевченка й Кулѣша засуджено независимо бѣдъ укараня Костомарова й найблизшихъ его товаришѣвъ. Шевченка увязнено тогдѣ, коли при трусеници найдено у него поему „Сонѣ“ и другій недрукованій поезіѣ. Кулѣшеви же закидувано, мабутъ-то бнѣ намагавъ ся бути гетьманомъ украинскимъ. („Жизнь Кулѣша“ въ „Правдѣ“, 1868; число 24; стор. 298. и 299.) Зъ-помѣжь арештованыхъ царь Николай I. помилувавъ тѣлько одного Василя Бѣлозерского.

в'якого просвітнього житя. Опісля всѣ тямущі люде на Украинѣ горнулись около выдавництва „Основы“, и про-те въ рокахъ 1861. и 1862. идея украинофильства вызначувалась въ ясної програмѣ, зверненой переважно до просвѣты люду украиньского. Давнѣйше (около р. 1845.) наклонялись деякі патріоты до козакофильства, се-бѣ-то до „мазепиньского украинофильства“¹⁾, щó въ колишній гетьманщияѣ добачали справдѣшню суть украиньскихъ идеалóвъ; тому-то й самъ Шевченко въ давнѣйшихъ своихъ поетичныхъ творахъ згадувавъ тужливо про гетьманóвъ и въ загалѣ про козацку старовину²⁾; а вже-жъ у своѣмъ „Посланію“³⁾ высказавъ óнъ ясно програму украинофильства. Тутъ óдзываетъ ся óнъ зъ докоромъ про ясновельможныхъ гетьманóвъ, и спонукувавъ землякóвъ, щóбъ обóймили найменшого брата, щóбъ благословили дѣтей своихъ твердыми руками и обмытыхъ поцѣлували вольными устами. Поетъ сказавъ, щó тóлько въ своѣй хатѣ своя й правда, и сила, и воля, щó, якъ бы его земляки вчились такъ якъ треба, то й мудрóсть була-бѣ своя. Коли-жъ Украинцѣ звернуть ся до народу, то, по словамъ Шевченка, оживе добра слава, слава Украиньны, и свѣтъ ясный, невечерній тихенько засяє.

Такъ отже украинофильство стануло крѣпко на основѣ своѣй рóднóй, намагаючись зберегати всякі прикметы розвою національного. Тому-то „об'єдинитель“ російскій кинулись на горячій сей патріотизмъ зъ мокрымъ

¹⁾ М. Драгомановъ, „По вопросу о малорусской литературѣ“. Вѣна 1876; стор. IX.

²⁾ Порóвн. отъ-сѣ поетичні твори: Иванъ Пóдкава; Тарасова нóчь и и.

³⁾ „До мертвихъ і живих, і ненарожденихъ земляків моїх, в Украині і не в Украині сущих, мое дружне посланіє“. („Кобзарь“, У Празі 1876; II.; стор. 64—71.)

рядномъ, докоряючи Украинцямъ „сепаратизмомъ“. Мѣжъ тими противниками нажили сумнои славы именно И. Кулжинскій¹⁾ и Кс. Говорскій²⁾, котрѣ на украинофильство нападали зъ бѣсноватымъ завзятемъ. Не зважаючи на клеветы и докоры „объединителѣвъ“, Украиннофилы придержувались вѣрно хоругви народнои и бажали працювати запопадливо для добра люду, щѣ царскимъ указомъ (19. лютого 1861. р.) бувъ освобожденый зъ крѣпацкои неволѣ.

Въ концѣ пятидесятихъ и въ началку шѣстдесятихъ рокѣвъ зъявивъ ся на Украинѣ рухъ, щѣ звавъ ся хлопоманьствомъ и вязавъ ся непосредно зъ традиціями Кирило-Методіѣвского брацтва. А вже жъ молодѣжь университетска вязувала той рухъ зъ сучаснымъ науковымъ и политичнымъ рухомъ російскимъ, котрый розбудили Бѣлинскій, Добролюбовъ и Чернишевскій³⁾. Одтакъ молодѣжь ишла мѣжъ нарѣдъ, засновувала недѣльнѣи школы, а старшѣи патріоты укладали книжки для просвѣты люду. Въ тѣмъ часѣ (1862) радивъ В. Антоновичъ Полякамъ-шляхтичамъ, щѣ жили на Украинѣ, щѣбы полюбили нарѣдъ, середъ котрого сидять, и щѣбы повернули до народности, покинутои колѣсь ихъ дѣдами; коли-жъ бы имъ тая рада не вподобалась, то по словамъ

¹⁾ И. Кулжинскій, „О зараждающей, такъ называемой, малоросійской литературѣ“. Кіевъ 1863.

²⁾ Кс. Говорскій, професоръ духовнои семинаріѣ въ Кіевѣ, нападавъ на украинофильство именно въ журналѣ „Вѣстникъ югозападнои и западнои Россіи“ (1864).

³⁾ Виссаріонъ Бѣлинскій (1811—1848) бувъ славный публицистъ, эстетикъ и критикъ. — Николай Добролюбовъ (1836—1861) писавъ розправы критичнѣи и либеральнѣи политичнѣи статьѣ. — Николай Чернишевскій (род. 1828) уважае ся писателемъ напряду радикального.

Антоновича не оставалось имъ нічого иншого, якъ перебраться у польску землю¹⁾.

По славянськомъ з'яздѣ въ Москвѣ (1867) з'явивъ ся новый напрямъ думокъ въ Россіи въ загаль и на Украинѣ зъ-окрема. Тогдѣ-то оживлялись надѣѣ Славянъ на моральну помбчъ Россіѣ и навязувались взаимны мѣжъ Россією та Галичиною. Зъ-першу вдержувавъ ся сей новый рухъ въ давныхъ границяхъ: руско-украинськѣ патріоты займались працями около исторіѣ й етнографіѣ та й придержувались идеѣ національной. Саме-тогдѣ старавъ ся Юліянъ Лаврѣвскій поставити галицкихъ народовцѣвъ политичною партією, однакже не вдѣявъ нічого путнього, тому-що будучи бюрократомъ не глядавъ опоры въ народѣ а накидувавъ свои гадки зъ горы²⁾. Мѣжъ-тымъ ширилась въ Россіи пропаганда революційна, щѣ задумала зруйновати истнуючі порядки политичніи и суспѣбніи, не журичись про дальшіи наслѣдки такой анархіѣ. Въ тѣмъ-то часѣ, вельми небезпечномъ для національного змаганя на Украинѣ, деякі просвѣтні дѣячѣ задумали знайти роботу для украиньскои интелігенціѣ, бдорвати еѣ и молодѣжъ бдѣ пагубной пропаганды нигилистѣвъ. Именно Драгоманѣвъ явивъ ся въ 1875. р. репрезентантомъ нового радикального украинофильства. Осъ програма сего руху: 1) любовь до мужика; 2) критика работы интелігентныхъ верстовъ около пѣднесеня люду; 3) освѣта на основѣ европейскои позитивной науки.

¹⁾ Владиміръ Антоновичъ, „Моя исповѣдь“. Отвѣтъ пану Падалицѣ по поводу статьи, въ VII. книжкѣ „Основы“: „Что объ этомъ думать?“ и письма г. Падалицы въ X. книжкѣ. („Основа, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ“. С.-Петербургъ 1862; сѣчень.)

²⁾ Политичну свою програму розвинувъ Юліянъ Лаврѣвскій въ часописи „Основа“ (Львѣвъ 1870. 1871. и 1872. р.). Про угодову политику Лаврѣвского гляди II, стор. 46. и 47.

А вже-жъ сеся програма має прикмету космополитичну, по-за-якъ въ нѣй нема й згадки про націоналізмъ, и бд-такъ такой програмы придержують ся такожъ въ Россіи, Нѣмеччинѣ, Англіи, Франціи. Такъ отже радивъ Драгомановъ землякамъ, попередъ всего звернути увагу не на питання національнй, але на суспблнй, занятись про-свѣтою люду и поправою его економичного побуту, а по-ки-що корытуватись либеральною и поступовою литера-турою російскою для потребъ интелігенціѣ. Опроче не забудь Драгомановъ одной провбднои гадки брацтва Ки-рило-Методіѣвского, се-бъ-то думки про федерацію на-родбв славянськихъ, изъ-за чого его програму стали называти соціально-федеративною.

Така проповѣдь политична й суспблнна не могла вподобатись правительству російскому, и про-те въ осени 1875. р. усунено Драгоманова зъ университетскои кате-дры въ Кіевѣ, по чбмъ бнвъ за радою деякихъ землякбв опустивъ Украину и переѣхавъ зъ-разу до Вѣднѣ, де хо-тѣвъ выдавати часописи въ оборонѣ справъ украинь-скихъ; опбсла-жъ бачучи, що въ Вѣдни таке дѣло не вдержитъ ся, поѣхавъ до Женевы въ Швайцаріи, де бдъ 1877. до 1883. р. выдававъ збѣрку „Громада“ въ мовѣ украиньскбй, а крбмъ того надруковавъ багато брошуръ, то въ украиньскбй, то въ російскбй, то въ французскбй мовѣ. Драгомановъ не годять ся зъ російскими радика-лами, котрй, будучи противниками всякихъ конституцій-ныхъ змаганъ, думаютъ, що самою пропагандою соціали-стичныхъ доктринъ бдъ разу двигнуть масу народу, вчи-нять революцію и на другій день пбсля неѣ зъ абсолют-ного деспотизму скочать въ соціалистичнй побуть лю-довый. Все-жъ таки въ деякихъ своихъ письмахъ зъя-вляє Драгомановъ симпатію до соціализму и бачить въ

теоріяхъ соціалістичныхъ еще найбільше користи для економічного розвою народу українського.

Програмы Драгоманова придержує ся въ Галичинѣ талантливый Иванъ Франко. Свои погляды на справи суспѣльнѣ высказавъ онъ въ „Дрѣбній Библіотецѣ“¹⁾ и въ „Свѣтѣ“²⁾, а ѳдтакъ въ деякихъ окремихъ повѣстяхъ и стихотворахъ. А вже-жъ Михайло Павликъ заявивъ въ письмахъ своихъ наклѣнь до властивото соціалізму, дарма, що програма Драгоманова служить ему основою до напруму радикального. Свои соціалістичнѣ писаня выдававъ онъ именно въ „Громадскѣмъ Друзѣ“³⁾, въ „Дзвонѣ“⁴⁾ и „Молотѣ“⁵⁾.

Хоча-жъ украинофильство радикальне поставило собѣ метою працю для люду и визначує ся назвою народѣвства, то не ѳдповѣдає оно вѣдчѣ народу руско-українського. Тѣлько національне украинофильство єсть справѣдшимъ выразомъ идеалѣвъ українськихъ, тому-що индивидуальнѣсть єсть основою суспѣльно-національного побуту українського. Коли въ родинѣ Россіянина (Москаля) єдиницѣ супротивъ „большака“ або головы роду являють ся лишъ наймитами и не мають права до землѣ⁶⁾, то на Украинѣ члены родины хочуть бути самостѣйными, изъ-за чого жонатый сынъ ѳдѣокромлює ся ѳдъ рѣдного батька, намагаючись завести своє окреме хозяйство. ѳд-

¹⁾ „Дрѣбна Библіотека“ выходила выпусками у Львовѣ въ 1878—1880. р. Всѣхъ книжочокъ надруковано чотырнацять.

²⁾ „Свѣт“, ілюстрована літературно-політично-наукова часопись. Львів 1881. 1882. (Редакторъ Иванъ Белей.)

³⁾ „Громадскій Друг“, мѣсячник літературнѣй і політичнѣй. Львів 1878.

⁴⁾ „Дзвін“, галицько-українська збірка. Львів 1878.

⁵⁾ „Молот“, галицько-українська збірка. Львів 1878.

⁶⁾ Александра Ефименко, „Изслѣдованія народной жизни. Выпускъ первый: Обычное право“. Москва 1884; стор. 61—64.

такъ на Руси-Украинѣ зберегає кождый запопадливо свою индивидуальность, и про-те не тѣлько соціялистична, але й космополитично-радикальна пропаганда не успѣе одвернути люду одъ его суспѣльно-національныхъ идеалѣвъ. Въ програмѣ руху радикального не добачаемо найважнѣйшой точки, се-бѣ-то въ нѣй не вызначає ся любовь до рѣднои батькѣвщины, до ѣтчины, про котру Шевченко спѣвавъ :

Я такъ ѣв, я такъ люблю
Мою Украину убогу,
За неѣ душу погублю!¹⁾

Такъ отже лишъ украинофильство національне єсть єдинимъ услѣвмъ до природного розвою Руси-Украины въ великѣй семьѣ народѣвъ славянскихъ : всякѣй радикальнѣй змаганя могли-бѣ занапастити єи національну самостѣйность и замѣнити народнѣй идеалы въ сумѣшь космополитичныхъ и соціялистичныхъ поглядѣвъ.

ж) Короткѣй поглядъ на исторію литературъ славянскихъ.

Въ лихолѣтїю турецкѣмъ Болгарія не могла зберегати народныхъ святощѣй одъ загибели, изъ-за чого й просвѣта рѣдна звелась-зныдѣла зовсѣмъ не-то мѣжь простымъ людомъ, але й мѣжь высшими верствами суспѣльности. На руину батькѣвщины сумно було дивитись всякому Болгаринѣ; про-те богато зъ тамошнихъ людей покидало рѣдну землю: хто йшовъ въ сербске воеводство, хто въ Банатъ, а хто зупинивъ ся ажъ на Украинѣ. Мова болгарска упадала й змѣнялась пѣдъ впливомъ чужихъ элементѣвъ, особливо втратила она чи-мало прикметъ славянскихъ пѣдъ впливомъ альбанщины. Довелось до того, що Болгары стыдались говорити рѣдною

¹⁾ Т. Г. Шевченко, „Кобзарь“. У Празі 1876. II., стор. 101.

мовою, и бѣтакъ мѣсце занашенои мовы болгарскои займали подекуды мова турецка, грецка ѣ волоска. Ажь въ начатку вѣку XIX. положено засновокъ до народнои просвѣты. Одь р. 1806. стали появлятьсѣ першѣ болгарскѣ молитовники, букварѣ, ба въ 1828. р. Петро Сапуновъ и Серафимъ Искизахаренинъ (изъ Ески-Загры) выдали въ Букарештѣ болгарскѣй перекладъ Библиѣ нового завѣта. Саме-тогдѣ почалось національне бдроджене Болгаровъ заходами Юрѣя Венелина. Се бувъ Русинъ зъ пѣвнѣчнои Угорщины, щѣ вчивъ ся въ университетѣ Львовскѣмъ и Московскѣмъ. Онъ познакомивъ (1829) Болгаровъ зъ исторѣю рѣднои землѣ и будивъ въ нихъ думки про давну славу. Оьтакъ засновано (1835) въ Габровѣ, въ горахъ балканскихъ, першу болгарску школу и бѣ того часу мимо ворожихъ змаганъ грекомановъ свѣтло науки стало меркотѣти ѣ въ деякихъ иншихъ школахъ. Зъ годошъ-перегодомъ появлялись въ Болгарѣи письма педагогичнѣ, ба ѣ стихотворы, ѣ опбсѣя письменники болгарскѣй познакомлювали своихъ земляковъ зѣ знаменитыми словесными творами, якѣ списано у иншихъ народовъ славянскихъ. Такъ въ альманаху „Новоболгарска збирка“ (Москва, 1863) выдавъ Р. Живзифовъ болгарскѣй перекладъ „Слова о пълку Игоревѣ“ вразѣ зъ перекладомъ чешкои Короледворскои рукописи и деякихъ стихотворовъ Тараса Шевченка. На ясныи свѣтъ поблагословилося въ теперѣшнѣмъ князѣвствѣ болгарскѣмъ пбсла освобождена зъ-пѣдъ турецкои кормиги (1878)¹⁾. Тямушѣй письменники очищуютъ рѣдну мову зъ давнѣй-

¹⁾ Пѣвнѣчна Болгарѣя естѣ теперѣ князѣвство ленниче, а полуднева Болгарѣя (всхѣдна Румелия) стоить пѣдъ управою губернатора, именованого султаномъ за згодою европейскихъ влодарѣвѣ.

шой сумѣшки языковой и старають ся ввести въ болгарску письменность правопись фонетичну¹⁾.

Лучше повелось Сербамъ, ѳдновити жите литературне. Першій школы засновано въ воеводствѣ сербскѳмъ²⁾, щѳ стояло пѳдъ властїю австрїйскою и зазнавало бѳльшой свободы, нѣжь тая Сербїя, щѳ побивалась лихолѣтемъ турецкимъ. Все-жь таки ще въ кѳнци мѳнувшого вѣку Сербове хѳбенувались наукою церковно-схолястичною, котру переймили були зъ Кїева; про-те въ сербскихъ школахъ треба було вчитись церковного языка на основѣ граматки Мелетїя Смотрицкого³⁾, а ѳдтакъ тамошнїй грамотѣв гордючи живою народною мовою писали сумѣшкою языка руско-церковного ѳ сербского. Такъ отже въ Сербїи не було жита литературного ажъ до Дозитея Обрадовича (1739—1811). Сей ученый мужъ поваживъ ся пѳднести мову людову на степѣнь мовы литературной, и про-те въ сербскѳй словесности займає ѳнъ таке становище, яке саме-тогдѣ на Украинѣ занявъ Иванъ Котляревскїй. Вступаючи въ слѣды Обрадовича Вукъ Стефановичъ Караджичъ (1787—1864) присвятивъ цѣле жите просвѣтнымъ справамъ свои батькѳвщины и зладивъ правопись фонетичну, по-

¹⁾ До прихильникѳвъ фонетичной правописи болгарской належить именно Спиросу Гулабчеву, щѳ выдавъ „Един расказ Дѣдо Стоян“. (Кїевъ 1885). Въ сѣмъ оповѣданю важнымъ есть передне слово п. з. „За прѣдговор. Неколку думи вѣрху некои работи от бѳлгарското ни правописание“ (стор. I—X).

²⁾ На зазывъ австрїйского правительства прийшло въ 1690. р. кѳлькадесять тысячъ родинъ сербскихъ изъ Старои Сербїи въ землю, щѳ вѣ названо опѣсля сербскимъ воеводствомъ; ѳдтакъ 1737. р. зайшли сюды новїй колонисты.

³⁾ Карловацкїй митрополитъ Павло Ненадовичъ передруковавъ (1755) церковно-славянську граматку Мелетїя Смотрицкого въ Рымнику на Молдавѣ.

за-якъ бажавъ, щобъ литература сербска бддѣлилась уже разъ бдъ мертвои грамоты церковно-славянської. Хоча сербскій ієрархи и прихильники школы славянско-сербской станули сторчакомъ противъ такого реформаторского почину Вука, хоча й самъ князь сербскій Милошъ¹⁾ заказавъ ширити книжки, выданій правописію фонетичною, то однако Вукъ не покинувъ свои гадки, по-за-якъ и Юрій Даничичъ, щб ставъ опбсла знаменитымъ сербско-хорвацкимъ филологомъ, въ оборонѣ правописи фонетични написавъ розправу „Рат за српски језик и правопис“ (Пештъ, 1847). Такъ отже противники Вука по 22-лѣтнбмъ ворогованю перестали (1860) правописну реформу Вука называти ересію, та й само правительство сербске дозволило ширитись книжкамъ Вука зъ новою правописію. Повнои же свободы въ розвою доборолась сербска мова и правописъ фонетична ажъ въ мартъ 1868. р.

Мѣжъ-тымъ проявивъ ся въ Хорватіи напрямъ до сполученя литературы хорвацкой и сербской. По причинѣ же, що мѣжъ православными Сербами и католиками-Хорватами истнувало бдъ-давна суперництво въ справахъ національныхъ и литературныхъ, треба було въ Хорватіи пбднести до языка литературного таке нарѣчје, зъ котрого розвинувъ ся такожъ языкъ сербскій. Такъ отже поставлено хорвацкимъ языкомъ литературнымъ те-саме нарѣчје, котре принявъ Вукъ уже передше основою до розвою литературного языка сербского. Се було нарѣчје полуднево-сербске або герцоѳовиньске, ко-

¹⁾ Въ 1804. р. пбднесли Сербы бунтъ противъ Туркбвъ пбдъ проводомъ Чорного Юрія, але зъ-пбдъ турецкой кормиги выдубудись они ажъ въ 1817. р., коли Милоша окликано княземъ Сербіѣ. Независимою бдъ Турціѣ стала Сербія 3. марта 1878. р.

тре приспособлено подекуды до нарѣчія хорвацкаго¹⁾, изъ-за чого теперѣшня письменна мова хорвацка бѣ сербскою мало рѣзнятъ ся, та хибѣ лишъ латиньскимъ письменомъ яко окремый языкъ вызначуе ся. Зачатокъ сеи новои хорвацкои литературы бѣносить ся до просвѣтныхъ змаганъ Людевита Гаая, котрый намагавъ ся сполучити въ одну моральну цѣлбсть все порозкиданѣ частини одного великого народу. Гаай принявъ (1834) стару клясичну назву „Иллирбвъ“ для означеня всехъ Сербо-Хорватбвъ²⁾. Въ Пештѣ познакомивъ ся бнѣ зъ чешскимъ панславистомъ Яномъ Колляромъ и переймивъ бѣдъ него идеѣ славянського бѣдродженя. Одаткъ поетъ Иванъ Кукулевичъ-Сакцинскій (род. 1816. р.), въ политичныхъ своихъ стихотворахъ п. з. „Slavjanke“ (Загребъ, 1848) проповѣдавъ идею національного зъединеня Сербо-Хорватбвъ. А вже-жѣ найзнаменитшимъ поетомъ хорвацкимъ уважае ся Иванъ Мажураничъ (род. 1813. р.), котрый нову литературу „иллирійску“ справдѣ навязавъ до колишньої словесности дальматиньскои, щѣ въ XVI. и XVII. вѣцѣ процвѣтала въ Дубровнику (Рагузѣ)³⁾. — Коли-жѣ правительство австрійске заказало Хорватамъ звати ся Иллирами, то приняли они назву „Юго-Сла-

¹⁾ Нарѣчіемъ хорвацкимъ, щѣ zove ся кайкавскимъ (бѣдъ заименника кай („що“), говорятъ въ Хорватіи провинціальной межи Кульпою и Дравою. Въ сѣмъ нарѣчію писано дещо бѣдъ другои половины XVI. вѣку до трицятыхъ рокбвъ XIX. вѣку. Нынѣ выдають ся въ нѣмъ лишъ деякѣ популярнѣ письма въ хосенѣ люду.

²⁾ Гаай хбснужавъ ся въ письмахъ своихъ нарѣчіемъ хорвацко-кайкавскимъ, однакожь вже въ 1836. р. принявъ бнѣ той языкъ, въ котрымъ розвивалась колишня дальматиньска литература въ Дубровнику.

³⁾ Про Дубровницку литературу гледи I, стор 128. и 263. 264.

вянъ“ (1844); въ нашихъ же часахъ словесність хорвацка вызначуе ся назвою „сербско-хорвацко“. Въ 1866. р. засновано въ Загребѣ „юго-славянску Академію“ пѣдъ протекторатомъ хорвацкогo патріота й епископа Іосифа Юрія Штросмайера. Душею сеи святынѣ наукъ ставъ знаменитый филологъ Юрій Даничичъ (1825—1882). Крѣмъ него придбавъ собѣ славне имя Ватрославъ Ягичъ, щѣ теперь (1886) въ университетѣ Вѣднѣскѣмъ обнявъ по Миклошичу катедру языкѣвъ славянскихъ.

Коли-жь Сербове небавомъ пѣсля турецкогo лихо-лѣтя заявили вельми плѣдну литературну дѣяльність, то Словѣнцямъ (Хорутанамъ)¹⁾ годѣ було выдобутись скоро зъ-пѣдъ просвѣтної кормиги нѣмецкои. Зломавши пропаганду протестантску въ першѣй половинѣ XVII. вѣку реакція политична не могла погодитись зъ національними прикметами литературы словѣньскои, и про-те майже черезъ 150 лѣтъ у Словѣнцѣвъ появлялись лишь деякі латинскі и нѣмецкі книжки. По-словѣньски писано дещо ажъ въ кѣнци XVIII. вѣку, коли именно у всѣхъ Славянъ появились змаганя самостѣйнои дѣяльности національной и литературнои. Реформаторомъ литературногo житя у Словѣнцѣвъ бувъ Валентинъ Водникъ (1758—1819), щѣ въ поетичныхъ своихъ творахъ корыстувавъ ся живою мовою народною. Одатѣкъ нарѣдъ словѣньскій ставъ дозрѣвати политично. доперва пѣдъ проводомъ патріота Ивана Бляйвайса (1803—1881), щѣ за-для заслугъ своихъ, положеныхъ около добра землякѣвъ, названный бувъ „батькомъ Словѣнцѣвъ“. Але-жь нѣмецкій элементъ мѣжь Словѣнцями єсть все ще дуже

¹⁾ Словѣнцѣ жикуть въ Краинѣ, въ низшѣй Хорутани и Стириі, подекуды въ австрійскѣмъ побережю (въ Горици, Градицѣ, Триестѣ й Истриі), въ полуднево-заходній Угорщинѣ и въ одній частинѣ Хорватіѣ, притыкаючон до Краины.

сильный, про-те поринають они подекуды въ культурѣ нѣмецкѣй. Хоть отже въ нашихъ часахъ деякі ученій мужѣ, примѣромъ професоръ Григорій Крекъ, старають ся поставити словѣнську мову побѣчь другихъ языковъ славянскихъ, то все-таки розвивав ся она въ литературѣ якось пиняво.

Щаслившими бдѣ Словѣнцѣвъ суть Чехи въ просвѣтнѣмъ змаганю противъ кормиги нѣмецкой. Хоча народну ихъ силу зломано въ нещаснѣй боротьбѣ на Бѣлѣй Горѣ (1620), то не впали они духомъ и не втра- тили самостѣйныхъ прикметъ свои народности. Мова чешка найшла тихій захистъ въ хатѣ простого люду, де переховувалась майже до кѣнця XVIII. вѣку. Ще за панованя цѣсаря Іосифа II. мова тая не могла выдоби- тись зъ-пѣдъ сѣльскои стрѣхи, по-за-якъ въ школахъ выкладовою мовою ставъ языкъ нѣмецкѣй. Ажъ ось зъя- вились деякі письменники, щѣ науковими дослѣдами про чешку давнину поклали непохитный засновокъ до здвигненя просвѣтної святынѣ народной. Мѣжь тыми учеными мужами вызначувались именованію Іосифъ Добров- скій (1753—1829), Іосифъ Юнгманъ (1773—1847), Ва- цлавъ Ганка (1791—1861), Павелъ Іосифъ Шафарикъ (1795—1861), Франць Паляцкій (1798—1876)¹⁾, и и. Всѣ тѣ славні мужѣ горнулись около чешкого музея, котрый засновано въ 1818. р. Коли-жъ пытанѣ національне по- яснювано тогдѣ исторично, то одинъ поетъ ставъ зъявляти

¹⁾ Іосифъ Добровскій — отецъ славянської филології. — Іо- сифъ Юнгманъ — авторъ славного чешко-нѣмецкого словаря (Пра- га, 1835—1839). — Вацлавъ Ганка — мужъ ученый, щѣ въ 1817. р. бдкрывъ рукопись Короледворску. — Павелъ Іосифъ Шафарикъ — авторъ знаменитого твору „Slovanské starožitnosti“ (Прага, 1837) и иншихъ важныхъ писемъ на поли филології, археології, исторії литературы. — Франць Паляцкій — отецъ чешкой исто- ріографії.

въ патріотичныхъ пѣсняхъ тенденціѣ панславистичній. Се бувъ Янъ Колляръ (1793—1852), що въ епичномъ творѣ „Slávy dcera“ (Славы дочка)¹⁾ звѣщавъ загальну любовь до всѣхъ Славянъ и бажавъ пристрастно, щобъ всѣ народы славянскій зъединились въ одну величну громаду. Выше бдѣ Колляра стоить Кароль Гавличекъ (1821—1856), котрый въ идеяхъ всеславянскихъ не добачавъ хбсна для своихъ землякбвъ, и про-те въ поетичныхъ своихъ творахъ высказувавъ горячу любовь до рѣдной батькбвщины. Ђдтакъ бдѣ пятьдесятыхъ рокбвъ настала нова школа поетична. Она вызволилась зъ тѣсного круга, въ котрбмъ повертавъ ся старый „властенецкій“ (патріотичный) идеализмъ, и стала выразомъ высокихъ идей, котрѣ дотыкались загальныхъ интересбвъ людскихъ. Головнымъ репрезентантомъ сего нового напряду литературного бувъ Витеславъ Галекъ (1835—1874). А вже-жь Янъ Неруда (род. 1834) явивъ ся въ поезіяхъ своихъ прихильникомъ реализму. Вельми талантивымъ поетомъ есть Ярославъ Верхлицкій (род. 1853), котрого творы вызначують ся романтичнымъ идеализмомъ. — На поли исторіѣ пбсла Паляцкого придбали собѣ поважне имя Кароль-Володиславъ Запъ (1812—1870), Беда Дудикъ (род. 1815), Антонинъ Гиндели (род. 1829) и и. Ђдтакъ Юсифъ Емлеръ (род. 1836), редакторъ часописи ческого музея, выдавъ богато многоцѣнныхъ документбвъ, бдносячихъ ся до исторіѣ ческой. А вже-жь Юсифъ Бречекъ (род. 1825), бувшій министеръ просвѣты, займае ся исторією ческой литературы та дослѣдами про мову староческу, мѣжь-тымъ коли Мартинъ Гаттала (род. 1821) и Янъ Гебауеръ (род. 1838) уважають ся знаменитыми филологами ческими.

1) Slávy dcera; Lyricko epická báseň. V Pešti 1832.

Поббчъ литературы ческой видно деякі слѣды розвою литературы словацкой. Та отъ, сеся словесность расте-розвивае ся саме-такъ, якъ былина въ тѣни вѣтвистого дерева. Супротивъ змаганя словацкихъ письменникѡвъ повстають зъ одного боку Мадыры, а зъ другого боку спонукують ихъ Чехи, покинути рѡдну мову и приняти мову й литературу ческу. Поки-що словацка мова займае смирне становище нарѣчія. А по-за-якъ угорскій Словаки уважають ся останками Славянъ карпатскихъ и придунайскихъ, то засидѣвшись въ земли своѣй бѣдъ поконвѣку могли они въ мовѣ своѣй зберегти багато архаизмѡвъ¹⁾. Одаткъ у формахъ граматичныхъ словацке нарѣчїе наближуе ся подекуды до языка старо-ческого, та й проявляє деякі прикметы мовы словѣньской. Коли въ кбнци вѣку минувшого бдродилась ческа литература, то й словацкїй патріоты старались пѡднести свою мову на степнь языка литературного. Рухомъ литературнымъ стали тогдѣ верховодити католики-Словаки, мѣжь котрыми вызначувавъ ся Антонинъ Бернолакъ (1762—1813). Але зъ другой стороны протестантска часть Словакѡвъ придержувалась письменности ческой, изъ-за чого вытворились двѣ партїѣ. Коли-жь въ сороковыхъ рокахъ мадыризація стала спиняти народнїй змаганя Словакѡвъ, то задумали вже й протестанты, прихилитись до идей національных; тѡлько-жь покинули они нарѣчїе нитраньске, котрымъ хѡснувавъ ся Бернолакъ, та приняли нарѣчїе тренчаньске. Проводырами того нового руху литературного були Людевитъ Штуръ (1815—1856) и Юсифъ Милославъ Гурбанъ (род. 1817). Однакже католики-Словаки не могли погодитись зб своими братьями-протестантами, и про-те Мартинъ Гаттала, теперѣшнїй профе-

¹⁾ Словаки живутъ въ пѡвнбчно-захѡднихъ комитатахъ Угорщины.

соръ университетскій въ Празѣ, старавъ ся въ пятьдесятыхъ рокахъ пѣднести нарѣчїе зволенське на степѣнь мовы литературной. Такъ отже партїйными спорами самї Словаки чи-мало занапащували свои народнїи интересы, изъ-за чого при теперѣшнїмъ змаганю мадарской кормиги не можуть они мирно займатись справами просвѣтными.

Легче приходит ся маленькому народови Лужичанамъ або Лужицкимъ Сербамъ зберегати свои окремиї національнїи прикметы супроти гегемонїи нѣмецкой. Лужичане зъ-давныхъ-давенъ поборенїи й окруженїи Нѣмцями не потонули въ морѣ культуры нѣмецкой, неначе той маленькїи и хисткїи човенъ, щѣ въ часѣ бурїи морской мчатъ ся легонько по розбурканихъ филияхъ, мѣжъ-тымъ коли величезнїи кораблї розмѣжджують ся иногдѣ о пѣдводнїи скелї. — Лужичане, щѣ живутъ въ саксонскихъ и прускихъ Лужицахъ, творять теперъ маленькїи обломокъ колишнихъ полабскихъ и балтицкихъ Славянъ, котрїи ще въ IX. вѣцѣ покрыли були нынѣшню пѣвнѣчну Прусїю, займаючи обширь межи рѣкою Лабю¹⁾, Чехами, Польшею й моремъ балтицкимъ. Исторїя тыхъ Славянъ проявляє ся въ трагичнѣи боротьбѣ зъ германскими племенами, котрїи намагались занапастити й накорѣнокъ колишнихъ Ободритѣвъ, Лютичѣвъ, Мильчанъ, Лужичанъ, Поморянъ²⁾. Одаткъ нынѣшнїи горѣшнїи Лужичане въ Са-

¹⁾ Полабскїи Славяне поселились подекуды й по лѣвѣмъ боцѣ Лабы. Найдовше удержались колишнїи полабскїи Славяне въ такъ-званѣи гановерской землї Вендѣвъ (Wendland) около городѣвъ Dampenberg, Lüchow, Hitzacker, де останки мовы полабской около половины минувшого вѣку вымерли. — Граматику той полабской мовы написавъ Августъ Шляйхеръ п. з. „Laut- und Formenlehre der polabischen Sprache“. Сю граматику выдавъ по смерти Шляйхера А. Leskien (въ Петербурѣ 1871. р.).

²⁾ Мильчане й Лужичане въ давнихъ часахъ назывались загальнымъ именемъ Вендѣвъ або Сербѣвъ (Сорабѣвъ).

ксонія суть потомками Мильчанъ, долѣшній же Лужичане въ Прусіи уважають ся обломкомъ стародавнихъ Лужичанъ¹⁾. Всѣхъ Лужичанъ числять 130.000—140.000; имено число горѣшнихъ Лужичанъ простягае ся до 96.000²⁾, а долѣшнихъ Лужичанъ есть мало-що бѣльше надъ 40.000. Тѣ-то оба народцѣ мають окрему свою мову и литературу. Въ сороковыхъ рокахъ городъ Будизинъ (Bautzen) ставъ осередкомъ руху литературного, котрый выкликали имено два патріоты лужицкїй, Янъ-Ернестъ Смолеръ (род. 1817) и Янъ Петро Йорданъ (род. 1818). Смолеръ выдававъ лужицкїй пѣснѣ народнїй (1842—1843)³⁾ и мѣжь иншими книжками надруковавъ нѣмецко-лужицкїй словарь (1843) та коротку граматику (1850). Йорданъ же бувъ публицистомъ, щѣ зъявлявъ напрямъ до панславизму. Хоча-жъ оба сї дѣяльнїй мужѣ старались розбудити литературне житѣ межи своими земляками, то трудно таки було на узонькѣмъ засновку здвигнути величну святыню просвѣты. Про-те въ обохъ Лужицахъ выдають ся книжки переважно для ужитку люду: про ширшу литературну дѣяльнѣсть годѣ думати у недобиткѣвъ Славянъ полабскихъ и балтицкихъ, котрї вже въ ХІ. вѣцѣ перестали бути народомъ самостѣйнымъ.

Поляки не побивались чужимъ лихолѣтѣмъ, такъ якъ Русины-Украинцѣ, полудневї Славяне й Чехи; они були панами свои волѣ ажъ до подѣлу бѣчины, и тому-то ихъ литература могла розвиватись безъ винну и за-

¹⁾ Мова Лужичанъ проявляє слѣды впливу сусѣднихъ языкѣвъ; и такъ мова горѣшньо-лужицка наближуе ся подекуды до мовы ческой, наколи долѣшньо-лужицка мае дещо спѣльного зъ языкомъ польскимъ.

²⁾ Одна частина горѣшнихъ Лужичанъ (44.000) належить до Прусїй.

³⁾ Тѣ народнїй пѣснѣ выдавъ Смолеръ при помочи Л. Гаупта.

няти вельми поважне місце межи своїми словесними сестрицями. Польска література процвітала именно тогдѣ, коли Польща в управѣ своїй була справдѣ либеральна и наблюдала терпимість релігійну супроти народности руско-української; коли-ж за панованя короля Жигимонта III. Польща втратила давнѣйшій своій идеаль свободи, то й література стала упадати в період макароничнѣмъ (1606—1764). Одаткѣ бдѣ р. 1764., се-бѣ-то бдѣ выбраня королемъ Станислава Августа Понятовского аж до третього подѣлу Польщѣ (1795) зъявляв ся в літературѣ польскѣй класицизмъ французскій¹). Мѣжъ писателями doby короля Понятовского вызначувались особливо Станиславъ Трембецкій (род. около 1723. ум. 1812. р.), Игнатій Красицкій (1735—1801) и Адамъ Нарушевичъ (1733—1796). Опѣсля бдѣ р. 1795—1820. проявляв ся дальше напрямъ французского класицизму, однакже тогдѣшній рухъ літературный розвивав ся слабо, по-за-якѣ мало було писателѣвъ талантливыхъ. Нове житѣ літературне настало в 1820. р., коли Казиміръ Бродзинскій готовивъ дорогу романтизмови. А вже-ж и найбільшій польскій поетъ Адамъ Мицкевичъ (1798—1855) в двадцятихъ рокахъ придержував ся школи романтичної, поки не ставъ творцемъ літератури національно-политичної (1830). И отъ, склалось таке диво, що польска література розвивалась найкрасше аж тогдѣ, коли Поляки втратили бтчину, коли деякі талантливі патріоты, живучи в емиграци, утворили собѣ в уявѣ Польщу идеальну и одтакѣ в письмахъ своихъ намагали ся воскресити всю величъ колишньої народнои славы. До романтичного напряму в літературѣ прихилились подекуды такожъ репрезентанты такъ-званои школы укра-

¹) Класицизмъ французскій або псевдо-класицизмъ процвітав у Франци в вѣдѣ XVII. за панованя короля Людвига XIV.

внської: Антоній Мальчевскій (1792—1826), Богданъ Залескій (1802—1886) и Северинъ Гощинскій (1803—1876). Се були поети, що полюбили чудові степи українскій и змалювали такі образы природні та историчні, котрі були освѣчені сьязомъ культуры польскои. Мѣжь-тѣмъ достигъ Мицкевичъ найвысшой славы поетичнои, выдавши (1834) національну поему п. з. „Pan Tadeusz“. Одтакъ побѣчь Мицкевича вызначують ся въ польскій литературѣ ще два славні поети, Юлій Словацкій (1809—1849) и Зигмундъ Красинскій (1812—1859). Словацкій займае въ польскій литературѣ подѣбне становище, яке займае Байронъ у словесности англійскій; Краинскій же есть поетъ зовсѣмъ оригинальнй, що въ творахъ своихъ зъявивъ погляды философично-символичні. Станувши на вершинѣ Парнаса поезія польска почала бдѣ р. 1850. упадати, дарма, що деякі писателѣ переймались идеями тои величней трійцѣ поетичнои. — По-мѣжь писателями повѣстѣй вызначують ся особливо Іосифъ Корженевскій (1797—1863) и Іосифъ Игнатій Крашевскій (1812—1887). Коли-жь ихъ поглядъ на свѣтъ есть переважно идеальнй, то Генрикъ Сенкевичъ (род. 1845) придержуе ся реального напряму въ литературѣ, изъ-за чого повѣсти его мѣжь Поляками великою хѣсують ся популярностію. Корженевскій уважае ся такожъ добрымъ драматургомъ, однакже найкрасшій комедій написавъ Александеръ Фредро (род. 1793, ум. 1876). — По-мѣжь историками заслугують на похвальну згадку Іоаннмъ Далевель (1786—1861), Андрѣй Морачевскій (1802—1855), Іосифъ Шуйскій (1835—1883), Ксав. Лиске (род. 1838) и и. Наконецъ годить ся сѣбмнути, що мѣжь польскими филологами придбали собѣ новажне имя Франць Ксав. Малиновскій (1807—1881), Антоній Малецкій (род. 1821), Владиславъ Неріанъ (род. 1830), Лукіянъ Мали-

новскій (род. 1839) и деякі инші. Изъ сего короткого огляду можна дбзнатись, що польска литература стоить выше бдъ литературы ческой, хоча до вѣку XVI. польска мова хбснувалась чи-мало скарбницею мовы ческой. Але-жь бдъ р. 1620. до кбнця вѣку XVIII. простягалось ческе лихолѣтє, изъ-за чого трудно було Чехамъ въ житю литературнбмъ вдѣяти теє, шб довершили Поляки, користуючись свободою до упадку своєї бтчины.

Въ XVIII. вѣцѣ розвивалось въ Россіи житє литературне саме-такъ, якъ розвивав ся житє въ природѣ, коли пбсля лютой и довгой зими припбзнити ся весна и бдтакъ ростини по теплбмъ дощюку скоро ростуть-вырастають изъ плбднои землицѣ, шб студѣнью була заковяла и всюды зъявляла сумну мертвоту. Коли царь Петро Великій перетворивъ Москву въ Россію европейску, — коли деякі талантливі Украйницѣ (именно Теофанъ Прокоповичъ) поклали въ Москвѣ и Петербурзѣ засновокъ до просвѣты, то вже легко прийшлося Михайлови Ломоносови (1711—1765) утворити литературный языкъ російскій. Якъ Ломоносовъ, такъ и послѣдуючі письменники наблюдали въ поетичныхъ творахъ напрямъ псевдо-клясичный, переймивши его бдъ поетбвъ французскихъ. Зъ-пбдъ кормиги чужого того клясичизму старавъ ся выдобутись талантливый поеть Гавріиль Державинъ (1743—1816), шб въ лиричныхъ своихъ творахъ звеличивъ славу панованя царицѣ Катерины II. Бдтакъ Украйнецъ Ипполитъ Богдановичъ (1743—1803) поетичною повѣстію „Душенька“ творить переходъ бдъ псевдо-клясичизму до сентиментализму¹⁾. Сей новый напрямъ въ рос-

¹⁾ Сентиментализмъ розвивавъ ся первѣстно въ Англіи, а бдтакъ у Франціи, де репрезентантомъ сентиментального напряду въ литературѣ бувъ Руссо. Бдъ Французбвъ переймили той напрямъ деякі талантливі письменники російскій.

сїйскбї литературѣ зъявивъ ся тогдѣ, коли Николай Карамзинъ¹⁾ написавъ сентиментальнї повѣсти п. з. „Бѣдная Лиза“ и „Наталья боярская дочь“²⁾. Слѣдомъ за Карамзиномъ ишовъ Константинъ Батюшковъ (1787—1855) зъ деякими иншими письменниками. Однакже Иванъ Крыловъ (1768—1844), авторъ прегарныхъ басень, не мѣгъ погодитись зб сентиментализмомъ. Противъ нового письменного языка Карамзина выступивъ Алексѣй Шишковъ (1754—1840), котрый намагавъ ся ввести въ россїйску письменнѣсть языкъ церковно-славянскїй и ѡдтакъ ѡддалити Россїю ѡдъ культурного впливу захѣдной Европы. Мѣжь-тымъ Украинець Микола Гнѣдичъ (1784—1833) зладивъ въ гексаметрахъ перекладъ Гомеровои Илїяды и познакомивъ Россїянъ зъ красою класичнои грецкои поезїѣ. Добу Карамзинову закбичивъ талантливый Василь Жуковскїй (1783—1852), котрый любувавъ ся въ романтизмъ фантастичнѣмъ. Ѳдтакъ генїальный поетъ Александръ Пушкинъ (1799—1837) ставъ творцемъ литературы національной. Опбсла старавъ ся Михайло Лермонтовъ (1814—1841) погодити россїйску національну поезїю зъ англїйскимъ байронизмомъ; хоча-жь таке змагане трудно було довести до-путя, то все-таки Лермонтовъ зъявивъ великїй талантъ поетичный. А вже-жь судилось Украинѣ, бути Россїи свѣточемъ въ рѣшучихъ добахъ житя просвѣтного. Изъ-за того сталося, що Микола Гоголь (1809—1852) бувъ творцемъ реализму въ литературѣ россїйскбї. Слѣдомъ за симъ талантливымъ Украинцемъ пбшли тямущї Россїяне: романистъ Федѣръ Достоевскїй (род. 1822), драматургъ Александръ Островскїй (род. 1820), поетъ Николай Некра-

¹⁾ Карамзинъ родивъ ся 1766., а вмеръ 1826. р.

²⁾ Мѣжь иншими творами написавъ Карамзинъ „Исторїю государства россїйскаго“ (1818).

совъ (род. 1821) и и. Мѣжь-тымъ геніяльный критикъ Виссаріонъ Бѣлинскій (1811—1848) пояснявъ своимъ землякамъ значеніе Пушкина, Гоголя и Лермонтова въ литературѣ російскій и будивъ въ нихъ наклоніе до либеральныхъ идеалѣвъ просвѣтныхъ. Реальный напрямъ въ литературѣ ставъ сильно розвиватись пѣсля Крымской вѣйны (1856), коли въ російскихъ часописяхъ смѣливо критиковано всякі промахи и похибки въ житю державнѣмъ и суспѣльнѣмъ, коли именно сатирикъ Михайло Салтыковъ-Щедринъ (род. 1826) ставъ речникомъ реформъ либеральныхъ. — Особливо-жь по вступленю царя Алексѣандра II. на тронъ, російскій письменники замѣтили чи-малу пѣльгу ѡдъ зморы порядкѣвъ цензуральныхъ, изъ-за чога въ р. 1856—1862. подуло въ Росіи теплѣйшимъ леготомъ либеральныхъ змаганъ. Однакже ѡдъ р. 1863. проявилась реакція политична, и ѡд-такъ талантливого писателя Льва Толстого (род. 1828) приневолено обертатись въ свѣтѣ релігійно-мистичнѣмъ. Але-жь Иванъ Тургеневъ (1818—1883) не зѣгнувъ ся въ три погибели супроти народного лиха и змалювавъ въ чудовыхъ повѣстяхъ соціальный обставини въ Росіи. — Коли-жь въ новѣйшихъ часахъ всякій тямущій письменникъ російскій корыстувавъ ся просвѣтою захѣднои Европы, то кружокъ московскихъ панславистѣвъ добачавъ свѣй идеалъ въ добѣ царя Ивана Грозного и огородивъ ся проти мнимои пошести Европы гнилои неначе муромъ китайскимъ. Головными провѣдниками тои неподвижной византійщины явились оба брата Кирѣевскіи и Аксаковы, поетъ Алексѣй Хомяковъ (1804—1860) и историкъ Володимиръ Ламанскій (род. 1833). Середньовѣчну твердыню московскихъ панславистѣвъ побивае мовъ тяженькимъ тараномъ славный публицистъ А. Пыпинъ (род. 1833), щѣ свои политичнѣи письма печатае по-найбѣльше въ „Вѣстѣ

нику Европы⁴. — Мѣжь историками займає вельми поважне мѣсце Сергій Соловьєвъ (1820—1879), котрый въ 29 томахъ довѣвъ російську исторію до кѣнця панованя Катерини II.¹). Коли-жь историчнѣ погляды Соловьєва суть въ загалѣ консервативнѣ, то монографіѣ Украинця Миколы Костомарова зъявляють прикмету новои школы критичнои, та визначують ся живимъ змальованемъ великоруского народногo побуту²). — Такожъ въ дослѣдахъ филологічнѣхъ верховодить російскими грамотѣями ученый Украинецъ А. Потебня, професоръ університету Харківскогo. Їго науковѣ твори³) суть славно звѣстнѣ въ широкихъ кругахъ тѣхъ мужѣвъ ученыхъ, що займають ся порѣвнюючими студіями на поли филологіѣ славянської та й лінгвістики индо-европейскои.

Коли порѣвнаємо литературу руско-українську зъ литературами другихъ народѣвъ славянськихъ, то запримѣтимо, що бѣдъ кѣнця вѣку минушого тѣлько у трохъ народѣвъ, у Россіянѣ, Полякѣвъ и Чехѣвъ жите словесне розбудилось сильно, мѣжь-тымъ коли у Болгарѣвъ, Сербо-Хорватѣвъ, Словѣнцѣвъ и Лужичанѣвъ менше вдѣялось въ змаганю просвѣтнѣмъ, нѣжь въ народѣ руско-українськомъ. Якъ бы Руси-Українѣ бѣдъ вѣку XIII. (се-бѣ-то бѣдъ лихолѣтя татарскогo) не вѣяло все въ очі

¹) „Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ“. Москва 1874—1876.

²) Порѣвн. „Сѣвернорусскія народоправства во времена удѣльно-вѣчевагo уклада“. Т. I. II. С.-Петербургъ 1863. — „Смутное время московскогo государства въ началѣ XVII. столѣтїя“. Т. I—III. С.-Петербургъ 1883—1884. („Историч. монографіи и изслѣдованїя“. Т. IV—VI.)

³) Порѣвн. „Замѣтки о малорусскомъ нарѣчїи“. Воронежъ 1871. — „Изъ записокъ по русской грамматикѣ“. I. II. Воронежъ 1874. — „Къ исторіи звуковъ русскогo языка“. I—IV. Воронежъ 1876—1883.

студенымъ вѣтромъ, то ея литература стояла-бъ най-выше межѣ всѣми иными литературами славянскими. Уже-жь бо въ вѣцѣ XII. зъявивъ ся на Руси памятникъ поетичный, котрому великимъ дивомъ дивуютъ ся всѣ письменники славянскій. Сей народъ отже, що въ тѣй давнѣй давнинѣ звеличивъ ся творомъ автора „Слова о пълку Игоревѣ“ мѣгъ опбеля справдѣ въ просвѣтѣ верховодити не то Москвичами, але й Поляками та Чехами, коли-бъ въ житю народнѣмъ не побывавъ ся тяжкою недолею, котра всякій иишій менше сильный организмъ народный могла-бъ занастити до-гла. Та отъ, по зруйнованю житя политичного Украины поваживъ ся Иванъ Котляревскій бдчинити уста матери-Руси, замкненій въ-ковою неволею й недолею, — поваживъ ся поставити живу мову народу украиньского мовою письменною. Хоча въ сѣй новѣй добѣ литература украиньска навязувалась подекуды до того сентиментализму и романтизму, що проявлявъ ся въ литературѣ російскѣй, то однако основна ея прикмета була національна, а бдѣ сороковыхъ рокѣвъ сего вѣку идея народности стала душею литературной дѣяльности на Руси-Украинѣ. Коли-жь за кордономъ навпередъ министерскимъ роспорядкомъ (1863), а опбеля царскимъ указомъ (1876) наложено пута свободному розвоєви литературы украиньской, то тая идея проявляе ся теперъ лишь въ письмахъ, друкованыхъ въ Галичинѣ. Такъ отже 18 миліонѣвъ Украинцѣвъ въ Россіи ждуть-выжидаютъ мовѣ живущої росы тої пблги й волѣ въ житю просвѣтнѣмъ, якою хбснуютъ ся теперъ всѣ прочіі народы Европы.

II. Оглядъ рускои литературы періоду нового.

А. ПОЕЗІЯ.

а) *Поезія епична.*

Въ природнімъ розвою всякои литературы зъявляють ся навпередъ творы поезіѣ епичной. Такъ въ литературѣ грецкѣй и нѣмецкѣй першими творами словесными були епопеѣ; вже жъ бо така вдача всякого народу молодечого, що бнѣ мовѣ дитина забуває скоро звичайнѣй, щоденнѣй подѣѣ, а тямить довго лишъ великѣй невзгодины и боротьбы, въ котрыхъ прославились народнѣй лицарѣ-велиты. Коли-жъ на Руси въ вѣцѣ XI. положено засновки житя литературного, то письменники стояли одалеки бдѣ люду неграмотного и поглядали на него зъ презирствомъ; опроче той людѣ не мавъ нѣякого интересу въ усобицяхъ князѣвъ и коротавъ жизнь невеселу, по-за-якѣ бувъ побиванѣй всѣлякими дикими племенами. Такъ отже розвѣй рускои литературы не мѣгъ мати засновку въ поезіи епичнѣй. Опбсла въ лихолѣтѣ татарскѣмъ проявивъ ся упадокъ литературы, та й пѣзнѣйше пѣдъ кормигою литовско-польскою и московскою руска словеснѣсть розвивалась якось недоладно, тому-що письменники въ творахъ своихъ мовѣ-то не-хотя хѣснувались живою мовою народною. Ажъ ось пѣднѣвъ Иванъ Котляревскѣй занашчену рѣдну мову на степнѣй языка литературного. Колишнѣй богатырскѣй вѣкѣ Руси-Украины живѣ тогдѣ лише въ згадцѣ потомкѣвъ козацтва. Годѣ було отже починати добу литературы народнои епосомъ поважнѣмъ. Богатырскѣй бо епосѣ творить ся тѣлько пѣдъ непосреднѣмъ враженѣмъ подѣй историчныхъ. И справдѣ нарѣдъ украинскѣй утворивъ собѣ богато думъ историчныхъ саме-тогдѣ, коли борѣвъ ся за

свободу й волю зъ тяжкими ворогами. Котляревскій видѣвъ, що паны-козаки и въ загаль вышій версты суспѣльности украиньскои дивились бѣсомъ на козакѣвъ-хлѣборобѣвъ, що сѣ нещаснѣ потомки колишнього славного товариства бували предметомъ наруги й посмѣховиска у перевертнѣвъ и недоляшкѣвъ, котрѣ давно вже покинули рѣдну мову украиньску. Такъ отже Котларевскій почавъ нову добу литературы украиньскои ѡдъ епопеѣ травестованои, котрою старавъ ся примирити панѣвъ-козакѣвъ зъ козаками-мужиками. Опѣсля-жъ легко було перейти й до епопеѣ поважной, котра була плодомъ спокѣйнои рефлексіѣ про старовину. А вже-жъ по-мѣжь епичными поетами руско-украиньскими не богато естъ такихъ, котрѣ написали справдѣ цѣннѣ творы; самѣ бо реминисценціѣ лицарскои бувальщины не суть въ силѣ одушевити поета, щобъ написавъ знаменитый твѣръ епичный. Такъ отже поэты руско-украиньскѣ списували по-найбѣльше думы историчнѣ, повѣсти поетичнѣ, приказки, балляды и такѣ иншѣ творы, въ котрыхъ элементъ епичный змѣшавъ ся зъ прикметами поезіѣ лиричнои або драматичнои. Вже-жъ бо вдача руско-украиньска нахиляе ся найрадше до поезіѣ лиричнои, изъ-за чого людовѣ творы поезіѣ лиричнои являють ся найцѣннѣйшимъ жемчугомъ въ скарбниці поезіѣ славяньскои. Хоча-жъ въ нашѣй литературѣ письменной епична поезія розвинулась слабше ѡдъ поезіѣ лиричнои, то все-таки деякѣ поемы й думы мають чи-малу стѣйность литературну, по-за-якъ суть вѣрнымъ образомъ побуту суспѣльного и національного.

П и с а т е л ь.

1. Иванъ Петровичъ Котляревскій¹⁾.

Онъ родивъ ся на Украинѣ лѣвобережнѣй въ Полтавѣ 29. септя 1769. р. Дѣдъ его бувъ діакonomъ въ Полтавскѣй соборнѣй церквѣ, а отецъ служивъ судовникомъ въ мѣсцевѣмъ маістратѣ. Той дѣмъ, въ котрѣмъ родивъ ся Иванъ, стоявъ при соборнѣй церквѣ на горѣ „Панянци“; бувъ се невеличкѣй будынокъ зъ дубового дерева, поставленный въ 1705. р.²⁾

Першу науку переймивъ Иванъ бдѣ дѣка, бдѣ котрого навчивъ ся церковной грамоты, часослова и псалтыри. При тѣй науцѣ давалась ему добре въ-тямки „березова каша“, щѣ звалась „собѣтками“, и вже бдѣ вѣку XVII. явилась конечною прикметою доброй науки элементарной³⁾. Коли отецъ запримѣтивъ, щѣ сынъ его Иванъ зъ охотою бере ся до книжки, то въ 14. роцѣ житя бдѣ давъ его до науки въ семинарію; гімназіѣ въ тѣмъ часѣ не було ще въ Полтавѣ, а посылати сына на науку въ чужій городъ не спромѣгъ ся батько за-для своєї бѣдно-

¹⁾ Важнѣйша литература: „Котляревскій“, статья П. Кулѣша въ Петербургскѣй „Основѣ“, 1861, январь, стор. 235—262. — „Иванъ Петровичъ Котляревскій“, статья А. Терещенка въ „Основѣ“, 1861, февраль, стор. 163—175. — „Вітчизні з історії русько-українського письменства XIX. віку“. (Статья Ол. Конжського у Львівскѣй часописи „Свѣт“, 1881; число 2., стор. 28. 29.) — „Иванъ Петровичъ Котляревскій“. Критико-біографическій очеркъ. („Новь“, общедоступный, иллюстрированный двухнедѣльный Вѣстникъ современной жизни, литературы, науки, искусства и прикладныхъ знаний. С.-Петербургъ. 1885. Томъ I. № 4. 5.

²⁾ На сводоцѣ въ сѣмъ домѣ було вырѣзано: „Создася домъ сей во имя Отца и Сына и св. Духа. 1705, 30 августа“. Теперъ вже нема сего дому; на его мѣсци стоить якійсь шинокъ.

³⁾ Про „березову кашу“ або „чашу школьную“ гляди I. стор. 125., замѣт. 1.

сти. Въ семинаріи Полтавскої Іванъ вчивъ ся добре, и нишкомъ складавъ свои вѣршѣ, изъ-за чого товаришѣ прозвали его „рифмачемъ“. Мѣжъ сими товаришами находивъ ся Микола Гвѣдичъ, що опбсла переложивъ Гомерову Іліяду на мову російську¹⁾.

Скѣнчивши семинарську науку Котляревскій не хотѣвъ бути священикомъ, а волѣвъ прийати приватні лекціѣ въ родинѣ деякихъ помѣщикѣвъ. Жиючи учителемъ на селѣ, Котляревскій бачивъ неразѣ, якъ тяжко згнушають ся паны надъ мужиками, що не-давно були людьми вольними²⁾. Тогдѣ мѣгъ бнѣ справдѣ задуматись надъ долею крѣпакѣвъ, по-за-якѣ ясно бачивъ, що еще не швидко прийде помѣчь народови, не швидко верне ся запропащена воля. Люблячи отже широ сѣльскій людъ, Котляревскій скидавъ часто панске убранє и одягавъ ся въ народну одежу; ѳдтакъ ишовъ на вечерницѣ або на досвѣтки, щобъ лучше пѣзнати, що думає крѣпацтво³⁾. А вже-жъ тогдѣшне панство остогидло ему такъ дуже, що кинувъ учительство и пѣшовъ въ судовики; однакже и тая служба не була ему по-нутру, тому-що товаришѣ-судовики були хапуги, що принявши хабарѣ робили справу й розправу. Все-жъ таки въ городскѣмъ магістратѣ Полтавскѣмъ выдержавъ Котляревскій 6 рокѣвъ : вступивъ

¹⁾ Зъ Гвѣдичомъ живѣ Котляревскій въ приязни ѳдъ-малку и удержувавъ зъ нимъ опбсла дружню кореспонденцію письменну.

²⁾ Коли Котляревскій писавъ Енеиду, то замѣстивъ бнѣ такихъ панѣвъ въ пеклѣ. Порѣви. отъ-се мѣсецъ:

Панѣвъ за те тамъ мордовали,
И жарили зо всѣхъ бокѣвъ,
Що людямъ льготы не давали
И ставили ихъ за скотѣвъ.

(„Писання И. П. Котляревського“. С.-Петербургъ 1862; стор. 87.)

³⁾ Порѣви. статью п. з. „Вітчити з історії русько-українського письменства ХІХ. віку“. („Свѣт“, ві Львові, 1881; ч. 2., стор. 28.)

ши въ сю службу 1789. р. ставъ бнъ (1790) вѣдъ-канцеляристомъ, бдтакъ (1792) канцеляристомъ, а въ-конецъ (1793) губернскимъ регистраторомъ. Въ 1796. р. кинувъ судову службу и вступивъ кадетомъ въ сѣверско-карабиніерскій полкъ, котрый опѣсля перетворено въ полкъ кѣвно-сѣтерскій. Тогдѣ було ему 27 рокѣвъ бдъ роду. Ще того року поставлено Котляревского аудиторомъ, бдтакъ именовано его прапорщикомъ (1798), пѣдъ-поручикомъ и поручикомъ (1799), опѣсля штабъ-капитаномъ (1806) и адъютантомъ генерала Майендорфа. Въ службѣ вѣйсковѣй проявлявъ бнъ лицарске завзяте и второпну обережнѣсть. Коли бдтакъ ще того року (1806) вѣйска росіейскѣй вступили въ Бессарабію и Молдаву, то Котляревскій показавъ велику хоробрѣсть, якъ Россіяне здобували турецку твердыню Бендеры; потѣмъ перейшовъ (1807) до псковско-драгоньского полку и бдзначивъ ся въ битвѣ зъ Турками при Измаилѣ¹⁾. Про-те генераль Майендорфъ полюбивъ Котляревского и велѣвъ ему вести журналъ военныхъ дѣлъ. Въ часѣ той вѣйны Майендорфъ пѣславъ его до Буджацкихъ Татаръ²⁾, щобы приклонити ихъ на сторону росіейского правительства. Коли Котляревскому по великихъ трудахъ повелось, втихомирити дику орду и сѣ для Россіѣ зъеднати, то одержавъ ордеръ св. Анны III. клясы. Опѣсля изъ-за частыхъ и довгихъ походѣвъ Котляревскій ставъ нездужати, и въ 1808. р. вступивъ зъ вѣйска въ чинѣ капитана зъ „мундиромъ“. Бнъ туживъ тогдѣ за волею и говоривъ неразъ, що „коли козакъ въ поли, тогдѣ бнъ на воли“. Та отъ, выступивши

¹⁾ За свою хоробрѣсть, заявлену въ тѣй вѣйнѣ, одержавъ Котляревскій бдъ царя двѣчи письмо похвальне.

²⁾ Буджацкѣй Татары кочували тогдѣ на правѣмъ березѣ Днѣстра, по пѣвнѣчно-заходнѣй сторонѣ Чорного моря до устя Дуная.

зъ вѣйска, не зазнавъ гаразду, хоча живъ на воли. Колишній капитанъ бувъ приневоленный, поѣхати въ далекій Петербургъ, щобы найти яке пристановище въ цѣли удержаня житя. Хоча-жь бивъ чоломъ передъ „сильными міра“, то не почувъ нѣгде привѣтливого слова: бѣдный Украинець оставъ ся въ чужбѣмъ городѣ безъ помочи й протекціѣ. Не помогла ему нѣчого й „перелицьована“ Енеида, котру надруковано въ 1798. р., коли ще бувъ прапорщикомъ, и ѡдтакъ прийшлося ему въ чужинѣ гѣрко бѣдувати. Мабуть въ тѣмъ часѣ написавъ бнъ про долю свою отъ сей вѣршь, щѣ его опбсла въ „Наталцѣ Полтавцѣ“ вложивъ въ уста „возного“:

...Безъ розуму люде въ свѣтѣ живутъ гарно,

А зъ розумомъ та въ недоли вѣкъ проходить марно.

Ой, доле людская, чомъ ты не правдива,

Що до иншихъ дуже гречна, а до насъ спесива?¹⁾

Не здобувши собѣ въ Петербурзѣ нѣякого пристановища, Котляревскій затуживъ за Україною и вернувъ въ Полтаву. Тутъ дѣставъ бнъ мѣсце „надзирателя“ въ домѣ „воспитанія дѣтей бѣдныхъ дворянъ“ (1810). Хочъ за сю свою службу бравъ рѣчно лишъ 300 рублѣвъ, то бувъ вдоволенный своею долею, бо придбавъ собѣ тихій захистъ ѡдъ невзгодинъ житя. Тогдѣ перероблявъ свою Енеиду и ставъ писати драматичнй творы.

Небавомъ опбсла (1812) загорѣлась вѣйна зъ Французами; и Котляревскому приказавъ малороссійскій генераль-губернаторъ князь Лобановъ-Ростовскій, спорудити „пятый кѣнный козацій полкъ“. Зъ тымъ дѣломъ опоравъ ся бнъ въ вельми короткѣмъ часѣ, се-бѣ-то въ 18 дняхъ. Пѣсля вѣйны живъ бнъ опять мирно въ Полтавскѣмъ домѣ „воспитанія дѣтей бѣдныхъ дворянъ“.

¹⁾ „Писання И. П. Котляревського“. С.-Петербургъ 1862; стор. 322.

Між-тимъ вго Енеида попалась въ руки Французбвъ, що завезли єв зъ Москвы въ Парижъ, изъ-за чого она найшлась въ бібліотецѣ цѣсаря Наполеона I.¹⁾

Коли опбсла (1817) царь Александръ I. навѣстивъ Полтаву, то бдвѣдавъ бнъ такожъ той институтъ, въ котрбмъ Котляревскій бувъ „надзирателемъ“. Царь похваливъ педагогичну дѣяльвбсть колишнього капитана, и нагородивъ вго чиномъ майора, брилянтовымъ перстенеми и досмертною пенсією 500 рублѣвъ.

Князь Лобановъ-Ростовскій любивъ театр и про-те зъ вго принуки отворено въ Полтавѣ театръ аматорскій въ котрбмъ Котляревскій гравъ по-найббльше ролѣ комичнй. Але-жъ все ще скривавъ бнъ свои драматичнй творы и ажъ въ 1819. р. бдваживъ ся бнъ, передати сценѣ „Наталку Полтавку“. Коли бдтакъ вго землякамъ сеся оперетка вельми вподобалась, то ще того року написавъ другу оперетку п. з. „Москаль чарбвникъ“. Саме-тогдѣ збиравъ Котляревскій такожъ народнй пѣснѣ и списувавъ деякй замѣтки про народнй звичаѣ и обычаѣ. Въ тбмъ часѣ выбрано вго членомъ Харкбвского „общества словесности“, а въ 1822. р. поставлено вго членомъ Петербурского „общества любителей русской словесности“. Тогдѣ помѣщувавъ Котляревскій деякй бдрывки изъ пятой и шестой части Енеиды въ російскйхъ журналахъ, въ „Соревнователь“, „Утреннй Звѣздѣ“ и „Украинскбмъ Вѣстнику“. Онъ удержувавъ письменну кореспонденцію зъ историкомъ Н. Бавтышь-Каменскимъ, котрый пишучи „исторію Малой Россіи“ корыстувавъ ся деякими поясненями и замѣтками Котляревского. Наконецъ въ 1827. р. поставлено вго „почетнымъ попечителемъ Полтавского

¹⁾ „И. П. Котляревскій“. Собрание сочиненій на малороссійскомъ языкѣ. Издано подъ редакціей С. П. Катранова. Изданіе второе. Кіевъ 1875; стор. VI.

богоугодного заведенія“, однакже головну свою діяльність присвячував він справамъ того інститута „для вихованія дітей біднихъ дворянъ“. Одъ сеи своєї служби увільнився він ажъ въ 1835. р., за три роки до смерті, лишивши по собі память розумного и доброго „наблюдателя“.

Незважаючи переставъ Котляревскій бувати въ товаристві приятелівъ, та й у себе не приймавъ уже гостей. Товаришівъ его жалкували, що не стало душъ въ нихъ забавъ; давніше бо, коли Котляревскій бувъ здоровъ, звеселявъ вінъ ихъ шутками, казками и прислів'ями, поза-якъ визначувавъ ся рідкимъ гуморомъ українськимъ. Та навівцавъ не тільки панівъ, але й мужиківъ, котрі его вельми любили за людяну его вдачу, называючи его своїмъ „кумомъ“. Була се чиста душа, що добачала свій идеалъ въ братерстві братівъ. Передъ смертю давъ вінъ волю двомъ крѣпацкимъ родинамъ, що въ него служили, а своє майно роздавъ своякамъ и приятелямъ. Умеръ въ Полтаві 29. жовтня (октябрі) 1838. р. На могилі его поставлено пирамиду зъ цеголъ. На одній стороні надгробного памятника видно мідяну таблицю зъ отъ-сею надписію:

„Іванъ Петровичъ Котляревскій, авторъ Енеиды, Наталки-Полтавки и Москаля-чаривныка на малороссійскомъ нарѣчїи“.

„Родился 29-го августа 1769 года.

Скончался 29-го октября 1838 года“.

Верху таблиці сего памятника замѣщено въ лавровімъ вінку рѣкъ 1869., се-бъ-то рѣкъ столѣтнього ювілея, а въ-низу виображено лиру.

Котляревскій бувъ середнього росту, плечистый и сильный. Лице его було вельми миле, хочъ являло слѣды колишньої бѣси; чорні очи горіли живимъ огнемъ, а

уста складались часто до любого усміху. Се бувъ типъ справдѣшнього Украинця, що визначувавъ ся вдачаю поетичною. Хоча бувъ холостъ до смерти, то дививъ ся весело на свѣтъ Божій. У себе дома живъ Котляревскій вельми скромно и, поклѣ бувъ здоровъ, приймавъ лишъ невеличкій кружокъ приятелѣвъ. Въ бібліотецѣ его находились деякі латинскій авторы класичнїи и такожъ декотрї писателѣ французскїи doby псевдо-класичноу. Одтакъ зберегались тутъ росїйскїи переклади романовъ Вальтера-Скотта и Купера, ба, Котляревскій любувавъ ся такожъ въ испаньскѣмъ лицарскѣмъ романѣ „Донъ Кихоть“, котрого читавъ въ росїйскѣмъ перекладѣ Жуковскаго. Въ загалѣ уважано Котляревскаго мужемъ ученымъ, що нѣсь свѣтло науки мѣжъ товаришѣвъ письменныхъ и мѣжъ людѣ неграмотнїи.

Головнымъ творомъ Котляревскаго єсть Вергилїєва „Енеида“, на украиньску мову „перелицьована“. Онъ ставъ єъ писати въ 1795. р.¹⁾ и зладивъ єъ въ трохъ частяхъ въ 1798. р., бувши прапорщикомъ въ службѣ вѣйсковѣй. Кажуть²⁾, що Котляревскій позволивъ перечитати свою Енеиду якомусь М. Пурпурѣ, помѣщикови губерніѣ Чернигѣвскои, котрый безъ вѣдомости автора напечатавъ єъ въ Петербурзѣ въ 1798. р. Въ сѣмъ першѣмъ выданю єсть ось-такїи заголовокъ: „Енеида на малоросїйскїи языкъ перелицьованная И. Котляревскимъ“ (8°)³⁾. Въ 1808. р. зъявилось въ Петербурзѣ друге выданє Енеиды, надрукованє въ „типографїи Ивана Глазунова“ пѣдъ тымъ-

¹⁾ „Новь“, 1836, томъ I. №. 4., стор. 705. 706.

²⁾ С. П. Катрановъ, „И. П. Котляревскїи. Собранїє сочиненїи на малоросїйскѣмъ языкъ“. Изданїє второе. Кїєвъ 1875; стор. VII.

³⁾ Се перше выданє „Енеиды“ зберегає ся въ Петербурзѣ, въ бібліотецѣ императорскои Академіѣ наукъ.

самымъ заголовкомъ [„Енеида на малороссійскій языкъ перелиціованная И. Котляревскимъ“] въ трехъ частяхъ (8^о, сторѣвъ 148+26)¹⁾. — Небавомъ опбсла доповнивъ Котляревскій Енеиду частію четвертою, и присвятивъ свѣй твѣръ Семенови Михайловичеви Кочубею, помѣщикови губерніѣ Полтавской. Се т р е т ь е выдане напечатано въ Петербурзѣ 1809. р. въ „медицинскѣй типографіи“ пѣдъ тымъ-самымъ заголовкомъ (въ чотырохъ частяхъ). — Одаткъ въ рокахъ 1824. и 1825. написавъ Котляревскій ще пята и шесту часть Енеиды, и право печатаня продавъ за 2000 рублѣвъ надворному совѣтникови Волохинови, котрый ѡдтакъ надруковавъ повный твѣръ въ Харьковѣ въ „университетскѣй типографіи“ 1842. р. пѣдъ заголовкомъ „Виргиліева Энеида, на малороссійскій языкъ переложенная И. Котляревскимъ“. (вел. 8^о, стор. 38 + 42 + 75 + 71 + 77 + 90 + 32)²⁾. Котляревскій переробивши и доповнивши свою Енеиду, спѣмнувъ такожъ про того Пурпуру, шѣ „чужее добро ѡддавъ въ печать“ и велѣвъ ему ѡдбувати мука въ пеклѣ межи проклятуцими грѣшниками. Ось и слова сатиричнѣй, замѣщени въ III. части Енеиды:

Якусь особу мацапуру
Тамъ шкварили на шаплику,
Горячу мѣдъ лили за шкуру
И роспинали на быку.

¹⁾ Въ другѣмъ выданю „Енеиды“ находить ся въ додатку (стор. 1—26) словарець п. з. „Собраніе малороссійскихъ словъ содержащихся въ Енеидѣ, и сверхъ того еще весьма многихъ ииныхъ, издревле вошедшихъ въ малороссійское нарѣчіе съ другѣми языковъ, или и коренныхъ россійскихъ, но неупотребительныхъ“. — Се друге выдане Енеиды зберегае ся въ библиотекѣ академичного товариства „Свѣтъ“ у Вѣднѣ.

²⁾ Въ четвѣртѣмъ выданю находить ся (въ додатку) такожъ „Словарь малороссійскихъ словъ, содержащихся въ Энеидѣ, съ русскимъ переводомъ“ (стор. 1—32).

Натуру мавъ онъ дуже бридку,
Крививъ душею для прибытку —
Чужее отдававъ въ печать;
Безъ сорома, безъ Бога бувши,
И восьму заповѣдъ забувши,
Чужимъ пустивъ ся промышлять¹⁾.

Мѣжъ иншими виданями „Енеиды“ вызначують ся именно отъ-сѣ два: а) Выдане П. Кулѣша п. з. „Писання И. П. Котляревського зъ ёго портретомъ и картинкою ёго будиночка въ Полтаві. Вергиліева Енеида. Наталка Полтавка. Москаль-чаривникъ. Ода до князя Куракина“. Санктпетербургъ 1862. (12^о). — б) Выдане С. П. Катранова п. з. „И. П. Котляревскій. Собрание сочиненій на малороссійскомъ языкѣ. I. Энеида. II. Наталка-Полтавка. III. Москаль-Чаривникъ. IV. Ода до князя Куракина“. — Изданіе второе. Кіевъ 1875. (вел. 8.)

Енеиду Котляревского зовуть эпосомъ комичнымъ, се-бѣ-то травестією, по-за-якъ въ сѣмъ творѣ поважна, клясична давнина одягає ся въ комичну форму и перелицьбує ся одвѣтно до звычайвѣ и обычаєвѣ doby сучасной²⁾. И справдѣ придержуючись историчной подѣв Енеиды Вергилієвой Котляревскій представивъ у формѣ шутливой суспѣльно-національный побуть Украины пѣ-сля зруйнованя Запорожской Сѣчи. А вже-жѣ травестована Енеида не єсть выдумкою Котляревского; першимъ творцемъ такого комичного эпоса бувъ Италіянець Giovan-

¹⁾ „Писання И. П. Котляревського“. С.-Петербургъ 1862, стор. 92.

²⁾ Въ Россіи зовуть Енеиду Котляревского пародією. Одижеже назвою пародієв вызначують эстетики той рѣдъ комичного эпоса, щѣ въ нѣмъ проявляє ся поважна форма зъ богатырскимъ патосомъ, мѣжъ-тымъ коли змѣстомъ такого твору єсть смѣшна нѣсекѣтница.

ni Battista Lalli, щó въ Римъ 1633. р. надруковавъ комично-сатиричне писане п. з. „Eneide travestita“. Опóсля Французъ Павло Скарронъ выдавъ въ Парижи (1648—1653) цѣнный твóръ „Virgile travesti en vers burlesques“, де смѣявъ ся класичнымъ богамъ и богатырямъ, и дорѣкавъ всякимъ фарисейскимъ святошамъ¹⁾. Минуло сто лѣтъ и се зъявилась у Вѣдни знаменита травестія Нѣмця Алойса Блюмауера (1784—1788)²⁾, котрый въ комичномъ своѣмъ писаню выступивъ именно проти монахóвъ, проти забобонóвъ, фанатизму и религійной нетерпимости. Óдтакъ россійскій писатель Николай Осиповъ переробивъ (1791) нѣмецку Енеиду Блюмауера, тóлько-жь не поваживъ ся выступити зъ докоромъ проти черцѣвъ и фанатикóвъ въ Россіи, а натомѣць писавъ їдку сатиру проти пяницъ и неукóвъ. Въ Енеидѣ Осипова пють до-дурю не тóлько смертнї люде, але й бокове олимпійскї, и óдтакъ въ цѣломъ стихотворѣ бачимо багато такихъ образóвъ, въ котрыхъ проявляє ся моральна погань богатырѣвъ класичного свѣта³⁾.

Тая-то Енеида, „вывороченная на изнанку Осиповымъ“, послужила Котляревскому подекуды взбрцемъ до писаня Енеиды „перелицьованою“⁴⁾. Óдъ Осипова переймивъ Котляревскій засновокъ писаня й особливо сатиричне высмѣванє всякихъ пяницъ; опроче украиньскїй поетъ корытувавъ ся тою-самою формою писаня, яку выбравъ собѣ Осиповъ. Се бо добачаемо въ „перелицьованой“ Енеидѣ Котляревского такї самї чотыро-стоповї

¹⁾ Порóвн. Paul Scarron's „Virgile travesti“ von Heinrich Paul Junker. Oppeln 1883.

²⁾ Заголовокъ тои нѣмецкои травестіи єсть такїй: „Virgils Aeneis, travestirt von Blumauer“.

³⁾ „Новь“, 1885, томъ I., Нр. 4., стор. 707.

⁴⁾ *ibid.*, стор. 708.

ямбы, зложені въ строфы по десять стрѣчокъ, и таке-саме римованє, щѣ ѣ въ Енеидѣ Осипова¹⁾). Все-жь таке єсть велика рѣжниця мѣжь обома сими творами. Енеида Осипова єсть проста сатира супроти двохъ головныхъ моральныхъ хибъ російской суспѣльности, Енеида же Котляревского уважає ся цѣлющимъ и живущимъ лѣкомъ люду украиньского, щѣ по затратѣ волѣ попавъ ся въ безодню загибели національной, суспѣльной и просвѣтної. А вже-жь не такъ легко прийшлоє Котляревскому сповнити свою культурну миссію посередѣ украиньской интеллигенціѣ, щѣ була зноровилася бажанємъ пановаия и подекуды полюбила вже порядки московскій. Панькозаки ѣдноєлись до козакѣвъ-хлѣборобѣвъ и до прочого поспѣлства зъ великимъ презирствомъ; они покинули звичаѣ ѣ обичаѣ батьковскій и забували переказы про колишню народну славу. Вразѣ зъ російскимъ панствомъ украиньскій перевертнѣ звеселялись неразѣ казками ѣ анекдотами про побуть простого люду, по-за-якѣ въ потомєахъ славного лицарства добачали бѣдолашнихъ гольтѣпакѣ, щѣ своимъ обичаями ставались предметомъ панской потѣхи. Всякій отже украиньскій патріотъ, щѣ бувъ бы поваживъ ся написати якийсь поважний твѣрѣ въ мовѣ рѣдноѣ, ставъ бы ся носмѣховискомъ въ вышнихъ веретвахъ суспѣльности украиньской и російской. Змѣрковавъ се добре Иванъ Котляревскій, и про-те зладивъ трагестію въ мовѣ украиньскѣѣ, выступаючи передѣ зноровлєнимъ панствомъ зъ такимъ шутливимъ писанємъ, котре єму було до-вподобы. Взавъ собѣ отже основою такій твѣрѣ комичный, котрый письменнымъ людамъ добре бувъ звѣстный, и зладивъ „перелицьовану“ Енеиду такъ, щѣбъ схотѣло євчитати панство російске та украиньске.

¹⁾ ibid.

Принявши отже одъ Осипова цѣлый аппаратъ низшой комики, яка проявляє ся при п'ятицѣ, з'умѣвъ Котляревскій всякї шутливї ситуації оживити гуморомъ украиньскимъ и бѣтакъ принаднымъ писанемъ змалювати суспѣльный побутъ люду украиньскогого. И справдѣ, трояньска ватага „парубка моторного и козака“ Енея въ очахъ російского и украиньского панства була вѣрнымъ образомъ потомкѣвъ колишнього козацтва. Тому-то въ I. и II. части Енеяды Котляревскій звеселявъ тев панство шутливими подѣями зъ побуту трояньскихъ бурлакѣвъ, и ажъ въ III. части, описуючи пекло, сказавъ бнѣ людемъ вышой версты суспѣльности не одно слово гбркои правды. Въ пеклѣ мучать ся паны, що на сѣмъ свѣтѣ простымъ „людямъ льготы не давали и ставили ихъ за скотѣвъ“ (III, 87)¹⁾, тамъ живутъ не тѣлько „судѣ, подсудки, писарѣ“, але й „розумнї философы, чещѣ, попы и крутопопы“ (III, 89)... Все-жь еще не смѣвъ авторъ зъявити свои симпатїѣ до Украины: навпередѣ треба було передѣ людемъ культурными розкрыти всю скарбницю мовы простого люду²⁾, бѣтакъ можно було спонукати перевертнѣвъ, щобы, поглядаючи на образъ упадку Украины, стямились у своѣмъ безголовю и сердцемъ прихилились до полишеного посѣбства. Зъєднавши собѣ читателѣвъ мѣгъ авторъ бдкрывати свои сердечнї гадки и будити патріотизмъ у тыхъ, що забували свою батькѣщину. Такъ отже описуючи, якъ бучнѣ Латинѣ до вбйны зъ Троянцями знаряжалась, спбмнувъ поетъ про часы давной гетьманщины, присвѣчуючи згадѣ про славу бувальщину отъ-сѣ патріотичнї слова:

¹⁾ Всякї цитаты наводять ся тутъ зъ того выдання Енеяды, котре Кульшъ надруковавъ въ Петербурзѣ 1862. р.

²⁾ „Новѣ“, *ibid.*, стор. 709.

Такъ вѣчнѣй памяти бувало
 У насъ въ гетьманщинѣ колись:
 Такъ просто вѣйсько шиковало,
 Не знавши: *стой! не шевелись!*
 Такъ славніи полки козацькїй,
 Лубенськїй, Гадяцькїй, Полтавськїй,
 Въ шапкахъ було, якъ макъ цвѣтуть.
 Якъ грянуть, сотнями ударять,
 Передъ себе списы наставлять, —
 То мовъ мѣтлюю все метуть (IV, 157).

Опѣсля въ V. и VI. части Енеиды звернувъ Котляревскїй остру сатиру бѣльше до зноровленого панства, нѣжь до бѣдолашного люду, и закончивъ свѣй твѣръ моральною наукою, котру могли собѣ стямити окаяннїи перевертнѣ. Ось вго слова:

Живе хто въ свѣтѣ необачно,
 Тому нѣгде не буде смачно,
 А бѣльше, коли и совѣсть жметъ (VI, 297).

Изъ сего огляду можъ дѣзнатись, що „перелицьована“ Енеида Котляревского не єсть творомъ комично-карикатурнымъ, якъ думавъ П. Кульшъ¹⁾. Вже-жь авторови сеи травестїѣ не прийшло й на гадку, пѣдлещуватись панамъ и за-для ихъ забавы высмѣвати звычайъ и обычаѣ темныхъ, незрячихъ своихъ братѣвъ. Онъ переймивъ ся високою идеєю, здвигнути своихъ землякѣвъ изъ упадку морального и побудити перевертнѣвъ, щобъ полюбили покинену, заплакану матѣрь. Справедливо отже замѣтивъ Кониськїй²⁾, що любовою до своего народу дыше кожде слово Котляревского, та що онъ якъ зъумѣвъ, и

¹⁾ „Основа“, южно-русскїй литературно-ученый вѣстникъ. Петербургъ. 1861; январь, въ статьѣ „Котляревскїй“, стор. 259—261.

²⁾ „Свѣт“. Вї Львовї 1881; число 2., въ статьѣ: „Вїдчитн з исторїї русько-українського письменства XIX. віку“; стор. 28.

якъ можно було, такъ и говоривъ про тяжкій побуть українського народу, хоча не забувавъ згадати й инші рѣчи, котрі здавались ему негѣдними и надъ котрыми бнѣ смѣявъ ся смѣхомъ сатиры. Одаткъ по словамъ Ко- ниського Котляревскій являє ся народовцемъ, демокра- томъ, сатирикомъ, осмѣлюющимъ схолястичну науку и па- новане чужоземскои мовы въ школахъ и науцѣ; бнѣ сто- ить за гуманнѣсть, се бо устами царя Латина розказуе, що треба бути звѣремъ, щобъ на вѣйнѣ проливати люд- ску кровь, або вбивати людей (IV, 153). Опроче Котля- ревскій натякавъ зъ-легка на неволю крѣпакѣвъ, вло- живши въ уста Зевеса тѣ слова, що Еней „на панщину ввесь свѣтъ погонить“ (I, 8).

Про-те змагане Котляревского не було лишъ опо- зицією противъ псевдо-клясицизму, якій зъявлявъ ся ще подекуды въ російскѣмъ письменствѣ¹⁾, — авторъ-па- тріотъ зволѣкъ на землю богѣвъ зъ Олимпа и зрѣвнавъ ихъ зъ людьми зъ-за-того, що поставивъ ихъ репрезен- тантами власти й управы земскои, вкладаючи въ уста Зевеса отъ-сѣ слова до сварливыхъ богѣвъ :

Поступки вашѣ всѣ не божѣ :

Вы на сутяжникѣвъ похожѣ,

И радѣ мордувать людей (VI, 229).

Одаткъ пѣдъ личиною королѣтъ-паненѣтъ и богаты- рѣвъ клясичного свѣта скрывъ авторъ панску величъ суспѣльности російскои й украинскои и про-те пѣдъ покрывкою комичнои травестіѣ мѣгъ бнѣ высказати тѣ кривды, якѣ терпѣвъ людѣ украинскій ѣдъ своихъ му- чителѣвъ. И справдѣ повелось Котляревскому осягнути цѣль своего литературного змаганя. Люде культурнѣ въ

¹⁾ Про оппозицію Котляревского до клясицизму спѣмнувъ та- кожъ А. Пыпинъ въ „Исторіи славянскихъ литературъ“. С.-Петер- бургъ 1879; томъ I, стор. 358.

Россіи пбзнали красу мовы української и придивились ближе окремому побутови Украинцівъ, а свои перевертнѣ бачили въ Енеидѣ мовѣ въ зеркалѣ рунну колишньої батьківщини, що вѣ помогли занепасти чужимъ супостатамъ. Простѣ-жь люде могли дбзнатись, що ихъ упадокъ не есть ще такъ-великій супроти моральною загибелю у высшихъ верстовъ суспбльности. Коли бо въ „перелицьованой“ Енеидѣ культурнѣ люде побивають ся муками въ пеклѣ, то неписьменнѣ бѣдолахи звеселяють ся житємъ щасливимъ¹⁾. Одаткъ творѣ Котляревского ставъ вельми популярнымъ не тблько мѣжь людьми письменными але й мѣжь бѣдными потомками колишнього славного козацтва. Ба, рукопись Енеиды попалась въ руки тыхъ Запорожцѣвъ, що пбсля зруйнованя Сѣчи зайшли ажъ за Дунай въ Туреччину. Розказують²⁾, що въ часѣ турецкой вбйны (1806) Иванови Котляревскому треба було переплысти човномъ черезъ Дунай. Керманичами того човна були два Запорожцѣ. Вдивлюючись въ лице капитана, Запорожцѣ пбзнали въ нѣмъ свого земляка и про-те заблаглось имъ, дбзнатись про его прбзвище. Котляревскій назвавъ себе, а керманичѣ запытались: „Чи не той, що скомпонувавъ Енеиду?“ — „Той самый“, усмѣхаючись бдповѣвъ капитанъ. — „Такъ це ты, батьку нашъ рбдний?!“ — кликнули радбсно Запорожцѣ, и припавши до него, стали цѣлувати его руки. — „Иди, батьку

¹⁾ Порбви. отъ-се мѣсце въ Енеидѣ:

Се бѣднѣ нищѣ, навижениѣ,
Щб дурнями счисляли ихъ,
Старцѣ, хромѣ, слѣпорождениѣ,
Зъ якихъ бувъ людскій глумъ и смѣхъ;
Се, що зъ порожними сумками
Жили голоднѣ пбдъ тынами... (III, 108. 109).

²⁾ С. П. Катрановъ, „И. П. Котляревскій. Собраніе сочиненій на малороссійскомъ языкѣ“. Кіевъ 1875; стр. V. и VI.

до насъ!“ сказали они Котляревскому, коли виходивъ зъ човна, „мы тебе зробимо старшымъ!“

Такъ отже „перелицьована“ Енеида стала справдѣ лѣвомъ цѣлющимъ для безгалацной Украйны, котру чужі супостаты и свои перевертнѣ засудили на аагибель вѣковѣчну. Ось бджило слово украиньске и бдтацѣ повѣяло теплымъ леготомъ не тѣлько на хаты мужицкѣй, але й на деякѣ дома панскѣй, изъ-за чого до рѣднои мовы стало нахилятись богато письменныхъ людей, котрѣ дотѣль придержувались культуры россійскои або польскои. Правда, що той починъ нового словесного житя бувъ породомъ тяжкимъ, по-за-якъ радикальнымъ лѣвомъ мусѣла бути комична травестія, однакъ иншимъ способомъ нѣякъ не могло-бъ бдбутись на Ураинѣ бдроджене просвѣтне и національне.

Та й справдѣ Енеида Котляревскои есть творомъ высокои стбйности литературнои. Лишь подекуды не мѣгъ авторъ бдвзятись бдѣ поваги свого взору, се-бѣ-то бдѣ Енеиды Осипова. Переймивши бдѣ сего твору сатиричне высмѣване пяницѣ, Котляревскѣй въ „перелицьованѣй“ Енеидѣ денекуды „пересоливъ“, по-за-якъ майже въ кож-дѣй комичнѣй ситуаціи сивуха являє ся неначе искрою, щѣ дождае лишъ сухого пѣдпалу, щѣбъ запалахкотѣти поломямъ. Такъ отже въ Енеидѣ Котляревскои пють до-дуру не тѣлько бурлаки, паны й князьки, але й бо-гове олимпійскѣй (II, 39. 42), ба й праведники на тѣмъ свѣтѣ въ раю „полягавши курать люльки або пють горѣ-лочку“ (III, 106). Дальшимъ наслѣдкомъ безнастаннои пѣя-тики являють ся деякѣ недоладнѣ слова, котрѣ навѣтъ въ комичнѣмъ творѣ натякають на грубый реализмъ¹⁾.

¹⁾ Описуючи пожежу-човнѣвъ Котляревскѣй малюе ось-такъ великѣй страхъ Енея:

А вже-жь свѣтоглядъ поэта есть въ загалѣ ясный и веселый. Тому-то ѣ въ пеклѣ гомонить иногдѣ реготня и дружна балагурня (III, 102. 103), ба тутъ проявляе ся подекуды майже такій побуть проклятыхъ, якій вели грѣшники въ сѣмъ свѣтѣ (III, 98. 99). Въ загалѣ въ Енеидѣ Котляревского выначуе ся шутлива вдача Украинця, котрый и въ недоли смѣе ся крѣзь слезы, мѣжь-тымъ, коли въ комичнѣмъ творѣ Блюмауера добавчаемо бѣльше сарказму ѣ ироніѣ, нѣжь справдѣшного гумору.

Котляревскій блиснувъ своимъ талантомъ особливо въ III. части Енеиды, однакже и въ иншихъ частяхъ есть богато мѣсець вельми поетичныхъ. Мѣжь ними выначуе ся описъ бурѣ на морѣ (I, 4. 5; II, 28; IV, 119), оповѣдане про роботу Вулькана въ кузни, коли на просьбу Венери для Енея ковавъ збрую (V, 183). Чудово описана такожь проява бѣлоликов, красной Венери, сидячои на хмарѣ золотѣй, коли сеся богиня подавала нову збрую своему сынови Енееви (V, 187—189). До такихъ же мѣсець, що выначують ся драматизмомъ, належить описъ ворухнѣ богѣвъ въ Олимпѣ, коли гнѣвливыи Зевесъ загрозивъ богамъ, що поспыхае ихъ зъ неба, та що богинѣ пѣшле въ запорожску Сѣчь за-те, що тѣлько сварять ся та мѣшакують ся въ людскѣй справы (VI, 229—236). Опроче въ цѣлѣй Енеидѣ есть богато гарныхъ эпизодѣвъ, порѣв-

---

Пѣднявши голову у-гору,
Кричавъ, опареный мовъ песь,
Олимпськихъ шпетивъ на всю губу,
И неню даявъ свою любу,
Добувсь и въ ротъ и въ носъ Зевесъ.
„Гей ты, проклятый стариганю,
На землю зъ неба не зирнешь?!...“ (II, 48).

нань¹⁾ и образвъ поетичныхъ, котрыми оживляе ся подекуды довше оповѣдане про справы воєннѣй.

Такъ отже Енеида Котляревского изъ-за высокои литературнои стѣйности есть доси окрасою руско-украиньскои литературы, мѣжь-тымъ коли Енеиды Осипова нѣхто вже въ Россіи не читае; ба й травестована Енеида нѣмецкого поэта Блюмауера уважае ся творомъ прѣстарымъ, щѣ втративъ давнѣйшу свою принадну силу.

Меншу вартѣсть литературну мають оба драматичнѣй творы Котляревского „Наталка Полтавка“ и „Москаль-чарѣвникъ“. Хоча-жь авторъ въ писаню сихъ творѣвъ не придержувавъ ся правилъ драматургѣй, то однако на сценѣ подобають ся они вельми, по-за-якъ въ нихъ зъявляе ся вѣрна характеристика суспѣльного побуту на Украинѣ. Особливо-жь въ Наталцѣ Полтавцѣ добаѣаемо майже таку свѣжу й чудову красу, якою вызначують ся безсмертнѣй творы людовои поезіѣ украиньскои, изъ-за чого сеся народна оперетка зъєднала собѣ загальну симпатію не то на Украинѣ, а й въ Московщинѣ. — Ось и змѣсть сего твору драматичного: Наталка Полтавка любить убогого парубка Петра, котрый давнѣйше бувъ годованцемъ у старого Терпила, батька Наталчиного, и зрѣсь вкуцѣ зъ гарною дочкою свого добродѣя. Але-жь

¹⁾ Мѣжь поетичными порѣвнанями вызначуе ся именно отъ-се:

Не хмара сонце заслонила,
 Не вихоръ порохомъ вертить,
 Не галичъ чорна поле вкрыла,
 Не буйный вѣтеръ се шумить:
 Се войско йде вѣсма шляхами,
 Се ратне брязкотить збруями,
 Въ Ардею городъ поспѣша.
 Стовпъ пороху пѣдъ небо ветця,
 Сама земля, здавця, гнетця;
 Енею! де теперъ душа? (IV, 165).

тогдѣ бувъ бнѣ бѣднѣй и не мавъ надѣвъ зъ Наталкою подружитись, хочъ любивъ еѣ ширѣ. Одатъ старѣй Терпило розпнѣвъ ся и выгнавъ Петра зъ хаты. Коли-жъ не стало й послѣднього сего робѣтника, Терпило зовсѣмъ извѣвъ ся, вмеръ въ бѣдности и лишивъ жену й дочку безъ кусника хлѣба. Стара Терпилиха рада-бъ була выдати Наталку за якого дячка або за волосного писаря, думаючи, що такую женитьбою полегшае ихъ тяжка доля; та отъ, Наталка, тужачи за Петромъ, що пропавъ безъ вѣсти въ чужинѣ, не хотѣла й чути про яийсь сваты. Саме-тогдѣ зъявляе ся новѣй богатѣй женихъ, панъ возный Тетерваковскѣй. Макогоненько, сельскѣй выборный, чоловѣкъ вертливѣй, бувъ при сѣмъ сватаню старостою. Бѣдна Наталка, не дѣждавшися свого Петра, зъ тяжкимъ серцемъ покорила ся своѣй матери, котра конче бажала сего подружя. Коли подали вже ручки, зъявивъ ся Петро и сейчасъ найшовъ собѣ вѣрного товариша въ Миколѣ, далекомъ родичу Терпилихи. Петро довѣдуе ся, що Наталка вже посватана за возного, и въ розпуцѣ сердца радъ бы ще разъ еѣ побачити. Микола выкликнуе Наталку зъ хаты, та отъ, дѣвчина радѣючи радостю, що вернувъ ся Петро, вже й не думае выдаватись за возного, кажучи: „не хочу, не пѣду, — та й кбнѣвъ въ воду“ (стор. 364). Супрѣти такои рѣшучѣи волѣ Наталки не вдѣяла нѣчого ажурена мати. Коли-жъ выборный и возный стали докоряти „прѣйдисвѣту“ Петрови, то бѣднѣй парубокъ сказаавъ Наталцѣ, щѣбы покорила ся своѣй доли, послухала матери и полюбила пана возного. Тогдѣ-то возный, обманяши сердечну вдачу Петра бѣступивъ бѣдъ своего жениханя и заявивъ, що бѣказуе ся бѣдъ Наталки та устунае еѣ Петрови „на вѣчное и потомственное владѣние зъ тимъ, щѣбы зрѣбивъ вѣв благополучною“. Одатъ стара Терпилиха поблагословила своихъ дѣтей,

а Петро сказавъ, що „Богъ поможе ему й Наталцѣ вѣрною любовію и порядочною жизнію бути примѣромъ для другихъ и заслужити прѣзвище добрыхъ Полтавцѣвъ“ (стор. 376).

Можно догадатись, що поетъ гарною Наталкою Полтавкою хотѣвъ зобразити чудову Украину. Въ Енеидѣ не поваживъ ся бнъ высказати явно свои любви до рѣднои батькѣвщины. Коли-жъ бнъ панѣвъ и въ загалѣ людей культурныхъ въ Россіи познакомивъ ближе зъ мовою и суспѣльнымъ побутомъ люду украинского, то вже легче прийшлося ему звеличити свою Украину такъ, щобъ и „панъ возный“ євъ полюбивъ. Той-то возный покинувъ бувъ рѣдну мову и горнувъ ся до чужого панства. А вже-жъ пѣзнавши Наталку Полтавку, прихиливъ ся до неї сердцемъ и бажавъ зъ нею подружитись.

Хоча-жъ сеся оперетка єсть вѣрнымъ образомъ житя народного, то все-таки видно въ нѣй впливъ сентиментального напряму литературного, котрый въ Россіи бдѣ р. 1792. ставъ проявлятись¹⁾. Котляревскій станувъ въ опозиціи до псевдо-клясицизму, и нахиливъ ся до сентиментальности, по-за-якъ сей напрямъ литературный лучше бдповѣдавъ вдачи украинскѣй, нѣжъ фальшивый клясицизмъ французскій. А вже-жъ заявивши въ „Наталцѣ Полтавцѣ“ наклонъ до сентиментальности, Котляревскій потягнувъ за собою деякихъ иншихъ писателѣвъ украинскихъ, ба и самъ талантливый Квѣтка-Основяненко переймивъ сентиментальну афектацію бдѣ Котляревского, дарма, що тогдѣ въ російскѣй литературѣ сентимен-

¹⁾ Творцемъ сентиментального напряму литературного въ Россіи бувъ Н. Карамзинъ, написавши двѣ повѣсти п. з. „Бѣдная Лиза“ и „Наталѣ, боярская дочь“.

тального напряму майже ніхто вже не придержував ся¹⁾.

Въ шутливій оперетці, написаній підъ заголовкомъ „Москаль-чарѣвникъ“ скривав ся мабуть сеся провідна гадка, що Україну старає ся подолати культура російська, що однако се змаганє не вдѣє нічого, по-за-якъ Україна придержує ся вѣрно рѣднихъ святощій. — Змѣсть сеї оперетки єсть такій: До Тетяни, молодої жєны чумака Чупруна, заходить судовый паничъ Финтикъ, щѣ стыдає ся своєї матери, простѣ старушки, и говорить по-московски. Тетяна — се невѣста жвава, жартлива й глузлива, однакъ вѣрна свѣму мужєви. Чупруна не має дома, — поѣхавъ вѣ дорогу за сблю. Саме-тогдѣ вѣ хату Чупруна приходить на квартиру москаль (солдатъ), котрый чванить ся своєю грубою вдачею и оцѣля просить хозяйки, щѣбы дала єму чѣго повечеряти, або хочъ чарку горѣвки. Коли Тетяна не вволила волѣ москаля, то положивъ ся ѣнѣ вѣ запѣчку, и удаючи спячого, небавѣмъ ставъ хропти. Тогдѣ учувъ ѣнѣ, щѣ у Тетяни єсть пражена ковбаса, печена курка и пляшка запѣканки. Ажъ ось вернувъ Чупрунъ зѣ дороги, а Тетяна почувши єго голосъ велѣла Финтикови скривитись пѣдѣ припѣчкомъ. Чупрунъ побачивши солдата-постояльця, пытає ся жѣнки, чи єго нагодувала, та довѣдує ся, щѣ у неї нема нічого, по-за-якъ она для себе рѣдко коли й варила. Ѡдтакъ встає москаль зѣ запѣчка и зѣявляє Чупрунови, щѣ ѣнѣ єсть чарѣвникъ, та щѣ нагодує голодного чумака. Показує отже тѣ мѣся, де Тетяна скривла запѣканку й ѣду, та выганяє Финтика зѣ-пѣдѣ припѣчка, звѣщаючи чумакови, щѣ се є чортъ, котрый

¹⁾ Коли Квѣтка-Основяненко писавъ першій свої повѣсти, то вѣ Россіи славный поєтъ Пушкинъ вытычивъ литературѣ напрямъ національный.

принявъ статью судового панича. Однакже Тетяна признае ся чоловікови, що се такі справдішній Фінтикъ, котрый такъ їй надовъвъ и осоруживъ ся, що й їй задумалось, надъ нимъ поглумитись. Чупрунъ не мстить ся Финтикови, а дає ему науку, щобъ ѓнъ нїколи не забувавъ, якого ѓнъ роду, щобъ почитавъ матїрь свою, поважавъ старшихъ себе, та щобъ Тетяну обходивъ на тридцять земель.

Сеся оперетка не зовсїмъ вподобалась Кулїшеви; се бо закидує Котляревському, що Чупрунъ являє ся придурковатымъ, мїжъ-тымъ, коли чумаки „самыя развитыя люди“¹⁾. А вже-жь Н. Петровъ доказавъ Кулїшеви²⁾, що основну гадку въ „комедїи“ „Москаль-чарѳвникъ“ взявъ Котляревскій изъ украиньского народнаго переказу, що именно въ казцї „Москаль-рыбалка“³⁾ чумаки супроти солдатѳвъ являють ся справдї безглуздыми, по-за-якѳ сї пакѳстники ихъ пѳддуркують и зѳвозѳвъ крадутъ имъ рыбу. Опроче Чупрунъ есть лишь забобоннымъ а не придурковатымъ; се бо бесѳдує второпно, ба, говорить про столицю одну й другу, про сенать, министрѳвъ и т. и. (стор. 417. и 418). Вѳра-жь въ чары була тогдѳ прикметою не тѳлько людей неграмотныхъ, але й письменнаго панства.

Народну оперетку⁴⁾ въ 3 дѳвахъ п. з. „Наталка Полтавка“ надруковано у-перве 1819. р. въ Харьковѳ, а въ-друге 1838. р. такожъ въ Харьковѳ коштомъ И. Срезнев-

¹⁾ „Основа“, С.-Петербургъ, 1862; лютый; стор. 23².

²⁾ „Очерки исторїи украинской литературы XIX. столѳтїя“. Кїевъ 1884; стор. 33—35.

³⁾ И. Рудченко, „Народныя южнорусскїя сказки“. Выпускъ II., стор. 170—173.

⁴⁾ Въ выданю Кулїша зѳ 1862. р. оба драматичнї творы „Наталка Полтавка“ и „Москаль-чарѳвникъ“ названї „украинскою оперою“.

ского (зъ предмовою и зъ додаткомъ словаря). У-третє выдано сю оперетку въ 2 дѣяхъ 1862. р. въ Петербурѣ заходомъ Кулѣша. Ода такъ передруковано сей творъ драматичный ще кѣлька разѣвъ. — Шутливу-жь оперетку п. з. „Москаль чарѣвникъ“ выдано у-перве 1841. р. въ Москвѣ коштомъ И. Срезневского, та й опбеля ще кѣлька разѣвъ еѣ надруковано.

Мѣжь печатаными творами Котляревского находить ся ще „Ода до князя Куракина“¹⁾. Хоча сеся ода есть панегирикъ, писаный по правиламъ середньовѣчной науки схолястичной въ честь малороссійского генераль-губернатора, то однако проявляютъ ся тутъ такожь здоровѣ гадки, по-за-якъ поетъ выступає противъ деянимъ лукавымъ панамъ, щѣ бѣднымъ людямъ не давали пльги, и бѣдыває ся зъ докоромъ про тыхъ судѣвъ, щѣ людеи не судили по правдѣ²⁾.

¹⁾ У-перве надруковавъ сю оду П. Кулѣшъ въ Петербургскѣй „Основѣ“ зъ 1861. р. (январь, стор. 251—255).

²⁾ Порѣви. отъ-се мѣсце въ „одѣ до князя Куракина“:

— Крутенькую загадку
 Нашимъ ты задавъ панамъ,
 Бо, щѣбъ мали чистѣ душѣ,
 Щѣбъ держали строго уши,
 Ты собой ихъ учишь самъ....

И такихъ було доволѣ,
 Щѣ прохали на панѣвъ,
 Щѣ паны, по ихъ злѣй воли,
 Не дають пахати нивѣ;
 Щѣ козацькими землями,
 Сѣнокосомъ и полями
 Вередуютъ, мовъ своимъ.
 Судъ у правду не вникає,
 За панамъ потакає,
 Щѣбъ було ёму и имъ. (стор. 445. и 446.)

Зъ-помѣжь рукописей, щѣ ихъ лишивъ Котляревскій, важнѣйшій суть ось-сь:

1) „Размышленія о расположеніи, съ какимъ должно приступать къ чтенію и размышленію о св. Евангеліи Луки“¹⁾. Се есть украинскій перекладъ тексту французскаго²⁾, подѣлений на 359 главъ. Изъ одной замѣтки перекладчика можна дѣзнатись, щѣ бнѣ почавъ сю роботу въ жовтнѣ 1823. р., а кѣнчивъ єѣ 17. червня 1838. р.

2) „Замѣтки“ про деякі народні обычаѣ³⁾.

И. Котляревскій есть творцемъ новой добы литературы руско-украинской. Его можъ уважати „предитечю“ Тараса Шевченка. Якъ бы не було автора Енеиды, то не мѣгъ бы опѣсла зъявитись безсмертнй кобзарь украинскій; навпередъ треба було утворити языкъ литературный и зъеднати для него людей культурныхъ, по чѣмъ Украина могла зъ упадку двинутиє словами апостола правды й науки. И сказавъ Шевченко своему „предитечи“ велике „спасибѣгъ“ за славный его починъ просвѣтнй, присвятивши ему „на вѣчну память“ чудову пѣсню, въ котрой вызначують ся особливо ось-тѣ вѣщї слова:

Все осталось, все сумує,
Якъ руины Троѣ;
Все сумує, тѣльки слава
Сонцемъ засіяла:
Не вмере кобзарь, бѣ на вѣки

¹⁾ Заголовокъ сего писаня подавъ А. Терещенко въ мѣвѣ россійскій; однакже Котляревскій зладивъ свѣй перекладъ въ мѣвѣ украинскій.

²⁾ Се заголовокъ ориѣиналу французскаго: *Évangile médité distribué pour tous les jours de l'année, suivant la concorde des quatre évangélistes, augmenté d'une notice, par le P. Duquesne. XIII. tomes. Lyon 1816.*

³⁾ Порѣвн. „Основу“, 1861., (февраль, стор. 172). Терещенко списавъ тутъ змѣсть сихъ замѣтокъ.

Їго привітала.
 Будешъ, батьку, панувати,
 Поки живуть люде,
 Поки сонце зъ неба сьєє,
 Тебе не забудуть¹⁾).

2. Петро Артемовскій-Гулакъ²⁾.

Онъ родивъ ся въ Городищи, Кіівскої губерніѣ, 16. сьч-ня 1790. р.³⁾. Батько єго Петро бувъ священникомъ, щб за-для бѣдности мусѣвъ самъ давати сынови освѣту дома, та ажъ въ 12. роцѣ бддавъ єго до бурси Кіівскої. Коли-жь лучилась въ Кієвѣ велика пожежа, и бурса зъ духовною академією спалилась, то молодой Артемовскій-Гулакъ перетерпѣвъ велику нужду, та ходячи по базару, выоби-рувавъ лущины зъ кавунбвъ и ними годувавъ ся кблька днѣвъ. Выйшовши зъ бурси Артемовскій не хотѣвъ бути попомъ. Полюбивши дочку одного богатого пана, бажавъ

¹⁾ Т. Г. Шевченко. „Кобзарь“. У Празі 1876.; I, стор. 191. — Такожъ Яковъ Головацкій помянувъ Котляревского добрбмъ, написавши єго біографію, котру закбччивъ сими словами: „Цѣла Украина сь почетомъ споминає Котляревского... Каждый Малорусинъ зъ глубины души вздыхає за нимъ. Дорогоцѣнное имя єго заховано буде на завсѣгды въ памяти народной, яєъ пѣсня народна, котра не умирає николи“. („Пчола“, Львбвъ 1849; число 3. стор. 37—41.)

²⁾ Ва живѣйша литература: „Артемовскій-Гулакъ“; статья П. Кульша въ Петербурскбй „Основѣ“, 1861; мартъ, стор. 78—113. — „Відчити з исторіи русько-українського письменства XIX. віку“. II. „Петро Артемовскій Гулак“; статья Ол. Кониського у Львбвскбй часописи „Свѣт“; 1882; число 14., стор. 239—243. — Порбвн. „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія Н. И. Петрова“. Кієвъ 1884; стор. 56—71.

³⁾ Въ деякихъ житєписяхъ Артемовского-Гулака читаємо що бнъ родивъ ся 1791. р. въ Смѣлбй, мѣсточку Черкаского повѣту, Кіівскої губерніѣ. Однакже Кониській дбзнавъ ся изъ записокъ Артемовского, що бнъ родивъ ся въ Городищи.

бнѣ зъ нею подружитись, але пань и слухати не хотѣвъ, щобъ зятемъ его ставъ убогій семинаристъ. Одтакъ дѣвчина вмерла зъ чахотки, а Артемовскій ставъ учителемъ у якогось пана-Поляка въ повѣтъ Бердичѣвскѣмъ. И справдѣ надавъ ся бнѣ якъ-разъ на доброго учителя, бо цѣлкомъ орудовавъ мовами латиньскою, французскою и польскою. Та учителювавъ бнѣ трохи-не чотыри роки, и въ 1817. р. перебравъ ся въ Харкѣвъ, щобы вступити въ университетъ.

Въ Харкѣвскѣмъ университетѣ професоры полюбили талантливого Артемовского; про-те препоручено ему читати лекціѣ польской мовы для тыхъ студентѣвъ, котрѣ бажали-бъ такои науки. Такъ отже Артемовскій разомъ и вчивъ ся и вчивъ другихъ въ университетѣ, хочъ бувъ еще студентъ, и то приватный. Въ 1818. р. ставъ бнѣ учителемъ въ Харкѣвскѣмъ „институтѣ благородныхъ дѣвицъ“, а два роки опѣсля (1820), хочъ у него й не було ще аттестату на скѣнчене университетскихъ курсѣвъ, препоручили ему въ университетѣ читати лекціѣ зъ географіѣ, исторіѣ и статистики. Черезъ рѣкъ подавъ Артемовскій-Гулакъ диссертацію „О пользѣ исторіи всеобщей и преимущественно отечественной и о способѣ преподаванья послѣдней“. За сю диссертацію одержавъ бнѣ зване маистра, а въ 1823. р. дано ему въ Харкѣвскѣмъ университетѣ катедру „русской исторіи“, зъ котрой бнѣ не сходилъ 26 лѣтъ.

Въ кѣнци двацятыхъ и въ самѣмъ початку трицятыхъ рокѣвъ Артемовскій товаришувавъ зъ ректоромъ университета Кроннебергомъ и зъ професоромъ Куницкимъ. Куницкій бувъ великій пяница, а Артемовскій товаришувавъ зъ нимъ лишъ изъ-за остраху, щобы бнѣ зъ пяныхъ очей не вкоивъ якои халепы. А вже-жъ сихъ трѣхъ мужѣвъ обвиноватили за те, що они „излишне

нравственно солідарны межъ собою“. Артемовскій-Гулакъ бувъ чоловѣкъ обережний, ба й полохливый, а тутъ якъ-разъ въ ту саму пору выхопилось польске повстанє (1831). Саме-тогдѣ якійсь урядникъ Чернявѣ зробивъ доносъ, що въ Харковѣ завелась потайна революційна громада и що на чолѣ єи стоить „тріумвіратъ“: Артемовскій, Кроннебергъ и Куницкій. За тымъ доносомъ пшла трусениця; трусили и въ квартирахъ, и въ университетѣ, ба й на улиці супротивъ домѣвъ, де жили ті три мужѣ, зривали дошки на пшоходахъ и глядали слѣдѣвъ „заговору й революціѣ“. Однакже мимо острои трусеницѣ не нашли нѣчого. Одаткъ царь Николай, приѣхавши въ Харковѣ, позвавъ до себе Артемовского и сказавъ до него: „Тебя, кажеться, немножко безпокоили?“ Потѣмъ повѣзъ єго въ тюрму, де сидѣвъ уже Чернявѣ за свѣй брехливый доносъ. Вказуючи на Чернявѣ, царь озвавъ ся до Артемовского: „Тебя безпокоили по милости этого негодяя...“ Опбєля ставъ Артемовскій чоловѣкомъ вельми „благонадежнымъ“, и одтакъ єсть звѣстка, хочъ може й не зовсѣмъ достовѣрна, що єго „начальство“ посылало вговорювати въ Чернигѣвщинѣ и Полтавщинѣ козакѣвъ, щобъ они не бунтовались а охоче йшли служити въ вѣйско московске¹⁾.

Россійскій публицистъ М. Де-Пуле, згадуючи про дѣяльнѣсть Артемовского, Гулака въ Харковскѣмъ университетѣ замѣчає²⁾, що бнѣ бувъ плохимъ професоромъ. „Русскую исторію“ читавъ Артемовскій по Карамзину и Устрялову и по словамъ того публициста не заявлявъ

¹⁾ Конисскій, „Вітчити з исторіі русько-українського письменства XIX. віку“. („Свѣт“. Ві Львові 1882., число 14; стор. 241.)

²⁾ „Вѣстникъ Европы“, IX. годъ, книга 1., (январь); томъ I. С.-Петербургъ 1874; (въ статьѣ „Харковскій университетъ“) стор. 83. 84.

нѣякои самостійности въ дослѣдахъ историчныхъ. Од-такъ пише Де-Пуле, що Артемовскій добачавъ въ профессурѣ „карьеру къ отличіямъ и почестямъ“, — що ѓнъ на лекціѣ приходивъ „весь увѣщенный орденами и сіяющій перстнями“, и т. и. А вже-жь годѣ вѣрити всею теѣ, що сей російскій письменникъ про Артемовского верзѣ, по-за-якъ оказувавъ велику ненависть до Украины и єи наилучшихъ сынѡвъ, и бувъ пристрастнымъ проповѣдникомъ національного „объединенія“. Коли Артемовскій бувъ профессоромъ университета, то поставлено єго (1831) инспекторомъ Харкѡвского „института благородныхъ дѣвиць“. Одъ 1841. до 1850. р. бувъ ѓнъ ректоромъ въ Харкѡвскѡмъ университетѣ. По-за-якъ той Де-Пуле въ-загалѣ не злюбивъ Артемовского, то й про ректорску єго дѣяльнѡсть помянувъ лихомъ. Такъ звѣщає ѓнъ, що Артемовскій збравъ разъ профессорѡвъ и зъ патосомъ выголосивъ свою мову, заявляючи, що задумавъ усунути всякй непорядки („злоупотребленія“), вкравшй сѣ въ университетъ. — „Да! злоупотребленія большія“, кликнувъ Лунинъ, профессоръ всесвѣтної исторіѣ, „но вы, господанъ ректоръ, первый ихъ виновникъ“¹⁾. Коли ѓдтакъ декотрй студенты въ де-чѡмъ провинили, то по словамъ того „объединителя“, скликувавъ Артемовскій всю молодѣжь университетску въ зборову сѣлю и бѡльше години дававъ ѓнъ остру науку, прикрашену цитатами зъ бесѣдъ Цицерона. Майже въ кождѡй своѣй промовѣ до студентѡвъ мавъ ѓнъ говорити емфатично: „Юноши! Вы видите передъ собою старца, которому внимали старцы, когда онъ былъ юношей!“²⁾

А вже-жь Артемовскій бувъ добродѣемъ студентѡвъ-Украинцѣвъ, и ѓдтакъ Микола Костомарѡвъ живъ у него, коли вчивъ сѣ въ Харкѡвскѡмъ университетѣ³⁾.

¹⁾ *ibid.*, стор. 87. — ²⁾ *ibid.*, стор. 85.

³⁾ „Кіевская Старина“, томъ XII., 1885; стор. XXXVI.

Артемовскій стоявъ въ близькихъ односинахъ до Квѣтки-Основяненка и до Амвросія Метлинського. Кажуть¹⁾, що Квѣтка вмеръ (1843) на его рукахъ.

Одъ р. 1850. живъ Артемовскій на пенсії въ Харковѣ, де й умеръ 1. жовтня (октября) 1866. р., скороняючи розумъ и память. Конисьскій згадує²⁾, що память у него була не-абы-яка. Вергилія, Горація й иншихъ знавъ онъ на память, и ще за день до смерти говоривъ на память Вергилія.

Петро Артемовскій-Гулакъ бувши студентомъ Харківського університета (1817) намагавъ ся писати по-російски, и про-те зладивъ кілька перекладівъ зъ чужихъ языківъ на мову російську. Се були вѣрші змѣсту релігійно-мистичного, примѣромъ „Мученіе сатаны при воззрѣнні на Едемъ“ зъ Мильтоноваго „Втраченого раю“³⁾. Въ сихъ своихъ перекладахъ придержувавъ ся Артемовскій того мертвого языка, що его захвалювавъ Алексѣй Шашковъ, бажаючи ввести языкъ церковно-славянскій въ російську письменність. Коли-жъ молодой Українець побачивъ, що така писанина не доведе до-пуця, то задумавъ онъ вступити въ слѣды Котляревського и списувати свои твори літературні въ мовѣ рідній. Та й не пожалувавъ Артемовскій, що прихиливъ ся сердцемъ до мовы українскої, бо своєю казкою „Панъ та собака“ зъєднавъ собі добру память не то мѣжъ людьми письменними, але й мѣжъ бѣдолашними мужиками на Украинѣ. Вже П. Кулѣшь, що озвавъ ся зъ до-

¹⁾ „Украинская Старина“. „Матеріалы для исторіи украинскої літературы народнаго образованія Г. П. Данилевскаго“. Харьковъ 1866; стор. 249.

²⁾ „Свѣтъ“, 1882; число 14., стор. 241.

³⁾ Н. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литер. XIX. столѣтія“, стор. 57.

коромъ про Енеиду Котляревского, въ загалѣ похваливъ талантливаго автора тои казки, назвавши его „великимъ поетомъ“¹⁾. И справдѣ, Артемовскій змалювавъ въ тѣй казцѣ такъ вѣрный образъ недолѣ мужикѣвъ супроти самоволѣ панѣвъ на Украинѣ, що сему творови треба дивуватись дивомъ великимъ. Въ тѣмъ бо часѣ, коли люде культурнїй въ панщинѣ не добачали нѣякого лиха, коли деякї зъ нихъ доказували потребу тои поганой невольцѣ²⁾, украиньскїй поетъ вказавъ смѣливо на тяжку рану сусѣбности въ Россїи, — вказавъ на недолю мужикѣвъ супроти гулящого житя деякихъ бундюжныхъ панѣвъ.

Въ казцѣ „Панъ та собака“ видимо пса Рябка, щѣ на панскому дворѣ не спить цѣлу нѣчь и худобу панску вѣрно доглядає, та ажъ досвѣта лягає спочити у своѣй норѣ. Ажъ ось чутно гамѣръ, галасъ, крикъ. Наймиты панскїй кличуть собаку: „Цу-цу, Рярко! на-на!“ Бѣднїй Рярко думає, що єму хочуть подати добру вду за-те, що єнъ всю божу нѣчь не спавъ, злодѣя ѡдганяє. Та ось стали его лупити-бити по приказу пана, — пустили его єле-живого. Коли жъ єнъ запытає ся двѣрнѣ, за-що згнушають ся надъ нимъ, то єдинъ зъ наймитѣвъ, Явтухъ, ѡдповѣє, що панъ изъ панєю всю нѣчь не спали зъ-за того, що Рярко розбрєхавъ ся. Ѡдтакъ невольникъ-чоловѣкъ каже отъ-се до собаки-Рябка, щѣ являє ся образомъ крѣпака:

¹⁾ Порѣвн. отъ-сї слова Кулѣша: „Еслибы Артемовскїй-Гулакъ умеръ, написавши только *Панъ та собака*, то по надеждамъ, какїя должно возбудитъ подобное произведенїе починающаго писателя, мы бы сказали, что лишились въ немъ великаго поэта“. („Основа“, Петербургъ 1861., мартъ, стор. 112.)

²⁾ Въ галицкѣй Руси Денисъ Зубрицкїй доказує потребу панщины въ статьѣ „Rozprawa za pańszczyznę“, котру надруковано

Ты-жь знавъ, що вчора нашъ у карты панъ програвъ ся;
 Ты-жь знавъ,
 Що хто програвъ,

Той чорта (не теперъ на споминки) здрѣмас, —
 Той батька рѣдного, розсердившись, програвъ.
 Ты-жь знавъ, кажу, Рябко, що панъ не буде спать.
 До чого-жь гавкавъ ты? на-що-жь було гарчати?
 Нехай бы гавкавъ самъ, а ты бѣ уклався тихенько,
 Забравшись въ ожередь, та ~~и~~ спавъ бы тамъ гарненько.
 Теперъ ты бачишь самъ, що мокрымъ бнѣ рядомъ
 Напавъ ся на тебе, и знай верзе притьмомъ.
 Що грошей вчора бнѣ проциндривъ щось не трохи...

А бачь, Рябко, а бачь! не гавкай, не ганяйся!
 Ляжь, хирный, та й мовчи, и зѣ паномъ не рѣвняйся!
 Чого брехати? нехай нашъ панъ здоровый буде,
 Онѣ самъ и безъ собакъ сю панщину одбуде.

Послухавъ Рябко порады Явтуха, та не хочачи тур-
 бовати супокою пана попхавъ ся спати на цѣлый день
 и цѣлу нѣчь.

Заснувъ Рябко, захрѣпъ, ажъ ожередь трясетця;
 Рябку й не снитця, й не верзетця,
 Що вже Москалики въ коморѣ й на дворѣ
 Скрѣзь нишпорять, мовъ тутъ вони й господарѣ,
 Що вовкѣ ягнять, а тхѣрѣ курчатокѣ убѣрае...

Якъ засвітало, заворушилась опять панска двѣрня,
 глядаючи необачного Рябка. Однакже бнѣ, чуючи по-
 клики наймитѣвъ, не квапивъ ся выйти изъ своєї норы.

„Теперь-то“, дума бнѣ, „мѣй панъ всю нѣчку спавъ,
 Бо не будивъ його Рябко и не брехавъ;
 Теперъ-то бнѣ менѣ свою покаже дяку;

въ 1819. р. въ журналѣ „Rozmaitości“, се-бѣ-то въ додатку до уря-
 довой Газеты Львѣвской.

„Теперь уже не втре менѣ, якъ вчера, маку.

Нехай цуцують... мене симъ не зведуть,
Поки самій сюды обѣдъ не принесуть“.

Гамбѣръ на дворѣ змагавъ ся, а Явтухъ найшовши Рябка зашморгнувъ ему на шиі арканъ. И опять по приказу пана наймиты стали Рябка побивати и влѣпили ему зъ сотеньку ківвѣ за те, що бнѣ добра панского не стерѣгъ, злодѣвѣ та звѣрюки не обганявѣ.

Примученый Рярко высказавъ тогдѣ отъ-сю гадеу про самоволю панбѣвъ :

„Нехай имъ служити бѣльшь рябий въ болотѣ бѣсъ!
Той дурень, хто дурнымъ иде панамъ служити,
А бѣльшій дурень, хто имъ дума угодити“....¹⁾

Оцѣняючи сю казку замѣтивъ Кониській про „Рябка“ ось-такѣ: „*Рябкомъ* поетъ показавъ гарно намальовану картину того безиправя, въ якому находили ся крѣпаки; тыхъ утискѣвъ, якѣ вони терпѣли бдѣ панбѣвъ, того самоволя, яке паны чинили надъ людьми! То стоявѣ передъ читателемъ не Рярко, не собака, а весь обернутый въ крѣпацтво украинскій народъ. То не Рярко пеклуться всю нѣчь, не знаючи спочинку, то безталаннѣ крѣпаки; то не Рярко кричить пѣдъ батогами панскыхъ наймитѣвъ, то не Рябка перѣщать пугою, то не зъ Рябка летить клоче шерсти, — то крикъ, гукъ, стогнане и слезы крѣпакѣвъ бдѣ панбѣвъ и народа загаломъ бдѣ урядникѣвъ и старшины“²⁾. Кониській думае бдѣтакъ, що Яв-

¹⁾ Порѣви журналъ „Основа“, 1861, мартъ; стор. 81—85. — Казку „Панъ та собака“ переложивъ О. Лепко на мову російску. (Порѣви книгу „Поэзія Славянъ“, сборникъ лучшихъ поэтическихъ произведеній славянскихъ народовъ въ переводахъ русскихъ писателей, изданный подъ редакцію Ник. Вас. Гербеля. С.-Петербургъ 1871; стор. 169. 170.)

²⁾ „Свѣтъ“, 1882; число 14; стор. 240.

тухъ являє ся „образкомъ великои ббльшости интелігентнои громады того часу“, що той наймить „болѣвъ сердцемъ за Рябка, — та що-жь? однимъ сердцемъ безъ розуму, безъ освѣты, безъ розвою не богато вдѣшь“¹⁾. — А вже-жь, нѣгде правды дѣти, Явтухъ в собѣ таки простый крѣпакъ, що по приказу панскому побивае другого крѣпака, дарма, що сей невольникъ проявляє ся въ образѣ собаки-Рябка. Тому-то й розмова обохъ сихъ крѣпакѣвъ в вельми драстична, по-за-якъ песь-Рябка жалкуе ся про свою недолю й кривду, котру его товаришь, чоловікъ-Явтухъ, гараздъ ѳдчувавъ сердцемъ, та зъ остраху передъ паномъ не смѣвъ еи высказати.

Въ загалѣ цѣла казка (що оббѣмае 183 стрѣчки) написана справдѣ по-майстерски, такъ що не знати, що въ нѣй ббльше подивляти, чи епичный спокѣй въ оповѣданю, чи комичный засновокъ казки, котрый довершуе ся подѣєю траічною, чи справжню драматичность въ явѣ двохъ невольникѣвъ, Явтуха й Рябка. Опроче мова въ казцѣ в жива, ядрениста й така гарна, що до Шевченка нѣ одинъ писатель не спромѣтъ ся оживити своихъ творбѣвъ такимъ чудовымъ словомъ, якимъ вправно володѣвъ Артемовскій-Гулакъ²⁾. Одаткъ не мо-

¹⁾ *ibid.*, стор. 241.

²⁾ Костомарѣвъ зъявивъ Артемовскому велике „спасибѣтъ“ за его знамениту казку, пишучи мѣжь иншимъ се, що слѣдуе: „Артемовскій-Гулакъ былъ рѣдкій знатокъ самыхъ мельчайшихъ подробностей народнаго быта и нравовъ, и владѣлъ народною рѣчью въ такомъ совершенствѣ, выше котораго не доходилъ ни одинъ изъ малороссійскихъ писателей“. („Поэзія Славянъ“; стор. 159.) — Хоча-жь казка „Панъ та собака“ въ загалѣ вѣсѣмъ вподобалась, то однако въ „Московскомъ Телеграфѣ“ Н. А. Полевого замѣщено ось-таку ѳдку епіграму на сей творѣ украиньского поета:

„Пускай въ Зоилѣ сердце ноетъ, —

Онъ Артемовскому вреда не принесетъ:

жемо притакнути Кулѣшеви, котрый закидує Артемовському наклѣнъ до „котляревщины“ изъ-за того, що бнѣ за проводомъ автора Енеиды въ сѣй казцѣ корыстувавъ ся ямбомъ, котрый по думцѣ Кулѣша не годить ся зъ формою украиньскои народнои поезіѣ, — та що бнѣ наслѣдувавъ Котляревского въ описѣ природы нѣчнои. Однакже казка „Панъ та собака“ не в творомъ поезіѣ людовои, котра по-найбѣльше любує ся въ трохейскѣй стопѣ вѣршовѣй (—). Вже-жь и Шевченко въ писаню поезіѣ хѣснувавъ ся иногдѣ ямбами; а впрочѣмъ ямбы ѡдповѣдають найлучше живѣй и чуткѣй вдачи народу руско-украиньского, та й сама мова наша проявляє часто ритмъ ямбичный. Такожъ годѣ закидувати Артемовському, що бнѣ выписавъ зъ Енеиды деякѣ вѣршѣ, малюючѣ чорну нѣчь въ природѣ; въ описѣ Артемовского находятъ ся лишь деякѣ слова, що случайно суть схожѣ зъ ѡдвѣтными словами въ Енеидѣ¹⁾. Опроче авторъ казки „Панъ та собака“ вже зъ-за того не мѡгъ наслѣдувати Котляревского, що его образъ темной ночи далеко красшѣй ѡдъ картинки въ Енеидѣ.

Рябко хвостомъ его прикроеть!

И въ храмъ безсмертья унесеть“.

(„Вѣстникъ Европы“, IX. годъ, томъ I. 1874; стор. 84.)

¹⁾ Кулѣшъ порѣвнує именно отъ-сѣй вѣршѣ Котляревского и Артемовского:

а) Вѣршъ Котляревского:

Якъ тѡлько темна та пахмурна

Изъ неба зсизла чорна нѣчь,

Година-жь стала балагурна,

Якъ звѣздки повтѣкали прѣчь... (Ен. III, 72.)

б) Вѣршъ Артемовского:

На землю злѣзла нѣчь...

Хочъ въ око стрель тобѣ, такъ темно на дворѣ;

Уклавъ ся мѣсяць спать...

И ледѣй крадькома яка маленька зѡрка

Зъ-за хмары выгляне, неначе мышъ зъ засѣка...

Въ рукописи замѣщено передъ казкою отъ-се „мотто“ изъ польской байки Игнатія Красицкаго: „Pies szczekał na złodzieja, cała noc się trudził“. Одакъ думавъ Н. Петровъ, що Артемовскому польска байка „Pan i pies“ могла послужити основою ко написаню казки „Панъ та собака“, та що й сатира Красицкаго „Pan niewart sługi“ могла спонукати украиньского поэта, змалювати образъ двірской собаки Рябка¹⁾). Хоча-жь предметъ казки Артемовского є въ загалѣ той-самый, що єго выложивъ Красицкій коротенько въ чотырохъ стрѣчкахъ своєи байки²⁾, то все-таки творъ украиньского поэта вважаємо самостѣйнымъ, по-за-якъ гадку, кинену польскимъ поетомъ, розвинувъ ѓнъ зъ поглядомъ на недолю и окрему вдачу люду украиньского.

До сеи казки навязує ся „Супліка до Грицька Квѣтки“³⁾). Авторъ посылаючи Квѣтцѣ свою казку, просить єго, щобъ ихъ обохъ, се-бъ-то Артемовского и Рябка пустивъ до своєи хаты. Въ сѣй „супліцѣ“ пише ѓнъ мѣжь иншимъ отъ-се:

Пусти! Чи бачь, якъ *Песъ Рябка* почаствовавъ!
 Коли-бъ йому языкъ родимецъ одѣбравъ:
 Щобъ ѓнъ замѣсць *Рябка* до вѣку мавъ гарчати,
 А нашъ *Рярко* щобъ сѣвъ за його въ карты грати!
 Пусти насъ, батечку, до хаты!

Зъявивши гадку, що й „надъ псомъ повинно ласку мати“, поетъ не знає, якъ приймуть єго казку Москаль.

¹⁾ „Очеркъ исторіи укр. литературы“, стор. 61—63.

²⁾ „Pan i pies“.

Pies szczekał na złodzieja, cała noc się trudził,

Obili go nazajutrz, że pana obudził.

Spał smaczno drugiej nocy, złodzieja nie czekał,

Ten dom skradł: psa obili za to, że nie szczekał (III, 16).

³⁾ „Основа“, 1861, мартъ; стор. 87.

Про-те просить Квѣтки, щобъ „его супліку й самъ читавъ, и ледачому вѣ паскудить не дававъ“;

Бо якъ почне Москаль по-своєму складати,
Та *вотъ!* та *што?* та *какъ?* читавши привовляти,
Тодѣ хочъ умыкай изъ хаты.

Після сєй „супліки“, писаної вѣршами, слѣдує вѣ прозѣ коротка бдозва до читателѣвѣ. Авторъ боить ся критики Москалѣвѣ и про-те пише про нихъ се, щб слѣдує: „Вони хочъ щб по-своєму перехристять, и, я-жъ кажу, мбй Рябко выпє одѣ ихъ добру повну: уже щб я знаю, то у його не останетця нѣ одного цѣлого реберця...“ Вѣ сѣй бдозвѣ згадує Артемовскій похвально про Енеиду Котляревского, пишучи отъ-се: „Уже нема його й на свѣтѣ нѣчого кращого, якъ (царство небесне) Еней вѣ нашбй одежи; еге! та ба! Москаль, бачъ, поравъ ся и коло його, — и його одягнувъ по-московскій...“¹⁾

Для Квѣтки зладивъ Артемовскій ще передше короткій стихотвбръ п. з. „Справжня добрбсть“, вѣ котрбмъ старавъ ся доказати, щб правдива добрбсть не є понура и сонлива, мовъ чернець турецкій, щб „она на всѣхъ глядить такъ гарно й веселенько, якъ дѣвка, бдѣ свого идучи панѣ-отця до церкви до вѣнця, глядить на парубка, мовъ ясочка, пильненько“. Се письмо пбславъ Артемовскій Квѣтцѣ мабуть тогдѣ, коли бнѣ покинувъ чернечу жизнь. и вѣтѣшавъ ся побутомъ вѣ родинѣ²⁾.

Казку „Панѣ та собака“ написавъ Артемовскій 2. студня 1818. р. и надруковавъ єѣ вѣ Харьковѣ вѣ „Украинскбмъ Вѣстнику“³⁾. Вѣ сѣмъ журналѣ напечатано ббль-

¹⁾ *ibid.*, стор. 88.

²⁾ „Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 69. 70.

³⁾ „Украинскій Вѣстникъ“ ставъ виходити вѣ Харьковѣ 1816. р. Вѣ сѣмъ журналѣ печатались статѣѣ науковѣ и беллетристичнѣй вѣ мовѣ россійскбй та украинскбй. „Украинскій Вѣстникъ“ пе-

шу часть его стихотворѣвъ, мѣжь котрыми вызначуе ся казка „Солопѣй та Хивря, або горохъ при дорозѣ“. Змѣсть сеи гарной казки в такій: Убогій мужикъ Солопѣй спромѣгъ ся весною на горохъ, и ѳдтакъ жѣнка Хивря радила ему, посѣяти горохъ на перелозѣ. Та ба! „горохъ ласенька рѣчь, и дѣтвора за нимъ полѣзе хочъ у пѣчь“, сказавъ Солопѣй, — „обскубуть его зеленцемъ“. Однакже Хивря замѣтила, що „якъ уродить Богъ, то дасть на долю всѣхъ“. Солопѣй хотѣвъ посѣяти горохъ въ кутку, щобъ и „врагъ“ тамъ его не найшовъ, але въ кѣнци услухавъ Хиврѣ, зѣоровавъ перелѣгъ и посѣявъ горохъ. Осъ уже пѣдрѣсь горохъ и прийшла черга на стручки. Хто йде, горохъ скубне, а дѣтвора втѣшае ся добрымъ полономъ. Зѣбравъ Солопѣй горохъ, и клине-проклинае всѣхъ тыхъ, щѣ ему заподѣяли таку пакѣсть, та й до Хиврѣ ѳдзываетъ ся зъ докоромъ, тому-що порадила ему сѣяти горохъ на перелозѣ. Все-жъ таки посѣявши два мѣшки зѣбравъ Солопѣй сѣмь мѣшкѣвъ гороху зъ перелога. ѳдтакъ на другу весну посѣявъ ѳнъ горохъ межи пшеницею та житомъ. Але-жъ якъ пѣшовъ въ жнива, не заставъ нѣ зерна; проциндривъ Солопѣй горохъ, а за горохомъ и жито та пшеницю; бо якъ про-нюхали въ селѣ, що Солопѣй посѣявъ горохъ на рѣли мѣжь житомъ и пшеницею, то давай ходити въ горохъ. Ходили й змяли та стовкли до-гла пшеницю й жито. Тогдѣ Хивря зѣбѣмила зъ кѣлка двѣ новѣсѣннѣй тор-бинки и сказала дурному Солопѣю:

реставъ виходити въ 1821. р. — Артемовскій пѣдписавъ ся пѣдъ своєю казкою тѣлько буквами ...ъ ...й ...ъ. Симъ способомъ пѣдписувавъ ѳнъ себе въ стихотворахъ своихъ до року 1827., та ажъ пѣдъ баллядою „Твердовскій“, печатаною (1827) въ журналѣ „Славянинъ“, надруковавъ поетъ повне свое имя.

„Иди-жь теперь зъ-бдцѣль, щобъ твоѣй и духъ не пахъ;
Не виѣвъ свого, — носи-жь ты хлѣбъ чужій въ тор-
[бахъ!¹⁾]

Сю казку закѣчивъ поетъ довшою моральною наукою, котрою звернувъ ся до тыхъ, щѣ не хотячи хозяйнувати ладомъ предкѣвскимъ, стали въ газдѣвствѣ заводити новѣ, заграничній порядки²⁾. Такимъ мудрагелямъ сказавъ поетъ отъ-сю гѣрку правду:

Та вже зъ насъ не одинъ оравъ пѣдъ небесами,
А якъ на землю злѣзъ, пѣшовъ въ старцѣ зъ торбами³⁾.

Зъ сею казкою стоить у звязи „Писулька до того, который що-Божого мѣсяця украинского гѣнца по всѣхъ усюдахъ розсылае“⁴⁾. Сю „Писульку“ зладивъ Артемовскій прозою, высилаючи єѣ до Йовграпа вразъ изъ казкою „Солопѣй та Хивря“. Тутки спѣмнувъ бнѣ ще-разъ про казку „Панъ та собака“, и сказавъ, щѣ его „Рябка“ приймили досытъ прихильно у самому Петербурзѣ й въ Москвѣ, щѣ однакже все-таки у „деякихъ пѣдпанкѣвъ шапки на головѣ загорѣлись“. Одаткъ заявляє поетъ, щѣ мабутъ и мѣжъ панами єсть не одинъ „Солопяга“. Въ загалѣ жахає ся бнѣ якои халепы бѣдъ панѣвъ за свои писаня и добачає тѣлько въ мужику свою рѣдню, кажучи отъ-се: „Нема його й на свѣтѣ, якъ изъ своєю рѣднею — зъ мужикомъ: чи поскубтись, чи побитьця, чи й помиритьця, то все воно, таки сказано, свѣй братъ“.

Менше важною єсть „побрехенька“ „Тюхтѣй та Чванько“. Тюхтѣй є вѣршомазъ, щѣ придержує ся рады Гараська (Горація) и про-те свои писаня ховає на де-

1) „Основа“, 1861, мартъ; стор. 93—97.

2) „Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 65 и 66.

3) Мотивъ до сєи казки взявъ Артемовскій зъ байки Красицкаго „Groch przy drodze“ (III, 22).

4) „Основа“, 1861, мартъ; стор. 99. и 100.

вять рокбвъ въ скриню, та читае ихъ ажъ въ десятѣмъ роцѣ. Якъ же побачить, що тамъ „ладу бѣсъ має“, то „въ грубу такъ-таки и впре шпаргалля все“. Иншою вдачѣ в Чванько слабкій, котрый все, „щѣ начеркавъ, то такъ въ друкарню несе“. Але громада ихъ однако поважае: „того нѣ сномъ не знае, другого не читае“¹⁾.

Межи стихотворами Артемовскоу находять ся бѣ-такъ три байки: а) „Батько та сынъ“; б) „Рыбка“; в) „Двѣ пташки въ клѣтцѣ“. Найкрасшою в байка „Рыбка“ (плѣточка); ось и змѣсть си: Дрѣбненька плѣточка узрѣла на удцѣ червяка, та не могла его схопити, бо узеньке було си ротеня. Стала отже падькати надъ своєю долею, по-за-якъ „тѣлько великимъ рыбама на свѣтѣ жити“. Коли плѣточка горювала, ажъ ось щука захопила за удку и „зъ воды шубоветь въ окрѣпѣ“. Побачивши чуже лихо, дрѣбненька плѣточка не жалкувалась вже нѣколи про свою долю²⁾.

Артемовскій написавъ ще три поетичнѣ листы, перелицьовавши три оды римского поета Горація одвѣтно до поглядѣвъ хлѣборобѣвъ украиньскихъ. Въ першѣмъ листѣ до Пархома перелицьовавъ бнѣ на свѣй ладъ III. оду книжки другоу, щѣ починае ся словами:

Aequam memento rebus in arduis
 Servare mentem: (non secus in bonis
 Ab insolenti temperatam
 Laetitia) moriture Delli!

Сѣ слова звучать ось-такъ въ пересцѣвѣ руско-украиньскѣмъ:

Пархоме! въ щастѣя не брыкай!
 Въ нудзѣ притѣмомъ не лѣзь до неба!

¹⁾ *ibid.*, стор. 101. — Пѣсля той „побреженьки“ слѣдуе коротенька статейка п. з. „Де-що про Гараська (Горація)“, писана прозою и вѣршомъ, де авторъ опять згадуе про „Чванька“.

²⁾ Порѣвн. байку Красицкоу: *Rybka mała i szczupak* (I, 27).

Людей пытай, свій розумъ май:
 Якъ не мудруй, а вмерти треба¹⁾.

Въ другбмъ листѣ до Пархома зладивъ Артемовскій травестию XI. оды книжки першої, поклавши отъ-се „мотто“ изъ сей оды:

Tu ne quaesieris — scire nefas — quem mihi, quem tibi
 Finem di dederint, Leuconoë, nec Babylonios
 Tentaris numeros...

Ось и слова нашего поэта:

Пархоме! не мудруй, ворожки не пытай,
 Якъ довгий вѣкъ прокаратаєшь,
 Що выкувала вже зозуля, — проживай,
 А ббльше... шкода, що й бажаєшь²⁾.

Крбмъ сихъ двохъ поетичныхъ листбвъ до Пархома звѣстный намъ ще листъ до Терешка, котрый навязує ся до IX. оды книжки другої. Гораций почавъ свою оду сими поважными словами:

Non semper imbres nubibus hispidos
 Manant in agros, aut mare Caspium
 Vexant inaequales procellae
 Usque....

А вже-жъ и Артемовскій ставъ свбй листъ писати вельми поважно та спбмнувъ про суспбльний побуть люду украиньского, звѣщаючи мѣжь-иншимъ отъ-се:

Не все-жъ и на панцинѣ, Терешку, товчемось
 И дбаємъ на панбвъ въ жнива й въ косовицю:
 А часомъ такъ-таки хочъ въ празникъ урвемось,
 Та деяку й собѣ придбаємо копицю.
 Воно минетця все, козаче, не журись!
 Кинь лихомъ объ землю, якого ката слинишь!

¹⁾ „Основа“, 1861, мартъ; стор. 111.

²⁾ *ibid.*, стор. 112.

Найми псалтырь та Богу помолись...

Всѣ померемо; ты те-жь, Терешку, згинешь.

Одтакъ згадує поетъ, що бѣлый царь велѣвъ „не некрута а козакѣвъ давать“, щобъ бити Ляхѣвъ и Туркѣвъ. Въ кѣнци спѣмнувши, що въ Варшавѣ Иванъ „Хведоровичъ“ Паскевичъ зъ Ляхѣвъ весь жиръ выдавивъ, та що тамъ и могоричъ запивали, Артемовскій намагає ся Терешка въ журбѣ веселощами при чарцѣ розбуркати.

Сю перелицьовану оду Горація найшовъ Кониській мѣжь вѣршами, писаными рукою Артемовского¹⁾. Крѣмъ сѣи оды була тамъ еще перелицьована XXXIV. ода книжки першої и ѣдтакъ зберегались отъ-сѣи три приказки: а) „Дурень и розумный“; б) „Цѣкавый и мовчунъ“ и в) „Лѣвкаръ и здорове“²⁾. Все тее надруковано у Львѣвскѣи часописи „Свѣтъ“ 1882. р., въ числѣ 14., на сторонахъ 242. и и 243.

Артемовскій написавъ по чужимъ вѣбрѣямъ такожь двѣ гарнѣ балляды; именно зладивъ ѣнъ вольный перекладъ польскои балляды Мицкевича п. з. „Твердовськѣи“³⁾ и такѣи-же перекладъ нѣмецкои балляды Гетого п. з. „Рыбалка“ („der Fischer“). „Малороссѣиска балляда“ п. з. „Твердовськѣи“ въ руско-украиньскѣи паразѣ зъявляє живѣишѣи образы и бѣльше комичности,

¹⁾ Тѣи вѣршѣ Артемовского переписавъ Андрѣи Шиманѣвъ, адвокатъ въ Харьковѣ, и вразѣ зъ деякими замѣтками про жите поета передавъ ихъ Ол. Кониському.

²⁾ Порѣвн. байки Красицкого: *Madry i głupi* (IV, 26); *Doktor i zdrowie* (IV, 5).

³⁾ Балляда Мицкевича має заголовокъ „Pani Twardowska“. Въ нѣи есть трицять и одна строфа, а кожда строфа обѣймає чотыри вѣршѣ; въ баллядѣ же Артемовского есть пятьдесятъ и двѣ строфы.

нѣжъ „польскій оригиналъ“¹⁾). Одтакъ баллада „Рыбалка“⁴ вызначує ся чудовымъ словомъ и гибкимъ вѣршомъ.

Н. Петровъ начисливъ 20 украиньскихъ стихотворѣвъ и письмо Артемовского. Ось и переглядъ сихъ вѣршѣвъ :

- 1) Справжня добрѣсть (до Грицька Основяненка), 17. вересня 1817. р. — 2) Панъ та собака (казка), 2. студня 1818; — 3) Суплика до Грицька Квѣтки; — 4) Солопѣй та Хивря, або горохъ при дорозѣ (казка), 25. вересня 1819; — 5) Тяхтѣй та Чванько (побрехенька), 1. падолиста 1819; — 6) Де-що про Гараська (Горація), 2. падолиста 1819; — 7) Три приказки: Дурень и розумный, Цѣкавый и мовчунъ, Лѣкаръ и здорове, 1. студня 1820; — 8) Твердовський, малоросійска баллада, надруковава въ 1827. р.; — 9) Рыбалка (баллада), 26. жовтня (октябрю) 1827; 10) Батько та сынъ, 29. жовтня 1827; — 11) Двѣ пташки въ клѣтцѣ, 1. падолиста 1827; — 12) Плѣточка (байка), 4. падолиста 1827; — 13) До Пархома, два листы, 4. и 5. падолиста 1827; 14) Роскаяніє Охрима (до Грицька Основяненка, „мотто“ изъ Горація, 26. лютого 1828; — 15) До Терешка, 1831. р.; — 16) До Грицька Основяненка, „мотто“ изъ Горація, 20. лютого 1832; — 17) До Любки, „мотто“ изъ Горація, 16. марта 1856; — 18) Текла рѣчка невеличка, пѣсня; — 19) Упадокъ вѣка, „мотто“ зъ Лермонтова, 24. марта 1856; — и 20) Стихи П. А. Кулѣшеви, написані незадовго до смерти²⁾.

Писаня Артемовского печатано въ „Украинскѣмъ Вѣстнику“ бѣдъ 1817—1821. р., бѣдтакъ въ „Вѣстнику Европы“ 1827. р. (кн. 6.), въ „Славянинѣ“ 1827. р. и въ „Утренній Звѣздѣ“ 1834.³⁾ Въ 1878. р. Ф. Пискуновъ

¹⁾ „Поэзія Славянъ“, стор. 159.

²⁾ „Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 58. и 59.

³⁾ Артемовскій наблюдавъ въ письменныхъ своихъ творахъ

видавъ въ Кієвѣ „Кобзаря“, се-бѣ-то збѣрникъ важнѣйшихъ писемъ Артемовского-Гулака¹⁾.

Изъ сего огляду можъ дѣзнатись, що найлучшій свои пїєрма зладивъ Артемовскій до 1830. р. Коли-жъ пѣшла у него полицейска трусениця, то вправъ бнѣ духомъ и бдтакъ пѣзшѣйшій єго писаня не мають литературной стѣйности. Все-жъ таки уважає ся бнѣ письменникомъ не-абы-якимъ. Петро Артемовскій-Гулакъ повѣвъ дальше тее просвѣтне дѣло, яке почавъ бувъ Иванъ Котляревскій. Мова въ єго казцѣ „Панѣ та собака“ єсть гарнѣйша й чистѣйша бдѣ мовы перелицьованою Енеиды, и бдтакъ идеѣ єго являють ся вельми людявѣ, по-за-якѣ бнѣ обнявъ любовоу найменшого брата и пѣднѣсь протестъ противъ огидного крѣпнацтва. Коли-бѣ бнѣ на тее не бувъ зважавъ, що изъ-за єго „Рябка“ „у деякихъ пѣдпанкѣвъ шапки на головѣ були загорѣлись“, то бувъ бы ступавъ дальше дорогою напередъ вытыченою и ставъ бы ся поетомъ справдѣ національнымъ. Хочъ отже мотивы до своихъ поезій бравъ Артемовскій зъ класичныхъ творѣвъ Горация, Красицко-го, Мицкевича, Гетого, то однако вмѣвъ бнѣ надати своимъ писанямъ прикмету вельми поетичного, украиньского свѣтогляду, изъ-за чого имя єго въ исторіи нашої литературы остане ся по-вѣкѣ величнымъ и славнымъ.

правописъ фонетичну. Писавъ отже и тамъ, де чутно звукъ і, мѣжъ-тымъ коли бнѣ всякій звукъ и (= ы, и) знакомъ ы выражавъ; н. пр. лито (лѣто), вилъ (воль), визъ (везлѣ), сынь, робиты (робити).

¹⁾ Въ выданю Пискунова находятъ ся отъ-сѣ писаня Артемовского: 1. Рыбалка; 2. Твердовскій; 3. Тяхтѣй та Чванько; 4. Де-що про Гараська; 5. До Пархома; 6. Батько та сынъ; 7. Рыбка; 8. Панѣ та собака; 9. Солопѣй та Хивря; 10. Писулка. — Пискуновъ перепечатавъ (крѣмъ „Суцлїки“ до Грицька Квѣт-

3. Евгений Гребѣнка¹).

Евгеній Павлович Гребѣнка родивъ ся 21. сѣчня 1812. р. въ батькѣвскѣмъ селѣ Убѣжищи, Пирятиньского повѣту въ Полтавской губерніи. Онъ бувъ другимъ сыномъ гусарского офицера, Павла Гребѣнки и его другой жены, Надежды Ивановны Чайковской, панѣ Пирятиньской. Дитячий вѣкъ Евгенія пройшовъ пѣдъ батькѣвскою стрѣхою; тогдѣ переймавъ онъ ѡдъ своєї няньки-крѣпачки пѣснѣ й переказы людовѣ и ѡдтакъ полюбивъ рѣдну мову украинську. Учителѣ домашній Павло Гуслистый и Кудрицкій вмѣли заохотити его до науки: читавъ онъ хлопчикомъ богато такъ, що безъ книжки не мѣгъ всидѣти. Про-те въ 1825. р. отецъ ѡддавъ 13-лѣтнего Евгенія въ гимназію высшихъ наукъ князя Безбородька въ Нѣжинѣ. Тамъ учивъ ся зъ Гребѣнкою въ однѣмъ часѣ Микола Гоголь, тѣлько Гоголь бувъ у высшѣй класѣ, нѣжъ Гребѣнка. Въ близшихъ ще ѡдносинахъ до молодого Евгенія стоявъ Олександрѣ Атанасіевъ, що ѡпѣсля бувъ украинскимъ писателемъ и прозававъ ся Чужбиньскимъ. Гребѣнка и Атанасіевъ були на квартирѣ у профессора Соловѣва. По-за-якъ батько Олександра бувъ Вѣликоросъ, то по догадцѣ Кониського мабутъ Гребѣнка

ки) всѣ тѣ писаня, котрѣ Кулѣшь замѣстивъ въ статьѣ своѣй про Артемовского-Гулака („Основа“ 1861, мартъ, стор. 78-113). — Въ 1877. р. надруковавъ Игнатій Онишкевичъ въ „Руской Библиотечѣ“ (Львѣвъ 1877, томъ I.) всѣ тѣ творы Артемовского, якѣ находятъ ся въ тѣй статьѣ Кулѣша.

¹) Важнѣйша литература: „Е. П. Гребенка“, статья Ф. Пискунова въ збѣрнику украиньскихъ творѣвъ Гребѣнчиньныхъ, ч. 3. „Пирятиньска ластивка“. Кіевъ 1876; стор. 4—9. — „Вітчити з історіі русько-українського письменства XIX. віку“, статья Ол. Кониського у Львѣвской часописи „Свѣтъ“, 1881; ч. 8. и 9., стор. 146. и 147. — Порѣвн. „Очерки исторіи украиньской литературы XIX. столѣтія“ Н. И. Петрова. Кіевъ 1884; стор. 210.

спонукавъ свого товариша, полюбити Україну¹⁾. Гребѣнка бувъ старшій Атанасіва-Чужбинського на пять рокѣвъ; до того ще Гребѣнку доля надѣлила такою вдачею, якою люде впливають на товаришѣвъ, самі того не бажаючи. Одинъ зъ Гребѣнчинныхъ учителѣвъ повѣдає: „Гребѣнка бувъ завждѣ веселимъ, жартливимъ; его любили й товаришѣ й учитель, — добре вчивъ ся, пильно-вавъ надъ письменствомъ и пѣкловавсь, щобъ нѣкого не покривдити и кождоу догодити“²⁾).

Въ гимназіи перетворили Гребѣнку на Гребѣонкина, и подъ сею назвою Евгенийъ скѣничивъ гимназію, служивъ въ вѣйску и тою-жь назвою подписувавъ перші свои творы литературні.

Студенты Нѣжинської гимназіи видавали свѣй рукописный вѣстникъ, щѣ звавъ ся „Аматузія“. Впорядкомъ того вѣстника бувъ Домбровскій (опѣсля професоръ университета въ Кієвѣ), а головнымъ робѣтникомъ, душею вѣстника стоявъ Гребѣнка.

Гребѣнка почавъ писати по-українськи будучи ще студентомъ. Першимъ его литературнымъ творомъ бувъ перекладъ першої главы зъ поеми Пушкінової „Полтава“. Надруковано єъ въ „Московскѣмъ Телеграфѣ“, ч. 41. зъ 1831. р. Одтакъ въ 1833. р. напечатавъ єнь два одрывки сего перекладу въ „Утренній Звѣздѣ“.

Въ 1831. р. Гребѣнка скѣничивъ курсъ въ гимназіи зъ правомъ на „чинъ 14. класа“ и заразыъ пошовъ на службу въ резервы осьмого украинського козацкого полку, але швидко вышовъ въ одставку и въ 1834. р. поѣхавъ въ Петербургъ, де вже 1. лютого того року ставъ служити канцелярскимъ урядникомъ въ комисіи духовныхъ училищъ.

¹⁾ „Олександръ Атанасієвъ Чужбинскій“. („Зоря“, 1887; ч. 4; стор. 70.) — ²⁾ ibid.

Въ столиці Гребѣнка спбзнавъ ся зъ деякими рос-
сійскими й украиньскими письменниками. Въ 1833. р.
друкувавъ онъ въ „Утренній Звѣздѣ“ деякі „Малорос-
сійскій приказки“, а въ 1834. роцѣ выдавъ въ Петер-
бурзѣ всѣ свои „приказки“ числомъ 26. Въ другомъ вы-
даню явились сѣ „приказки“ въ Петербурзѣ въ 1836. р.¹⁾.

Въ кбнци трицятыхъ рокбвъ Михайло Максимовичъ
подавъ Квѣтцѣ-Основяненкови гадку, щобы при якбмъ
россійскомъ журналѣ выдавати додатки въ мовѣ укра-
иньскбй. Гребѣнка заявивъ тогдѣ готовбсть, обняти ре-
дакцію такихъ украиньскихъ альманахбвъ. Проте задумавъ
онъ выдавати кблька альманахбвъ при „Отече-
ственныхъ Запискахъ“. Але головный редакторъ Крав-
скій взявъ назадъ свою умову, а причиною сему, якъ до-
гадуе ся Кониській, бувъ В. Бѣлинскій, головный по-
мбчникъ Кравского по работѣ критичнбй и библиогра-
фичнбй²⁾. Такъ отже бдъ 1836—1840. року Гребѣнка
не печатавъ нѣчого по-украиньски. Тогдѣ хвалено россій-
скій его творы и проте не було у него снаги до укра-
иньского письменства. Ажъ въ 1841. р. выдавъ Гребѣнка
въ Петербурзѣ украиньскій збрникъ „Ластбвка“. Се
бувъ вѣдай той матеріяль, котрый Гребѣнка збравъ,
здумавши выдавати украиньскій альманахи при „Отече-
ственныхъ Запискахъ“.

Коли Гребѣнка своими литературными творами ставъ
звѣстный на Украинѣ, то забажавъ онъ навѣстити Квѣтку
въ Основѣ. Въ дорозѣ балакавъ онъ зб своимъ „пзво-
щикомъ“ про Квѣтку й его повѣсти; простѣ бо люде
знали подекуды повѣсти „Грицька Основяненка“, по-за-
якъ онъ змалювавъ дуже вѣрно суспбльный побуть хлѣ-

¹⁾ Въ альманаху „Хата“ выдавъ Кулѣшь десять прика-
зокъ Гребѣнки (стор. 41—57).

²⁾ „Свѣт“, 1881; ч. 8. 9., стор. 146.

боробѣвъ. Такъ отже приѣхавъ Гребѣнка въ Основу, и пѣдъ ѳкномъ дому, де живѣ Квѣтка, спытавъ ся у старого чоловѣка, щѣ читавъ книжку: „А чи дома панѣ Основяненко?“ и сейчасъ кликнувъ радѣсно поглянувши на него: „Здоровъ батьку Грицьку!“ — Основяненко (се бувъ ѳнѣ самѣ) ѳдложивъ поволи книжку, прихиливъ ся зѣ ѳкна и запытавъ ся: „Чи не Гребѣночка?“ Се була перша стрѣча Гребѣнки зѣ ветераномъ Харкѣвского литературного кружка. Пѣзнавши Квѣтку близше, Гребѣнка полубивъ его цѣлымъ серцемъ¹⁾.

Вѣ 1838. р. Гребѣнка покинувъ службу въ комисіи духовныхъ училищъ и ѳдтакъ поставлено его старшимъ учителемъ росіійской мовы и словесности въ „дворянскѣмъ полку“. Вѣ 1841. р. перевели его зѣ „дворянского полку“ въ учителѣ словесности въ „другій кадетскій корпус“. Вѣ останній роки жизни читавъ ѳнѣ лекціѣ въ „институтѣ корпуса горнихъ инженерѣвъ“ и въ официрскихъ клясахъ „морского кадетского корпуса“. Гребѣнка вмерѣ въ грудню 1848. р. въ Петербурзѣ, а ѳпѣсля тѣло его перевезено въ Украину, де ѳ спочивае на рѣднѣй земли пѣдъ Пирятиномъ.

Головнымъ творомъ Гребѣнки суть „Малоросіійскіѣ приказки“, котріѣ ѳнѣ присвятивъ „добрымъ своимъ землякамъ и любителямъ малоросіійского слова“. Приказками назвавъ Гребѣнка байки, щѣ ихъ написавъ зѣ поглядомъ на украиньску природу и на звычай та обычаѣ своего народу. Осѣ-якъ оцѣняе Кулѣшь сѣ знаменитіѣ писаня: „Коли рѣвняти ихъ и до сусѣдноѣ словесности, то наврядѣ чи є въ ѳй кращій приказки одѣ Гребѣнчинныхъ, а тѣлько щѣ московскіѣ дзвонь голоснѣйшіѣ

¹⁾ „Украинская Старина“. Матеріалы для исторіи украинской литературы и народного образованія“. Г. П. Данилевскаго. Харьковъ 1866; стор. 224.

одъ нашихъ. Гребѣнка, пишучи приказку, малюе намъ тутъ же нашѣ села, поля й степы свѣжими, да й непозыченными фарбами. Коли смѣтця ся онъ, то прислухайтесь — тутъ же скрбъзъ смѣхъ почувте якійся сумъ; коли-жь справдѣ сумув, то слово його процвѣтае квѣтками щирои поезіѣ украинської. Широкиѣ його приказки, якъ нашѣ степы, жартовливиѣ вони да якось и сумовати, якъ нашѣ селяне; шуткуючи сѣ приказки займають душу зъ-глибока¹⁾.

Въ приказкахъ своихъ стае авторъ въ оборонѣ мужиковъ и людей неписьменныхъ противъ самоволѣ пановъ и судовиковъ („грошо-заплодовъ“). Такъ въ приказцѣ „Ячмѣнь“ сказано, що „де-якиѣ колоски схилили ся зовсѣмъ у-низъ, мовъ неграмотниѣ передъ великимъ паномъ, мовъ передъ судовымъ на стѣйцѣ козаки“. А вже-жь саму-гѣрку правду мучителямъ люду высказавъ поетъ въ приказцѣ „Рожа да хмѣль“. Про сю приказку замѣтивъ Кониській отъ-се: „Народниѣ павки, паны, судовики и всяка урядова челядь пють зъ народа кровь, тягнуть зъ його жилы, грабують його, не дають йому нѣ росту, нѣ освѣты, обгортують и обвивають його неволею, темнотою и убожествомъ, зовсѣмъ такъ, якъ о-той хмѣль обгорнувъ-обкутавъ и знищивъ рожу, а самъ зеленѣвъ“. — Про деякиѣ иншиѣ приказки пише Кониській се, що слѣдуе: „Прочитайте „Будякъ и конопляничка“, „Ячмѣнь“, „Ведмежий судъ“ и иншиѣ — и передъ вами живо въ образѣ, въ живѣй картинѣ встаетъ тяжке житє украинского народу зъ усѣми бюрократично-крѣпацкими, московскими порядками, — неправда-крѣпацтво, неправда й здирство въ судахъ, неправда въ выхованю, въ освѣтѣ и инче“. — Одаткъ довѣдавъ ся Кониській, що приказку

¹⁾ „Хата“ 1860. Видавъ П. А. Кулишъ. Типомъ другимъ. Петербургъ, стор. 41.

„Злий конь“, написавъ поетъ пбдѣ впливомъ одной ексекуціѣ, коли то урядъ російскій хотѣвъ усмирити бунтъ крѣпакбвъ у одного зъ панбвъ, сусѣдбвъ автора¹⁾. Въ сѣй приказцѣ сказано, що злого коня зъ табуна зъумѣвъ зануздати тблько розумный чоловѣкъ Петро Деркачь, котрый смѣло до коня побравъ ся по-тихеньку, повагомъ по-маленьку, и все его гладивъ. Сказавши отже сю байку озвавъ ся поетъ до панбвъ отъ-сею моральною наукою: „Паны! чи чули, якъ Деркачь коня поймавъ?“

Приказки Гребѣнки въ загальѣ суть творомъ самостбйнымъ, оригінальнымъ²⁾; а хоча й кблька приказокъ уложено по чужимъ взбрцямъ, то все-таки добачаемо въ нихъ свѣтоглядъ украинскій. Такъ приказку „Могилины родины“ написавъ авторъ пбсле байки римского писателя Федра³⁾, однакже перенѣсь подѣю на степь украинскій и змалювавъ гарну картинку изъ суспбльного побуту въ своѣй батькбвщинѣ. Мѣжь приказками Гребѣнчиними визначують ще двѣ, се-бъ-то „Човенъ“ и „Соловей“⁴⁾. Въ приказцѣ „Човенъ“ видимо образъ синього моря, що заграло, зацѣнилось бдѣ буйныхъ вѣтрбвъ, изъ-за чого човенъ розмбждживъ ся въ трѣски. Одаткъ поетъ прощає ся зб своимъ покоємъ и пускає ся въ море, не знаючи, чи недоля и лютеє горе не пограють ся зъ его човномъ. Въ приказцѣ-жь „Соловей“ добачаемо засновокъ драматичный, по-за-якъ тутъ веде розмову неббжь зб своимъ дядькомъ⁴⁾.

¹⁾ „Свѣт“, 1881; ч. 8. и 9., стор. 147.

²⁾ Засновокъ деякихъ приказокъ взявъ Гребѣнка зъ басенъ Крылова.

³⁾ Phaedri Augusti liberti fabularum Aesopiarum libri V.; — fabula XXII. libri IV.: „Mons parturiens“.

⁴⁾ Три приказки „Сонце да хмары“, „Будякъ да конопличка“ и „Човенъ“ переложивъ О. Лепко на мову російську. („Поезія Славянъ“, С.-Петербургъ 1871; стор. 171. 172.)

Коли Гребѣнка выдавъ свои приказки, то имя его стало звѣстнымъ не то на Украинѣ, але й въ Московщинѣ. Кажуть ѳдтакъ, що они подобались вельми славному поетови Пушкинови, та що бнѣ одну зъ нихъ, „Вовкъ и огонь“ переложивъ на языкъ російскій. Пушкинъ зъявлявъ симпатію украинському поетови, котрый зладивши перекладъ поемы „Полтава“, присвятивъ єѣ першому російському поетови.

„Полтава“ („вольный перекладъ на малоросійскій языкъ“) печаталась ѳдрывками въ журналѣ „Московскій Телеграфъ“ 1831. р. и въ „Утренній Звѣздѣ“ 1833. р.; ѳдтакъ выдавъ єѣ Гребѣнка въ Петербурзѣ въ 1836. р. Кониській уважає сей перекладъ дуже слабымъ, кажучи, що „найкращій художественнй и драматичвй мѣсяця оригіналу въ перекладъ выйшли наибѳльше слабыми и блѣдными“. ѳдтакъ Кониській выводитъ доказъ, що у Гребѣнки не було въ серцѣ и разумѣ выхованои наукою и житємъ справжньои украинскои національной идеѣ¹⁾. — Хоча-жь перекладъ „Полтавы“ вышовъ справдѣ млавымъ, то однако засудъ Кониського єсть подекуды тяжкій. Ёму не вподобались именно деякй выразы въ перекладѣ, котрй не ѳддавали добре ядренистыхъ слѳвъ оригіналу. Такъ примѣромъ слова „само властїє Москвы“ переложено выразомъ „великая Москва“, и т. и. А вже-жь Гребѣнка доказавъ въ переднѳмъ слѳвѣ до збѳрника „Ластѳвка“, и въ романѣ „Чайковскій“, що рѳдна мова й народнй святощѣ єму справдѣ дорогй.

Въ 1841. р. выдавъ Гребѣнка въ Петербурзѣ литературнй збѳрникъ п. з. „Ластѳвка“. „Сочиненія на малоросійскомъ языкѣ — гг. Л. Боровиковскаго, Е. Гре-

¹⁾ „Свѣт“, 1881; ч. 8. и 9., стор. 147.

бенки, Грицька Основьяненка, В. Заб'ялы, И. Котляревскаго, Кореницкаго, П. Кулеша, Мартовицкаго, П. Писаревскаго, А. Чужбинскаго, Т. Шевченка, С. Шерепери и другихъ. Повѣсти и рассказы, нѣкоторые народныя малороссійскія пѣсни, поговорки, пословицы, стихотворенія и сказки“. (16°, сторбнѣ 382)¹⁾. Такъ отже замѣщено въ сѣмъ збѣрнику творы майже всѣхъ украиньскихъ писателѣвъ того часу. Самъ Гребѣнка написавъ тутъ а) прозою: 1. „Такъ собѣ до землякѣвъ“ (стор. 1—19); 2. „До зобачення“ (стор. 378—382); — б) вѣршомъ: 1. „Дядько на дзвонцѣ“ (стор. 220); 2. „Хлопцѣ“ (стор. 279. 280); 3. „Украиньска мелодія“ (стор. 353. 354). Такожъ записавъ онъ три народнѣ пѣснѣ (стор. 348—353). — Изъ творѣвъ Квѣтки-Основьяненка надруковано отъ-сѣ повѣсти: 1. „Сердешна Оксана“ (стор. 32—207); 2. „Пархѣмове свѣдання“ (стор. 251—278); 3. „На пушчаннѣ якъ завязано“ (стор. 289—292). — Зъ-помѣжъ поезій Тараса Шевченка замѣщенѣ тутъ слѣдующѣ: 1. „Вѣтре буйный!“ (стор. 23—25); 2. „Причинна“ (стор. 230—242); 3. „На вѣчну память Котляревському“ (стор. 306—315); 4. Частина зъ поемы „Гайдамаки“ [про Ярему] (стор. 371—377.)²⁾. — Есть ѡдтакъ въ сѣмъ збѣрнику два ѡдрывки изъ шутливои оперетки Котляревскаго „Москаль-чарѣвникъ“ (стор. 299—305) и ча-

¹⁾ „Ластѣвку“ свою надруковавъ Гребѣнка правописію Артемовскаго-Гулака. (Гляди II, стор. 149.)

²⁾ Поему Шевченкову „Гайдамаки“ звеличивъ Гребѣнка отъ-сѣмъ своимъ словомъ: „Порадувавъ насъ горѣкъ Шевченко „Кобзаремъ“, а теперъ зновъ написавъ поему „Гайдамаки“. Гарна штука, дуже гарна, така смашна, мовлявъ, якъ у Спасѣвку та у жаркѣй день пѣсля ѡбѣда кавунѣ. И вѣси и ще хочешъ, — и читаешъ и не ѡдрвешъ ся. Отце вамъ для примѣру зъ неѣ перва глава. А тамъ дальше усе лучче й лучче. Штука я вамъ скажу!“ („Ластѣвка“, стор. 371., замѣтка).

стина казки Кул'шевої п. з. „Цыганъ“ (стор. 362—370). — М'ѣжь творами иншихъ писател'ввъ вызначують ся деяк'ї поезіѣ Боровиковского, якъ: „Чорноморець“ (стор. 20—23), „Пал'ї“ (стор. 246—248). — Боровиковскій замѣстивъ въ „Ластѣвцѣ“ ще 10 своихъ байокъ (стор. 293—298), 82 народн'ї пословицѣ и 30 загадокъ (стор. 318—329)¹⁾.

„Ластѣвка“ Греб'їнки м'ала звѣстити Украинѣ весну бдродження національного, се бо зладивъ ѳнъ свѣй альманахъ изъ-за того, щобъ земляки ѳго, не розум'ючи московскихъ книжокъ, читали за-любки свои украинск'ї писаня. Ось щѣ каже ѳнъ про т'ї чуж'ї книжки, щѣ ихъ привозили на Украину Москаль-крамар'ѣ: „Увѣйде Москаль у хату, мотне патлами, перехристить ся, та й пыта: „не завгодно ли тавару?“ — „А що-жь тамъ у тебе є?“ Тутъ ѳнъ тобѣ й тыче у руки бумагу, писану чисто помосковски, такъ що нашъ братъ простый чолов'їкъ то дечого й не розбере... Принесе тобѣ (Москаль) коробку книжокъ и великихъ и маленькихъ, и жовтыхъ и червоныхъ, вибирай яку хочъ. Даси Москалеви рубл'євъ пять грошей, м'ѣрокъ зо двѣ ѳвса, та печеного хлѣба, та масла, то меду, то ще чого, а собѣ оставишь пѣвъ десятка книжокъ. Пришовъ вечеръ, стало скушно, отъ и вѣзьмешъ книжку, прочитавъ листочокъ, — нѣ не бере! другій, ще гѣрше, третій, ажъ у головѣ закрутить ся! таки нѣчогѣсн'якого не розберешъ. Щѣсь такъ чудне, матери ѳого лихо! почне зъ одного, прим'ѣромъ одъ воздухѣвъ, одъ планеты, а переведе на шило або на гѣздокъ. Думаешь и такъ, и сякъ, и зъ того боку зайдешъ,

¹⁾ М'ѣжь стихотворами сего збѣрника находить ся такожъ вѣршь Олександра Чужбинського, присвяченій колишньому школьному товаришеви Е. П. Греб'їнцѣ. („Ластѣвка“, стор. 213. и 214.)

и зъ другого — шкода! невторопашь нѣчого; мовь тобѣ що небудь розказує оть-той цесарець, що въ козубеньцѣ лѣкарство носитъ. Вбъзмешь другу — тежь, третю, четверту, пята, — усе тежь!... Нѣчого робить, положиши на полицю новенькѣ книжечки, „хай полежать, може порозумнѣшаю“, — тай станешь у сто десятый разъ читать Котляревского Енея, або повѣсти Грицька Основяненка, и читашь и смѣшешь ся и плачешь“... (стор. 14—18).

Такъ отже „Ластѡвка“ звѣщала надѣю лучшой будучности въ батькѡвщинѣ; тѡлько-жь настала небавомъ студѣнь и гарна птичка скрылась у своѣмъ гнѣздѣ, дожидаючи днини теплѣйшой.

Живючи въ Петербурзѣ Гребѣнка намагавъ ся деякѣ стихотворы зладити въ мовѣ російскѡй, розвиваючи въ нихъ одвѣтнѣ мотивы поезій Жуковского и Пушкина; а вже-жь писавъ ѡнъ такожь дещо самостѡйно, примѣромъ стихотвѡръ „Богданъ“, „сцены изъ жизни малороссійскаго гетмана Зиновія Хмельницкаго“¹⁾. Однакже трудно було ему супроти славныхъ тыхъ поетѡвъ заняти въ російскѡй литературѣ видне становище. Про-те ставъ ѡнъ писати повѣсти по-россійски. Першимъ его творомъ на новѣмъ поли литературнои дѣяльности були „Разказы Пирятинца“, котрѣ змѣстомъ своимъ и способомъ писаня пригадують Гоголевѣ оповѣданя п. з. „Вечеры на хуторѣ близъ Диканьки“. Зѣ-помѣжь иншихъ оповѣданъ вызначують ся „Записки студента“ и романъ изъ козацкой давнины п. з. „Чайковскѣй“. Сей романъ переложивъ Ксенофонтъ Климовичъ на мову руско-украиньску и выдавъ его у Львовѣ 1864. р.²⁾.

¹⁾ „Сочиненія Е. П. Гребенки“. Томъ V. С.-Петербургъ 1862; стор. 7—81.

²⁾ На мову руско-украиньску перевѣвъ Л. Б. повѣсть п. з. „Нѣженскѣй полковникъ Иванъ Золотаренко“. Зѣ додаткомъ замѣсьць передмовы: „Дещо про козацтво и Украину“. Кієвъ 1874.

Всѣ „сочиненія“ Гребѣнки wydано въ Петербурзѣ въ пяти томахъ (1862); въ пятѣмъ томѣ замѣщено „малороссійскій отдѣлъ“ (стор. 314—409), де надруковано украинскій писаня Гребѣнки. Одаткъ Г. Т. Корчакъ-Новицкій выдавъ сѣ писаня окремою збѣркою п. з. „Пырятынська Ластивка, Кобзарь Ев. Пав. Гребинкы“ („зъ патретами Е. П. Гребинкы, Мазепы, Кочубея, Петра Велького и Карла XII.“). Кіевъ 1878.

Евгеній Гребѣнка належить до лучшихъ украинскыхъ писателѣвъ, по-за-якъ его приказки мають високу литературну стѣйность. Шкода велика, що онъ не писавъ повѣстей своихъ по-украински, а то розказуючи про козацку давнину, мѣгъ бы бувъ доповнити литературну дѣяльність старшого своего земляка, Григорія Квѣтки, котрый до найкраснихъ своихъ повѣстей бравъ засновокъ изъ суспѣльного побуту украинскыхъ хлѣборобѣвъ.

4. Осипъ Бодяньскій¹⁾.

Въ трицятыхъ рокахъ сего вѣку зъявлялись тѣлько часъ одъ часу украинскій писаня. Мовою рѣдною бажали справдѣ користуватись деякі талантливі патриоты, та отъ, по першихъ починахъ у своѣмъ змаганю литературнѣмъ перестали они справляти ниву украинской словесности, по-за-якъ имъ одъ пѣвночи вѣяло въ очи вѣтромъ студенымъ. До такихъ писателѣвъ належавъ такожъ Осипъ Максимовичъ Бодяньскій.

Онъ родивъ ся 3. надоліста 1808. р. въ мѣсточку Варвѣ, губерніѣ Полтавской. Коли вчивъ ся въ Полтав-

¹⁾ Порѣвн. отъ-сѣ литературній статѣвъ: 1) „Йосип Бодяньскій“, статья Олександра Кониського у Львѣвскій часописи „Свѣт“, 1881; число 10; стор. 167—169; — 2) „Осипъ Максимовичъ Бодяньскій“ („Очерки исторія украинской литературы XIX. столѣтія“ Н. И. Петрова. Кіевъ 1884; стор. 183—188.)

скій семинаріі (котра находилась тогдѣ въ Переяславѣ), читавъ бнѣ запопадливо „Малороссійскій пѣснѣ“ Михайла Максимовича, та зъ передного слова до сихъ пѣсень переймивъ велику любовь до рѣднои мовы. Одинъ зъ товаришѣвъ Бодяньского розказує, що въ семинаріі найбільше показавъ бнѣ охоты до словесности и театру, и що про-те въ „комедійныхъ дѣйствахъ“ гравъ ролю Наполеона и т. и. Зъ семинаріѣ перейшовъ Бодяньскій въ Московскій университетъ по словесному факультету. Тогдѣ (1831) написавъ бнѣ чотыри украинскій вѣршѣ, котрѣ опѣсля надруковано въ 99. числѣ „Молвы“ за рѣкѣ 1833. Въ 1835. р. написавъ бнѣ кандидатску диссертацию п. з. „О мнѣніяхъ касательно происхожденія Руси“¹⁾, и въ тѣмъ-самѣмъ роцѣ пѣдъ псевдонимомъ „запорожця Иська Материнки“ выдавъ въ Москвѣ „Насѣкѣ украинскѣ казки“.

Въ тѣмъ часѣ поставлено его учителемъ гимназіѣ, а въ половинѣ 1837. р. оборонявъ бнѣ магістерску диссертацию „О народной поэзіи славянскихъ племенъ“²⁾. Саме-тогдѣ царь Николай I. задумавъ завести на университетахъ у Москвѣ и Петербурзѣ кафедры исторіѣ славянського письменства; про-те въ серпню 1837. р. выслано Бодяньского за границу, чтобы вывчивъ ся языкѣвъ и литературѣ славянскихъ. Такъ отже въ славянскихъ земляхъ пробувавъ бнѣ трохи-не пять рокѣвъ; коли-жъ вернувъ ся въ Москву въ кѣнци жовтня (октя-

¹⁾ Въ тѣй диссертациі доказувавъ Бодяньскій, що Русь и Варяги були не Норманы и не Скандинавцѣ. Варяги — се Славяне зъ балтицкого поморя; они колонизували Новгородъ; а Русь — турецке племя, щѣ змѣшало ся зѣ Славянами и дало назву рускому народови. (Ол. Конисскій, „Свѣт“ 1882, ч. 10. въ статьѣ „Йосип Бодяньскій“.)

²⁾ Сю наукову працю Бодяньского переложено на мовы сербску, ческу й италіанську.

бря) 1842. р., поставлено его „екстра-ординарнымъ профессоромъ“ языкѣвъ славянскихъ. Въ сороковыхъ рокахъ переложивъ бнѣ зъ мовы чешской на російську знаменитѣ два творы Шафарика, „Slovanský národopis“ и „Slovanské starožitnosti“; ѡдтакъ перевѣвъ зъ тексту польского историчный твѣръ Дениса Зубрицкого п. з. „Критико-историческая повѣсть временныхъ лѣтъ Червоной или Галицкой Руси до конца XV. столѣтїя“ (1845). Въ лютѣмъ 1845. р. выбрано его секретаромъ „общества исторїи и древностей російскихъ“ при Московскѣмъ университетѣ. Вже въ 1846. р. ставъ Бодяньскїй выдавати „Чтенїя“ того „общества“, въ котрыхъ зберегае ся богатый матерїаль историчный та етнографичный. Особливо-жь заходивъ ся бнѣ коло выдавництва историчныхъ памятникѣвъ украинскихъ; — выдавъ отже лѣтописи Самовидця (1846), Симоновского, Ригельмана (1847), Исторїю Русевъ (1846), „Дїарїушь“ Ханенка (1858) и и.

Въ 1849. р. звелѣло правительство застановити выдавництво „Чтенїй“ именно зъ-за того, що въ останнѣй книжцѣ того року Бодяньскїй замѣстивъ перекладъ знаменитыхъ „записокъ о Россїи“ Англичанина Флетчера. Тогдѣ закидували ему наклѣвъ до идей либеральныхъ и згадали, що бнѣ вже въ 1843. р. въ журналѣ „Молодикъ“ надруковавъ отъ-сей стишокъ „На могилу Розумовського“:

„Постѣй козаче, не бѣжи!
 Осъ глянь на хрестъ! Читай, чїя могила?
 Останнього се гетьмана Кирила, —
 Присядь же, брате, потужи!“¹⁾

¹⁾ Ол. Кониськїй, „Свѣт“, 1881; число 10; стор. 168.

Такъ отже переведено Бодяньского зъ Москвы въ Казань, и ажъ черезъ рѣкъ, за дозволомъ самого царя вернувъ ся бнъ въ Москву на свою катедру. Але „Чтеній“ не выдавано черезъ девять рокѣвъ, та ажъ царь Александръ II. велѣвъ взятись ояты за се дѣло. Одаткъ Бодяньскій звернувъ увагу на руско-украинську етнографію и въ „Чтеніяхъ“ выдавъ (1863—1864) „Народныя пѣсни галицкой и угорской Руси; собраніе составленное Я. Ѳ. Головацкимъ“.

Въ кѣнци шѣстьдесятыхъ рокѣвъ проявилась въ Россіи реакція противъ всякимъ самостѣйнымъ змаганямъ тямущихъ людей; тому-то въ 1870. р. Бодяньского не выбрано бѣльше професоромъ. За выходомъ его упала й наука славянскихъ языкѣвъ въ Московскѣмъ университетѣ. Бодяньскій умеръ въ 1877. р., выдавши с о т н у книгу „Чтеній“. Кажуть¹⁾, що мѣжь рукописями его лишилось чи-мало цѣнныхъ творѣвъ въ мовѣ украиньскѣй.

Осипъ Бодяньскій належить до исторіѣ литературы руско-украиньской изъ-за того, що на основѣ переказу людового написавъ у стихахъ „Наськѣй украиньскѣй казки“. Всѣхъ казокъ есть три, а то 1) „Казка про царѣвъ садъ да живую сопѣлочку“; 2) „Казка про дурня да його коня; срѣбна шерстинка, золота шерстинка“; „Казка про малесенького Йвася, змію, дочку ѣи Олесю, та заднѣхъ гусенятъ“.

„Запорожець Исько Материнка“ присвятивъ свои казки „матери своѣй рѣдненькѣй, неньцѣ старенькѣй, коханѣй любѣй Украинѣ“. Въ переднѣмъ словѣ зъявляе авторъ горячу любовь до своѣи неньки-Украины и гордуе ся си славою. Осъ що бнъ пише про свою бать-

¹⁾ Ол. Кониській, „Свѣт“, 1881; число 10; стор. 169.

кбвщину: „(Наша неня Украина) хоча й старенька, да все таки ще геть-то моторненька... А дѣти ти? Хиба й вони зледащѣли? Хиба вони забули, якъ колись весело бурлаковали, хвацько козаковали, въ Крыму й на Дону чумаковали? Хиба мы й досй ще не згадуемо свого батька Богдана?... Якъ нашй козаченьки всюды залицялись: въ Волощинѣ, Турецинѣ, Нѣмещинѣ, Крыму, на синѣмъ морѣ и по тѣмъ боцѣ моря якъ тй свѣтли соколони просвѣщались? — Або й теперь, хиба вже-бъ то мы перевчили ся войовати? Дарма, що въ тѣй пѣснѣ спѣвають :

Да вже шавлѣ заржавѣли,
Мушкеты безъ куркѣвъ, —

Слухай, щѣ далѣ:

А ще серце козацькее
Не боить ся Туркѣвъ.

„Бачь! Не боить ся Туркѣвъ! Да не тѣльки Туркѣвъ, и самого найстаршого чорта, пане брате!.. Або, хиба таки мы не хороше живемо? А де лишень знайдешь ты такй розмайтй пѣснѣ, що тѣлько зачуешь, такъ серце тобѣ ходоромъ и заходить, затлѣе, замлѣе, серденька просить... такую хлѣбъ-сѣль, такихъ дѣвоньокъ и парубятъ! Де на свѣтѣ такъ балакають? нѣбы въ ротъ тобѣ кожне слово кладуть. Де стѣльки казокъ, приказокъ, загадокъ и всякои всячины?... Я вже мовчу про нашу землю, про нашй поля, сады, луги, степы, рѣчки, про наше зббжжя... Ще й досй нѣхто не схаменеться, не гляне, да не подивить ся на сее! Мѣй Боже, Боже! Чимъ же мы прошкодились? Хиба-жь то въ насъ душа зъ лопуцька, не хоче того, чого й людьська?... Нѣ! нѣ! Въ гостяхъ добре, якъ то кажуть, а дома ще лучче.. Чи може хочете дождать ся, щѣбъ якйи врагъ нетружений нашою батькбвщиною пожививъ ся? насъ

же да нашимъ же добромъ почаствовавъ? Улѣзь у со-
лону, да ще й шелестить! А здається незабаромъ те
буде. Бо щось не передъ добромъ, якъ я бачу, сякѣ-
такѣ немазанѣ хвертики шляють ся частенько уже про-
мѣжь нами. Глядѣть лишень, щобъ вои зъ нашого-жѣ
хворосту да не загнули намъ якои чуденной карлючки
Отто-то буде сорому-сорому, за всѣ головы сорому!“..

Казки „запорожця Иська Материнки“ суть такт
гарнѣ, якъ чудовою являє ся весною рано-въ-ранці
люба цвѣтка, що напивши ся свѣжою росицѣ розвиває
свои листочки проти сходячого сонця. Переймивши ті
казки взъ скарбницѣ переказѣвъ украинського люду
вмѣвъ Бодяньскій прикрасити ихъ такою формою пое-
тичною, яка являє ся природнымъ одягомъ творѣтв
устной словесности. Шкода велика, що той „запоро-
жець“ новою словесною Свѣчи не выкохавъ бѣльше такихъ
чудовыхъ цвѣтокъ! Та отъ, морозъ поморозивъ первѣс-
ники весны, зъ-за чого почорнѣло зеленее поле.

5. Олександръ Корсунъ¹⁾.

Про его житє не знаємо майже нѣчого. Въ однѣмъ
лиричнѣмъ своѣмъ стихотворѣ п. з. „Коханка“ натяка
ѣнъ на те, що родивъ ся въ деревнѣ „Антипѣвка“²⁾. Ма-
буть учивъ ся въ Харкѣвскѣмъ университетѣ³⁾, се бо сто-
явъ ѣнъ въ литературнѣй звязи зъ Порфиріємъ Коре-
ницкимъ, зѣ Степаномъ и Петромъ Писаревскимъ, —
учениками Харкѣвской коллегіѣ, и ѣдтакъ зъ Миколою
Костомаровомъ и Михайломъ Петренкомъ, студентами

¹⁾ Порѣвн. „Очерки исторіи украинской литературы XIX столѣтія“ Н. И. Петрова. Кіевъ 1884; стор. 135—140.

²⁾ „Свѣцѣ, украинскій новорочникъ“, зкрутивъ Александръ
Корсунъ. Рѣкъ первій. Харькѣвъ 1841; стор. 221.

³⁾ „Очерки исторіи укр. литературы XIX столѣтія“, стор. 134

Харківського університета¹⁾. Опроче можна догадуватися, що Корсунъ бувъ помѣщикомъ; зъ біографіѣ бо Михайла Макаровского довідуюмо ся, що сей руско-українській письменникъ, окінчивши науку въ Полтавській семинаріи, ставъ домашнімъ учителемъ у помѣщика Корсуна. Їдтакъ вносить Н. Петровъ, що й Олександръ Корсунъ походивъ зъ роду помѣщиківъ въ Полтавській губерніи, та що стоявъ такожъ въ односинахъ до духовныхъ науковихъ інституцій того часу²⁾.

Олександръ Корсунъ „скрутивъ Ся ѓпъ, українській новорочникъ“ и видавъ его въ Харковѣ 1841. р. (8°, сторѣнь 228)³⁾. Крімъ своихъ писемъ замѣстивъ ѓнъ въ сѣмъ збѣрнику твори Іереміѣ Галки, Порфирія Кореницкого, Степана и Петра Писаревскихъ, Марфы Писаревской и Михайла Петренка. Именно находятъ ся тутъ а) Іереміѣ Галки (Микола Костомарова): трагедія п. з. „Переяславська нѣчь“ (стор. 7—91), „Єврейскій свѣванки“ (стор. 92—100) и перекладъ одного стихотвору зъ рукописи Короледворской п. з. „Олень“ (стор. 101). — б) Порфирія Кореницкого: сатирицька поема п. з. „Вечерницѣ“ (стор. 105—140); — в) Степана Писаревского: „Писулька до мого братухи Яцька, Мірянського панъ-отця, тодѣ ще, якъ я бурлакувавъ“ (стор. 143—146); — ѓдтакъ байка: „Крути, Панько, головою!“ (стор. 146—147), и одна пѣсня (стор. 147—148); — г) Петра Писаревского: можебылиця п. з. „Стецько“ (стор. 153—164), и двѣ байки: „Панъ“ (стор. 165 и 166) и „Цуциня“ (стор. 167 и 168); — д) Марфы Писаревской: „Петраркина пѣсня“ зъ италіянського (стор. 171

¹⁾ Харківскій університетъ ѓджрыто 17. сѣчня 1805. р.

²⁾ „Очерки исторіи“....; стор. 135. и 136.

³⁾ Про правопись Олександра Корсуна гляди II., стор. 150.

и 172); — е) Михайла Петренка: „Думки“ — числомъ 7 (стор. 175—184).

Самъ Корсунъ написавъ въ Харковѣ въ 1839. р. „Украинськй повѣря“, а то 1) „Чому жида не ѣдятъ свинины“ (стор. 187—191); — 2) „Зъ-вѣдкбля узялись вѣдмедѣ?“ (стор. 192—195); — 3) „Якъ Юрко знайшовъ тютюнь и табакъ, та й ставъ курить та нюхати“ (стор. 195—199); — 4) „Шо таке була черепаха и зъ-вѣдкбля вона узялась?“ (стор. 199—202); — 5) „Шо зробилось зъ Оленкою и за вѣ-що?“ (стор. 203—207); — 6) „Зъ-вѣдкбля узялись жабы и чому вони кричать: нумь! нумь!“ (стор. 207—209); — 7) „Одъ-чого чапура живе била моря, и чому вона ѣсть жабъ та гадюкъ?“ (стор. 209—217).

Крѣмъ сихъ сѣмохъ украинськихъ повѣрій надруковавъ Корсунъ въ новорочнику „Свѣдѣц“ ще деякй свои „вѣршѣ“ („Писулька до кума“; „Блискавка“; „Коханка“; „Одъ чого?“; „Зрада“ — стор. 218—223; — „Старй пѣснѣ“ — стор. 228) и переклады зъ чеського („Рожа“ — зъ староческого; „Велика панихида“¹⁾, „Горе“, „Серце“, „Про себе самого“ [присвячено пану Вац. Ганцѣ] „Гарна дѣвчина“, — стор. 224—228). „Вѣршѣ“ Корсуна (крѣмъ „Писульки до кума“) суть писаня лиричнй, щѣ уважають ся бѣльше римованою прозою, нѣжъ справдѣшнимъ творомъ поетичнымъ²⁾.

¹⁾ Вѣршъ „Велика панихида“ присвяченй „Москалямъ“. Велику панихиду справлено въ память „хвѣброго руського вѣська“, щѣ зложило свою голову въ землю сырую въ боротьбѣ зъ Французами „невѣрными“, коли-то замѣсьць свѣчокъ восковыхъ въ поминъ мерцѣвъ запалено тѣлько одну свѣчку велику, „матусеньку Москву“.

²⁾ Въ журналѣ „Маякъ“ за 1842. и 1845. рѣкъ находимо ще слѣдуючй украинськй стихотворы Корсуна: „Козаць та гулянка“, „Перська пѣснѣ“, „Мана“, „Рѣдна сторона“, „Могила“, „Кохання“, „До Шевченка“, „Рожа и дѣвчина“.

Большу литературну вартѣсть мають епичнѣ его писаня, се-бѣ-то „Украинскѣй“ повѣря¹⁾. Они основують ся безперечно на переказахъ простонародныхъ. Въ деякихъ зъ нихъ являє ся Бѣлбогъ, котрый зъ Юркомъ (се-бѣ-то зб св. Юріємъ) и зъ Петромъ ходить по Украинѣ и каряе людей за поганѣ ихъ дѣла. Хоча-жь Бѣлбогъ первѣстно мѣгъ бути фантастичнымъ творомъ поезіѣ орієнтальной, то однако въ „украинскихъ повѣряхъ“ принявъ ѓнѣ подекуды прикметы бога славяньского, а его „школяръ“ Юрко вважає ся типомъ справдѣшнього Украинця. Ба й Петро являє ся неначе гульвѣсою зъ перелицьованою Енеиды. Въ казцѣ бо „Шѣ зробилось зъ Оленкою?“ малює ся ось-такъ вдача Петра :

Бѣлбогъ зъ Юркомъ зашли до насъ

У Харькѣвъ, та на Москальовку

Пришли уже въ неранній часъ ;

Петру бѣ уремя пить дульовку,

Та й закусить, — а шо-жь робить,

Коли въ кишенѣ ажь гудить! (стор. 203. 204.)

Въ загалѣ въ сихъ казкахъ добавчаємо подекуды слѣды „Котляревщины“, се-бѣ-то того напряду комичного, котрый проявляє ся въ Енеидѣ Котляревского. Коли-жь авторъ Енеиды видѣвъ тѣлько въ Украинѣ свѣй народный идеаль, то Корсунь не вдоволивъ ся рѣдною ненькою-Украиною, а радѣвъ радостію, що его землякамъ дарувавъ Господь ще й рѣдного батька, царя православного. Въ казцѣ бо, написанѣй пѣдѣ заголовкомъ : „Ѡдѣ чого чапура живе биля моря?...“ замѣстивъ ѓнѣ прозаичне балаканє про дружнѣ взаимины мѣжь Славянами, зъявляючи ѓдтакъ наклѣнѣ до славяно-фильства. Ось яку политичну мудрѣсть звѣщавъ ѓнѣ своимъ землякамъ :

¹⁾ „Украинскимъ повѣрямъ“ надавъ Корсунь форму поэтичну, списавши ихъ переважно въ метрѣ ямбичнѣмъ.

„И я, и вы, и усѣ мы породились и повыросталл на Украинѣ. Вона годувала насѣ, дѣтокѣ своихѣ, и за те усѣ мы, скѣльки насѣ нѣ в, кохаемо вѣ мовѣ рѣдную мати. Та тѣлько онѣ-шо: бачете, вона мати, — стало быть — жѣнка, а жѣноче дѣло звѣсно, шѣ вона? — жѣнка, та й годѣ! Де-жѣ таки вѣй, небожчечцѣ, хлопотать ся та доглядати такихѣ хлопцюгѣ, якѣ мы! Такѣ бачете, треба ще намѣ и батька, бо безѣ батька и маенька сѣмя не подержити ся.... Такѣ коли вже й маенька сѣмя безѣ батька отѣ-такѣ-о бѣдуе, то де вже такому народовѣ, якѣ мы, обѣйтись сиротами зѣ матѣрю? Адже-жѣ, насѣ усѣхѣ, шо говоримо по-наському, бѣльшь десяти-тысячѣвъ-тысячѣ, — ка' зна, якѣ и перелѣчить! То куды-жѣ таки намѣ жити безѣ батька! Воно хочѣ бачѣ и тее, — та нѣ! — все таки лучче, якѣ на коню узда, а биля волѣвъ погоничѣ; бачѣ воно якѣ-то лучче и коню и воламѣ: кѣнь не попаде у яму, а волѣ не зломе рогѣвъ, — усе-жѣ таки лучче! Такѣ такѣ-то: дякуйте Господу милосердному, шо Онѣ не зоставивѣ насѣ сиротами, шо Онѣ дарувавѣ намѣ Рѣдного Батька, Царя православного“.... (стор. 210. 211).

Корсунѣ бувѣ однимѣ изѣ першихѣ славянофилѣвъ украинськихѣ: вѣ добѣ ѣдродженя поодинокихѣ народѣвъ славяньскихѣ ѣдносивѣ ся ѣнѣ симпатично до ческихѣ славянофилѣвъ, се-бѣ-то до Вацлава Ганки и до Франца Ладислава Челяковского, тѣлько-жѣ не зѣумѣвъ ясно высказати програмы наѣонального и просвѣтного змаганя Украинцѣвъ, та вважавѣ свою батькѣвшину щасливою зѣ-за того, шо придбала собѣ батька вѣ царѣ православнѣмѣ.

Тому-то Корсунѣ не зрозумѣвъ такожѣ нови пѣснѣ Тараса Шевченка¹⁾, и добачавѣ вѣ его „Кобзарѣ“

¹⁾ „Кобзаря“ Тараса Шевченка надруковано вѣ Петербурѣ.

лишь сумовиту згадку давной бувальщины. Ось якимъ млавымъ словомъ повитавъ бнѣ безсмертного „Кобзаря“:

Скажи, брате, кобзаревѣ,
 Хай собѣ спѣває!
 Хай спѣває объ родинѣ
 Та й объ тѣмъ, щѣ знає.
 Голосити надъ труною
 Дѣтямъ не мѣшають,
 Спѣвать пѣсенѣ про колишнѣ
 Не забороняють.
 Хай розкажує унукамъ:
 Якъ дѣды ихъ жили,
 Якъ ходили пѣдъ султана,
 Ляхѣвъ тормошили;
 Якъ невѣрныхъ за чуприну
 До нѣгъ пригинали.
 Якъ зъ треклятыхъ недовѣрковѣ
 Шкуру издирали;
 Якъ на Сѣчи Запорожцѣ
 Старшину судили,
 И хто бувъ зъ ихъ виноватый,
 Въ три кивъ лупили...¹⁾

Хоча-жь Корсунъ въ писаняхъ своихъ не зъявлявъ идеѣ національной, то заслуживъ собѣ добре имя въ исторіи нашей литературы, тому-що бнѣ деякѣ „украинскѣй повѣря“ прикрасивъ формою поетичною и бѣтакъ тѣ окрущины зъ колишньої скарбницѣ людовыхъ поетичныхъ творѣвъ зберѣгъ бѣдъ загибели. Опроче новорочникъ его „Сябпѣ“ вѣтъ уже зъ-за того чи-мало цѣннымъ, що въ

1840. р. Тутъ замѣщено бѣсьмъ стихотворѣвъ п. з. „Катерина“, „Утоплена“, „Причина“, „Тарасова нѣчь“, „Иванъ Пѣдкова“ и думки.

¹⁾ „Очерки исторіи укр. литературы...“, стор. 139.

нѣмъ замѣщено гарну трагедію Миколы Костомарова п. з. „Переяславська нѣч“.

6. Порфирій Кореницкій¹⁾.

Онъ написавъ сатирицьку поему „Вечерницѣ“²⁾, въ котрѣй про его жите находимо лише сѣ двѣ дробницѣ, що бувъ поповичемъ³⁾, та вчивъ ся въ бурсѣ⁴⁾. Будучи молодымъ молодикомъ рѣдко живъ онъ дома, та „все собѣ ходивъ“, щобъ дѣзнатись про народнѣй звичаѣ й обычаѣ. Одтакъ вчитавъ ся въ епичный твѣрѣ Котляревского, однакже не зрозумѣвъ духа травестованои Енеиды, а переймивъ тѣлько зверхню ви статью, се-бѣ-то комичну форму, котрою корыстувавъ ся для списаня сатирицькой своєї поеми. Описавъ отже вечерницѣ, якѣ ѣдбувались у Горпины, молодой вдовицѣ, и зъявивъ грубий реализмъ въ змальованю одной етнографичной картины зъ побуту люду украиньского. Авторъ думавъ, що писане его стане вельми комичнымъ, коли онъ зъобразить сцены бакханальскѣй въ вечерницяхъ парубоцтва та дѣвоцтва. Тому-то его писане не може вважатись сатирицькою поемою, а радше єсть карикатурнымъ образомъ вечерницѣ, котрѣ ачейже не суть зборомъ для розпусты парубоцтва и дѣвоцтва, а радше являють ся на цѣлѣй Руси-Украинѣ тою людовою институцією, въ котрѣй зберегають ся ѣдъ загибели переказы и въ загалѣ всякѣй творы поезіѣй простонародной. А вже-жъ Кореницкій мѣгъ написати де-що лучшого, бо знавъ добре мову народну и писавъ гладкимъ та гибкимъ вѣршомъ.

¹⁾ Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литературы XIX столѣтія“. Кіевъ 1884; стор. 146—148.

²⁾ „Сіцилѣ“, украиньскѣй новорочникъ, зкрутивъ Александръ Корсунъ. Харькѣвъ 1841; стор. 105—140.

³⁾ *ibid.*, стор. 119. 120.

⁴⁾ *ibid.*, стор. 115.

Крѣмъ Енеиды та й оды до князя Куракина не мавъ Кореницкій иншихъ взбрѣвъ въ писаню сатирицькой поемы; тому-то годѣ притакнути Н. Петрову, котрый въ самѣмъ началку поемы въ описѣ бурѣ добавчає переспѣвъ одвѣтного писаня въ стихотворахъ Пушкина п. з. „Зимній вечеръ“ и „Утопленникъ“¹⁾. Однакже Петровъ хоче всякѣ украинскѣй писаня навязати до взбрѣвъ россійскихъ, и про-те видить наслѣдованє чужого твору тамъ, де украинскѣй поетъ писавъ самостѣйно. Такъ въ „Зимнѣмъ вечерѣ“ Пушкина змадьовано образъ хуртовини въ зимѣ, мѣжь-тымъ коли въ „Вечерницяхъ“ розвиває ся картина бурѣ въ началку осени. А вже-жъ въ „Утопленнику“ нема нѣякого опису бурѣ, изъ-за чого Петровъ непотрѣбно покликывавъ ся на сей стихотвѣръ, неначе на взоровзбрѣ Кореницкого въ описѣ бурѣ-хуртовини.

Авторъ „Вечерницъ“ написавъ еще приказку п. з. „Панько та верства“²⁾, зъображаючи верствою (се-бѣ-то дорожнимъ стовпомъ) тыхъ учителѣвъ, щѣ велять людямъ добро робити, мовлявъ туды й сюды ходити, а самѣй сплять и сидять по хатахъ неподвижно.

Кореницкій бувъ отже писателемъ не безъ талану, однакже не зъумѣвъ утворити цѣнной сатирицькой поемы, по-за-якъ думавъ, щѣ комичнѣсть въ писаню утвѣрює ся нечемными шутками и грубо-реальными образами. Все-жъ таки „Вечерницъ“ Кореницкого належать до исторѣй руской литературы; тая бо поема уважає ся неначе дочкою Енеиды, дочкою пустотливою, котра при всякихъ химерныхъ прикметахъ єсть членомъ родини великого батька.

¹⁾ „Очерки исторіи укр. литературы...“, стор. 147.

²⁾ „Ластѣвка“ Гребѣнки. С.-Петербургъ 1841; стор. 284—288.

7. Степанъ Писаревскій¹⁾).

Степанъ Писаревскій учивъ ся мабуть въ Харкѣвскѣй духовнѣй коллегіи, и бувъ ѡдтакъ протопопомъ Харкѣвскимъ²⁾. Свои литературнѣй творы пѡдписувавъ ѡнъ псевдонимомъ „Стецько Шереперя“. Мѣжь тыми письмами вызначае ся короткѣй творъ дивактичный п. з. „Писулька до мого брата Яцька, Мірянського панъ-отця, тодѣ ще, якъ я бурлакувавъ“³⁾. Тутъ згадуе Степанъ Писаревскій про безжурне житє свого брата-попа, котрый забувъ про ѡдного брата-школяра. А вже-жъ и се писанє проявляє наклѡнѣ до грубого реализму, якѣй доба-чає ся въ творѣ Кореницкого п. з. „Вечерницѣ“. Осъ якъ малює авторъ выгѡдну жизнь своего братухи Яцька:

...Ты, мабуть, повнѣй закопелки
Уже накоивъ дѣтворы,
И цвѣркуны, буцѣмъ суремки,
Цвѣрчать до тебе изъ норы. —
Теперь, братко, тобѣ нѣ-гадки!
Засѣвъ, якъ вовкѣ, била паньматки;
Грызешъ шкоринку ѡдъ книша,
Та дмешъ сивуху изъ кѡвша....

Важнѣйшою єсть байка Степана Писаревского п. з. „Крути, Панько, головою!“⁴⁾ Въ сѣй байцѣ розказує ся, якъ при нападѣ дикои Татарвы Харко зъ жѣвною и дѣтворою скривъ ся на горищи. Але-жъ туды вѣггли такожь кумъ Тимѡшь и сватъ Панько, — та ба! Татарва вже въ сѣняхъ: набѣгла зъ арканами, мовъ гнала-бъ ся за табунами. Ажъ осъ одинъ Татаринъ схо-

¹⁾ Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 108—112.

²⁾ *ibid.*, стор. 109.

³⁾ „Снѣпъ“, стор. 143—146.

⁴⁾ *ibid.*, стор. 146—147.

пивъ кухля зъ ведра, та й ставъ на прихапци пити. Не всидѣвъ тихо Панько, та гукнувъ зъ горища: „Здоровъ пивъ! на легкой выдыханѣ!“ Татаринъ въ гору зиркъ, та й зашморгнувъ арканъ на шию Панька. Коли необачного того свата Татаринъ тягнувъ долбвъ на арканъ, то крикнувъ Тимѣшь: „Та щѣ се ты, Панько! Крути лишь головою!“ И отъ, попавъ ся на арканъ такожь Тимѣшь. Тогдѣ й Харкови не стало терпцю, та й гукнувъ здорово: „О, сучій вы сыны! Ну, що-бъ було мовчати!“ — та й самъ попавъ ся на арканъ. Одаткъ поетъ кѣнчить байку отъ-сею моральною наукою:

И досі ще, якъ хто зустрѣнется зъ бѣдою,
То мы кричимъ йому: „Крути лишь головою!“

Степанъ Писаревскій написавъ такожь оперу въ 3 дѣяхъ п. з. „Купала на Ивана“, и выдавъ еѣ въ Харковѣ 1840. р. Опера сея є слабымъ творомъ драматичнымъ, и заслугує на згадку лишь изъ-за того, що вважає ся образомъ звычайвѣ и обычаїввѣ люду украиньского. Ось и змість сея оперы: Парубокъ Иванъ Коваленко вертає ся зъ Дону домѣвъ и спочиває въ лѣсѣ у старезного дуба. Саме-тогдѣ не-подалеки одъ сего мѣсяца дѣвчата святкували Купала. Ажь ось покидає одна дѣвчина забаву и наближує ся до того дуба. Се була Любка, котру кохавъ Коваленко. Любка ломить деякі гѣляки зъ дуба для купальского огню, и не замѣчаючи Ивана, зъявляє дубови, що она побиває ся тугою за своимъ милымъ, по-за-якъ хочуть еѣ оддати за нелюба. Опбсля Любка вертає ся до дѣвчатъ, Иванъ же, дѣзнавшись, що Любка все єму вѣрна, та що еѣ силують до подружя зъ нелюбомъ, ставъ думати про дальшу свою долю. Та отъ, зачувъ спѣвъ цыганѣвъ, що не-подалеки розложились шатромъ. Иванъ нагадавъ собѣ тогдѣ цыгана Шмагайла, що бувъ знахоромъ и вмѣввѣ людямъ давати до-

бру раду; одтакъ Иванъ рѣшивъ ся просити его о помочъ у своѣй журбѣ. Шмагаило зъявивъ Иванови, що Феська, мати Любки, вмерла, та що Любку взявъ до себе стрый си, Панько Шереперя, силуючи єв до подружя зъ косоокимъ Юркомъ Паливодою. Цыганъ обѣцявъ, заподѣяти Юркови таку халепу, щобъ одхотѣлось ему женити ся зъ Любкою. Такъ отже перетворивъ себе и свое товариство въ вѣдьмы, вовкулакѣвъ и домовикѣвъ. Шмагаило ставъ опѣсля Юрка Паливоду полохати всѣлякими страховищами, изъ-за чого сей влѣзливый женихъ одказавъ ся одъ Любки въ хосенъ Ивана Коваленка. И справдѣ звѣнчавъ ся Иванъ зъ Любкою, а Шмагаило бувъ на весѣлю дружбою¹⁾.

Сей авторъ зложивъ ще пѣсню, що починає ся словами: „За Нѣманъ иду“. Сеєя пѣсня є неначе переспѣвомъ стихотвору росѣйского поета Жуковского „Дубрава шумить, собираются тучи“²⁾. Степанъ Писаревскій натякавъ въ украинскѣй пѣсни на похѣдъ войскъ росѣйскихъ за границу въ 1813. р. для освобожденя Европы одъ кормиги Наполеона. Хоча-жь ся пѣсня є творомъ письменника, то сталась она народною, и про-те Микола Закревскій замѣстивъ єв мѣжъ пѣснями та думками, якѣ спѣвають ся на Украинѣ³⁾.

Въ збрннику „Снѣпъ“ находить ся пѣсня Писаревского, що починає ся словами: „Де-бъ то допытать ся правды, якъ менѣ на свѣтѣ житъ?“ (стор. 147—148), а въ альманаху „Ластѣвка“ замѣщено приказку „Мѣрош-

¹⁾ Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 111—112.

²⁾ *ibid.*, стор. 110.

³⁾ „Старосвѣтскій Бандуриста“. Книга I. Избранныя малоросѣйскія и галицкія пѣсни и думы. Собралъ Николай Закревскій. Москва 1860; стор. 28. 29.

никъ“ [пбсла Державина] (стор. 283—284) и 8 народ-ныхъ пѣсень, котрї збравъ Стецько Шереперя (стор. 340—347).

8. Петро Писаревскій¹⁾.

Петро Писаревскій, мабуть братъ Степана Писаревского, бувъ за-молоду бурсакомъ²⁾ и вчивъ ся ачейже въ коллегіи Харкѳвскѳй. Онъ написавъ стихотвѳръ п. з. „Стецько“³⁾, и доказавъ сею „можебылицею“, що въ него бувъ справдѳ талантъ до епичного писаня. Змѳсть невеличкого сего твору естъ ось-такїй: У сѣльского хозяина Сидора Петровича Швидкого була гарна дочка; звали єѳ Любкою. Любка видѣла въ Стецьку весь свѳй свѣтъ и не ѳдверталась ѳдъ своего милого, хочъ батько прозывавъ его пѳдкидишемъ и дорѣкавъ єму при всякѳй нагодѳ, по-за-якъ думавъ, що наругою вчинить єго супроти Любки мизернымъ гольтѳнакою. Коли-жь дѣвчина про инше сватанє й чути не хотѣла, то Сидѳръ Петровичъ Швидкїй выславъ Стецька за рыбою на Донъ. Мѣжь-тымъ передъ Рѳздвомъ выбравъ ся пѣшки до дому „бурсакъ поганий“; — се бувъ авторъ той „можебылицѳ“. Якъ пѳднялась така метѣль, що й Божого свѣту не можъ було узрѣти, то впросивъ ѳнь одного хозяина, щобы пу-стивъ єго, погрѣтись у хатѳ. Крѳмъ хозяина була въ хатѳ ще гарна дѣвчина, та тѳлько блѣда, наче хора, и дуже сумна. Дѳзнавшись ѳдъ молодого путника, що ѳнь „птиця школярєска“, ставъ той хозяинъ мовити зъ нимъ по-книжному: „А-ну лишень, Петре! щѳ є выще неба, а-ну ѳдгадай!“ — „Огонь бы, чи що-то?“ ѳдвѣтивъ шко-

¹⁾ Н. И. Петровъ, „Очерки исторїи укр. литературы“, стор. 112—114.

²⁾ „Сцїпъ“, стор. 161.

³⁾ *ibid.*, стор. 151—164.

ляръ. Однакже хозяйнѣ, основуючись на словахъ псалтыри замѣтивъ: „Писаніе каже, що выше вода!“ И ставъ изъ школяра глузувати: „Отъ-такъ то небого! и сього ты не знаешъ? Чому-жь вы вчитесь?...“¹⁾. Одаткъ велась розмова про инші речі, а коли повечеряли, хозяйнѣ задержавъ школяра у себе на нѣчь. Ажь ось завыли на дворѣ собаки и щось крикнуло дуже: „Стецько вже прибувъ!“ Схопилась дѣвка, мерщій засвѣтила и радѣсно звѣстила батькови, що вернувъ ся Стецько. Вставъ батько зъ постели и отъ, вѣйшовъ въ хату парубокъ, облѣпленный снѣгомъ, высокій та гарный, якъ явѣрь стрѣйный. Дѣзнавшись одъ Стецька, що ѓнъ справивъ ся добре зѣ своимъ дѣломъ, се-бѣ-то що богато рыбы привѣзъ, сказавъ Сидѣрь молодому чумакови, що за его вѣрну службу ѓддае ему Любку, бо знае, що ѓнъ дуже єѣ полюбивъ. Одаткъ поблагословивъ своихъ дѣтей, щобъ кохались у-правдѣ и жили собѣ зъ Богомъ. — Се оповѣданѣ списавъ авторъ такъ, мабуть бы той хозяйнѣ ему, бувшому бурсакови, про Любку и Стецька все до-ладно розказавъ.

„Можебылиця Стецько“ не єсть выкѣнченимъ творомъ епичнымъ, а тѣлько нарысомъ кѣлькохъ подѣй, щѣ подекуды розвивають ся пѣсля правилъ эстетики; тѣлько авторъ вмѣшавъ тутъ непотрѣбно самого себе по-мѣжь дѣячѣвъ сєи „можебылицѣ“, и про-те занаставивъ объективнѣсть въ оповѣданю епичнымъ.

Петро Писаревскій написавъ ще двѣ байки „Панъ“²⁾ и „Цуциня“³⁾, и двѣ казки: „Панське слово, велике дѣло“⁴⁾ и „Собака та злодѣй“⁵⁾. Зѣ-помѣжь

¹⁾ *ibid.*, стор. 168.

²⁾ *ibid.*, стор. 165—166.

³⁾ *ibid.*, стор. 167—168.

⁴⁾ „Ластѣвка“, стор. 215—218.

⁵⁾ *ibid.*, стор. 218—219.

сихъ стихотворѣвъ выначуе ся казка „Собака та злодѣй“. Єѣ написавъ авторъ зъ поглядомъ на казку Артемовского-Гулака „Панъ та собака“. Такожъ въ свѣй казцѣ являе ся собака Рярко. Єго держали всякій день на привязи и отъ, разъ забули вечѣръ єго ѡдвзати; про-те въ ночи, коли злодѣй пришовъ ѡбкрасти комору хозяина, не мѡгъ Рярко єго ѡдѡгнати, та тѡлько скавучивъ. Коли бнѣ отже бачивъ, що ѡдъ хаты єму пѡдмоги не має, то сказавъ, що зъ його глузувати-мутъ теперь, якъ въ його волѣ чортъ-ма. — Зъ огляду сеи казки можъ дѡзнатись, що Петро Писаревскій добачавъ вправдѣ недолу крѣпакѡвъ въ ихъ неволи, однакже не смѣвъ уже высказати, що паны тяжко надъ ними знуцають ся.

9. Степанъ Александрѡвъ¹⁾.

Степанъ Василевичъ Александрѡвъ родивъ ся близько города Изюма въ губерніи Харкѡвскѡй, въ селѣ Царевборисовѡй. Учивъ ся въ коллегіи Харкѡвскѡй и пробувъ въ бурсѣ лѣтъ дванацять²⁾. Ѡдтакъ живъ три роки въ Царевборисовѡй и потѡмъ перенѣсь ся въ Бугаѣвку, село Изюмского повѣту, котре було майномъ помѣщикѡвъ Донецъ-Захаржевскихъ. Тамъ живъ бнѣ постѡйно черезъ 26 рокѡвъ, бувши вѣдай приходскимъ священникомъ³⁾. Опѡсля въ 1845. р. осѣвъ „въ военнѡмъ поселенію“, що звалось Граково.

¹⁾ Амвросій Метлинскій, „Южный русскій зборникъ“. Харьковъ 1848; стор. 108². — (Про правопись Метлинского гляди II, стор. 149.)

²⁾ *ibid.*, стор. 3².

³⁾ Н. И. Петровъ, „Очерки ист. укр. литер.“, стор. 115. — Въ епичнѡмъ своѣмъ творѣ „Вовкулака“ пише Александрѡвъ: „(Я) бувъ мужикомъ, теперь паную“. („Южный русскій зборникъ“, стор. 7²).

Александрѣвъ написавъ 1842. р. въ Бугаѣвцѣ „украинське повѣре“ п. з. „Вовкулака“ въ двохъ частяхъ¹⁾. Въ першій части згадує авторъ навпередъ про Котляревского, Основяненка, Артемовского-Гулака, Могилу²⁾ и Корсуна; каже именно, що, якъ Котляревскій у Полтавѣ Енеиду гарно написавъ, то свою славою спонукавъ бнѣ такожь молодшихъ землякѣвъ, списувати словеснїй творы. А вже-жь Александрѣвъ взявъ ся за перо въ старшбмѣ вѣцѣ, коли були въ него сыны, зятѣ и онуки, котрымъ для памяти списавъ свою исторію³⁾. Одтакъ поетъ назвавши себе Володькомъ, розказує, якъ сусѣдъ, десятицкїй Петро, просивъ его на весѣле „дружкомъ“; се бо женивъ ся его сынъ Савка зъ сиротою Тетяною, щѣ бѣ Петро принявъ замѣсецъ свои дитины. Жывый дружко верховодивъ всѣмъ гараздъ на сватаню й весѣлю, та отъ, оскорбивъ дѣвку Параску Колпакѣвну, сказавши, що у ней мати злюща вѣдьма, та що мабуть и дочка така-сама. Коли-жь Володько зъ парубками хотѣвъ пѣйти журавля селомъ и для лучшой забавы взявъ зъ собою боклагъ зъ горѣвкою, то одинъ парубокъ, Федько Дирва, вырвавъ ему той боклагъ, пхнувши его такъ сильно, що бнѣ покотивъ ся безъ памяти на землю. Сямъ кбнчить ся перша часть епичного оповѣданя. — Въ другій части розказує авторъ, якъ на Володька, лежачого на земли въ памороцѣ, напалась вѣдьма Колпачка, щѣ мстячись ему за обиду дочки на весѣлю, перетворила его въ вовка. Таку свою волю звѣстила вѣдьма отъ-сими словами:

„Хочь ты й жонатый, не бурлака,
Та пакостишь на весѣляхъ,

¹⁾ „Южный русскій зборникъ“, стор. 1—107².

²⁾ Могилою прозавъ себе Амвросій Метлинскій.

³⁾ „Южный русскій зборникъ“, стор. 7².

Будь-же три годы вовкулака,
Живи собѣ въ лѣсахъ, поляхъ!¹

Одтакъ поетъ не-згѣршь описуе, якъ ѡдбулась сеся дивна метаморфоза. Ось его слова:

Потѡмъ ѡдъ мене ѡдступила,
И проевистала на свистокъ:
„Возьми його Нечиста-сила,
И дай йому сама кутокъ!“

Побѣгъ одъ вѣдьмы въ чисте поле,
Бѣгъ довго, поки утомивсь;
Живѡтъ у мене якъ заколе,
Такъ я на землю й поваливсь.

Качаюсь, мучусь, — взявсь за шию,
Ажъ шия вся моя въ шерсти;
Хотѣвъ заплакати, — якъ завью...
Охъ, страшно, Господи прости!...¹).

Потѡмъ розказуе авторъ, якъ вовкулака близько села Бугаѣвки при могилахъ въ кущахъ скривавъ ся, и зъ-ѡдтамъ мовъ справдѣшній вовкъ въ ночи на жиръ выходивъ. Читаємо дальше, що вовкулака разъ въ ночи въ рѡдне село почвалувавъ, щобы жѣнку и хозяйство свое побачити, та що напали на него псы домашній. Опѡсля вовчимъ голосомъ налякавъ якогось прохожого чоловѣка, щѡ спочивавъ въ дорозѣ, и забравъ богато грошій, якѣ той вандрѡвникъ утѣкаючи бувъ лишивъ. А вже-жъ и на него напала разъ цѣла ватага вовкѡвъ, и поскубала его чи-мало. Коли-жъ вовкулака свои халепы не мѡгъ довше стерпѣти, то зайшовъ до вѣдьмы, и просивъ єѣ, щобы вернула ему назадъ стать чоловѣка; — однакже злюща Колпачка не дала себе вблагати. Та

¹) *ibid.*, стор. 65. 66².

отъ, минули проклятущій три лѣта „сроку“, и вовкулака ставъ опять чоловѣкомъ. — Цѣле тее народне повѣре уложивъ авторъ такъ, неначе-бъ гульвѣса Володько заснувъ, та що приснивъ ся ему сонъ, котрый бнѣ опбселя розказувавъ.

Засновокъ „Вовкулака“, в справдѣ такій, щб мбгъ бы розвинути ся въ гарнбй казцѣ народнбй, однакже авторови заблаглось зладити довше поетичне оповѣдане, котре по-найббльше являє ся римованою прозою, пустымъ балаканемъ, щб зовсѣмъ не визначуе ся красою естетичною. Авторъ переливавъ зъ пустого въ порожне и наслѣдуючи комичну сторону Енеиды, добававъ часто прояву гумору въ словахъ двозначныхъ и въ образахъ не зовсѣмъ чемныхъ. Про-те оповѣдане „Вовкулака“ належить до исторіѣ литературы тблько зъ-за того, що вважае ся неначе картиною етнографичною зъ побуту люду украиньского.

10. Михайло Макаровскій¹⁾.

Въ свѣтѣ бувавъ таке, що деякї тихї й трудящї домонтарѣ живють незамѣтно, та що бдтакъ по смерти память ихъ мѣжь людьми швидко запропащуе ся, мѣжь-тымъ коли оборотливї й тямущї промысловцѣ звѣстнї суть въ ширшихъ кругахъ и лишають по собѣ память довголѣтну. Такъ и мѣжь земскими сынами олимпійскихъ музъ хто придбавъ собѣ славу вѣковѣчну, а хто выпавъ изъ памяти своихъ землякбвъ, неначе-бъ они запились зъ пбдземного жерела Леты. До такихъ писателѣвъ, щб ихъ забули дѣти матери-Украины, належить Михайло Макаровскій²⁾. Дивна доля! Онъ напи-

¹⁾ Амвросій Метлинскій, „Южный русскій зборникъ“, стор. 71. 72^а.

²⁾ До исторіѣ нашего письменства. Біографичнї звѣстки. „Забутый писатель“. („Зоря“, 1887; число 5; стор. 87. 88.)

савъ два гарні епічні творы, а пѣсля сорока лѣтъ мало хто знав, що живъ якійсь поетъ Макаровскій, та що бнѣ своимъ талантомъ въ писаню епічнѣмъ перестигъ трохине всѣхъ сучасныхъ поетѣвъ.

Михайло Михайловичъ Макаровскій родивъ ся въ 1783. р. Отець его бувъ спершу священникомъ-намѣстникомъ на флотѣ, а потѣмъ священникомъ въ селѣ Галицкѣмъ (Хорольского або Кременчужского повѣту) и въ мѣсточку Кропивнѣй (Золотоношского повѣту). Молодой Михайло вчивъ ся въ Полтавскѣй семинаріи, одержуючи пѣдмогу ѡдѣ своего старшого брата. До 1818. р. бувъ домашнимъ учителемъ у помѣщикѣвъ Корсуна, Кодиця, Кулябки; ѡдѣ того-жь року ставъ учителемъ въ Гадячскѣй повѣтовѣй школѣ, де навпередѣ учивъ закона Божого, исторіи, географіи, латиньского и росіійского языка, а опѣсля бувъ поставлений „штатнымъ смотрителемъ“. Бувши учителемъ Макаровскій зъєднавъ собѣ справедливостію, наукою и даромъ мовы любовь у своихъ ученикѣвъ и поважане у жителѣвъ Гадяча; ѡдтакъ ставши смотрителемъ завѣвъ въ школѣ порядокъ не-абы-якій. Свои й чужі люде уважали его мужемъ вельми ученымъ: бнѣ говоривъ мовами латиньскою, французскою и нѣмецкою, и написавъ по-росіійски деякі творы. Тѣлько-жь въ писаняхъ росіійскихъ нахиливъ ся Макаровскій до школы Шишкова, и любувавъ ся въ твердѣмъ языкѣ, прикрашенѣмъ словами церковно-славянскими. Опѣсля ставъ писати по-украиньски и въ живѣмъ, рѣднѣмъ словѣ зладивъ два епічні творы, що справдѣ мають стѣйность литературну. Отѣ, що пише ученикъ его, Амвросій Метлинскій, про тую метаморфозу въ литературнѣй дѣяльности Макаровского: „Русскій литературный языкъ, по обстоятельствамъ жизни, всегда оставался у него нѣсколько книжно-устарѣлымъ. Несравненно чище

и сильнѣ его необыкновенное эпическое дарованіе проявилось въ сочиненіяхъ народныхъ, потому что онъ глубоко зналъ языкъ и бытъ народный, и, кажется, если бы онъ началъ заниматься этимъ раньше, то могъ бы сдѣлаться творцемъ замѣчательной народной эпопеи¹⁾.

Макаровскій умеръ въ чинѣ „коллежскаго ассессора и кавалера“ 7. вересня 1846. р. въ 63. роцѣ житя. Онъ бувъ нежонатымъ, и свое майно та библиотеку лишивъ своему племѣнникови. Изъ своякѣвъ его нема теперь нѣкого, окрѣмъ двоихъ племѣнницъ, щѣ живутъ у Гадячи.

Онъ написавъ два эпичнѣ творы: 1) поему п. з. „Наталя або двѣ долѣ разомъ“²⁾; 2) повѣсть въ стихахъ п. з. „Гарасько або таланъ и въ неволи“³⁾.

Змѣстъ поемы „Наталя“ є ось-такій: Въ селѣ Теплицяхъ у стоку рѣчки Полянина горювала жѣнка Харитина бѣсьмъ лѣтъ безъ чоловѣка, щѣ звавъ ся Тарасомъ. Онъ бувъ въ погонцяхъ за Дунаемъ та десь дѣвавъ ся. Се бо попавъ ся онъ въ неволю турецку та втѣкъ у Грецію, облѣтавъ море й землѣ, живъ у Кипрѣ, бувъ въ Царгородѣ... Всюды поважали его, и онъ ставъ бы старшиною хочъ въ якбѣй громадѣ, але заклиавъ ся, не мѣняти вѣры й роду свого на чужу чужину. Та отъ, про него пропала й чутка, и зъ-за того рѣдъ и люде стали его забувати и прозывали Харитину вдовою. А вже-жъ Харитина не сидѣла дармо зложивши руки, и про-те помѣгъ ѣй Богъ, придбати собѣ худобу, копѣйку и добру славу. Єи дочка Наталя славилась красою, „чаровала оченьками, личкомъ и косою“. Она подобала собѣ при рѣчцѣ Полянинѣ якогось парня: она гнала овечокъ у згѣнъ, а онъ гонивъ ся за воломъ; глянуувъ, кинуувъ

¹⁾ „Южный русскій сборникъ“, стор. 72^а.

²⁾ *ibid.*, стор. 1—42^а.

³⁾ *ibid.*, стор. 1—70^а.

ся до неї и зъ вѣдра напивъ ся. Опѣсля-жь Наталя не бачила его вже нѣгде; про-те стала сумна и мовъ сама-не-своя. Ратували єв знахорки: дѣвчина вянула, мало-що не вмерла.

Той парень, що сподобавъ ся гарнѣй Натали, звавъ ся Опанасъ Кононенко. Онъ бувъ зъ Хресцѣвъ и чумакувавъ: провадивъ ѿсѣмь возѡвъ рыбы, бувавъ у столицяхъ, въ Таганрозѣ и Ростовѣ, и зароблявъ въ Доньскихъ станицяхъ. Се бувъ одинчикъ у своихъ родителѣвъ, що звали ихъ Уласъ и Стеха. Они бувало говорили: „Хоть бы трапилась сирѡтка, дѣвчина убога, абы добра, покѡрна и сорому боялась, та Панасови душею й сердцемъ сподобалась, то будемо радѣ“. — Опанасъ признавъ ся дядькови Наумови Хмарѣ, що въ Теплицяхъ подобавъ собѣ дѣвчину гарну, и просивъ его, чтобы поѣхавъ, розпытавъ ся. Але Хмара радивъ Опанасови, подружити ся зъ его сусѣдкою, Чубовою Параскою, або зъ иншою богачкою. Однакже дядько мусѣвъ таки ѣхати въ Теплицѣ. Наталя побачила его у криницѣ: она спѣвала про чумаченька-козаченька. Дядько догадавъ ся, що се дѣвчина Опанаса. Онъ пустивъ ся слѣдомъ за нею, и просивъ ся у вдовицѣ ночувати. Вернувшись домѡвъ хваливъ передъ Опанасомъ вдовицю и єи дочку. Опанасъ визнавъ свою тайну передъ батькомъ и матѣрю. Они обое поблагословили сына на добре дѣло; батько Уласъ и Опанасъ поѣхали до Теплицъ. Симъ оповѣданемъ кѡнчить ся перша пѣсня поемы, що написана п. з. „любоцѣ“. — Въ другѣй пѣсни описує ся „весѣля“; въ третѣй же пѣсни вводить ся „батько“, що зъ-нечевя вернувъ ся домѡвъ зъ чужины. Се всунувъ ся онъ въ сѣни, вбравъ ся въ хату, мовъ хотѣвъ бы що купувати. Думали, що се Татаринъ, такъ онъ перекрестивъ ся и до образа святого уклонивъ ся. Придивившись на ма-

тѣрь и на молодую ставъ ѓнъ плакати и озвавъ ся до нихъ: „Чи мене-жь ты не пѣзнала, сердце Харитино? — и ты, Талю, дорогая, любая дитино! Я-жь твѣй батько!... Зѣ нехристами бивъ ся, — ось шрамы; ланцюги жовали шию, руки обгрызали... Смерть турецька заглядала въ темнѣй мои очи, но не згинувъ и въ неволи, спасъ ся молитвами, и теперъ мовъ не калѣка, живъ, здоровъ и зѣ вами!“ Та отъ, мати й доня не знали, щѣ робити: Наталя трясла ся и стогнала, та й въ матери голосъ замиравъ, але Тарасъ умѣвъ розважити матѣрь и дитину. Заграла музыка, якъ взъ города Азова три браты втѣкали, якъ Палѣй и Перебѣйнось жилову лякали... Коли ѓдтакъ всѣ въ волю и наѣлись и наговорились, то стали гуляти. Ось приѣхали й возы Тарасовѣ, позавертанѣй въ рогожѣ и чумацкѣй шкуры. Тарасъ выдобувъ вино, фига, медяники та иншѣ ласощи и роздававъ гостямъ. — ѓнъ мавъ всего до-воль, въ клуни, на току, въ коморѣ, въ хатѣ й въ поли; дуже любувавъ ся дочкою, зятемъ и внуками. Але здорове ѓпдадало, ѓдзывались раны; — ѣздивъ ѓдтакъ въ Кѣвъ на богомѣле. Опроче зѣ сусѣдами и зѣ родомъ своимъ живъ любо й тихенько; для старцѣвъ купивши дворикъ выстроивъ имъ хатку: годувавъ, обувавъ ихъ, одягавъ якъ мога.

Якъ пришло ся-жь умѣрати, заказавъ Харинѣ,

Все, щѣ нажили, оддати зятеви й дитинѣ.

Ся-жь зробила те для Талѣ, внукѣвъ и Панаса,

Та й собѣ постѣль послала швидко край Тараса¹⁾.

Изъ сего огляду можъ дѣзнатись, що епичный твѣръ „Наталя“ есть поетичнымъ оповѣданѣмъ, щѣ мае психологичный засновокъ и високу вартѣсть моральну. Головна особа Наталя есть вѣрнымъ типомъ сѣльскои дѣв-

¹⁾ ibid., стор. 42⁸.

чины украинської, — се була „дівка руча, щира, жвава, невсыпуща, зъ толкомъ, щó вмѣла гарно ткати плахты, вышивала шовкомъ, любила Бога, неньку, рѣдь, цуралась досвѣтокъ...“¹⁾. Она видѣла весь свѣтъ въ Опанасѣ, и подружившись зъ нимъ жила супокѣйно й щасливо. Въ загаль бачимо въ сѣмъ епичнѣмъ творѣ чудовый образъ мирного домашнього житя, котрый утворивъ ся по затратѣ національной самостѣйности на Украинѣ. Не стало Запорожя, то-жь хлѣборобы йшли неразъ за Дунай, щобы втихомирити примучене серце козацке и придбати собѣ майна для устроєня житя нового въ безверхѣй хатѣ. Такъ отже була у Макаровского та-сама гадка, якою переймивъ ся Квѣтка: оба сѣ писателѣ вказували козакамъ на нове житє въ тихѣмъ захистѣ домашнѣмъ.— Авторъ написавъ сю „поему“ 1844. р. мовою чисто-украинскою въ 1058 вѣршахъ 7-стоповымъ метромъ трохейскимъ. Всякій вѣршь єсть отже не-въ-мѣру довгий и за-для риму женьского (- ~) являє ся справдѣ монотоннымъ. Однакже кождый вѣршь дѣлить ся цезурою на двѣ половины, зъ котрыхъ перша чотыри стопы, а друга половинна три стопы обѣймає, изъ-за чого въ кождѣмъ вѣршу добавчаємо метръ коломыйковий.

Епичный сей твѣрць цѣнявъ Кулѣшь високо, зъявивши про него ось-такій свѣй судъ: „Послѣ Квѣтки и Шевченка это было самое замѣчательное произведение въ южнорусской словесности, тѣмъ болѣе, что появилось въ эпоху внезапнаго перерыва дѣятельности малочисленныхъ южнѣорусскихъ писателей“²⁾. И справдѣ, въ сѣмъ творѣ видимо всякій прикметы гарного поетичного опо-

¹⁾ *ibid.*, стор. 4³.

²⁾ „Русскій Вѣстникъ“, 1857., томъ XII, ч. 1., въ статьѣ: „Взглядъ на малороссійскую словесность, по случаю выхода въ свѣтъ книги: Народні оповѣданія Марка Вовчка“.

вѣдана, въ котрѣмъ розвивае ся проста й природна по-
дѣя. Про-те прочитавши се оповѣдане чус всякій въ души
правдивый супокѣй и миле вдоволене, котре выкликуе ся
тѣлько творомъ высокои литературной стѣйности. Див-
нымъ выдае ся отже острый критичный судъ Игнатія
Онишкевича про сей эпичный твѣръ Макаровского. По-
думцѣ покѣйного того професора Макаровскій зовѣмъ
не знавъ народнои поезіѣй и ви мовы, ба, рецензентъ за-
мѣтивъ въ кождѣмъ стиху „поемы“, що авторови ви не
доставало поетичного дарованя¹⁾.

А вже-жь Макаровскій не заслуживъ такои острои
критики, тому-що его „Наталя“ е творомъ справдѣш-
ного поета-художника; тѣлько въ пѣсни третѣй видно
слѣды впливу Котляревщины, по-за-якъ тутъ написано
(стор. 33.), що въ radoшахъ весѣльныхъ всѣ гостѣ пили
до-дуру. Коли-жь хто запытае ся, чому сю „поему“ те-
перь мало хто читае, то можно ѳдповѣсти, що въ нѣй
проявляе ся авторъ-художникъ, котрый ставъ писати
въ старшѣмъ вѣцѣ и про-те не мѣгъ переймитись моло-
дечимъ запаломъ и любуватись народными идеалами.
Поезія Макаровского е плодомъ письменника вченого,
и про-те нема въ нѣй того житя, якимъ визначують ся
тѣ творы словеснѣй, що основують ся на живѣй поезіи
людовѣй. Эпичный твѣръ „Наталя“ есть отже такимъ
образомъ побуту сѣльского, якимъ являе ся образъ ма-
ляра, що жиючи въ гѣродѣ малюе зъ памяти картину
природы сѣльской. Опроче стиль автора е подекуды по-
тяжкій, изъ-за чого его писане не читае ся зъ принад-
ною легкостію. Коли ѳдтакъ въ нашихъ часахъ появи-
лись новѣй идеалы національнѣй, то въ добѣ кипучого житя

¹⁾ „Поглядъ на творы Макаровского“. („Родимый листокъ“.
Письмо литературно-науковое. Издатель и отв. редакторъ Н. М.
Огоновскій. Годъ I. Черновцы, 1879; числа 1. 2. 3.)

успѣльнаго „поема“ Макаровскаго уважае ся такимъ творомъ, щѣ не зовѣмъ годить ся зъ новыми вымѣнками побуту руско-украинскаго.

Повѣсть въ стихахъ „Гарасько, або таланъ и въ неволи“ есть гарнымъ образомъ поетичнымъ, щѣ въ нѣмъ малюе ся Кавказъ, се-бѣ-то свѣтъ зовѣмъ ѳдмѣнный ѳдъ природы й свѣтогляду украинскаго, изъ-за чого деякѣ письменники думаютъ, щѣ повѣсть „Гарасько“ меншу мае литературну стѣйнобѣсть, нѣжь „поема Наталя“¹⁾.

Авторъ написавъ сю повѣсть въ двохъ частяхъ пѣдъ заголовкомъ: а) Вѣсти про неволю; б) Вѣсти про вызволь. Головнымъ дѣячемъ въ сѣй повѣсти е Гарасько Знемога. Батько, дѣдъ и мати велѣли ему, ѳдъ працѣ талану шукати, — ити до моря заробляти. Про-те Гарасько нанявъ ся въ Таганрозѣ у Грека въ писарѣ. Опѣсля Грекъ той знастивъ и нагрузивъ судно, та пустивъ ся по Трапезону въ море. Та отъ, корабель затопивъ ся, и лишъ Гарасько самъ-одинъ прибивъ ся до берега. Тутъ же займивъ его въ полонъ Черкесъ Баязетъ, та поставивъ его чабаномъ своихъ овецъ. Черкесъ вподобавъ собѣ парня, та намовлявъ его, покинути вѣру христѣянску и прияти вѣру Магомета. Однакже Гарасько не послухавъ Баязета, хочъ сей обѣцывавъ ему щасливу долю; ѳдтакъ пасъ ѳвцѣ, гравъ на сопѣвцѣ и спѣвавъ пѣснѣ бурлацкѣй та чумацкѣй. Була-жь у Баязета сестра-дѣвица, щѣ звалась Мериме. Она полюбила гарнаго чабана, и якъ ѳнъ занедужавъ, то навѣщала его, коли ле-

¹⁾ Про сю повѣсть пише Кулѣшь отъ-се: „Другая поема его — едва можетъ бытъ признана сестрою первой, которая по эпическому складу, по отдѣлкѣ стиховъ и красотѣ простонародныхъ типовъ составляетъ истинную драгоцѣнность“. („Русскѣй Вѣстникъ“, т. XII.)

жавъ на-самотъ въ землянцѣ. Мѣжь-тымъ Черкесъ выхвавъ на добычу. Гарасько подужавъ и ставъ опять пастти ватагу овецъ. Та отъ, Мериме намовляла его до утечи, кажучи мѣжь иншимъ отъ-се :

Якъ тѣлько Госпѣдь насъ спасе,
Якъ тѣлько въ Русь святу прибудемъ,

То тамъ, голубоньку, забудемъ

Печаль, журбу, и страхъ и все (стор. 24)..

Гарасько не мѣгъ зъ-першу погодитись зъ гадкою Черкески, знаючи, що невѣльникови годъ втѣкати, але Мериме сказала, що поведе ихъ Грекъ Фока, що́ бувъ колись другомъ си батька. О́дтакъ Гарасько ставъ справдѣ думати про утечу. И ось слѣдує гарный описъ свитаня передъ вызволомъ :

Ще сонечко не пѣднялось,
Хмарный Кавказъ не золотивъ ся,
Якъ кралъ сонъ веселый снивъ ся,
Якъ на свитаньи ѣй здалось,
Що зъ дѣвы птицею вона
Переродившись, крыльця мала,
По морю тихому лѣтала,

Та ще и зъ милымъ, не одна.... (стор. 37).

Фока завѣзъ Гараська и Мериму кораблемъ въ Таганрогъ, де Черкеска охрестилась и назвалась Марією. О́дтакъ Фока радивъ Гараськови, щобъ въ Таганрозѣ ставъ купцемъ; онъ обѣцявъ часто сюды приѣзжати и зъ-за моря всячину возити, щобъ Гарасько для него и для себе збиравъ барышъ. Опѣсля сторгувавъ Грекъ для своего приятеля двѣръ и велѣвъ ему, звѣнчати ся зъ Марією. По вѣнчаню одѣхавъ Фока домѣвъ, та небавомъ опѣсля вмеръ одъ джумы. Мѣжь-тымъ Гарасько ставши купцемъ поѣхавъ зъ Марією на Украинну, котрой не бачивъ бѣсьмъ лѣтъ. Онъ хотѣвъ забрати зъ собою

своихъ родителѣвъ, щобъ жили разомъ зъ нимъ въ Таганрозѣ. Старій волила волю своихъ дѣтей и доживали супокійно свого вѣку въ чужинѣ.

Авторъ пишучи сю повѣсть задумавъ спонукати бѣднихъ хлѣборобѣвъ, добиватись щасной долѣ промысломъ и торговлею въ далекѣй далечинѣ, по-за-якъ рѣдна земля заросла тернемъ изъ-за нового лихолѣтя на Украинѣ.

Хочь гадку до писаня сеи повѣсти подавъ Макаровскому епичный твѣрѣ Пушкина п. з. „Кавказскій плѣнникъ“, то однако въ змальованю свои картины поступивъ бнѣ собѣ зовсѣмъ самотѣйно. Пушкина „плѣнникъ“ не мѣгъ любити Черкески, тому-що въ Россіи мавъ колись свою милу, изъ-за чого тая пристрастна дѣвица, освободивши его бѣдъ кайданѣвъ, утопилась въ рѣцѣ Кубани саме-тогдѣ, коли „плѣнникъ“ переплывавъ єѣ и добивъ ся до противныхъ скаль. Изъ сего огляду видно, що повѣсть Макаровского въ порѣвнаню зъ поемою Пушкина є творомъ оригінальнымъ и що вызначує ся подѣєю вельми романтичною.

Сю повѣсть написавъ Макаровскій (по роцѣ 1844.) въ ямбахъ чотыро-стоповыхъ, наслѣдуючи Енеиду въ метричнѣмъ зложеню свого епичного твору. Опроче повѣсть „Гараско“ є бѣльше простора, нѣжъ поема „Наталя“, по-за-якъ обѣймає вѣршѣвъ 1764¹⁾.

11. Левко Боровиковскій²⁾.

Онъ родивъ ся мабутъ въ 1811. р. въ Хоролѣ Полтавской губерніи; учивъ ся въ Харкѣвскѣмъ университетѣ и око-

¹⁾ Макаровскій написавъ еще всѣлякѣй вѣршѣ, котрѣ выдано въ Полтавѣ 1864. р. пѣдъ заголовкомъ: „Мова зъ Украины“. („Покажчикъ нової украинської літератури“ 1798—188²⁾. року). Зібравъ М. Комаровъ. Кієвъ 1833; стор. 36.

²⁾ Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литературы XIX. столѣтія“, стор. 140—146. — Олександрѣ Кониській, „Вітчити

до 1830. р. окбнячивъ курсъ „по словесному отдѣленію“ зб степенемъ кандидата. Опбсля звышь семи рокбвъ бувъ учителемъ исторіѣ, а бдтакъ латиньского языка въ Курьскбй гимназіѣ, а въ 1838. р. перейшовъ въ гимназію Полтавску, де бувъ тогдѣ учителемъ и его братъ. Коли-жь въ Полтавѣ рознеслась була чутка, що учительввъ гимназіѣ перенесуть въ польскій губерніѣ, то въ 1839. р. Боровиковскій просивъ Михайла Максимовича, профессора университета въ Кіевѣ, чтобы бувъ его заступникомъ у власти, по-за-якъ бнѣ за-для слабого здоровья не мбгъ бы жити въ чужинѣ, а волѣвъ бы покинути службу. И справдѣ повелось Максимовичевѣ, выеднати Боровиковскому дальшій побуть въ Полтавѣ. Въ тамошнѣй гимназіѣ вчивъ Левко языка латиньского, а бдтакъ литературы російской. Опбсля поставлено его инспекторомъ гимназіѣ, а якъ пбшовъ на пенсію, то живъ у своѣмъ хуторѣ пбдъ Хороломъ въ Полтавщинѣ¹⁾.

Литературну дѣяльність почавъ Боровиковскій ще тогдѣ, коли бувъ студентомъ Харкбвского университета, выдавши балляду „Маруся“ въ III. книжцѣ „Вѣстника Европы“ за рбкъ 1829. Коли-жь ставъ учителемъ, то зббравъ звышь 1000 украиньскихъ пословиць, котрѣ уложивъ въ порядку азбучнбмъ. Бдтакъ написавъ 250 байокъ, зѣ-помѣжь котрыхъ ббльше нѣжь 200 були оригинальнѣ, а прочѣ написанѣ пбсла байокъ Красицького. Боровиковскій писавъ такожъ инші стихотворы по-украиньски: именно зложивъ бнѣ 12 баллядъ и 12 думъ въ мовѣ украиньскбй²⁾. Опроче записувавъ бнѣ украинь-з исторіѣ русько-украиньской письменности“. („Свѣт“, ілюстрована литературно-політично-наукова часопись“. Ві Львові 1881; числа 8. і 9.)

¹⁾ Чи ще живє Боровиковскій, не звѣстно; живъ бнѣ въ 1884. р. (Н. И. Петровъ, „Очерки ист. укр. литер.“, стор. 140).

²⁾ Порбвн. письмо Боровиковского къ М. А. Максимовичу

скій пѣснѣ, повѣрїя, переказы и т. и., та й зладивъ частину словаря мовы украинской (буквы а, б, в, г), показуючи такожъ коренѣ слѣвъ. На мову російську переложивъ Боровиковскій Крымскій сонеты польского поэта Адама Мицкевича, деякі оды Горація (зъ поясненїями) и ѳдтакъ по-російски написавъ кѣлька стихотворѣвъ. Зъ-помѣжь украинськихъ творѣвъ и перекладѣвъ въ збѣрнику „Ластѣвка“ напечатано 10 байокъ, 82 пословицѣ и 30 загадокъ, и такожъ стихотворы: „Чорноморець“, „Вывѣдка“, „Палѣй“, „Волохъ“, „Розставання“ (козака зъ дѣвчиною), и перекладъ Пушкинового стихотвору „Зимній вечѣръ“. Мѣжь стихотворами Боровиковского має високу вартѣсть поетичну пѣсня „Розставання“, по-за-якъ лирична сторона поезївъ стыкає ся тутъ зъ елементомъ драматичнымъ.

Изъ усѣхъ поезїй Боровиковского найважнѣйшїй суть его байки. Выдавъ ихъ Амвросїй Метлинскій въ Кїевѣ 1852. року пѣдъ заголовкомъ „Байки й прибаютки Левка Боровиковского“ (12^о, стор. 118)¹⁾. Въ сихъ сти-

(„Очерки ист. укр. литер.“, стор. 141.) Въ сѣмъ писъмѣ зъявивъ Боровиковскій, що „миѣнїє ложно, яко бы языкъ малоросїйскїй способенъ только для выраженїя смѣшнаго и низкаго“.

¹⁾ Въ байкахъ и прибаюткахъ Боровиковского замѣчаємо ось-таку правопись: Ѳдкинено знакъ ъ пѣсля твердыхъ спѣвзвукѣвъ (н. пр. пан); звукъ і [ji] (= ѣ, е) означено буквою и (і), н. пр. ликаръ (лѣкаръ) иду (лѣду), ий (лѣй, ей), кинь (конь), лид (лѣдъ); — ѳдтакъ для означеня звука и (= ы, и) принято зъ латиньского альфабета букву и (v), н. пр. бик (быкъ), робити (робити). Чистый самозвукъ е означено буквою e, а йотованный самозвукъ e новою буквою e; н. пр. веде, моe; йотованный же самозвукъ o выражено зложеномъ знакомъ ѳо: ѳого. Опроче чужїй звукъ g означено зложеною буквою кг: кгнит. (Порѣвн. сю Исторїю литер. II., стор. 149). — Въ переднѣмъ словѣ до байокъ замѣтивъ Метлинскій, що гарнїй творы въ языкѣ народнѣмъ крѣмъ хѣсна для простого люду суть такожъ вельми важнїй для пѣзнаня

хотворахъ зъявляє ся природный гуморъ; вже-жъ бо самъ авторъ описує ось такъ свою вдачу въ байцѣ „Веселый“:

Чого ты, Левку, все веселый та шутливый?

Мене приятель разъ спытавъ;

А я йому сказавъ:

Такій я зъ-роду вдавсь, и бдѣ того щасливый.

(стор. 112)

Мѣжъ байками Боровиковского суть деякі справдѣ оригнальнѣй, примѣромъ: „Граматка и часословець“ (стор. 40), „Крыла у вѣтряка“ (стор. 41), „Панъ та мужики“ (43), „Андрѣй“ (47), „Мѣрошникъ“ (68), „Скупый Клима“ (73), „Жѣночій язычокъ“ (83), „Миколина липа“ (86) и и. — Деякі байки суть наслѣдованемъ Красицкогo; н. пр. „До дѣтей“ (стор. 13)¹⁾, „Байка“ (16)²⁾, „Щука й плѣточка“ (18)³⁾, „Рѣвчакъ и рѣчка“ (37)⁴⁾, „Рябка й Зюзько“ (42)⁵⁾, „Лѣкаръ“ (42)⁶⁾, „Горохъ“ (69)⁷⁾, „Орелъ та сова“ (95)⁸⁾ и т. д. Иншѣ байки списавъ Боровиковскій по давнымъ чужимъ взбѣрцямъ, н. пр. „Гадюка“ (стор. 93)⁹⁾, або й уложивъ ихъ коротенько пѣсля байокъ писателѣвъ украинскихъ, н. пр. „Дорожній стовпъ“ (стор. 99)¹⁰⁾.

народныхъ нарѣчій (стор. X). — Въ 1852. р. выдавъ Метлинскій 177 байокъ и прибаютокъ Боровиковского. Изъ десяти байокъ Боровиковского, надрукованыхъ въ „Ластѣвцѣ“, въ выданю зъ 1852. р. замѣстивъ Метлинскій три байки: „Метеликъ“, „Клима пняный“, и „Свой дѣмъ — своя воля“.

¹⁾ Порѣн. стихъ „Do dzieci“ (Bajki Ignacego Krasickiego). — ²⁾ „Wstęp do bajek“. — ³⁾ „Rybka mała i szczupak“ (I, 27). — ⁴⁾ „Potok i rzeka“ (I, 2). — ⁵⁾ „Dwa psy“ (II, 17). — ⁶⁾ „Doktor“ (I, 14). — ⁷⁾ „Groch przy drodze“ (III, 22). — ⁸⁾ „Orzeł i sowa“ (III, 20).

⁹⁾ Phaedri Augusti liberti fabularum Aesopiarum libri V; — fabula XVIII. libri IV.: „Homo et colubra“.

¹⁰⁾ Порѣн. казку Порѣрїя Кореницкогo „Панько та верства“ („Ластѣвка“, стор. 284—288). — Посередно бдносятъ ся байка

Майже всѣ байки и прибаютки Боровиковского суть вельми короткѣ, обймаючи 22—2 вѣршѣвъ; про-те въ деякихъ прибаюткахъ не выражае ся окремо моральна наука, тому-що вже сама прибаютка являе ся дидактич-нымъ высказомъ; н. пр.

Климъ, лежа на боку, казавъ: „дай Боже!“

А хтось йому шепнувъ: „устань, роби, небоже!“

(стор. 110)

Въ деякихъ байкахъ моральна наука выражае ся народнымъ прислѣвмъ; н. пр.

Поки богатъ,

То поти й свать (стор. 17).

За Хведорова, бачишь, жито —

Та Хведора-жь и бито (стор. 39).

Въ байкахъ своихъ Боровиковскій малюе суспѣль-ный побуть Украины якось млаво: выкрывае моральнѣ похибки хлѣборобѣвъ и мѣщанъ, ба й дорѣкае судіямъ, учителямъ, головамъ въ селѣ, а не смѣе вступитись за обиду, яку терпѣли мужики бдѣ своихъ панѣвъ. Тому-то не диво, що байки Боровиковского не конче подобались Олександрови Кониському, коли про ихъ отъ-се пише: „Въ байкахъ (Боровиковского) не приходитъ безъ перервы одна идея; въ ихъ авторъ торкае и панське и мужиче жите зъ рѣжныхъ бокѣвъ, одначе слабо, дуже слабо, черезъ що байки его и не одержали на Украинѣ нѣ впливу, нѣ ходу. Сатиричного талану Боровиковскому природа зовсѣмъ не дала. Природный юморъ свѣтитъ ся въ байкахъ, але у автора, не надѣленого художественными образами, юморъ выходитъ якійсь грубий. Байки

„Щука й плѣточка“ до байки Артемовского-Гулака: „Рыбка“, мѣжъ-тымъ коли байка „Горохъ“ засновуе ся на казцѣ сего писателя „Солопѣй та Хивря, або горохъ при дорозѣ“.

Боровиковского свідчать тільки намъ якъ факты, чимъ недоговавъ у вго часѣ соціальный побытъ на Украинѣ. Убожество народне, темнота, лакейство, хабарѣ, неправда въ судахъ и т. и. Отже Боровиковскій торкаючись соціальныхъ недугбвъ, нѣ одного зъ нихъ не намалювавъ въ своихъ байкахъ яркими кольорами. Вказує Боровиковскій примѣромъ, що коли мужикъ буде богатѣти, то буде жити добре, але вказує такъ несмѣло, такъ не ярко, що вказку вго можно й не примѣтити.... Яснѣй розумѣвъ бнѣ, яко самъ педагогъ, и яснѣй намалювавъ болячку не-національного а чужеземного вихованя и освѣты. Однои зъ головныхъ болячокъ Украины — крепачтва Боровиковскій зовсѣмъ не займавъ, немовъ бнѣ и не примѣтивъ ви, чи може боявъ ся. Одно слово, Боровиковскій цѣлкомъ не зрозумѣвъ того національно-соціального прямуваня, до котрого вказали ему стежку Котляревскій и Гулакъ. Дальше пбшовъ Гребѣнка¹⁾).

Байки и прибаютки Боровиковского можно порбвнати зъ образками такими, котрї змалювавъ артистъ-маляръ зъ-легка мовъ нехотя. Се образки справдѣ невыкбиченї, иногдѣ лишъ въ головныхъ зарисахъ начертанї, изъ-за чого они зъ-близька не можуть являтисъ гарными.

12. Антбнѣ Могильницкїй²⁾.

Антбнѣ Любичѣ Могильницкїй родивъ ся 3. марта 1811. р. въ Галичинѣ, въ Пбдгбркахъ Калужского повѣту.

¹⁾ „Свѣт“, 1881; число 8. и 9; стор. 145. 146.

²⁾ Деякі звѣстки про жите Антона Могильницкого подавъ авторови сеи исторїѣ литературы сынъ славного покбйника, Андроникъ, авскультантъ судовой у Львовѣ. — Порбвн. статью проф. Омеляна Партицкого п. з. „Литературна дѣяльнбсть Антона Любичѣ Могильницкого“. („Письма А. Могильницкого“. Накладомъ редакціѣ „Зорѣ“. Львовѣ 1885; стор. 203—214).

Въ дитячѣмъ вѣцѣ утративъ бнѣ батька, що бувъ священикомъ въ Подгѣркахъ. Одтакъ мати Антона оддалась за Матковського, що обнявъ въ сѣмъ селѣ парохію. Але-жъ ѣтчимъ не дуже журивъ ся долею пасерба; про-те Антонъ Могильницкій учивъ ся навпередъ де-чого дома, и ажъ въ 15. роцѣ житя за радою сусѣдѣвъ ѣтчимъ оддавъ талановитого хлопця въ гимназію Станиславѣску. Але-жъ непосидючій Антонъ не загрѣвъ нѣгде мѣсяця: полишивши Станиславѣвъ опинивъ ся небавомъ въ Бучачи. Вже тогдѣ писавъ бнѣ панегиричній стишки и іратуляційнѣ мовы, и одтакъ якійсь 23-лѣтній ученикъ Бучацкой школы нормально просивъ его о латиньскій привѣтъ на именины панѣ аптикаревой. Та отъ, молодой збыточникъ хотѣвъ собѣ зъ вусача-нормалиста пошутити, и зъ латиньскихъ вправъ, приложенихъ до латиньской грамматики, выписавъ для него одинъ уступъ космографичный, що починавъ ся словами: „Universus mundus praeumque in duas partes distribuitur, caelum et terram“. Такъ отже той школяръ, не розумѣючи латиньского языка, выголосивъ передъ аптикаревою свою чудну іратуляцію и за-те одержавъ одъ неи въ дарунку сорокѣвця. Однакже небавомъ вкоилась халепа чи-мала, коли стало звѣстнымъ, що тая шутка була дѣломъ Могильницкого. Сю бо мову зачули профессеры Антона, отцѣ-Василіане, котрѣ такожь були прийшли на именины аптикаревой и весело забавлялись въ сусѣднѣй комнатѣ. Оѣ-то задумали укарати збыточника и засудили его, скушати „березовой кашѣ“. Але буйный молодикъ не хотѣвъ поддатись карѣ тѣлесной, и покинувши гимназію Бучацку почвалувавъ на Буковину до Черновець, зъ-ѣдки небавомъ пѣшовъ пѣшки на Угорщину, де вчивъ ся въ Кошицяхъ и въ Пештѣ.

Скѣнчивши гимназію въ Пештѣ Могильницкій слѣхавъ наукъ философіи и богословія у Львовѣ, та й тутъ вызначувавъ ся своимъ таланомъ и вдачою шутливою. Въ духовной семинаріи належавъ мабутъ до кружка Мажіяна Шашкевича, се бо полюбивъ бнѣ вельми рѣдну мою и бѣтакъ передъ ректоратомъ, семинаристами и въ присуности запрошенихъ гостей выголосивъ 19. падолиста 1839. „слово о повинностяхъ пѣдданныхъ“ а предо всѣмъ свѣщенникѣмъ къ цѣсарю и отечеству¹⁾. Въ сѣмъ словѣ заохочувавъ бнѣ мѣжъ иншимъ своихъ товаришѣмъ, крѣмъ чужихъ языкѣмъ учитись такожь мовы рѣднои.

Коли скѣнчивъ богословіе (1840), оженивъ ся зъ Анною Соболевскою, дочкою шляхтича въ Богородчанѣхъ и бѣдъ духовной власти одержавъ (1841) администрацію парохіи въ селѣ Хутарѣ повѣту Стрыйскому въ Карпатахъ. Зѣ-бѣдти перенѣсь ся (1844) на „доли по-за-якъ въ горахъ не велось ему домашне хозяйство. Ставъ отже администраторомъ парохіи въ Зборѣ повѣту Калушского, и бѣтакъ по двохъ рокахъ поставлено єго капеляномъ въ селѣ Комаровѣ повѣту Станиславѣвского. Але-жь доходы зъ капеляниѣ не старчили на удержаніе численнои родини²⁾; про-те засновавъ бнѣ у себе приватный пенсіонатъ для ученикѣмъ шкѣлъ гимназіяльныхъ. Суєднѣ священники радо ввѣряли Могильницкому своихъ сынѣмъ, бо платили лишъ невеличку плату та й зналъ що пѣдъ єго розумнымъ проводомъ можно було навчитись всего того, чога вчили въ публичной шкѣлѣ въ чотырохъ низшихъ класахъ гимназіяльныхъ.

¹⁾ „Вѣнокъ Русинамъ на обжинки“ уплѣвъ Иванъ Б. О. Г. Ловацкій. Часть II. У Вѣдни 1847; стор. 1—23.

²⁾ У Антона Могильницкого було осемро дѣтей: пять сынѣмъ и три дочки.

Будучи капеляномъ въ Комаровѣ, розвинувъ Могильницкій досыть живу дѣяльнѣсть литературну. Тамъ бо написавъ першу часть поемы „Скитъ Манявскій“, баляду „Русинъ-воякъ“, стихотвѣръ „Судьба поеты“ и дещо иншого. Именемъ Русинѣвъ повѣту Станиславѣвскаго повитавъ ѡнъ 29. жовтня 1851. р. цѣсаря Францъ-Іосифа при тріумфальнѣй брамѣ въ Майданѣ и своєю гарною мовою въ нѣмецкѣмъ языцѣ зъєднавъ собѣ славу знаменитого бесѣдника¹⁾.

Въ 1859. р. поставлено Могильницкаго парохомъ въ Бабчи, та въ окрузѣ выборчѣмъ Богородчаньско-Солотвиньскѣмъ выбрано его 1861. р. посломъ до сойму краєвого, а соймъ выбравъ его въ тѣмъ роцѣ делегатомъ зъ меншихъ посѣлостей до рады державной въ Вѣднѣ. Тутъ высказавъ ѡнъ уже 27. червня 1861. р. бажаня Русинѣвъ сими словами: „Въ справѣ языковѣй домагаємось, щобы нашъ языкъ, доси стѣлько поневѣряный, стѣлько запѣзнаваный, найшовъ разъ повне признане, щобы дѣставъ такожь свое право побѣчъ иншихъ братныхъ славяньскихъ языкѣвъ въ школахъ и урядахъ“²⁾. Выступаючи противъ польскихъ послѣвъ, котрѣ въ справахъ школьныхъ домагались заведеня польскихъ порядкѣвъ, Могильницкій порѣвнавъ Русинѣвъ зъ Британцями, ко-

¹⁾ Въ мовѣ до цѣсаря Францъ-Іосифа Могильницкій сказавъ мѣжъ иншимъ отъ-се: „Neiget eure stolzen Gipfel ihr schattigen Karpathen! ebnet neue Bahnen, auf dass unsre Heimath dem hehren Throne näher gerückt werde! Frohlocke und jauchze unsere heilige Priams-Veste, du in Trümmern ergrautes Halicz! Begrüsse und drücke an deinen Busen den dir in Oestreichs hohem Sohne wiedergegebenen Herrscher!“ („Шисьма Антонія Любичъ Могильницкаго“. Львѣвъ 1886; стор. 20.)

²⁾ „Слово Ант. Могильницкаго, сказанное въ думѣ державной на засѣданью д. 27. юнія 1861“. (Часопись „Слово“, 1861; число 41. 42.)

трыхъ побивали Пякты и Скоты. Коли бо римска держава упадала, то Британць, пбдданѣ Римлянамъ, писале цѣсареву римскому ось-такє: „Deprimunt nos barbari ad mare, — repellit mare ad barbaros; inter hoc oriuntur duo genera funerum: aut jugulamur, aut mergimur“. („Тиснуть насъ варвары идъ морю, — бдбиває море къ варварамъ; мѣжь-тымъ зъявляють ся два роды трупбвъ: або насъ дусятъ, або потопаємъ“)¹).

Сею бесѣдою Могильницкій ставъ славно звѣстнымъ въ цѣлбй Австрій. Посоль думы державной Куранда замѣстивъ въ часописи „Ost-deutsche Post“ биографію его, а земляки звеличили имя его панегиричными згадками въ часописи „Слово“. Именемъ же студентбвъ-Русинбвъ Володимиръ Шашкевичъ, сынъ Маркіяна, написавъ въ честь Могильницкого стишокъ п. з. „Гомонъ молодой Руси“. Ось и початокъ сего панегиричного писаня:

Здоровъ батьку Могильницкій!
 Въ Тобѣ Руси давна сила,
 Давный духъ ей передвѣцкій,
 Давна бодрость ей отжила²).

Въ тбмъ роцѣ написавъ такожъ Осипъ Федьковичъ въ честь батька Могильницкого гарный сонетъ, въ котрбмъ признавъ ему въ рускбй литературѣ пальму первенства³).

Могильницкого любили й поважали не тблько свои громадяне, але й люде зъ иншихъ сель, по-за-якъ бнъ зъявивъ ся справдѣшнимъ батькомъ и защитникомъ правнымъ навѣтъ въ такихъ справахъ, котрѣ самими адвокатами вважались иногдѣ пропащими. Про-те выбрано

¹) *ibid.*, ч. 42.

²) *ibid.*, ч. 47.

³) „До нашего батька Могильницкого“. („Поезія Іосифа Федьковича“. Часть первая. Львовъ 1862; стор. 30. 31.)

его посломъ ще й на другу шестилѣтню каденцію соймаву. А вже-жъ не довго займавъ ся онъ запопадливо справами политичными. Журбы домашній и невзгодины національній вчинили его трохи-не байдужнымъ для змаганя рускихъ послѣвъ супроти польскои бѣльшости соймавои. Вже въ Вѣднѣи не мѣгъ онъ погодитись зъ политикою епископа-супрагана Спиридонѣа Литвиновичѣа, щѣ бувъ великимъ прихильникомъ централистѣвъ нѣмецкихъ и велѣвъ рускимъ посламъ ити поручъ зъ тыми противниками автономіѣ народѣвъ славянскихъ. Кажуть, щѣ Литвиновичъ задро дививъ ся на Могильницкого, котрому въ честь спѣвано гимны похвальній, та щѣ той іерархъ приневоливъ его мовчати при дебѣтахъ въ думѣ державній и въ соймѣ краевѣомъ¹⁾.

Зломаный духомъ Могильницкій живъ ѣдтакъ незаметно въ Бабчи, а по-за-якъ онъ и рускою литературою переставъ займатись, то зъ-годомъ-перегодомъ забували про него земляки. Давнѣйше-жъ уважано его душею рускихъ кружкѣвъ²⁾. Кремезный тѣломъ и величный духомъ Могильницкій тѣшавъ ся загальною симпатією въ рокахъ пятьдесятыхъ и шѣстьдесятыхъ. Умеръ наглою смертію 13. серпня 1873. р. въ селѣ Яблѣнцѣ повѣту Богородчаньского, вѣдучи до свого шурина Соболевского, управителя тартаку въ Порогахъ.

Антѣнъ Могильницкій ставъ займатись литературою въ 1838. р., коли крѣомъ Маркіяна Шашкевича и Осипа

¹⁾ Ом. Партицкій, „Литературна дѣяльнѣсть Антона Любичѣа Могильницкого“. („Письма А. Могильницкого“. Львѣвъ 1885; стор. 213. 214).

²⁾ Про односины А. Могильницкого до сусѣдѣвъ и приятелѣвъ, та про дѣяльнѣсть Могильницкого на зборѣ народѣомъ въ Станиславѣвъ д. 30. мая 1848. р. гляди статью Ивана Франка п. з. „Знадобы до житѣписѣа А. Могильницкого“. („Зоря“, 1885; ч. 20. 21. 22. 24).

Левицкого майже ніхто не писав нічого по-руски. В тій-то році написав він „Піснь радостну“ по причині поставлення Василя Поповича, катедральної церкви Пряшівської крилошанина, на єпископа Мункачівської єпархії. Сю „піснь радостну“ звів Могильницький іменем питомця генеральної семінарії Львівської, коли в катедральній церкві св. Юрія митрополит Михайло Левицький посвятив Поповича в єпископа. Про цю першу поезію Могильницького замітив Омелян Партицький, що вона „цікава для нас своїм змістом, по-за-як в ній проявляється знання галицько-руської історії, імені періода княжого, і почуття спільної родо-вості з Руссю угорською“¹⁾.

В році слідує (1839) написав він панегиричний стихок п. з. „Радостноє привітання Єго цесарско-королевського Высочества Ерцгерцога Францішка Карля во Львові місяця септемврія 1839“. В сьомому стихотворі звеличив автор ось-так австрійського орла:

Однимъ крыломъ сперъ ся на альпійскій горы,
Другимъ на Бескидахъ бдпочивъ,
Въ Лабѣ и у Вислѣ, по Адрійскѣмъ мори,
Въ Збручи и Дунаю тѣнь омывъ²⁾.

В тій-то (1839) році написав він також гарну думку п. з. „Згадка старини“, що починає ся словами:

Колись Русинъ зъ-підъ Бескида
Такъ тяженько не думавъ,
Бо ся в добрімъ щастю видѣвъ,
Злои долѣ не дбзнавъ³⁾.

¹⁾ „Письма Ант. Любич Могильницького“. Львів 1885; стор. 205.

²⁾ *ibid.*, стор. 125.

³⁾ *ibid.*, стор. 112—115. — Порівн. „Вънокъ...“ 1847; часть II., стор. 42—44.

Въ сѣй думцѣ натякає поетъ на тєє, що крѣмъ дикои Татарвы ще хтось иншій чинивъ Русинамъ кривды великѣ, та отъ, „красше пробачити, и лучше тѣ обиды замовчити, бо правда въ очи коле“. — Гарнымъ єсть такожь стишокъ, що єго написавъ въ семинаріи (1839) про „рѣдну мову“¹⁾. Тутъ высказавъ поетъ мѣжь иншими сю важну гадку, що коли-бъ мы свои рѣднои мовы не придержувались, то зъ мовою мѣгъ бы загинути й нарѣдъ.

Одтакъ черезъ десять лѣтъ муза Могильницкого замовкла, та озвалася рускимъ словомъ по роцѣ 1848., коли-то галицкѣ Русины, пробудившись ѡдъ довговѣчного сну, заподадливо заснѣвовували святыню просвѣты народной. Въ 1849. р. написавъ бнъ баладу „Русинъ-воjakъ“ въ трехъ частинахъ²⁾. Перша й друга частина суть неначе вступомъ до частини третьои, де поетъ змалювавъ Русина-воjака въ чудовѣмъ образѣ. Въ першѣй частинѣ сего стихотвору зъявивъ поетъ, що Русинъ, жиючи въ чужинѣ, тужить за батькѣвщиною, „бо не чує рѣднихъ слѣвъ“. Сю тугу за родинною высказує Русинъ именно въ ось-тыхъ словахъ:

Сли мя смерть зъ житємъ ту простить,

Побѣленѣй воронъ кости

Не занесе ажъ домѣвъ;

Предцѣ духъ мѣй зъ хмаровъ синовъ

Стане надъ землевъ родинновъ,

Щобъ надъ невѣ на звѣздахъ сѣвъ!³⁾

Въ другѣй частинѣ сказано, що „рускѣй дѣти вмѣють бити врагѣвъ отечества“. Поетъ не хоче згадувати про рускѣй побѣды пѣдъ Корсунемъ, Зборовомъ, на Жов-

¹⁾ Сей стишокъ находить ся въ прозаичнѣй статьѣ „Слово о повинностехъ пѣдданыхъ...“

²⁾ „Зоря галицка“, 1849; числа 29. 30. 31. 32. 33. 35.

³⁾ *ibid.*, число 29., стор. 175.

тыхъ Водахъ, „бо когось бы роздраживъ“, и бѣтакъ въ третѣй частинѣ оповѣдае въ гарнѣй баладѣ, якъ рускѣ вояки въ Италиі пѣдъ проводомъ архикнязя Кароля били ся зъ Французами, коли-то „герой, сынъ Корсикки.... пѣдвалины свѣта страсъ“.

На новый рѣкъ (1849) Могильницкѣй написавъ стихъ п. з. „Ученимъ членамъ Матици руской“ („Новины“, Львѣвъ, 1849; ч. 6. 7. 9. 10); бѣтакъ въ тѣмъ роцѣ (1849) переложивъ бѣнъ баляду Шиллера „Графъ на Габенбургу“, и надруковавъ еѣ въ „Зорѣ галицкѣй“ (1849; ч. 39. 40). Въ сѣй часописѣ напечатавъ бѣнъ такожь (ч. 58. 60. 61. 63. 64.) „уломокъ зъ повѣсти народной Скитъ Манявскѣй, написаной въ трехъ частяхъ языкомъ народнымъ галицко-рускимъ“. Тутъ замѣщено одну частину „Скита Манявского“ п. з. „Покуса и блудъ иноковъ, гостящихъ съ водою печерскою на основаніе монастыра пѣдъ горы Бескида понадъ Быстрицею“. Въ „Пчолѣ“ же (1849; ч. 14. 15) надруковавъ Могильницкѣй „Введеніе“ изъ першой части своего стихотвору.

Коли письменнѣй Русины галицкѣй дѣзнались про сю частину епичного стихотвору „Скитъ Манявскѣй“, то зрадѣли они радостію великою, по-за-якъ той „уломокъ“ вѣщувавъ имъ близьку прояву знаменитой поемы народной. Але-жь земляки Могильницкого довго не могли дѣждатись выданя того стихотвору, хочъ авторъ часто заповѣдавъ, що его „Скитъ“ ось-ось небавомъ зъявить ся свѣту зъ друкарнѣ руской капитулы Перемыской. Та отъ, сеся обѣтница сповнилась ажъ въ 1852. р.

Мѣжь-тымъ Могильницкѣй напечатавъ въ „Зорѣ галицкѣй“ (1850, ч. 33. 36. 37.) поетичный твѣръ п. з. „Судьба поеты“, выступаючи противъ диктаторского змаганя „азбучного героя“ Осипа Левицкого, автора руской граматикки, котрый дорѣкавъ Шашкевичеву,

Устіяновичеви, Могильницкому, мабуть-то они були поетами-самоуками. Въ сѣмъ стихотворѣ отже поетъ пытае ся гарнои Русалки, се-бѣ-то Музы, „чого ся при нѣй до-служить“. Русалка дае ему довшій одвѣтъ, зъявляючи, що безсмертними суть „самоуки“; „перевчені спѣваки справдѣ й не милі, она бо не дае земскихъ заплатъ“. Одаткъ каже Русалка, що ви дѣтоньки чуже гелублять, а свое гудять, що они не люблять пѣснѣ рѣднои, що „пѣ-вець родимый — погордженъ, проклять“. Про-те звѣщае она, що для ви спѣвакѣвъ вѣнецъ есть „въ умнѣмъ раку“. На земли спѣваки ви гѣрко бѣдують, я не дѣждуть ся заплаты за творы великого своего духа:

Гомеръ на старѣсть съ костуромъ ходивъ,
Цервантъ за пѣсни гдесъ въ козѣ сидѣвъ,
Кеплеръ счисливши умомъ пространъ неба,
Скѣнчивъ гдесъ въ нуждѣ безъ кавалця хлѣба¹⁾.

Русалка не любить гордыхъ „стихолатѣвъ“, котрѣ красы глядають у формахъ неживыхъ и „пѣсля штуч-ныхъ свои воли правъ хтѣли бы братьямъ надати уставъ“. Они-то не можуть бѣ Русалки нѣякои надѣятись запла-ты. Коли-жъ она опѣсля зъ хмаровъ легоньковъ пѣднес-лась въ гору, задумавъ ся ученый „пѣвець“ и сказавъ: „Ахъ! якъ-же вышій бѣ насъ самоуки!“

Хоча-жъ Могильницкѣй дорѣкавъ гордымъ „стихо-латамъ“, що не любили живого слова, то въ сѣмъ своѣмъ стихотворѣ не наблюдавъ бнѣ таки формы й духа рус-кои поезіи народнои, але переймивъ ся взѣрцами нѣмец-кими, изъ-за чого складъ сего поетичного твору являе ся подекуды не природнымъ и замотанымъ.

Того-жъ (1850) року уплѣвъ бнѣ вѣнецъ славы „Ми-хаила Куземскому, предсѣдателеви головнои Рады,

¹⁾ „Зоря галицка“ 1850; число 37, стор. 224.

неутомленному заступникови справы народнои¹⁾). Въ па-негиричнѣмъ своѣмъ писаню Могильнацкій порѣвнавъ сего двѣяльного мужа зъ Зоробабелемъ²⁾ и Мардохеємъ³⁾ и звѣстивъ свѣтови, що Куземскій „ѡдкопавъ зъ грузбвъ зникшу старинѣ згадку, воскресивъ народнѣсть, яка була зъ початку, и поклавъ черезъ свѣтло й мову нового храма основу“. Про-те по думцѣ поета „повстануть колись умнѣ бандуристы зъ новыхъ розсадникѡвъ Народного Дому, уплести имени Куземского зъ пѣсень народу памятникъ вѣчный“.

А вже-жъ поетичнымъ оповѣданемъ про засноване Скита Манявского Могильницкій зъєднавъ собѣ мѣжъ Галичанами въ пятьдесятыхъ рокахъ наибѡльшу славу. Авторъ выдавъ першу часть сего стихотвору въ Перемышли 1852. р. пѡдъ заголовкомъ: „Скитъ Манявскій“. „Пѣснотвореніе епическое, основане на повѣстехъ простонародныхъ русскихъ“⁴⁾, и присвятивъ свѡй трудъ „Григорію Яхимовичу, русскому епископу Перемышскому.... покровителеви и заступникови имени русского“ (16^о, XXIX и 72 сторѡнѣ).

Змѣсть епичного сего стихотвору єсть ось-такій: Коли Русью володѣвъ Ярославъ Мудрый, то зъ Кієва по приказу блаженного Антонія, игумена печерского, вышли два черцѣ, отецъ Пахомій и братъ Іоанникій на проповѣдь „въ галицку краину“. Игуменъ высылаючи обохъ

¹⁾ *ibid.* 1850; ч. 19; стор. 115. 116.

²⁾ З о р о б а б е л ь, князь юдейскій, щѡ за призволомъ перского короля Цира привѣвъ жидѡвъ до Брусалима зъ неволѣ Вавилоньской.

³⁾ М а р д о х е й освободивъ жидѡвскій нарѡдъ ѡдъ загибелі, и ѡтакъ перскій король Артаксерксєсь пѡднѣсь его на мѣсце Амана до найвысшихъ почестій въ державѣ.

⁴⁾ Про слово „русскій“ (зъ двома е) гляди „Исторію литературы рускои“ Ом. Огоновского, часть I., стор. IX., замѣт. 2.

тыхъ черцѣвъ, зачеръ воды въ печерскѣй керници, и наповнивъ нею просторый боклагъ; ѡдтакъ сказавъ имъ:

„Благословлю васъ! Идѣтъ въ божѣмъ миру!

Спѣшѣтъ Христова стадо умножати,

Несѣтъ потѣху, несѣтъ праву вѣру

И до палаты и низкой хаты!

А где прійдете до чистыхъ водъ здроу,

Наповнѣтъ ними такую саму мѣру, —

Естли на вазѣ переважатъ мою,

Тамъ закладайте углы монастырю!¹⁾

Оба путники йшли крѣзь Украину и Подѣле, та вѣгде не нашли такой воды, котра переважила-бъ воду печерску. Ѡдтакъ зупинились въ галицкѣй Руси ажь тамъ, „где дочка Бескидѣвъ, Лѣмница, зъ Днѣстромъ злучае кристалеви струѣ, и где простеръ ся Галичь, Подгѣря столица“. Въ Галичи при „Рождественскѣй“ церквѣ живѣ старый свѣщеносъ Архорій. Ѡнъ порадивъ черцямъ ити туды, „где Манявка чисту воду свою по дрѣбнѣй рѣни въ Быстрицю зливае“. Коли оба путники сюды прійшли й усѣли на вечѣрный спочинокъ, побачили въ Быстрици рыбака, щѣ вѣбы-то ловивъ рыбу, та отъ, не запримѣтили они, щѣ ему повышь чола сторчали роги, та щѣ у него якъ у цапа розколена пята и зъ курячими пазорами ноги. Того рыбака пытались черцѣ, котрою дорогою имѣ ступати, а по-за-якъ наближувалась чорна хмара, то просили его, щѣбъ завѣвъ ихъ въ яку хату, де-бъ нашли захистъ ѡдъ тучѣ. Той то рыбака заявивъ путникамъ, щѣ й ѡнъ служить Богу, та живѣ мѣжь лѣсомъ въ хатцѣ зъ камени; просивъ ихъ отже, щѣбъ у него спочили, ѡдтакъ обѣцявъ имъ, щѣ слѣдуючого дня рано-въ-ранцѣ заведе ихъ до той воды, котрой зачерти они бажали.

¹⁾ „Скитъ Манявскій...“ Въ Перемышля 1852; стор. 11.

Смирні черці послушали рыбака, не добачаючи чортові покусy. За проводомъ его поступали швидко; та отъ, небавомъ пѣтьма покрыва землю. Перуна громомъ за- дуднѣли горы, дебри и зворы тяжко застогнали, и лю- нула туча, щѣ якъ зъ коновки цѣдитъ. Рыбакъ зъ вѣтромъ напередъ ступав, а черці по скалахъ, камѣню, по пняхъ и корчахъ товчуть босі ноги. Хоча-жь они швидко бѣгли, то зайшли ажъ пѣзно въ ночи на берегъ пѣдъ Кливу, стрѣмку гору надъ Быстрицею, и за рыбакомъ увѣшли въ „бруснй двери“, котрй находятъ ся въ спадистой скалѣ майже 50 сяжнѣвъ высоко надъ рѣкою. Черці вжахну- лись великимъ страхомъ, коли въ пѣдземнѣй норѣ побачили вѣдьмы и чарѣвницѣ, щѣ въ кѣтлахъ варили зѣле на чары. Одаткъ посередѣ хаты увидѣли сотону, щѣ за- писувавъ въ книгу душѣ тыхъ, котрй бѣдурались неба для земскои мамоны. Тогдѣ заявивъ той рыбакъ обомъ черцямъ, щѣ дасть имъ выгоду, якои не зазнали зъ роду, щѣ покаже имъ чисту зъ важковъ струевъ воду, та за двѣ doby збудув монастырь, наколи они впишуть свое имя въ ось-ту книгу. Бѣднй черці, почувши тѣ при- наднй слова, стали хреститись, щѣбы спекатись по- кусы чорта, але рыбакъ зѣ своимъ помѣчникомъ кинувъ ся на Пахомія, щѣбъ захопити его въ свою власть; а коли Иоанникій бѣгъ на помѣчь братови, то поховзъ ся горѣвницѣ и полетѣвъ комѣть головою въ глубоку яругу, почѣмъ двери цоркнули и плы- тою пѣдперлись. Тогдѣ Пахомій добувъ зъ пазухи хре- стикъ деревяннй и ставъ нимъ хрестити чортѣвъ; потѣмъ бѣдоткавъ бѣклагъ зъ печерскою водою, напов- нивъ нею двѣ пригорщѣ, хлюснувъ рыбакови просто въ очи и кропивъ всѣхъ его товаришѣвъ. Одаткъ череда бѣсновата пустилась на втѣкача, а божій слуга выйшовъ изъ брусныхъ дверей та втомившись боротьбою зъ тяж-

кимъ ворогомъ, заснувъ на муравѣ. Мѣжь-тымъ Іоанникій летячи стрѣмголовъ изъ брусныхъ дверей въ глубокой ярѣ зачепивъ ся свитою о пенъ и переспавъ подъ каменемъ до бѣлой днини. Небавомъ опбеля зустрѣнувъ ея зъ братомъ Пахоміемъ, котрый розказавъ свѣй чудный сонъ про рѣку, потѣкъ и сусѣднѣ двѣ горы. Сей-часъ пѣшли черцѣ надъ потѣкъ Скитець, щѣ вплыває въ Манявку, и якъ зачерли воды чистои, то замѣтили, щѣ вода Скитця тяжша воды печерской. Такъ отже дѣзнались путники, щѣ тутъ засновати имъ монастырь. Але-жь первѣстна ихъ оселя була вельми проста; они бо нашли захистъ въ блаженѣмъ камени. Се була скала, щѣ творила въ глубинѣ и побѣчь три стѣны, а на нихъ плыта, нѣбы стеля сперта. Той-то тихій захистъ зладили они для своего житла; тутки бѣдавали они такожь хвалу Богу. Чутка про набожныхъ черцѣвъ рознеслась швидко въ сусѣдствѣ, а слава ихъ ширшала щѣ-разъ бѣльше, коли уздоровили недужого сына богатого скотаря, щѣ живъ при долинѣ Манявки.

Тутъ кѣнчатъ ся оповѣданя про першѣ зачаткы Скита Манявского. Про розвѣй и дальшу долю сего монастыря хотѣвъ поетъ дещо розказати въ другѣй и третѣй части своего стихотвору, та не довершивъ початого дѣла. „Двѣ начальнѣ пѣсни“ зъ другои части „Скита Манявского“ замѣстивъ Могильницкій у фелстонѣ „Слова“ зъ 1864. р. (число 100), однакже не вдоволивъ уже Галичанъ мовою и формою сего своего писаня; мова бо въ тыхъ двохъ урывкахъ естъ досыть тверда, а въ стихотворѣ добачаемо мало поезіѣ. Одаткъ говоривъ Могильницкій своимъ приятелямъ, щѣ тогдѣшня цензура не позволила друковати третей части „Скита“, по-закъ тутъ розказувалось про знесеня монастыря цѣсаремъ Іосифомъ II., про забѣръ монастырского майна,

про розбгнанє послѣднихъ въ галицкѣй Руси православныхъ черцѣвъ.¹⁾

Першу часть „Скита Манявского“, галицкѣй Русины привняли вельми радо, неначе-бъ бувъ се творъ великого поета, котрый достигъ славы Мицкевича, ба й самого Гетого. Не тѣлько молодики, але й старѣй письменники вчитувались безъ вину въ се „пѣснотвореніє епископское“, и бѣтакъ було чи-мало такихъ, щѣ цѣлый сей стихотворъ умѣли деклямувати зъ памяти. Та й не диво, щѣ Могильницкѣй першою частиною свого епископского твору выкликавъ межи своими земляками справдѣшній ентузіазмъ. Тогдѣ бо въ Галичинѣ не знавъ майже нѣхто писателѣвъ украинськихъ, а дрѣбнѣй поэзійки деякихъ галицкихъ „стихолатѣвъ“, замѣщуванѣ въ „Зорѣ галицкѣй“ були въ бѣльшѣй части творами слабыми. Могильницкѣй бувъ по роцѣ 1848. першѣй, щѣ своимъ поетичнымъ оповѣданемъ про засновокъ Скита зачепивъ зъ-глубока духа своихъ землякѣвъ, змалювавши гарну картину давной бувальщины. Про-те звано его поетомъ справдѣ великимъ. Чудовѣй лиричнѣй стихотворы Маркіяна Шашкевича тогдѣ мало-кому були звѣстѣй, тому-щѣ „Русалка Днѣстровая“ все-ще вважалась книжкою такою, щѣ еѣ власть заборонила читати. Особливо-жъ подобались въ пятьдесятыхъ рокахъ отъ-сѣй частини „Скита Манявского“ : а) Образъ стародавнего Галича ; б) Нынѣшній Галичъ ; в) Покуса и блудъ инокѣвъ ; г) Блаженный камѣнь ; д) Перше запѣзнанє зъ жителями гѣрѣ²⁾. Та нѣгде правды дѣти, въ „Скитѣ Манявскѣмъ“ находятъ ся такѣ мѣсця, щѣ еще й теперъ читають ся

¹⁾ Ом. Партицкѣй „Литературна дѣяльнѣсть Антона Любича Могильницкого“ („Письма А. Могильницкого“. Львѣвъ 1885; стор. 209.)

²⁾ Сея частина „Скита Манявского“ основує ся на людowychъ переказахъ про вѣдьмы й чарѣвницѣ.

зъ принадною легкостію. Однакже авторъ не познакомивъ ся зъ писанями українськими, та не багато читавъ лиричнихъ и епичныхъ творбъ руской поезіи простонародной. Хочъ отже Могильницькій заявивъ, що єго стихотворъ основує ся на повѣстяхъ простонародныхъ, то не схопивъ ѓнъ духа поезіи людовои, ба, въ єго писаню выринають часто реминисценціи стихотворбъ Мицкевича. Опроче одинацяти-силябный вѣршь, котрымъ переважно корыстувавъ ся Могильницькій за проводомъ польскихъ поетбъ, зовсѣмъ не годить ся для стихотвору руского. Руска бо акцентуація єсть вельми свобѣдна, и про-те наголосомъ може вызначитись всяка силяба слбвъ¹⁾, мѣжь-тымъ коли въ польскбй мовѣ акцентъ все паде на передъ-последню силябу слова. Тому-то прозодія „Скита“ єсть иногдѣ похибна и нудить читача частымъ уживанємъ женського риму (—). Одтакъ въ мовѣ стихотвору появляють ся иногдѣ польонизмы, котрѣ легко можно було заступити словами рускими.

А вже-жь головною похибкою въ укладѣ цѣлого стихотвору єсть се, що авторъ просторѣ своє оповѣданє вложивъ въ уста старця-селянина, котрого ѓнъ осьтакъ описує:

Старбсть глубока къ земли го схилила,
Костуръ збвялѣ кости пѣдпираль,
Рѣдонькѣй волосъ снѣгомъ побѣлила,
Щѣ рече слово — тяжко бтдыхаль²⁾.

Поєть хотѣвъ отже, щобъ той старецъ не тѣлько стародавний Скитъ описувавъ, неначе-бъ ѓнъ изъ книжки читавъ, але щобъ такожь колишне довге оповѣданє

¹⁾ Порѣвн.: молоко, сѣно, гѣрдошѣ, задалегѣдъ, выдруковати, выкуповувати (и выкупѣувати).

²⁾ „Скитъ Манявскѣй“. Въ Перемышлѣ 1852; стор. 3.

игумсна про заснованє Скита повторивъ. Ба, въ кѣнци оповѣданя вкладає авторъ въ уста того старця апострофу до „святой простоты“¹⁾, забувши тєє, що бнѣ не бувъ нѣ поетомъ, нѣ философомъ.

Попереду свого епичного стихотвору поклавъ Могильницкій чудову елегію, звѣстну пѣдъ заголовкомъ „Где ся нашѣ пѣсни дѣла?“ Першу єи частину кѣнчить бнѣ сими словами, подаючи неначе ѡдповѣдь на тєє пытанє:

Съ Боянами, щѣ сцѣвали,
Съ торбанами, щѣ гравали
Пѣсни думы милѣ, —
Мовь лѣтами похилєнѣ,
Спочивають привалєнѣ
Гдєсь въ сумнѣй могилѣ²⁾.

Въ выданю „Скита Манявского“ замѣстивъ авторъ еще передне слово, писанє прозою (стор. XIII—XXIX), въ котрѣмъ зъявляє свѣй поглядъ на мову и письменнѣсть руску. Тутъ высказавъ бнѣ мѣжь иншими отъ-єю гадку: „Пишу для читателей малорусскихъ! а слибымъ, якъ гдекотри зъ нашихъ, и то непослѣдни писателіє творять, хтѣль примѣшати слова твердороссійскіи, н. пр. какъ, это, подлинникъ, нѣжнѣй, и т. п., мусѣлбымъ до моего поемату прилучити такожъ грамматику и словарь россійскій; а такъ хтѣвши любимымъ родимцямъ подати кусокъ питомого свойского хлѣбца, мусѣлбымъ имъ напередъ штучни зубы вставляти, бо пѣснь, до котрой зрозумѣнѣя принуждени былибы Руссины галлиціи въ словаряхъ Шмидта и инныхъ провѣдника глядѣти, ци была-жь бы то пѣснь наша? Воистину! отмѣны, яки здѣлали на языцѣ россійскѣмъ въ течєніи

¹⁾ *ibid.*, стор. 67—71.

²⁾ *ibid.*, стор. X—XII.

времени окружающія го нарѣчія: фінское, чудское, татарское и инни, чинять тогожь нарѣчію малорусскому такъ далекимъ, якъ далеко отстоятъ Уралъ отъ Бескида...¹⁾

Изъ сихъ слѣвъ можно довѣдаться, що Могильницькій въ 1852. р. признавалъ самостѣйность мовы рѣднои супроти языка російского. Тѣлько-жь тѣ „непоследни писателіе“ галицко-рускій (именно Денисъ Зубрицкій) были причиною, що авторъ „Скита Манявского“ про ѡдносины нарѣчія до языка въ загалѣ не вырѣбивъ собѣ ще ясного понятя.

Епичный сей стихотвѣръ бувъ отже въ пятьдесятыхъ рокахъ окрасою галицко-русской словесности, та ѣ теперъ деякимъ его частинамъ признаемо литературну стѣйность. Могильницкого обдарила природа таланомъ

¹⁾ Се передне слово написавъ Могильницькій твердымъ, макароничнымъ языкомъ. Тогдѣ бо (1852 р) галицкій письменники покидали рѣдну мову и списували свои творы въ ужаснѣмъ „язычію“. Поетичну часть „Скита манявского“ зладивъ Могильницькій ще въ 1849. и 1850. роцѣ, коли ѣ книжники нашѣ не смѣли ще заявити, що суть прихильниками атамана Погодиньской колоніѣ въ Галичинѣ, се-бѣ-то прихильниками Дениса Зубрицкого. Такой поганой, макароничной мовы не любивъ Могильницькій и волѣвъ писати по-нѣмецки. Мѣжь нѣмецкими рукописями поэта вызначае ся листъ его до сына Олександра, писанный д. 25. червня 1867. р. про „контруу отця Жегаловича“. Сей вельми важный листъ переложивъ Иванъ Франко на мову руску и замѣтивъ про него отъ-се: „Листъ о. Антона Могильницкого, автора Скита Манявского, датованный д. 25. червня 1867. р, заслуге на о-публиковане яко цѣкавый причинокъ до характеристики не тѣлько повѣстарьского таланту о. Могильницкого, але и до характеристики тыхъ хочъ не дуже то давныхъ, але для насъ майже цѣлковито замерклыхъ часѣвъ“. („Зоря“, 1884, ч. 12.) Про иншій нѣмецкій листъ А. Могильницкого до о. Григорія Боднара зъ р. 1843. гляди статью Ивана Франка п. з. „Знадобы до жителіси А. Могильницкого“ (Зоря, 1885; ч. 21).

поетичнимъ, тільки-жъ не хбснувавъ ся онъ, симъ даромъ такъ якъ було треба, щобъ статиь однимъ зъ першихъ поетбвъ Русь-Украины.

13. Леонидъ Глѣббвъ¹⁾.

Леонидъ Ивановичъ Глѣббвъ родивъ ся 19. лютого 1827. р.²⁾ въ селѣ Веселомъ Подоль Хорольского повѣту въ Полтавщинѣ, де жили его родителѣ, Кременчужскій крамарѣ, Иванъ Назаровичъ и Орина Гаврилбвна. Иванъ Назаровичъ Глѣббвъ бувъ опбсла головнымъ управителемъ маѣтностей богатого пана Родзянки, и по своѣй службѣ доводилось ему переѣзжати зъ одного села въ друге. Про-те въ пятбмъ роцѣ житя Леонидъ Ивановичъ переѣхавъ зъ родителями въ село Завчинцѣ, а черезъ три роки въ Кременчужскій повѣтъ въ село Горбы на рѣчцѣ Кагамлику. Ще до бдданя въ Полтавску гимназію Леонидъ почавъ писати стишки россійскій въ десятбмъ роцѣ житя, и першимъ его творомъ була сатира на одного панка. Вступивши въ 1840. р. въ гимназію Глѣббвъ не кинувъ поезіѣ и по-россійски написавъ стишокъ „Малиновка“, въ котрбмъ пбдъ гнѣздомъ птички розумѣвъ свбй край. Стишокъ понавъ ся въ руки учителя Мирецъ-Имшенецкого, котрый похваливъ молодого автора и пбддавъ ему охоту, писати й дальше литературнї творы. Добра рада не пбшла марно. Будучи въ пятбї клясѣ (1845—1846) Глѣббвъ зббравъ ббльше сотнѣ своихъ стихбвъ, написаныхъ мовою россійскою, и передавъ ихъ господарови своѣи кватиры Василеви Прокопову, а

¹⁾ Кость О довецъ, „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія Н. И. Петрова“. Критичный оглядъ („Дѣло“, 1884; число 55).

²⁾ Н. И. Петровъ каже, що Глѣббвъ родивъ ся въ 1832. р. („Очерки исторіи укр. литер.“, стор. 439).

сей выбравши щó красшого, напечатавъ въ 1847. р. въ Полтавѣ 50 стишкѣвъ особною книжечкою. А вже-жь недуга привелолила Глѣбова залишити гимназію и зъ се-мои клясы (1848) повернувъ ђнѣ до дому въ Горбы. Тутъ въ-перше попались єму въ руки поезіѣ Шевченковѣ, приказки Гребѣнчинѣ, и спонукали єго писати по-украиньски. Тогдѣ написавъ ђнѣ перші свои байки „Вовкѣ и кѣтъ“, „Вовкѣ и ђвчарѣ“. Другого року (1849) Леонидѣ вступивъ въ Нѣжинскій лицей, и кѣнчивъ тамъ свои науки ажъ въ 1855. р., по-за-якѣ всѣлякѣ невзгодины ђдывали єго ђдѣ школы. Перше всего умеръ єго отецъ, изъ за чого ђнѣ на цѣлый рѣкъ залишивъ лицей и осѣвъ на селѣ, а потѣмъ (1852) ђнѣ оженивъ ся. Однакже не покидавъ нѣ науки, нѣ писаня байокѣ, и починаючи зъ 1853. р. въ „Черниговскихъ губернскихъ Вѣдомостяхъ“ друковавъ ся цѣлый рядъ єго байокѣ, лиричныхъ поезій и праць етнографичныхъ. Саме-тогдѣ загорѣлася у Глѣбова любовь до театру и ђнѣ написавъ по-украиньски драматичный твѣрѣ „Остапова правда“. ђдтакъ зъ лицейя подавъ ся на службу въ Чернигѣвъ, и тутъ театральна група Домбровского грала єго „Остапову правду“. По-за-якѣ сей драматичный твѣрѣ публицѣ вельми вподобавъ ся, то Домбровскій ставъ пѣдмавляти Глѣбова, щѣбъ ишовъ акторомъ до єго труппы, але ђнѣ рѣшивъ ся учителювати спершу въ Чорнѣмъ Островѣ на Подѣлю, а потѣмъ въ 1858. роцѣ перейшовъ утителемъ въ Чернигѣвску гимназію, де служивъ до р. 1863.

Ще въ 1861. р. Глѣбѣвъ ставъ выдавати въ Чернигѣвъ невеличку тыждневу часописъ п. з. „Черниговскій Листокъ“. Она друковалась двома мовами, украиньскою и россійскою. Головными дѣячами при сѣѣ вельми хосениѣй часописѣ крѣмъ Глѣбова були П. Култѣшь, М. Номисъ (Симоновъ), О. Конискій и и. Въ 1863. р. зака-

зано выдавати сю часопись; Глѣбова зсадили изъ службы, тому-що бнѣ изъ-за украиннофильства ставъ „неблагонадежнымъ“. До того постигло Глѣбова семейне нещастѣ: вмерла его жена и самъ бнѣ вельми занедужавъ такъ, що трохи-не ослѣпнувъ. Глѣббѣвъ попавъ ся въ велику бѣднѣсть и тѣлько дякуючи запомозѣ приятелѣвъ бнѣ не дѣйшовъ до загибели. Въ такѣй тяжкѣй доли Глѣббѣвъ безневинно пробувавъ до 1867. р., коли дозволено ему, взяти службу управителя земскои друкарнѣ въ Черниговѣ. По-правдѣ пише отже Кость Одовецъ отъсе про безталанне житѣ Глѣбова: „Отакъ то завѣдено молодѣсть, все красше въ житю Глѣбова. Отакъ его скалѣчено и вбито той поетичный подарунокъ, котрымъ щедро надѣлила его природа“.

Головнымъ литературнымъ творомъ Глѣбова суть байки. У-перше друковано ихъ въ 1853. р. въ журналѣ „Черниговскія губернскія Вѣдомости“, одтакъ въ „Основѣ“ 1861. и 1862. р.¹⁾, опѣсля-жъ выдано ихъ окремотричи, въ Черниговѣ 1863. и 1872. р., та въ Кіевѣ 1882. р. (п. з. „Байки и Леонида Глѣбова“). Всѣхъ байокъ есть 50. Они мають бѣльшу литературну стѣйнобѣсть, нѣжъ байки й прибаютки Боровиковского, по-за-якъ кожда байка Глѣбова являє ся неначе гарнымъ, выкѣнченнымъ малюнкомъ, мѣжъ-тымъ коли байки й прибаютки Боровиковского вважають ся образками такими, щѣ лишъ въ головныхъ зарисахъ суть начертанѣ. Коли Боровиковскѣй нѣчого не згадуе про Украину, то Глѣббѣвъ въ трохъ байкахъ²⁾ зъявляє горячу любовь до сеи свои батькѣвщины,

¹⁾ „Основа, южно-русскѣй литературно-ученый вѣстникъ“; С.-Петербургъ, 1861; I. II. III. IV. VII. XI. и XII. томы; — 1862. V. VII. и X. т.

²⁾ „Вовкъ та зузуля“ (XLI), „Бджола и мухи“ (XLVI), „Былина“ (XLIX).

ба въ XLIV. байцѣ („Громада“) натякае ънъ на те, що громада на Украинѣ супроти володаря не мае нѣякихъ правъ и попадае ся на поталу сильнымъ хижакамъ. О́д-такъ Глѣбѣвъ смѣло дорѣкае панамъ изъ-за обидъ, якѣ они заподвѣяли мужикамъ; именно въ XXXII. байцѣ („Мѣрошникъ“) звѣщае ънъ, що паны за дурницю иногдѣ людей и „лають и мордують“¹⁾. Сю байку написавъ ънъ по взбрци коротенькой байки Боровиковского. Коли-жь сей письменникъ у своѣй байцѣ не поклавъ нѣякои моральной науки²⁾, то Глѣбѣвъ звернувъ сю байку до панѣвъ и давъ имъ здороваго прочухана морального. Гѣрку правду высказавъ ънъ такожь судьямъ, щѣ хабарѣ лупили³⁾ и людей несправедливо судили⁴⁾.

Мѣжь байками Глѣбова вызначують ся именно отъ-сѣ изъ-за красы поетичного твору: Деревце (I), Щука (IX), Два кума (XVI), Левъ та мыша (XXII), Хазяинъ та шкапа (XXVI), Саниця (XXX), Лисиця и ховрахъ (XXXVI), Муха и бджолы (XL), Квѣты (XLII), Собака и кѣнь (XLV), Бджола и мухи (XLVI), и деякѣ иншѣ. Сѣ байки суть въ бѣльшой части оригинальнѣ, та й тамъ, де Глѣбѣвъ писавъ по чужимъ взбрцамъ, бачимо художника-Украинця, щѣ зъявлявъ своѣй гуморъ и вмѣвъ чужу байку приспособити до свѣтогляду украиньского. Сюды належать байки: Панъ на всю губу (V), Вовкъ та ягня (VIII), Жаба й вѣлъ (XIII), Охримова свита (XVII), Вовкъ и кѣтъ (XVIII), Лисиця и осель (XXVIII), Лебѣдь, щука и ракъ (XXXIV), и и.

¹⁾ Байку „Мѣрошникъ“ написавъ Глѣбѣвъ еще передъ знесенемъ крѣпацтва въ Россіи.

²⁾ „Байки й прибаютки Левка Боровиковского“, стор. 68.

³⁾ Порѣвн. байку „Лисиця и ховрахъ“ (XXXVI).

⁴⁾ „Щука“ (IX).

Хоча-жь байки Глѣбова красші ѡдѣ байокѣ и прибаютокѣ Боровиковского, то все-таки годѣ имѣ рѣвнаться зѣ приказками Гребѣнки, въ котрыхъ суспѣльный побуть Украины зѣображае ся зѣ вѣрностію фотографичною, мѣжь-тымѣ коли въ байкахѣ Глѣбова изѣ-за живого кольорита занашащус ся иногдѣ природна правда. А вже-жь годѣ притакнути Кулѣшеви, котрый дорѣкае Глѣбову изѣ-за того, що „мало трудился надѣ изученіемъ языка“, — языкѣ бо байокѣ Глѣбова е красші, нѣжь мова въ новѣйшихъ поезіяхъ Кулѣшевыхъ. Опроче й самѣ Кулѣшь замѣчае, що деякі зѣ байокѣ Глѣбова зѣявляють „талантѣ неоспоримый“. Коли-жь Кулѣшь хочѣ въ деякихъ байкахѣ признае Глѣбову таланъ не-абы-якій, то Петровѣ уважае его лишь пере-кладачемѣ байокѣ Крылова¹⁾. Та отѣ, добру ѡдправу давѣ Петрову Костѣ Одовецѣ²⁾, пишучи отѣ-се про такіи судѣ росіійского письменника: „Або Петровѣ байокѣ Глѣбова не читавѣ и крѣмѣ байокѣ Крылова нѣякихъ инчихъ не знае, або ему мулило, хочѣ чимѣ-будѣ „святнуги“ Глѣбова. Глѣбовѣ о стѣлько перекладавѣ байки Крылова, о скѣлько Крыловѣ перекладавѣ байки Езопа,

¹⁾ По взѣрци Крыловыхъ басенъ Глѣбовѣ написавѣ лишь деякі байки; н. пр. „Охримова свита“ (у Крылова: „Тришкинѣ кафтанѣ“), „Лебѣдѣ, щука и ракѣ“.

²⁾ „Дѣло“, 1884; ч. 15. — Байки Глѣбова похвалено такожь въ „Кіевскѣй Старинѣ“ сими словами: „Языкѣ безукоризненно хорошѣ; фабула басенъ очень интересна и проста, аллегорія раскрывается легко, а нравоченіе высказано сжато, но сильно, что и составляетѣ главное достоинство басни. Если прибавите къ этому, что сатирической элементѣ басенъ выполненѣ прекрасно, какѣ вслѣдствіе талантливости автора, такѣ и благодаря украинскому языку, дающему всѣ средства для ироніи, то вполне станеть понятнымѣ, что басни Глѣбова могутѣ служить весьма интереснымѣ и педагогическимѣ чтеніемѣ для крестьянскихъ дѣтей и даже взрослыхъ“. („Кіев. Стар.“, июнь 1883; стор. 358. 359.)

Федра, Лафонтена. Въ обохъ ихъ есть и переклады и оригиналы. Самымъ вѣрнымъ судією байокъ Глѣбова — народный голосъ, котрый давно каже про него: „отъ пише, наче въ ротъ кладе“.

Въ Петербургскѣй Основѣ находятъ ся деякіи лиричнїи поезїи Глѣбова. Мѣжь ними выначуе ся „Пѣсня“¹⁾, котру Гербель переложивъ на мову російску²⁾. Въ лиричныхъ своихъ поезїяхъ Глѣбовъ высказавъ бажане лучшой долѣ, а по-за-якъ онъ въ житю побывавъ ся злиднями й безталанемъ, то й его пѣснѣ въ бѣльшой части зъявляють прикмету елеїйну.

14. Константинъ Думитрашко³⁾.

Константинъ Даниловичъ Думитрашко родивъ ся въ 1814. роцѣ на лѣвѣмъ берегу Днѣпра въ Золотоношскѣмъ повѣтѣ Полтавской губерніи. Батько его бувъ священникомъ, але походивъ изъ старого козацкого роду, спорѣдненого мабуть зъ родомъ Думитрашкѣвъ-Райчѣвъ⁴⁾. Спершу вчивъ ся въ Переяславскѣмъ духовнѣмъ училищѣ, а опѣсля въ Кїевскѣй духовнѣй академіи, въ котрѣй скѣнчивъ курсъ въ 1839. р. зѣ степенемъ маистра. Першїи двацять пять лѣтъ службы провѣвъ Думитрашко яко професоръ словесности російской въ Кїевскѣй духовнѣй семинаріи, а послѣднїи двацять два роки бувъ зъ-разу секретаромъ, а опѣсля бібліотекаромъ академіи Кїевской. Умеръ 25. цвѣтня 1886. р. въ Кїевѣ въ 72. роцѣ житя.

¹⁾ „Основа“, 1861, февраль, стор. 48.

²⁾ „Поэзія Славянъ...“ С.-Петербургъ 1871; стор. 196.

³⁾ Н. И. Петровъ, „Очерки исторїи укр. литер.“, стор 72—77. — „Константинъ Даниловичъ Думитрашко“. Посмертна згадка („Зоря“ 1886; ч. 11)

⁴⁾ Тимошеи Думитрашко-Райчѣ написавъ деякіи лиричнїи стихотворы и выдавъ ихъ 1858. р. въ збрнику „Бандура“.

Ще на шкблньой лавцѣ Думитрашко записувавъ думы й пѣснѣ простонароднѣ, котрыхъ частіна увбйшла въ збѣрникъ Михайла Максимовича. Вже тогдѣ почавъ бнѣ писати стихки мовою украинскою и деякі зъ нихъ пбдѣ псевдонимомъ „Копытько“ въ сороковыхъ рокахъ помѣщувавъ въ Харкбвскихъ альманахахъ и въ Петербургскбмъ журналѣ „Маякъ“ (1843)¹⁾. Въ 1859. р. выдавъ бнѣ особною книжечкою поему п. з. „Жабомышодракбвка“ (ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ). „На нашу руську мову перештопавъ К. Д.“ С.-Петербургъ. (16⁰, сторбнѣ 29). Въ шутливбмъ оповѣданю поетичнбмъ про вбйну жабъ зъ мышами корыстувавъ ся Думитрашко грецкою комичною поемою „Βατραχομυομαχία“. Сю-жь поему приписувавъ дехто Гомерови яко авторови, однакже ученї мужѣ дбзнались теперь, що єв уложивъ якїсь Пігресъ изъ Карїѣ, котрый живѣ въ часѣ вбйнѣ перскихъ, та що она єсть пародїєю Иліяды Гомерової. Думитрашко наблюдавъ тусаму вѣршову мѣру, въ якбй зложено текстъ грецкїй, се-бѣ-то хбснувавъ ся гексаметромъ и зладивъ зовсѣмъ вольный перекладъ оригіналу; грецка бо „Βατραχομυομαχία“ оббймає 468 вѣршѣвъ²⁾, мѣжь-тымъ коли въ рускбй „Жабомышодракбвцѣ“ лишь 290 вѣршѣвъ находятъ ся.

Предметомъ комичної сеї поемы єсть боротьба жабъ зъ мышами. Осѣ и змѣєть „Жабомышодракбвки“: Мышь втѣкла колись бдѣ кѣтки и хотѣла напитись водїцѣ въ калюжи. И вздрѣла єв жаба, та запыталася мыши: „Хто ты, козаче? бдкблѣ ты прїбѣгъ? и якого

¹⁾ Одинъ стихъ Копытька п. з. „Добранбчь“ (зѣ Байрона) помѣщено у Львбвскбй „Правдѣ“, 1870; ч. 3; стор. 122—124.

²⁾ Порбви. „Hymni Homericı cum reliquis carminibus minoribus Homero tribui solitis et Βατραχομυομαχία“. Textum recensuit et animadversionibus criticis illustravit Carolus David Ilgen. Halis Saxonum 1796; pag. 123—160.

ты роду?... Мы естъ панъ Физигнатъ, старшина у калюжи; дуже давно величаюсь отаманомъ въ жабячѣй Сѣчи. Батько у мене Пелей, а матусенька Гидромедуза". — И ѿдповѣла мышъ, що она zove ся Психарпаксъ, та естъ найменшимъ сыномъ Троксарта, коронного пана гетьмана. Опѣсля розказувавъ Психарпаксъ про свое панске житє, мѣжь-тымъ коли Физигнатъ по его думцѣ бурлакувавъ. Ѳдтакъ Физигнатъ запросивъ Психарпакса до себе въ господу: мышъ скочила на жабячу спину и зрадѣла, що плаває по водѣ, але небавомъ налякалась, коли замочилась въ калюжи. Та отъ выринула зъ воды страшна й велика гадюка. Физигнатъ пѣрнувъ ажъ на дно калюжѣ, не здумавши, що его гѣсть плавати не вмѣє, изъ-за чого Психарпаксъ, „шляхецькая душа“, въ водѣ втопивъ ся, зъявивши въ-передъ свое бажанє, щобъ жабячу Сѣчь Татарва зруйновала. — Коли-жь мыши дѣзнались про сумну загибель Психарпакса, то зворушились вельми и якъ-стой натягли кунтушѣ та жупаны зъ котячои шкуры и зѣоружились до боротьбы зъ жабячою Сѣчю. Але-жь и въ Сѣчи не дармували, а приладившись дѣ вѣйны позасѣдали въ ровахъ и пѣджидали мышей до драки. Якъ же сєє побачивъ Зевесъ, мышиный и жабячий богъ, то сейчасъ скликавъ богѣвъ на раду. Онъ дозволивъ богамъ мандрувати на вѣйну и помагати чи-то мышамъ, чи жабамъ, однакже Палляда Атена сказала, що вѣй надоѣли и мыши и жабы, и про-те годѣ вѣй мѣшатись въ жабячу зъ мышами драку. Богове притакнули Атенѣ и порѣшили, тѣлько дивитись зъ неба на тую боротьбу; ѿдтакъ повытрѣщали на землю баньки и рядкомъ полягали. Такъ отже розгорѣлась страшна вѣйна мышей зъ жабами. Коли-жь мыши дуже розхрабрились и жабѣ чи-мало повбивали, то Марсъ порадивъ Зевсови, щобъ вышкваривъ блискавкою мышей, якъ шкваривъ ги-

тантѣвъ. И справдѣ швырнувъ на мышей блискавку зъ неба :

Страшно загуркало въ хмарѣ, якъ Лыса гора затря-
 [сла ся,
 Зевсъ же, якъ вовкъ посередъ ночи, блискавъ страш-
 [ными очима,
 И заслѣпивъ якъ богѣвъ, такъ и жабъ и мышей. Зъ пе-
 [реляку
 Жабы въ болото, а мыши у норы хотѣли ховатьця;
 Тѣльки-жь не довго бдѣ блискавки мыши завзяты жа-
 [хались,
 Дружно взяли ся упяты, щобъ жабъ у кѣонецъ доконати.
 Те-бъ и було, та Сатурнович жабамъ велику пѣдмогу,
 Мовъ бы изъ неба, изъ озера выславъ на погибель:
 Выйшовъ шкадронъ карасѣрбѣвъ страшныхъ, якъ ма-
 [рюка пекельный,
 Въ чорныхъ мундирахъ и штанахъ, а хто горячѣйшій
 [въ червоныхъ,
 Спина — ковадло, а ноги якъ клѣщѣ, а въ ротѣ два
 [списы,
 Мясa чортъ мае зъ-верху, одна шкаляруща изъ
 [кѣстки.
 Тихо пѣшли клешоноги, хотъ нѣгъ до сто-гаспида
 [мали, —
 То були раки; мышей вони клѣщами дуже щипали,
 И поламали ихъ ратища и покололи муницю;
 Басъ увѣрвавъ ся мышамъ, и одъ ракѣвъ дали вони
 [драла.¹⁾

Авторъ „Жабомышодраковки“ стоявъ на исторично-политичнѣмъ становищи, по-за-якъ зъобразивъ колишній

¹⁾ „Жабомышодраковка“, стор. 28. 29.

односини мѣжь Украинцями, Поляками й Москалями, та описавъ индивидуальнѣ ихъ прикметы.

Про-те поеть давъ Полякамъ прикметы мышей, а козакѣвъ змалювавъ въ видѣ жабъ; ѳдтакъ Москву вызначивъ ѳнъ образомъ страшнои и великои гадюки, а московскому войску велѣвъ бути ракамъ. Такъ отже „Жабомышодракѣвка“ уважає ся справдѣ вѣрною картиною той тяжкои ворожнечѣ Полякѣвъ зъ Украинцями, котра закбичилась руиною политичнои самостѣйности обохъ народѣвъ.

У Думитрашка бувъ чи-малый талантъ до епичного стихотвору, тѣлько не розвинувъ ѳнъ широко своѣи поетичнои вдачѣ. У него бачимо великѣй даръ обсерваційный и велике знанє народнои побуту. Про-те въ гарнѣй казцѣ „Чуприна и борода“ списавъ ѳнъ вѣрну характеристику Украинця-хлѣбороба и Москаля-шинкаря. Ось и малый зразокъ изъ сего етнографичнои образка:

Прийшовъ сюды босый, голый, да ще й верховодить;
 Пришовъ бѣдный и голодный, шматку душа рада,
 А теперь мовь благородный, всього треба-нада.
 Треба, каже, менѣ чаю, нада и закуски
 По дворянскому звычайу... А не хтѣвъ бы дзуски?
 Якъ ще бувъ бы ѳнъ розумный, або хочь письменный,—
 А то-жь... ажь слухати сумно, якъ бреше нѣкчемный!
 „Прислалі насъ изъ Рассѣѣ“, каже бородатый,
 „Разказывать вамъ рацѣѣ, хохловъ просвѣщати“.
 Хохлами насъ нарѣкає борода цапина,
 А зовсѣмъ того не знає, яка въ хохлѣ сила.¹⁾

Думитрашко написавъ ще деякѣ легенды й балады, мѣжь котрыми вызначають ся легенда „Заклятый“ и ба-

¹⁾ „Зоря“, 1886; ч. 11; стор. 193. — Въ „посмертнѣй згадцѣ“ про Константина Думитрашка сказано, що сю поему передавъ редакціи „Зорѣ“ П. Жытецкѣй.

ляда „Змій“. Їдтакъ зладивъ ще кѣлька поетичныхъ дрѣбниць и переложивъ „молитву Маргариты“ изъ Гетового Фавста.

15. Богданъ Дѣдицкій.

Теодосій (Богданъ)¹⁾ Дѣдицкій родивъ ся 1. лютого 1827. р. въ Угновѣ повѣту Равского. Отець его Андрѣй бувъ навпередъ парохомъ въ Угновѣ, а потѣмъ перенѣсь ся до Мостѣвъ Великихъ повѣту Жовкѣвского, де й умеръ въ 1863. р. Дѣтвакъ Теодосій ставъ отже вчитись въ Угновѣ, їдтакъ навѣщавъ шволу въ Мостахъ Великихъ, та довершивъ науку нормальной школы у Львовѣ. Опѣсля вчивъ ся ѓнъ въ сѣмъ городѣ въ гимназіи Доминиканьскѣй, а коли скѣнчивъ реторику (VI. клясу), то въ университетѣ Львѣвскѣмъ ставъ студентомъ факультета философичного (1846). Однакже Дѣдицкій займавъ ся бѣльше политикою, нѣжь наукою и про-те польскій комитетъ революційный поставивъ его проводыромъ студентѣвъ першого року философїѣ, коли Теофиль Вишневскій пѣдготовлявъ польску революцію. Та отъ, молодой молодикъ спокутовавъ свою фантастичну мрѣю въ вязниці, де посидѣвъ шѣсть недѣль. Їдтакъ задумавъ бути артистомъ драматичнымъ, и въ театрѣ Скарбка у Львовѣ выступавъ кѣлька разѣвъ въ роляхъ амантѣвъ, однакже небавомъ вернувъ ся на университетъ, кѣнчити курсъ философичный. Будучи прихильникомъ Полякѣвъ пришовъ ѓнъ 4. мая 1848. р. на тее засѣданѣ головной рады руской, на котрѣмъ епископъ Григорій Яхимовичъ обѣймивъ дѣяльный провѣдъ у справахъ народныхъ. Дѣдицкій пришовъ сюды яко тайный делегатъ Полякѣвъ. Коли-жь учувъ мову Яхимовича про женця руского, и

¹⁾ Богданомъ назвавъ себе Дѣдицкій въ 1849. р, коли ставъ писати рускїѣ стихи.

коли придививъ ся зъ близька поважnymъ и патріотичнымъ змаганямъ Русинѣвъ, то навернувъ ся до рѣднихъ братѣвъ и полюбивъ щиро свою матѣрь-Русь. Тогдѣ ставъ ѳнъ навѣщати Якова Головацкого, котрый дававъ ему читати украинскій книжки и будивъ въ нѣмъ думки патріотичнїй. Въ тѣмъ часѣ (1849) спонукавъ Дѣдицкого Микола Устїяновичъ, прияти мѣсце помѣчника при редакціи „Галичо-русского Вѣстника“¹⁾ у Львовѣ, а въ 1850. р. Юлій Выслобоцкій взявъ его й Ивана Головацкого до Вѣднѣя, щобъ корыстувавъ ся ихъ помѣчію при редакціи „Вѣстника для Русинѣвъ австрійской державы“²⁾. Прѣбуваючи въ Вѣднѣи Дѣдицкій слухавъ на университетѣ выкладѣвъ професора славянскихъ языкѣвъ, Франца Миклошича и звѣстного славянофила Яна Колляра, що вчивъ славянской археологїѣ. Однакже ѳнъ не бувъ скѣнчивъ давнѣйшой философїѣ, а пѣсля новои системы науковой треба було ему пѣддатись екзаминови зрѣлости, щобъ бути звичайнымъ слухачемъ выдѣлу философичного и стати ся колись учителемъ гимназіяльнымъ. Хочъ отже Дѣдицкій бувъ ученикомъ славного Миклошича, то не мѣгъ одержати мѣсця учителя провизоричного при школахъ середнихъ, и про-те въ 1851. р., вернувъ ся въ Галичину, та сидѣвъ въ Мостахъ Великихъ до року 1853., поки не ставъ помѣчникомъ при редакціи литературной часописи „Зоря галицкая“, котру выдававъ Иванъ Гушалевищъ. Небавомъ опѣсля обявъ ѳнъ самъ редакцію „Зорѣ“ и помѣщавъ въ нѣй крѣмъ поезїй сензаційну повѣсть „Отець Игнатїй“, котра являє ся вольнымъ пе-

¹⁾ „Галичо-русскїй Вѣстникъ“ бувъ часописію урядовою и выходивъ у Львовѣ тричи въ тыждни ѳдѣ 2 (14) липня 1849. до 7 (19) лютого 1850. р. (ч. 16).

²⁾ „Вѣстникъ для Русинѣвъ австрійской державы“ печатано у Вѣднѣи ѳдѣ 7 (19) лютого 1850. до 10 (22) грудня 1866. р.

рекладомъ англійскои повѣсти „The Vicar of Wakefield“. Въ другій половинѣ 1854. р. передавъ бнѣ тую редакцію Северинову Шеховичеву, и въ 1855 р. заходами катихита Михайла Малиновского та при протекціи гимназіального инспектора Евсебія Черкавского одержавъ бнѣ мѣсце провизоричного (побѣчного) учителя въ гимназіи Перемыскій. Такъ отже въ рокахъ 1855—1857 учивъ Дѣдицкій языка руского й польского въ низшій гимназіи, а языка руского въ высшій гимназіи, почѣмъ поѣхавъ до Вѣднѣ, хотячи приготувитись до экзамина зъ языкѣвъ грецкого, латиньского й руского. На Вѣденскѣмъ университетѣ слухавъ отже выкладѣвъ Боница, Гофмана и Миклошича въ 1858 и 1859. р., а въ вѣльныхъ годинахъ писавъ стихи для „Сборника“ и „Сіона“¹⁾, се-бѣ-то для додаткѣвъ до „Вѣстника“. Въ Вѣднѣ бувъ бнѣ тогдѣ вельми дѣяльнимъ: Осипа Бречка, секретаря министерского, вчивъ бнѣ языка руского, не догадуючись, що сей умный Чехъ выступить небавомъ зъ проектомъ введеня алфавета латиньского въ письменность руску²⁾. Въ оборонѣ рускою азбуки написавъ Дѣдицкій въ Вѣднѣ двѣ брошуры: а) „О неудобности латинской азбуки“. Вѣдень 1859; б) „Споръ о рускую азбуку“. Львовъ 1859.

Коли Дѣдицкій вернувъ ся въ рѣдний край, галицко-рускаі письменники стали горнутись около него, добачаючи въ нѣмъ свого провѣдника въ змаганю просвѣтѣнѣмъ. Тогдѣ выдавъ бнѣ въ честь номината-митрополита Григорія Яхимовича „Зорю галицкую, яко аль-

¹⁾ Въ „Сіонѣ, Церквѣ и Школѣ“ помѣщавъ Дѣдицкій деякіи поетичніи парафразы Евангелія; н. пр. „Явленіе Христа ученикамъ по воскресеніи“, „Лепта вдовы“, „Будьте, яко дѣти“ и м. (Первый рочникъ, 1858).

²⁾ Глади II., стор. 88. 39; 142—144.

бумъ на годъ 1860^а. Имя Дѣдицкого було въ Галичинѣ такъ популярнымъ, що всякій, хто лишъ зъ музами хотѣвъ подружитись, глядавъ его протекторату, щобъ одержати патентъ на писателя галицко-русского. Звышь пѣвъ сотнѣ поетѣвъ и писмаковѣ помѣтило въ тѣй „Зорѣ“ свои литературнѣ творы и письменнѣ пробы, ба, мѣжь сими словесными дѣячами найшлося пять жѣнокѣ, щѣ бажали здобути собѣ славы пѣдъ просвѣтнымъ знаменемъ Богдана. Такъ отже галицкѣ Русины зверянулись до него зъ довѣрностію, тому-щѣ ѓнъ въ честь Яхимовича здвигъ памятникъ не-абы-якій¹⁾.

Хочъ ѓдтакъ народнѣ проводырѣ стояли на сценѣ политичной святынѣ руской, то за кулісами скрывавъ ся умный творецъ „альбума“, котрый цѣлою машинерією тогдѣшньої политики Русинѣвъ вправно кермувавъ. Ба, и самъ митрополить рѣшавъ всякѣ важнѣйшѣ справы лишъ за радою Дѣдицкого.

Будучѣ паномъ національной ситуаціѣ въ галицкѣй Руси Дѣдицкѣй гадавъ выдавати часопись политичну,

¹⁾ Въ 1860. р. Дѣдицкѣй написавъ гарный польскѣй стишокѣ пѣдъ заг. „Niema Rusi“. Odpowiedź na plakaty Polaków w uniwersytecie we Lwowie. 1860. Осѣ наводимо двѣ наконечнѣ строфы сего политичного писаня:

A więc niema Rusi, bo jej niema w głowie
 Dziennikarżów polskich, ni w spolszczonym Lwowie!
 Niema ruskiej mowy, — bo nawet jej głoski
 Zamienia polskiemі hrabia Gołuchowski.
 Niema Rusi, niema! — z książek ją wymażcie,
 Choć jest ruskich chłopów milionów piętnaście;
 Niema Rusi, niema! choć jest i być musi
 Przeciw rządóm Polski wieczny protest Rusi!

Сей польскѣй стишокѣ wrazъ зъ перекладомъ россійскимъ (прозою) напечатано въ Петербургскѣй Осковѣ, 1861. р. (февраль) въ статвѣ: „Отвѣтъ на выходки газеты Краковской „Czas“ и журнала „Revue contemporaine“, стор. 122—126.

щобъ мѣгъ по своѣй волѣ верховодити земляками. Тому же, що политична часопись „Зоря“ вже въ 1852. р. перестала виходити, а Вѣднеській „Вѣстникъ“ мало кого въ Галичинѣ вдоволявъ, настала крайна пора, выдавати хочъ одинъ такий органъ, що бувъ бы выразомъ думки загалу въ галицкѣй Руси. Рѣкъ передше бажавъ Дѣдицкій выдавати литературну часопись п. з. „Зоря галицкая“ зъ додаткомъ „Пріятель народа“. Однакже декретомъ ц. к. Намѣстництва зъ д. 4. грудня 1859. р. призволено ему обѣмити редакцію такои часописи пѣдъ тою вымѣнкою, щобы полишивши гражданку принявъ зъ кирилицею ту правопись, котру приписано для шкѣлъ рѣшенемъ уряду политичного¹⁾. А по-за-якъ Русины тою „какографією“ не могли вдоволитись, то й Дѣдицкій не хѣснувавъ ся тымъ призволомъ власти и не выдававъ проектованои часописи литературнои. А вже-жь 25. сѣчня 1861. р. ставъ выдавати политичну часопись „Слово“²⁾. Симпатичный редакторъ зъявивъ себе справдѣшнымъ народовцемъ, высказуючи въ програмѣ сеи часописи отъсю правду: „Жіемъ на свѣтѣ божомъ Русинами, и яко Русины маемъ свой особый родъ, обычай, языкъ и вѣру“.

Дѣдицкій писавъ часто въ „Словѣ“ про самостѣйность руского народу супроти Россіянь, и помѣщавъ дописи й стихотворы братѣвъ-Украинцѣвъ. А коли царь Александръ II. въ память тысячи-лѣтнего именованя Руси приславъ деякимъ Русинамъ³⁾ російскіи ордеры,

¹⁾ Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien. Lemberg 1861; S. LIX, Anm.

²⁾ Министеръ державный усунувъ (13. марта 1861) ту правопись руску, котру приписано для шкѣлъ д. 25. липня 1859. р.

³⁾ Ордеры російскіи прислано тогдѣ отъ-симъ Русинамъ: Антону Добрянскому, Михайлови Куземскому, Якову Головацкому и Богданови Дѣдицкому.

то Дѣдицкій не принявъ царского дару, зъявляючи въ „Словѣ“ (1862, ч. 76) ось-таку свою гадку: „Въ пору, коли славянскіи народы Россіи по чувству возбуженного сознанія народного съ отвращеньемъ смотрятъ на патентовану заграничнымъ обычаемъ удекоровану касту людей, — въ пору, коли славянщина ожидала, що въ Новоградѣ сказане буде могучое слово: „прочь съ привилеями! прочь съ ордерами! на славянской земли всѣмъ рѣвное право и свобода народамъ!“ — въ пору, коли декораціи офціальныи уже въ цѣломъ свѣтѣ утратили весь блескъ и значеніе, якими въ средновѣчїи у заумершихъ народѣвъ пользовалися, — въ тую пору розблалъ изъ Новгорода царь російскій Александеръ уже не ино по Россіи, але и по другихъ славянскихъ земляхъ новое число своихъ ордерѣвъ, абы ними не одного може со-всѣмъ безвинного чоловѣка удекоровати, рѣвного посредѣ рѣвныхъ отличити, живущого и дѣйствующого для свободы патентовымъ шляхтичемъ зробити и ѳтакъ и все значенье народного праздника въ Россіи во вѣкъ скомпромитовати“.

Ще й въ слѣдующихъ рокахъ являвъ ся ѳнъ прихильникомъ рускихъ народовцѣвъ; имено въ 1863. р. друковавъ ѳнъ у фелетонѣ „Слова“ историчну статью Микола Костомарова „Двѣ рускіи народности“ (число 20—33), ѳтакъ въ сѣй часописи замѣстивъ ѳнъ (ч. 64. 65) политичну статью п. з. „Борьба Малои-Руси зъ централизмомъ московскимъ“; однакже въ 1866. р. пѣсля злошасной битвы вѣйскѣ австрійскихъ зъ Прусаками пѣдъ Садовою напечатавъ Дѣдицкій въ 59. числѣ „Слова“ статью п. з. „Поглядъ на будущность“, де сказано, що галицкїи Русины суть справдѣ Россіянами. Сю статью помѣстивъ ѳнъ у своѣй часописи зъ волѣ галицко-рускихъ перевертнѣвъ, почѣмъ „Слово“ стало органомъ росій-

ских панславистовъ и запропашувало народнїи нашїи идеалы. Тому же, що Двдицкїи московскимъ панславистамъ явивъ ся не зовсѣмъ ще рѣшучимъ въ ширеню идей „объединенья“, то въ 1871. р. редакцію „Слова“ обнявъ Венедиктъ Площанскїи, котрый бдѣ р. 1869. бувъ „соредакторомъ“ сей часописи, и бдтакъ ставъ „усердствовать“ паче Каткова, редактора „Московскихъ Вѣдомостей“.

Опѣсля живъ Двдицкїи въ Жовквѣ (1871—1884), де бувъ членомъ городской рады и выдѣлу рады повѣтовой. Освободившись бдѣ натуги „объединителѣвъ“ Двдицкїи являвъ ся подекуды прихильникомъ народовцѣвъ и удержувавъ письменну корреспонденцію зъ Володимиромъ Барвѣнскимъ. Коли-жь въ руссофильской фракціи у Львовѣ настало розладѣ, то сироваджено Двдицкого опять до Львова (1884). Небавомъ ставъ бнѣ тутъ душею политичного товариства „русская Рада“ та обнявъ въ йому провбдѣ въ 1886. р. Опроче есть бнѣ бдѣ р. 1885. редакторомъ „Литературного сборника“, органа галицко-русской Матицѣ, и займаѣ ся уладженемъ библиотеки Народного Дому.

На поли литературы русской выступивъ Двдицкїи въ 1849. р., написавши лиричный стишокъ „До Буга“, въ втрѣбѣмъ зъявивъ симнатію до Руси-Украины¹⁾. Сей стишокъ надруковано въ „Новинахъ“, литературно-политичной часописи Ивана Гушалевица (число 14). Того-жь року напечатавъ Двдицкїи въ литературной часописи „Пчела“ (ч. 1—4) метричный перекладъ „Слова о полку Игоревѣмъ“²⁾, а бдѣ р. 1853. ставъ бнѣ друко-

¹⁾ Подъ снмъ стишкомъ пдписавъ себе авторъ назвою „Богданко“.

²⁾ „Слово о полку Игоревомъ, обновлене и стихомъ зложана Богданомъ Давыдовичемъ“. Сей перекладъ не має теперъ стбности литературной.

вати свои стихи именно въ литературныхъ додаткахъ до Вѣдѣнскаго „Вѣстника“. Першія поэзіяки Дѣдицкаго были слабы, але зъ-годомъ-перегодомъ вправивъ ся бнѣ въ версификаціи и уважавъ вельми на форму стихотвору. А по-за-якъ бнѣ вчитавъ ся въ російскій поэзівъ Пушкина й Лермонтова, то вже въ 1853. р. намагавъ ся по-російски написати поетичну повѣсть въ двохъ частяхъ п. з. „Конюшій“. (Львѣвъ). Въ другій половинѣ пятидесятихъ и въ началку шѣстьдесятихъ рокѣвъ написавъ Дѣдицкій богато стихѣвъ лиричныхъ и панегиричныхъ, изъ-за чого А. Пыпинъ по-правдѣ зове его „авторомъ стихотвореній на торжественные случаи“¹⁾.

Въ альбумѣ „Зоря“ напечатавъ бнѣ (1860) частину своєї поеми „Буй-Туръ Всеволодъ“, се-бѣ-то пѣсню першу и початокъ пѣсни другої (стор. 1—28). Цѣлу поему надруковавъ бнѣ того (1860) року п. з. „Буй-Туръ Всеволодъ, князь Курскій“. Поема (въ трехъ пѣсняхъ). Въ сѣмъ альбумѣ замѣстивъ бнѣ еще стихокъ „Наши знамена“ (стор. 119—120), и прозаичну статью п. з. „Вспоминка о Маркіянѣ Шашкевичу“ (стор. 488—497)²⁾. Хоча-жь Дѣдицкій всѣ поетичні статьи альбума перероблявъ на свѣій ладъ, то все-таки сея его книга має свою стѣйність изъ-за богатого матеріалу литературного.

Выдавши се альбумъ ставъ Дѣдицкій славнымъ въ цѣлѣй галицкѣй Руси и ѳдакъ бувъ бнѣ справдѣшнымъ диктаторомъ на поли литературного нашего змаганя. Выдаючи оѳбѣла стихотворы Микола Устіяновича, Осипа Федьковича и Микола Лискевича вызначивъ бнѣ кождому изъ сихъ писателѣвъ мѣсце въ рускѣй литера-

¹⁾ „Исторія славянскихъ литературъ“. С.-Петербургъ 1879. Томъ I, стор 428.

²⁾ Матеріялы до сей статьи подажа Дѣдицкому сестра Маркіянова, Юлія Сметанова.

турѣ, не добачаючи того, що єго класифікація талану поодинокихъ словесныхъ дѣячѣвъ минає ся зъ правдою. Такъ хотѣвъ бнѣ, щобъ Микола Устѣяновичъ въ нашѣй литературѣ займавъ таке становище, якимъ хѣснує ся Винкентій Поль въ польскѣй а Людвикъ Уляндъ въ нѣмецкѣй словесности¹⁾. Осипа Федьковича назвавъ бнѣ буковинскимъ „Шевченкомъ“²⁾, а Миколу Лискевича, автора лихого стихотвору „Спѣвакъ зъ Полѣсья“³⁾ прирѣвнавъ бнѣ Коллярови, авторови чеського епичного твору „Slávy dcera“.

Ясна звѣзда Дѣдицкого почала вгасати, коли народовцѣ-Русины стали видавати періодичнй свои письма „Вечерницѣ“⁴⁾, „Мету“⁵⁾, „Ниву“⁶⁾ и „Правду“⁷⁾. Хочъ бнѣ отже зъявлявъ вельми плѣдну литературну дѣяльність, то не тѣшивъ ся вже тою симпатією, яку оказували єму земляки въ началку рокѣвъ шѣстьдесятихъ. Демократамъ-Русинамъ навкучилась словесна диктатура одного письменника, коли именно высокй идеѣ поезій

¹⁾ „Поезій Николая Устыановича“. Часть I. Львовъ 1860. Слово отъ издателя; стор. XII.

²⁾ „Поезій Юсіѣа Федьковича“. Часть I. Львовъ 1862. Слово отъ издателя; стор. VIII. IX.

³⁾ „Спѣвакъ зъ Полѣсья“. Поема Николая Лѣсѣкевича. Львовъ 1861. Слово отъ издателя; стор. V.

⁴⁾ „Вечерницѣ“. Литературне письмо для забавы и науки. Одвѣчальный редакторъ и выдаватель Федоръ Заревичъ. Львовъ 1862. 1863.

⁵⁾ „Мета“. Литературно-политичнй Вісникъ. Видавець и редакторъ Ксенофонтъ Климовичъ. Львів 1863. 1864.

⁶⁾ „Нива“. Науково-литературна часопись. Редакторъ и издавець Константинъ Горбаль. Львів 1865.

⁷⁾ „Правда“. Письмо наукове и литературне. Рочникъ I—IV. Львів 1867—1870. — Письмо литературно-политичне. Рочникъ V—XI. 1872—1878. — Місячник для словесности, науки и політики. Рочникъ XII. 1879. — Літературнй збірник. 1884.

Тараса Шевченка стали росою живущею для галицкои земли. Мѣжь-тымъ выдававъ онъ литературный збѣрникъ п. з. „Галичанинъ“, навпередь вразъ зъ Яковомъ Головацкимъ (выпускъ I. II., 1862. 1863. р.), а оѣдся самъ-одинъ (выпускъ III. IV., 1863. р.).

Въ 1866. р. выдавъ Дѣдицкій брошуру п. з. „Въ одинъ часъ научить ся Малорусину по великорусски“ (Львовъ). Въ самѣмъ началку сеи брошуры читаемо отъ-сѣ слова: „На Руси одинъ русскій языкъ, а на этомъ языкѣ два выговора: малорусскій и великорусскій. Малорусь, узнавшій отличительныя примѣты великорусскаго выговора, станетъ сейже часъ и говорить по русски, произношеніемъ великорусскимъ“. Оѣдтакъ въ 1867. р. выдавъ онъ у Львовѣ „Подручный нѣмецко-русскій словарь“, уложивши его пѣсля нѣмецко-россійскаго словаря I. A. E. Шмидта.

Мѣжь его прозаичными творами вызначуе ся „Народная исторія Руси отъ начала до новѣйшихъ временъ пѣсля наилучшихъ историкѣвъ“. (Львовъ, часть I. II. III., 1867—1870)¹⁾. Сю исторію написавъ Дѣдицкій досыть зрозумѣло рускою мовою и принаднымъ стильомъ; однакже въ сѣмъ писаню зъявивъ онъ подекуды тенденцію руссофильску.

Въ 1876. р. напечатавъ онъ біографію своего мецената пѣдъ заголовкомъ: „Миханлъ Качковскій и современная галицко-русская литература“. Очеркъ біографическій и историко-литературный. Часть I. Львовъ. Въ сѣмъ творѣ зъявивъ Дѣдицкій свою индивидуальну думку про напрямъ галицкихъ Русинѣвъ до „объединенья“ вже

¹⁾ „Народную исторію Руси“ Дѣдицкій печатавъ навпередь въ „Галичанинѣ“, науково-литературномъ додатку до „Слова“ (1867).

въ 1847. и 1848. р. Ось его слова: „Подвигъ Вѣнковъ¹⁾ такъ подѣ взглядомъ азбуки, якъ и подѣ взглядомъ правописи имѣлъ великое значеніе въ русской литературѣ: былъ убо изъ одной стороны рѣшительнымъ протестомъ противъ сепаратизма, объявившегося на Украинѣ подѣ видомъ фонетики, въ Галичинѣ подѣ видомъ латинно-польского письма, — изъ другой же стороны выразилъ и одобрилъ онъ позитивное стремленіе нашей галицкой Руси къ единству литературному... Сіе позитивное стремленіе къ единству Руси литературному стало всеобщимъ у насъ съ достопамятной весны 1848. г.“ (стор. 123).

Зѣ-помѣжь ившихъ его писемъ згадуемо ще про біографію Антонія Добрянского (1881) и про „русскую лѣтопись для русского народа въ Галичинѣ (1887)²⁾. Одѣ р. 1885. присвячуе Дѣдицкій головну свою дѣяльність выдаваню „Литературного сборника“, органа галицко-русской Матицѣ.

Богдана Дѣдицкого зачисляемо мѣжь поетѣвъ эпичныхъ именно зѣ-за того, що головнымъ его писанямъ уважаемо поему „Буй-Туръ Всеволодъ“. Въ сѣмъ стихотворѣ звеличивъ авторъ Курского князя Всеволода, котрого въ XII. вѣцѣ незвѣстный по имени авторъ прославивъ въ пѣсни безсмертной. Дѣдицкій пишучи свою поему, придержувавъ ся подекуды сего эпичного стихотвору, се-бѣ-то „Слова о полку Игоревѣмъ“, однакже прикрасивъ историчну подѣю своею фантазією. Такъ хотѣвъ авторъ, щобы Буй-Туръ, братъ Игоря, князя Новгорода Сѣверского, влюбивъ ся въ Ксеню, дочку Полов-

¹⁾ „Вѣнокъ Русинамъ на обжинки“ уплѣвъ Иванъ Б. Ѳ. Головацкій. У Вѣдн. Часть I. 1846; часть II. 1847.

²⁾ Тѣ двѣ книжочки выдало „общество имени М. Качковскаго“.

чина Чабрая, що живъ въ Курску, та щобъ опбсла межи Ксенею и Олегомъ, сыномъ Игоревымъ, завязались любовнй взаимины, котрй кбнчились сумною катастрофою. Се бо Олегъ заподвъявъ собѣ смерть самохѣтъ въ тюрьмѣ, мѣжь-тымъ коли Ксеню найдено неживу на гробѣ батька. Та й нѣгде правды дѣти, въ поемѣ Дѣдицкого находятъ ея деякй гарнй эпизоды, примѣромъ про смерть Половчина Чабрая, котрый згордувавши хлѣбомъ-сѣлю Всеволода, думавъ вернути въ степы половецкй и заподѣяти Руси нову бѣду. Чабрая засуджено на смерть и ѳдтакъ Куряне вели его по давному обычаю въ „храмъ панахидный“, щобъ слухавъ ще послѣднйои службы Божои. Однакже завзятущй Половчинъ ставъ рубати царекй врата, изъ-за чого юрма людей выволбкла его зъ церкви и роздерла въ куснѣ. Мѣжь-тымъ гарна Ксеня благала Буй-Тура, щобъ помилувавъ ен батька; и отъ, до храма панахидного пригнались два гбнцѣ зъ приказомъ князя, не вбивати Чабрая. Але-жь гбнцѣ наспѣли запбано на те мѣсце, де вже ѳдбулась катастрофа. Роздратована юрма кинулась и на дочку Половчина, котра „сама противъ всѣхъ защищалась, ажъ поки кровью не заліялась“.

Вже изъ сего короткого огляду видно, що поема Дѣдицкого не естъ драматемъ литературнымъ, якъ деякй думаютъ, але й не може вважатись творомъ знаменитымъ, що мабуть-то рѣвнае ся „Валленродови“, поемѣ Мицкевича¹⁾. Правда стоить все въ серединѣ; отже й треба признати, що поема Дѣдицкого въ засновку своѣмъ естъ досыть гарна; тѣлько-жь поеть перецѣняючи свою творчу силу, очевидячки писавъ зъ-поспѣхомъ, и не довго надумувавъ ся про выбѣръ слѣвъ, изъ-за чого

¹⁾ Порѣвн. „Слово“, 1864., число 27. въ статѣ: „Быти намъ общерусекими, чи Мало-Русинами“?

его писанє подекуды являє ся римованою прозою. Опроче зустрічаємо въ сѣй поемѣ деякі анахронизми: такъ „думцы“ Всеволода, збравшись на раду въ палатѣ княжбѣ, сидѣли на „крѣслахъ“ (стор. 58), а князь „отздоровлялся шеломомъ“, коли „княгиня здоровила его въ путь зъ зимовой башни“ (стор. 78). Одаткъ епичне оповѣданє автора являє ся иногдѣ неумовѣрнимъ; такъ примѣромъ читаємо, що одна-однѣсѣнька Чабравѣнна Ксеня боронилась у храма панахидного противъ двомъ сотнямъ зворушеного люду (стор. 28). А вже-жъ зовѣмъ непотрѣбно вмѣшавъ авторъ себе самого въ товариство Буй-Тура и гарнои Ксенѣ, замѣчаючи отъ-се въ кѣнци опису весѣля:

Гудьба гремѣла, пѣвцы спѣвали,
 Люди плясали, стѣны плясали.
 На весѣлью томъ я такожь былъ,
 И до Буй-Тура медь-вино пилъ;
 Цѣловаль Ксенѣ руку бѣленьку,
 И спѣваль Руси пѣсню стареньку (стор. 71).

Мова сего стихотвору зъявляє сумѣшь слѣвъ рускихъ зѣ словами польскими, церковно-славянскими й россійскими. Дѣдицкому бо забаглось утворити особну мову галицко-руську, котра-бъ рѣзнілась бѣдъ мовы руско-української и россійской. Сю нову мову ставъ бѣдъ творити въ рокахъ пятьдесятихъ, а въ 1862. р. въ переднѣмъ словѣ до поезій Осипа Федьковича звѣстивъ бѣдъ свѣтови, що „мы вже виробили у себе языкъ книжный“ (стор. V). Такъ отже чистымъ руско-українскимъ языкомъ Дѣдицкій не хѣснувавъ ся нѣколи, а намагавъ ся писати мовою макароничною, котрою нѣхто не говорить и що єѣ теперь вже нѣхто въ письмѣ не уживає. Ба й самъ авторъ Буй-Тура побачивши, що его языкова сумѣшь змѣняє ся зъ кождымъ рокомъ и ѣдаткъ не має

нѣякои литературнои стѣйности, приближивъ ся до языка російскаго та утворивъ новий книжный языкъ, въ котрѣмъ мова російска прикрашуе ся деякими признаками нарѣчія галицко-русскаго.

Шкода велика, що Двѣдицкій не пошовъ за тою провѣдною звѣздою, що єму сьяла бѣть 1860. до 1865. р. Коли-бъ бнѣ въ 1866. р. не бувъ покинувъ народныхъ нашихъ идеалѣвъ, то галицка Русь величала-бъ єго однимъ зъ першихъ просвѣтнихъ своихъ дѣячѣвъ. Та не такъ склалось, якъ ждалось. Двѣдицкій ставъ неначе дорожнимъ стовпомъ, що показувавъ землякамъ путь-дорогу, одначе самъ нею не пошовъ.

16. Евгеній Згарскій.

На Украинѣ мабутъ теперь нѣхто не знае нѣчого про Евгенія Згарскаго, що въ Галичинѣ зачисляє ся мѣжъ писателѣвъ епичныхъ. Та й въ сѣй Руси Згарскій уважає ся письменникомъ забутымъ, тому-що бѣть кѣльканацяти рокѣвъ переставъ працювати въ хосенѣ рѣднои литературы. А вже жъ въ пятьдесятыхъ рокахъ имя єго було славно звѣстнымъ въ Галичинѣ, по-за-якъ бнѣ въ 1855. и 1856. р. бувъ трохи-не єдинымъ письменникомъ, що репрезентувавъ народный напрямъ въ галицко-русскай литературѣ.

Евгеній Згарскій родивъ ся 23. студня 1834. р. въ Чертежи повѣту Жидачѣвскаго, де отецъ єго Яковъ бувъ священникомъ. Зъ-малку вчивъ ся бнѣ въ нормальной школѣ у Львовѣ, а потѣмъ перейшовъ до гимназій Станиславѣвской, де й зложивъ ексаминъ зрѣлости. Отакъ на Львѣвскѣмъ университетѣ вчивъ ся (1854—1857) исторіѣ й географіѣ, почѣмъ поставлено єго (1857) провизоричнымъ учителемъ рускаго языка въ гимназій Перемыскай, а въ 1861. р. суплентомъ въ другѣй гимназій.

Львівско́й. Въ 1863. р. Згарскій поѣхавъ до Вѣднѣ, де на университетѣ слухавъ (1863—1865) выкладѣвъ зъ исторіѣ, географіѣ й философіѣ и бѣтакъ зложивъ екзаменъ изъ исторіѣ та географіѣ (1865). Опѣсля бувъ бѣнъ суплентомъ въ гимназіѣ Тернопѣльско́й (1865—1870), та ажъ въ 1870. р. именовано его дѣйстнымъ учителемъ для сеѣ гимназіѣ. Вже въ 1871. р. перенесено его до Бережанъ, а въ 1872. р. поставлено его учителемъ реально гимназіѣ въ Коломыѣ. Въ 1873. р. ставъ Згарскій учителювати въ другѣй гимназіѣ у Львовѣ и тутъ пробувавъ бѣнъ сѣмъ рокѣвъ и одинъ курсъ, поки изъ-за недуги не пѣшовъ на пенсію (1882).

Згарскій розпочавъ литературну свою дѣяльнѣсть въ 1854. р., замѣтивши въ „Зорѣ галицкѣй“ стишокъ п. з. „Бувай здоровъ!“ (ч. 51). Тогдѣ-то перейшла „Зоря“ въ руки Микола Савчиньского, котрого головными помѣчниками були Згарскій и Плятонъ Костецкій. Костецкій писавъ для „Зорѣ“ стихотворы епичнѣй и лиричнѣй¹⁾, а Згарскій заповнювавъ сю часопись не тѣлько творами поетичными, але й прозаичными²⁾, изъ-за чого бувъ бѣнъ справдѣ душею нового видавництва сеѣ часописи. Такъ отже ожививъ бѣнъ ту мертвоту, якою въ 1852. и 1853. занаящувалась галицко-руська литература,

¹⁾ Деякѣй изъ тыхъ поезій выдавъ Костецкій у Львовѣ въ 1862. р. черенками латиньскими. Однакже бѣнъ намечатавъ тогдѣ и новѣй стишки, въ котрыхъ проявлялись польскѣй его симпатіѣ. Такъ на передѣ свого збрника рускихъ поезій помѣтивъ Костецкій стихъ „Nasza mołytwa“, щѣ починае ся словами :

Wo imia Otca i Syna —
To nasza mołytwa:
Jako Trojca, tak jedyna
Polszcza, Ruś i Łytwa.

²⁾ Въ „Зорѣ галицкѣй“ зъ р. 1855. напечатавъ Згарскій свою повѣсть пѣдъ заголовкомъ „Анна Смохѣвска“ (число 18—25).

и спровадивъ просвѣтній нашій змаганя опята на ту дорогу, котрою ступали галицкїи патріоты и письменники въ 1848. р. Сѣи народнѣи програмѣ оставъ ся Згарскїи вѣрнымъ до кѣнця рокѣвъ сѣмьдесятыхъ.

Въ 1862. р. выдавъ Згарскїи у Львовѣ двѣ поемы п. з. „Святый вечеръ“ и „Маруся Богуславка“. Ѡдтакъ въ 1867. р. напечатавъ въ „Правдѣ“ (ч. 7—17) популярну розвѣдку п. з. „Народня философія, списана по народнимъ пословицамъ и приповѣдкамъ“, а въ 1868. р. писавъ ѣнъ въ сѣи часописи (ч. 1—13) про „слѣды поганьскон просвѣты на Руси ведля народнихъ пѣсень, повѣрокъ, сказокъ и историчныхъ записокъ“. Саме-тогдѣ замѣстивъ ѣнъ въ „Правдѣ“ гумористичне оповѣдане „Отець Юрій“ (ч. 17—19).

Опѣсля Згарскїи ѣдвернувъ ся ѣдъ Русинѣвъ народовцѣвъ и мало займавъ ся рускою литературою. Въ Коломыи надруковавъ ѣнъ (1873) у-друге „Народную рускую философію“, замѣнявши правопись а подекуды й мову ладомъ „книжнымъ“, а въ Львовѣ выдавъ (1877) свои поезїи, перепечатавши въ бѣльшѣи части давнѣиши свои стихотворы, якїи замѣщувавъ въ галицко-рускихъ часописяхъ¹⁾. Выдаючи сїи поезїи давъ авторъ „молодымъ“ Русинамъ, се-бѣ-то народовцямъ, у „вступнѣмъ словѣ“ ось-таку науку: „Надѣюсь, що (мои поезїи) найдуть теплый прїемъ такъ у старыхъ, якъ и молодыхъ. Особливо послѣднимъ радъ бы я подати поетичну читанку, котра загрѣла бы тай заохотила ихъ до народнои поезїи, въ духу вѣры, любви тай правды“. — Хочъ отже Згарскїи сподѣвавъ ся, що „старїи“ и „молодїи“ рады приймутъ его стихотворы, то мало хто добачавъ въ нихъ

¹⁾ Въ 1881. р. выдавъ Згарскїи въ хѣсенѣ общества имени Качковскаго: „Исторїю галицкои Руси ѣтъ 1018. до 1098. года“. (Львовъ, 16°, сторѣнъ 57.)

стійности літературної, із-за чого сей авторъ ставъ справдѣ писателемъ „забутимъ“. Одаткъ и красшій его поезіѣ, примѣромъ „Ворожка“, „Чернець опока“, котрымъ въ пятьдесятихъ рокахъ письменній Русини дивувались неначе творамъ знаменитымъ, являють ся теперъ здобуткомъ антикварскимъ, щб зберегав ся лише для памяти колишньої давнини.

Треба признати, що у Згарского бувъ таланъ поетичный, тблько-жь крбмъ людovýchъ переказбвъ галицко-руськихъ не знавъ бнв української поезіѣ простонародной, та й не багато читавъ українськихъ творбвъ письменныхъ. Про-те свѣтоглядъ Згарского всть вузкій, щб не оживляв ся народними идеалами Руси-Украини.

Мѣжь поетичними творами Згарского визначуе ся поема „Святый вечеръ“, по-за-якъ въ нѣй малюе ся досыть природно вдача люду галицко-руского. Супроти злющого задираки Луця Костика ставить ся праведный дякъ Лука Денишакъ, котрого годованецъ Остапъ Погройко полюбивъ Зося, племѣнницю того Луця. Авторъ хотѣвъ написати поему идилличну, але зъявивъ по-найббльше балаканє прозачне, із-за чого сей его твбръ лише въ тыхъ частинахъ подобав ся, де зъображають ся народній звичаѣ й обычаѣ.

Вышу літературну стбйностъ має поема „Маруся Богуславка“. Авторъ взявъ собѣ основою историчну думу народну про Марусю, поповну зъ города Богуслава, щб була бранкою пана турецкого и въ празникъ Воскресенія Христового сѣмьсотъ козакбвъ зъ темницѣ освободила. Она-жь сама не втѣкла зъ неволь, бо „птурчилась, побусурменилась для роскоши турецької“¹⁾.

¹⁾ „Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова“. Кіевъ 1874. Томъ I, стор. 230—233.

— Згарскій змалював картину ббльше простору, по-за-якъ въ его поемѣ поббчь Марусѣ, турецкого пашѣ и невольникбвъ-козакбвъ являє ся ще еи батько, пбпѣ Ефремѣ, бдтакѣ братчикѣ Тишко й баба-ворожка. Въ гаремѣ у пашѣ выступае проти Марусѣ бранка Сади, щб бдцуравшись вѣры стала жити якѣ туркиня. Она дивилась заздро на Марусю, тому-щб паша турецкѣй руску попадянку передѣ всѣми гурисками найббльше полюбивѣ. Маруся вбивае пашу, и зѣ турецкого полона вызволяє триста козакбвъ, а мѣжь ними й свого брата Тишка. Однакже она сама паде жертвою мести, по-за-якъ гуриска Сади еѣ вбивае. Одтакѣ козаки беруть зѣ собою тѣло Марусѣ и ховають середѣ степу широкого. Поема кбнчить ся згадкою за старого Ефрема, котрый ставши черцемѣ, молит ся надѣ могилою, щб вкрывае порохѣ его донѣ.

Поема „Маруся Богуславка“ есть въ загалѣ досыть гарна: подѣя розвивае ся живо й кбнчить ся трагично. Одначе додатковѣй епизоды не всюды суть добре обдуманѣ; козаки же збображають ся тутъ простыми здобышниками, а не славными воинами, щб боролись про свободу й волю. Такѣ отже сеся поема вважае ся неначе малюнкомѣ, котрый супроти оригѣналу являє ся образомѣ подекуды замазанымѣ пестрыми барвами. Та й нѣгде правды дѣти, первѣстна дѣя затемнюе ся чи-мало въ сѣй поемѣ изъ-за фантастичныхъ выдумокъ автора.

Такѣ отже сѣ письма Згарского суть памятникомѣ давнѣйшого его запопадливого змаганя проти перевертнѣвъ, щб завапащували рбдну мову й литературу.

17. Степанѣ Руданѣскѣй.

Сумно дивитись на зелене поле, щб почорнѣло бдѣ тучѣ й граду; та отѣ, се почорнѣло не зелене поле, а ли-

хою долею запропастилось житє талановитого поета, щò вмеръ въ самòмъ цвѣтѣ вѣку, не дбжавшись жнива на своѣмъ поли словеснòмъ. Се бувъ Степанъ Руданьскій, щò ставъ бы однимъ зъ першихъ поетòвъ епичныхъ, коли-бъ въ лучшòй доли живъ доше на свѣтѣ. Про его житє знаємо лишь деякї дрòбницѣ, якї подавъ въ „Зорѣ“ одинъ Украинець, щò пòдписавъ ся псевдонимомъ „Одесситъ“¹⁾.

Степанъ Василевичъ Руданьскій родивъ ся на Подòблò зъ семьѣ священничòи. Учивъ ся въ духовнòй семинарїи въ Каменци Подòбльскòмъ: въ бурсу вступивъ мабуть около р. 1843., а въ 1855. р. выйшовъ изъ семинарїи. Вже въ бурсѣ дивились на Руданьского, якъ на поета; бурсаки спѣвали мабуть не одну его пѣсню, а пѣсню „Повѣй, вѣтре, на Украину“ и теперь спѣвають не-то бурсаки, але й простї люде. Пѣсня ся була выпльвомъ его першòи, и то нещасливои любви до якоись красивой, але ледачої панночки въ Каменци. По-за-якъ поетъ бувъ вельми мучений споминками сеи любви, то й здоровле его щò-разъ бòльше розстроювалось.

Зъ Каменецкои духовной семинарїи Руданьскій не хотѣвъ ити въ попы, але перейшовъ въ Петербургъ въ медико-хврургїичну академїю. Скрòчивши тамъ свою науку покинувъ онъ столицю зовсѣмъ слабый и около 1861. р. ставъ лѣкаремъ въ Ялтѣ въ Крыму. Перевѣхавши въ Ялту перше всего задумавъ онъ купити собѣ невеличкїи кусень землѣ та збудовати хату. Хоча-жь спромòгъ ся придбати собѣ кусокъ землѣ пòдъ хату, то не довелось ему выстроить дому, тому-щò бувъ лѣкаремъ „бездєребряникомъ“. Въ Ялтѣ Руданьскій подруживъ ся зъ проостою, зовсѣмъ не освѣченою дѣвчиною Явдохòю, бòдъ котрой

¹⁾ „Степанъ Василевичъ Руданьскій“. Деякї знадобы до его бїографїи. („Зоря“, 1886; ч. 5. 6.) — Порòвн. „Очеркы истòрїи укр. литер.“ Н. И. Петрова; стор. 443—447.

мавъ двоє дѣтей. Та годъ було ему бути щасливимъ, коли тая дружина не розумѣла поета. А вже-жь въ кружку приятелѣвъ бувъ онъ говѣрливый та спѣвучій; се бувъ чоловѣкъ вельми симпатичной вдачѣ, котрого любили особливо бѣднѣи люде. Онъ бувъ високого росту, широкоплечій, на видъ поважный; карѣ очи его свѣтились несказаною добротою, котра була найкрасшою признакою его душѣ. Живъ и одягавъ ся завсѣгды просто; не долюблювавъ панѣвъ, та прихильявъ ся сердцемъ до людей простыхъ. Занедужавъ бувало бѣднѣи чоловѣкъ, то Руданскій сейчасъ ему помагавъ, а грошей не бравъ.

По селахъ збиравъ онъ пѣснѣ та заводивъ ихъ самъ въ ноты: спѣвавъ дуже гарно и любивъ украинскѣи спѣвы, особливо стародавнѣи. Вмѣвъ добре деклямувати, знавъ „Кобзаря“ на память и бесѣдуючи приводивъ часто то одинъ, то другій стихъ, щобъ тымъ справдити свои слова.

Руданскій любувавъ ся въ творахъ клясичной старовины, особливо-жь читавъ Гомера въ оригиналѣ; знавъ добре такожъ мову єврейску и збравъ чи-мало книжокъ по исторіи и географіи царства Фараонѣвъ. Одаткъ писавъ богато, однако не все доводилось ему, скѣнчити почату роботу.

Нещасливе житє семейне, та ненастаннѣи заходы коло недужихъ похитнули его здоровле, щѣ бѣдъ давна вже було слабе; одтакъ лихѣи люде не давали ему жити супокѣино. Проте холодна безнадѣйнось залягла его душу: онъ и не живъ уже, а доживавъ свого вѣку¹⁾. Не чувъ нѣхто вже нѣ его пѣснѣ, нѣ щирои розмовы; за душею небавомъ почало болѣти й тѣло. Руданскій умеръ въ 1873. р., не доживши й сорѣкового року. Его поховали на щѣтъ городскій, та отъ, на его могилѣ не поставили нѣ хреста, нѣ огорожѣ.

¹⁾ „Зоря“, 1886; число 6., стор. 95.

Руданський з'явився поетом у-перше в 1861. р., помістивши в Петербургській „Основѣ“ отъ-сѣ лиричні пѣснѣ: „Гей, гей, воли!“ „Повѣй вѣтре!“¹⁾ „Не кидай мене!“ „Ластівка“, „Ночь-у-ночь“²⁾, „Сны“³⁾. Але-жъ ще в 1860. р. подавъ Руданський в цензуру цѣлый збѣрникъ українськихъ поезій пѣдъ назвою „Спѣвомовки“⁴⁾, одначе за життя не дѣждавъ ся виданя сихъ стихотворѣвъ. Мабуть цензура не дозволила тогдѣ друковати того збѣрника, изъ-за чога Руданський напечатавъ тѣ шѣсть пѣсень в „Основѣ“.

„Спѣвомовки“ выдавъ по смерти автора Н-й Г-ъ Волинський [Олена Пчѣлка] (Кіѣвъ 1880)⁵⁾, котрый у своѣмъ „прислѣвѣ“ про сѣ творы Руданського мѣжь-иншимъ отъ-се написавъ: „Бачимо мы в ихъ и дотепнѣсть, талановитѣсть, тѣшитъ насъ у ихъ и мова вдатна... „Трудно думы всѣ разомъ сплодити!“ мовивъ Руданський, чуючи вже смерть надъ собою, — и певне, що не мало ихъ, готовыхъ объявити ся у поетичныхъ утворахъ, занѣсь Руданський у могилу. Але не при згасанню життя, а ще при повному цвѣту його можна було з'ясувати тѣ думы, що роили ся в здатнѣй козацькѣй головѣ, и забагатити прагнущу свѣжою допомогою украинську письменнѣсть. Можна було бѣ, — та ба!“ (стор. 7. 8.)

Межи стихотворами сего невеличкого збѣрника вызначують ся именно отъ-сѣ: „Моя смерть“ (стор. 11—14), „Наука“ (15—19)⁶⁾, „До дуба“ (22—24), „Пяниця“ (27—29),

¹⁾ „Основа“, 1861; январь, стор. 95. 96. — ²⁾ *ibid.*, февраль, стор. 49—53. — ³⁾ *ibid.*, августъ, стор. 32. — Въ календарѣ „Львовянинъ“, выданѣмъ 1862 р накладомъ М. Коссака, надруковано одну поезійку Руданського п з „Ластівка“ (стор. 86.).

⁴⁾ „Спѣвомовки“ — се-бѣ-то „спѣвы в мовѣ“, або „поезії“.

⁵⁾ Н. Г. Волинський выдавъ двацять ѓсѣмъ спѣвомовокъ.

⁶⁾ Н. И. Петровъ замѣчае, що спѣвомовка „Наука“ своимъ

„Въщій Олегъ“ (37—45), „Нѣ зле, нѣ добре“ (58—59). Хоча-жь въ деякихъ „спѣвмовкахъ“ поетъ жалкувавъ ся на своє безталаннѣ, то таки заявивъ ѓнѣ, що єго пѣснѣ й по смерти єго жити-муть, що кожда „щблочка¹⁾“ полетить жива, якъ та пчблочка, и въ сотнѣ-тысячѣ переплодить ся“. („Моя смерть“, стор. 11.)

Небавомъ пбсля сєго виданя „спѣвмовокъ“ зъявлялись новѣ стихотворы Руданьского. Такъ въ „Кієвскоѣ Старинѣ“ 1882. р. напечатано „спѣвмовку“ п. з. „Обманутый солдатъ“ [„Обдуренный москаль“] (іюнь, стор. 557. 558), а въ 1883. р. замѣщено въ сѣмъ журналѣ два стихи: „Спблка“ и „Мазуръ у болотѣ“ (февраль, стор. 471—473)²⁾. ђдтакъ въ 1884. р. надруковано въ „Зорѣ“ (ч. 7) спѣвмовку п. з. „ђдважнѣ жиды“, а въ „Новѣмъ Зеркалѣ“ (1884. 1885. р.) замѣщено три новѣ спѣвмовки („Розпятый жидъ“, „Баранъ“, „Щб кому хибує“) и перепечатано чотыри давнѣйшѣ стихи Руданьского. Въ 1886. р. надруковано въ „Зорѣ“ (ч. 2) вельми гарный стихъ сєго поета п. з. „Пѣсня крѣпачки надѣ дитиною“. Опбсля Євгеній Олесницкій зббравъ всѣ дотблѣ печатанѣ поетичнѣ творы Ст. Руданьского и выдавъ ихъ въ „Руско-украиньскѣй библіотецѣ“ (Львѣвъ 1886). Въ сѣмъ збѣрнику находить ся 37 спѣвмовокъ.

Найкрасшѣ суть тѣ „новѣ спѣвмовки“, що ихъ надруковавъ Иванъ Франко въ „Зорѣ“ 1886. р. въ числахъ 11—24. ђнѣ дѣставъ бувъ въ Кієвѣ (на веснѣ 1886. р.)

змѣстомъ подѣбна до „Пѣсни Еремушкѣ“ Некрасова, мѣжь-тымъ коли спѣвмовка „Пяниця“ нагадує стихи Кольцова. („Очерки исторіи украинской литературы“, стор. 444. 445.)

¹⁾ Щблка, щблочка — стрѣчка, вѣршь.

²⁾ Въ календарѣ товариства „Просвѣта“ на рѣкѣ 1884., що єго зложивъ Василъ Лукичъ, надруковано чотыри спѣвмовки Руданьского: „Спблка“, „Обдуренный Москаль“, „Мазуръ въ болотѣ“ и „Могила“ (стор. 38. 39.)

оригинальну рукопись „співомовокъ“, въ котрій на першій картці замѣщено заголовокъ: „Співомовки Винка Руданського, 1859—1860. Петропиль“. Вършѣвъ зъ року 1859. всть 26; першій вършь „Богдай тебе!“ зъ датою „26. сентября“. Зъ року 1860. походить проча найбблша часть збѣрника. Осъ ви змѣсть: „Вѣщій Олегъ“ зъ датою „15. генваря“; за симъ иде „Игѣбрь Сѣвирскій“ с. в. „Слово о полку Игоревѣмъ“ зъ датою „10. февраля“. Послѣ „Пресливля“ слѣдує старорускій текстъ „Слова“, розбитый на стихи, на одной, а метричный перекладъ Руданського на другій сторонѣ. Иде за симъ на одной сторонѣ генеалогична таблица п. з. „Рѣдъ князѣвъ, котрыхъ споминає Слѣва“, а дальше на 5 карткахъ читаемо 20 замѣтокъ, — всю мовою украинською. Одаткъ слѣдують историчнѣй поемы: „Мазепа, гетьманъ украинскій“ зъ датою „17—18. марта“; „Иванъ Скоропада“ зъ датою „6—7. іюня“; „Павло Полубутокъ“ („8. іюня“); „Вельяминъ“ („9. іюня“); „Павло Апостоль“ („10. іюня“); „Мнихъ“ („12—13. іюня“). Кѣнчить ся збѣрка зновъ дрѣбными вършами, мѣжь котрыми вызначує ся співомовка „Моя смерть“.

Иванъ Франко хѣснувавъ ся ще другою рукописною збѣркою „співомовокъ“, яку одержавъ бувъ ѣдъ Павла И. Житецкого зъ Кієва. Сю збѣрку зладивъ Руданскій въ 1859. р., замѣстивши въ нѣй 60 „співомовокъ“, щѣ въ бблшій части нѣгде не були печатанѣ. Одаткъ всякій тямущій Украинець зъявить Франкови „спасибѣгъ“ изъ-за того, що ѣнъ придбавши первѣстный текстъ „співомовокъ“ надруковавъ въ „Зорѣ“ 55 сихъ вършѣвъ.

„Співомовки“ мають по-найббльше прикмету поезіѣ эпичной, малюючи живыми барвами картины зъ побуту люду украинського¹⁾. Авторъ любувавъ ся именно въ а-

¹⁾ Про „співомовки“ пише „Одесситъ“, що се суть неве-

некдотахъ и казкахъ поетичныхъ; про-те корыстувавъ ся мовою ядренистою и розкрывъ въ сихъ писаняхъ всю глубинн гумору украинского. Деякї поетичнї казки Руданьского суть такъ гарнї, що мають вышу литературну стбїйнбсть бдъ приказокъ Гребїнки. Мѣжь тыми казками й анекдотами вызначують ся именно отъ-сї: „Чи високо до неба?“ („Зоря“ 1886, ч. 12); „Пирбгъ“, „Лощакъ“ (ч. 13); „Чи голосна церква?“ (ч. 18); „Убитый жидъ“ (ч. 20); „Вареники“, „Три жида“ (ч. 21); „Гуменный“, „Мошко ассесоръ“ (ч. 22); „Аршинъ“ (ч. 23); „Спасибб“ (ч. 24). — Деякї изъ тыхъ анекдотъ списавъ авторъ на основѣ давнѣйшихъ казокъ; такъ спѣвомовка „Три жида“ уважае ся переспѣвомъ казки Степана Писаревского „Крути, Панько, головою“; — одначе въ бблшбй части сї стихотворы Руданьского суть скрутнявымъ переспѣвомъ казокъ людовыхъ, зъ-помѣжь котрыхъ деякї й въ Галичинѣ суть звѣстнї¹⁾. А вже-жь мѣжь „спѣвомовками“ находятъ ся такожъ творы оригинальнї; н. пр. „Глухїй и губатый“, „Окуляры“. („Зоря“, ч. 15. 16., стор. 253) и и. Про вдачаїбсть „спѣвомовокъ“ доволѣ буде сказати, що деякї зъ нихъ, якъ пѣсенї, перейшли въ уста народу.

Крбмъ епичного твору „Вѣщїй Олегъ“ звѣстнї намъ ще двѣ историчнї поемы п. з. „Мазепа, гетьманъ украинскїй“ и „Павло Полуботокъ“. Напечатавъ ихъ Василь Лукичъ (Володимиръ Левицкїй) у своѣмъ литературнбмъ зббрнику „Ватра“ (стор. 13—20; 37—39). Въ поемѣ „Мазепа“ зъявивъ авторъ подекуды

личкїй вѣршовїй оповѣданя, котрыхъ основа майже завсѣгды взята зъ устъ народа, а въ котрыхъ такъ и блищить здоровый, ясный украинскїй гуморъ. („Зоря“ 1886, ч. 5., стор. 79.)

¹⁾ Порбвн. спѣвомовку „Спасибб“. („Зоря“, 1886; число 24., стор. 401)

великій таланъ поетичный, тільки-жь наблюдавъ онъ вельми бережливо историчну правду, изъ-за чого се вгописане являє ся ббльше историчнымъ оповѣданемъ, нѣжь творомъ епичнымъ. Одакъ и поема „Павло Полуботокъ“ єсть справдѣ хроникою, одягненою въ поетичну форму.

А вже-жь найббльшу славу зъєднавъ собѣ Руданьскій перекладомъ Гомеровон Иліяды. Онъ переложивъ дванацять пѣсень сего безмертного грецкого стихотвору¹⁾, однакже въ „Правдѣ“ надруковано тільки єтьмь пѣсень (I. III. V. VI. VII. VIII. IX). Про перекладъ Иліяды писавъ Руданьскій (15. цвѣтня 1869) до Виктора Ковалева отъ-се щó слѣдує: „Пытаєте ся мене за мою Ильяду, такъ що-жь? Я тільки виправивъ и пославъ первую пѣсню, — и щó тамъ Кієвляне зробили зъ нею, до сего часу нѣчого не знаю. Дальше первой пѣснѣ я своего сырого переводу не виправлявъ, и не можу виправлять, поки скóльки небудь не розберу стародавнихъ преданій арійськихъ и не-арійськихъ племенъ, изъ которыхъ выкувавъ ся грецькій народъ и грецькая миеольогія временъ Омира. Дѣло не легке при плехенькихъ книжкахъ, а все таки надѣюсь щó-небудь розбрати. А поки-що пбжду, щó скажуть Кієвляне, и щó скажуть земляки про первую пѣсню, коли вѣ удасть ся имъ напечатать“²⁾. Въ другóмъ листѣ до Ковалева (безъ дати) замѣчає Руданьскій, щó „Омирова Ильяда повзе черепахою“, щó онъ „урывками дотягнувъ тільки другую пѣсню и то тільки до половны“³⁾. — Видно отже, щó украиньскій перекладчикъ вельми бережливо заходивъ ся коло своего дѣла, поки не пустивъ у свѣтъ першу пѣсню Иліяды.

¹⁾ „Зоря“ 1886, ч. 8; стор. 136.

²⁾ *ibid.*, ч. 6., стор. 96.

³⁾ *ibid.*, стор. 97.

Въ листѣ до одного своего пріятеля Руданьскій написавъ отъ-сю замѣтку про ритмику своего перекладу: „Що-до розмѣру, то я бблѣшу половину 1862. року бивъ ся зъ сею первою пѣснею, перекладаючи ѣв и на екса-метры и на рѣжнїй розмѣры нашихъ думъ та пѣсень, и кожний разъ пѣдъ кбнець сеи пѣснї доходить до того, що узятый розмѣръ мѣй не годить ся. На-послѣдокъ взявши собѣ въ думу, що Омира при довгѣмъ розмѣрѣ грѣхъ и доповняти лишними словами, а при короткѣмъ розмѣрѣ де котрї придатнї Омировї слова пѣдъ нашу мову не пѣдходячї не грѣхъ и пропустити або замѣнити ихъ нашими короткими пѣдходящими словами, я въ кбнци 1862. року попробувавъ отъ-сей короткїй розмѣръ, и бнѣ такимъ придавъ ся легкимъ, що я до кбнца 1863. року пройшовъ увесь дословный переводъ Илїяды. Розмѣръ сей, якъ бнѣ не простый, а его наслухать ся можна и въ приказкахъ игровыхъ и въ приспѣвкахъ колысковыхъ и въ пѣсняхъ звичайныхъ веселыхъ и сумныхъ, и такїй розмѣръ якъ-разъ и годить ся для переводу Омировои мовы...“¹⁾

Руданьскій выбравъ собѣ вѣршь дванацяти-силябный, котрый цезурою дѣлить ся на двѣ половины. Одтакъ въ поодинокихъ вѣршахъ добаваемо сумѣшь трохеѣвъ зб спондеями, ямбами и амфїбрахїями.

Подаючи землякамъ першу пѣсню Илїяды въ „Правдѣ“ (1872) перекладчикъ заявивъ, що коли имъ сеся пѣсня подобае ся, то бнѣ на ходу двохъ лѣтъ зможе имъ выправити и поставити цѣлу ю Илїяду²⁾. Вже два роки

¹⁾ „Правда“, 1872; число II, стор. 50.

²⁾ *ibid.* — Василь Лукичъ (Володимиръ Левицкїй) заявивъ, що бнѣ у покбйного Володимира Барвѣньского бачивъ дванацять пѣсень Илїяды въ перекладѣ Руданьского. („Зоря“, 1886, ч. 8, стор. 136.) Мѣжь-тымъ Иванъ Франко довѣдавъ ся одъ Ива-

передше (1870) Микола Костомарбвѣ похваливѣ перекладѣ Руданьского и казавѣ дѣла не покидати. Тогдѣ бо приѣхавѣ Костомарбвѣ въ Ялту и навѣстивѣ своего приятеля, Руданьского, котрый ему читавѣ частину Иліяды¹⁾. Одначе перекладчикѣ не дѣждавѣ ся печатаня дальшихѣ частинѣ своего твору; третю бо пѣсню Иліяды помѣщено въ „Правдѣ“ 1875. р. по смерти Руданьского. Въ сѣмѣ VIII. рѣчнику „Правды“ надруковано ще шесту пѣсню, а въ IX. рѣчнику (1876) — пятау пѣсню; ѳдтакѣ въ X. рѣчнику (1877) напечатано сему, осьму и девятау пѣсню.

Перекладѣ Иліяды, щѣ его зладивѣ Руданьскій, вызначуе ся гарною мовою и вѣрнымѣ схопленемѣ мысли оригивалу. Тѣлько-жь епична ширѣнь тексту грецкого втратила чя-мало залишенемѣ гексаметра и скороченемѣ вѣршу, изъ-за чого именно зложені слова первѣстного тексту годѣ було иногдѣ переложити на мову украиньску. Такожѣ непотрѣбно зрущивѣ авторѣ деякі имена власні; н. пр. Музу назвавѣ ѳнѣ Спѣвою, Гадесѣ — Невидомѣ и т. и. Одначе въ загалѣ сей перекладѣ єсть цѣннымѣ здобуткомѣ для нашої литературы, въ котрѣй до недавного часу мало було переспѣвѣвъ памятникѣвъ княсичныхѣ.

Руданьскій намагавѣ ся перевести на мову украиньску такожѣ Енеиду римского поета Вергілія. Въ сѣмѣмѣ рѣчнику „Правды“ (1874) помѣщено въ перекладѣ частину першої пѣснѣ „Енеянки“²⁾. — ѳдтакѣ Рудань-

---

на Мандычевского, щѣ ѳнѣ на жадане Кієвлянѣ ѳдобравѣ (1830) рукопись Иліяды ѳдѣ профессора Юліяна Романчука, (у котрого тогдѣ хоронились рукописи редакціѣ „Правды“) и переславѣ єѣ до Кієва. („Зоря“ 1886, ч. 7., стор. 120).

¹⁾ „Зоря“, 1886; ч. 6., стор. 94

²⁾ „Правда“, 1874; ч. 5., стор. 192—196. Тутѣ помѣщено сто вѣршѣвъ, послѣднихѣ першої пѣснѣ.

скій перекладавъ „Демона“, поему російського поета Михайла Лермонтова. Тільки-жъ бнъ ви не выкбичивъ, изъ-за чого Гетьманецъ (Михайло Старицькій) виправивъ сей перекладъ и доповнивъ тес, щб подекуды не було ще переложено. Опбсла надруковано украиньскій перекладъ въ „Правдѣ“ 1875. р. пбдъ заголовкомъ: „Демонъ, поема Лермонтова. Зъ великоруской мовы переложили Руданьскій и Гетьманецъ“ (ч. 19—22).

Зъ непечатаныхъ доси творбвъ Руданьского находить ся въ рукописи у одного Украинця въ Кіевѣ шутлива поема „Вбйна жабъ зъ мышами“, переложена зъ тексту грецкого. Про сю поему спбмнувъ Руданьскій въ листѣ до В. Ковалева, кажучи, що хбснுவавъ ся „Жабомышодракбвкой“ Константина Думитрашка¹⁾. Въ 1884. р. оповѣдавъ Нщиньскій Иванови Франкови про два сшитки поезій Руданьского, котрї по его смерти лишились въ рукописи, и котрї самъ Нщиньскій мавъ въ рукахъ. Особливо визначувалась мѣжъ ними — по словамъ Нщиньского — поема „Царь Соловей“²⁾.

Изъ сего огляду видно, що Руданьскій чи-мало написавъ стихотворбвъ, одначе изъ-за свого лихолѣтя не спромбгъ ся на те, щобы свои поезїи напечатавъ въ одной зббрцѣ. Пбрвалось цѣнне намисто и порозсыпувались дорогї жемчуги: деякї найшлись сейчасъ и збереглись бдъ загибели, иншї-жъ покотились геть далеко, такъ що годѣ ихъ доси зббрати.

¹⁾ „Зоря“, 1886; ч. 6., стор. 97. — Руданьскій просивъ своего приятеля В. Ковалева, щобъ бнъ перекладъ поемы „Вбйна жабъ зъ мышами“ передавъ Петрови Нщиньскому въ Одессѣ, щб „на гречеськбмъ словѣ, якъ кажуть, самого Грека зѣвѣ“. („Зоря“ 1886, ч. 6., стор. 97.)

²⁾ „Зоря“, 1886; ч. 6., стор. 96. — Окрбмъ письменника Руданьскій бувъ ще й талановитымъ рисовникомъ. („Зоря“ 1886, ч. 8., стор. 135.)

18. Исидоръ Воробкевичъ (Данило Млака)¹⁾.

Хоча въ галицкѣй Руси вже въ 1848. р. поблагословилося на свѣтъ, то все-таки изъ-за густыхъ мракъ не могло зъявитись ясне сонце. Мѣжь-тымъ нѣчь-дрѣмота обгортала пѣтьмою зелену Буковину, та ажъ въ началку рокбвъ шѣстьдесятыхъ крбзъ темряву выринули двѣ збрки, щѣ заблмали яснымъ сьяевомя надъ Прутомя и Черемошомъ. То не двѣ збрки засьяли на темному небѣ: то два поеты Осипъ Федьковичъ та Исидоръ Воробкевичъ зъявились на Буковинѣ, щобы спящу землицю пробудати пѣснью воскресною.

Исидоръ Воробкевичъ родивъ ся 5. мая 1836. року въ Чернівцяхъ, де отецъ его Иванъ въ лицею бувъ профессоромъ философiй и катихитомъ. Родина Воробкевичѣвъ походить зъ Литвы. Прадѣдови Исидора не хотѣлось терпѣти насильства на Литвѣ за-для православной вѣры, и онъ зайшовъ на Буковину, де бувъ парохомъ въ Лукахъ. Онъ звавъ ся Скульскiй Млака де Оробко, и ажъ дѣдъ Исидора, Михайло, спонуканый епископомъ Даниломъ Власовичемъ, змѣнивъ назву Оробко на „Воробкевичъ“. А вже-жь Исидоръ Воробкевичъ не покинувъ того прѣзвища и ставъ нимъ хѣснуватись въ литературныхъ своихъ творахъ, пѣдписуючи себе назвою „Данило Млака“.

Крѣмъ Исидора було у родителейъ ще двое молодыхъ дѣтей: сынъ Григорiй (род. 1838. р.), звѣстный

¹⁾ Важнѣйша литература. — „Исидоръ Воробкевичъ“ [Данило Млака] („Родимый Листокъ“, письмо литературно-наукове“. Издатель и отвѣчательный редакторъ Николай М. Огоновскiй. Черновцы 1881; годъ III; число 17., стор. 263. и 264. — „Исидоръ Воробкевичъ“. Юбилейна споминка. Статя д-ра Стефана Смалы-Стоцкого въ „Зорѣ“, 1887; ч. 11., стор. 193. и 194. — „Izdyd (Danieł Młaka) Worobkiewicz“ — статья Володимира Масляка въ Краковскѣй польскѣй часописи „Nowa Reforma“ 1887 (29. мая).

въ рускѣй литературѣ пѣдъ псевдонимомъ „Наума Шрама“, и дочка Аполонія. Змалку втратили они матѣрь (1839) и батька (1845), и жили у свого дѣда Михайла Воробкевича, протопопа въ Кбцмани, по-за-якъ дѣдъ и бабка заступили имъ у всѣмъ родителѣвъ. Бабка Параскева, зъ роду Яновичѣвъ, була мудра старосвѣтска женщина: она-то розказувала своимъ внукамъ всѣлякѣй казки й спѣвала имъ пѣснѣ народнѣй, — повѣдала имъ про Туркѣвъ, якъ они Русь руйновали, про Кіѣвъ, про козакѣвъ, и ѡдтакъ учила внукѣвъ любити руску бесѣду, руску пѣсню, рускѣй нарѣдъ, она вчила ихъ того, чого имъ школа подати не могла. Опроче въ Кбцмани бувъ завѣдателемъ горѣшньої церкви ихъ вуйко, Василь Юзарковскѣй, щѣ оженивъ ся зъ дочкою бабки Параскевы — зъ Домкою. Батько его бувъ родомъ зъ Украины, и передъ салдатами скривъ ся на Буковину. Василь бувъ тѣломъ велить, а якъ стане бувало оповѣдати про козацтво, про Залѣзняка та Гонту, то отъ видишь передъ собою справдѣшнього Запорожця¹⁾. Такъ отже Исидоръ и Григоріѣй учились исторіѣ рѣднои зъ живыхъ образѣвъ.

Бабка Параскева подарувала малому Исидорови червѣничикъ изъ свого намѣста на першу скрипку, а дѣдъ спонукувавъ его вчитись музики й спѣву. А вже-жъ бабчинѣй оповѣданя й пѣснѣ були неначе искроу, щѣ тлѣла въ молодечѣй души Исидора, поки не запалахкотѣла явнымъ поломямъ. Проте за-вѣ-дяки спѣмнувъ пѣзнѣйше Данило Млака про свою бабку въ одной думцѣ, присвячуючи си памяти отъ-сю згадку:

Неразъ бабуся — най царствує —

Минѣ, якъ бувъ ище малымъ,

Прядучи кужѣль вечерами

¹⁾ Порѣвни. статью д-ра Смаля-Стоцкого въ „Зорѣ“, 1887, ч. 11.

У пѣстѣ передѣ Рѣздвомъ святымъ
 При ватрѣ голосомъ миленькимъ,
 Мовь та зазулька у гаѣ,
 Розказувала про лицарѣвъ
 И триголовнїи зміѣ,
 Щѣ тамъ за моремъ десь далеко
 Живущу воду стережуть, —
 И про дѣвчата злотокосії,
 Щѣ ночами Днѣпромъ плынуть...
 Бабуся вмерла, а мѣй волосѣ
 Вже наче снѣгъ припорошивъ...¹⁾

Скѣнявши нормальну школу въ Чернѣвцяхъ Исидоръ учивъ ся въ тамошнѣй гимназіи. Коли бувъ въ высшѣй гимназіи, то навчивъ ся грати на скрипцѣ и ставъ списувати собѣ гарнїи стишки въ своѣмъ дневнику (1855. и 1856. р.), спершу нѣмецкїи, якїи попались въ руки²⁾, а ѣдтакъ и рускїи.

Зѣ школѣ Исидоръ не вынѣсъ знаня рускои мовы, хочѣ уже ѣдѣ 1851. р. Якѣвъ Воробкевичъ далекій его крѣвнякъ, чоловѣкъ вельми освѣченїи, учивъ въ Черновецкѣй гимназіи руского (се-бѣ-то церковно-славянського) языка. Въ школѣ вчили розпѣзнавати кирильскїи буквы великїи та малїи и лишѣ дечого про части мовы та ихъ ѣдмѣну. Исидоръ не вчивъ ся й того въ гимназіи, а знавъ тѣлько теѣ, щѣ переймивъ у дѣда Михайла зѣ псалтыри та часослова. Та отѣ, мертвота такои науки не принадала хлопцеви до вподобы; живе народне слово, западало на саме дно молодечого серця. Въ Черновецкѣй духовнѣй семинаріи, куды приняла Исидора вже по

¹⁾ „Правда“, 1867; ч. 23.

²⁾ Исидоръ Воробкевичъ списувавъ собѣ тогдѣ мѣжѣ иншимъ такожѣ пѣснѣ изъ збѣрника „Kosakenlieder von F. Prinzhausen“ (Leipzig 1846).

уконченю пятой класы гимназіальной, бувъ префектомъ и учителемъ церковно-славянскаго языка Стефанъ Носевичъ. Се бувъ знаменитый спѣвакъ, що знавъ богато-русскихъ пѣсень народныхъ. Молодой Исидоръ списувавъ собѣ тоті пѣснѣ, и переспѣвывавъ вразѣ зъ братомъ и зъ другими товаришами-питомцями. А бувъ у него именно одинъ товаришъ Исидоръ Мартиновичъ, що рѣвно-якъ бнѣ бдчувавъ красу народныхъ пѣсень и вельми ними любовавъ ся. Мартиновичеви попалъ ся въ руки збѣрникъ пѣсень Жеготы Павлого¹⁾, и бдтакъ Исидоръ Воробкевичъ переписувавъ собѣ рускій пѣснѣ. Небавомъ опбсла дбставъ бнѣ збѣрникъ Вацлава зъ Олеска²⁾, и дбзнавшисъ про чудову красу поезіѣ людовой почавъ бнѣ въ часѣ вакаціѣ школьныхъ (1857. и 1858. р.) збирати рускій й румынскій пѣснѣ народнй на Буковинѣ. Тогдѣ читавъ бнѣ „Лѣрвака зъ надѣ Сяна“ (Перемышль 1852), творы Тимка Падуры³⁾, Миколы Устіяновича и Скитѣ Манявскій Могильницкого. Тѣ поезіѣ займили зъ-глубока душу Исидора и бдтакъ почавъ бнѣ 1858. р. писати свои стишки й укладати ихъ пбдѣ ноты. На вакаціѣ и свята бувавъ бнѣ въ домахъ священникбвѣ, де спѣывавъ свои пѣсенки; они подобались чи-мало, ба, ихъ переписувано, и се спонукувало его, дальше займатисъ поезією.

Въ 1862. р. бувъ Исидоръ въ Старыхъ Мамаѣвцяхъ на весѣлю у священника Прокоповича. Тамъ зустрѣнувь ся бнѣ зъ д-ромъ Юліяномъ Никоровичемъ, котрый почувши его пѣснѣ розговоривъ ся зъ нимъ про Шевченка,

¹⁾ Żegota Pauli, „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“. Tom I. II. Lwów 1839—1840.

²⁾ Waclaw z Oleska, „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“. Lwów 1833.

³⁾ „Pienia Tomasza Padury“. Lwów 1842.

Шашкевича, Устіяновича, Федьковича и въ загалѣ про тогдѣшніе литературне змаганє Русинѣвъ. Ђдтакъ Никоревичъ просивъ Воробкевича, щобы передавъ ему твори свои музы, и въ 1863. р. помѣстивъ Дѣдицкій въ литературнѣмъ збѣрнику „Галичанинъ“ (1863, книга I., выпускъ II., стор. 18—19) першіи стихотворы „Исидора Воробкевича“ н. з. „Думки изъ Буковины“ (I—V)¹). Ђдтакъ письменніи твори Исидора Воробкевича появлялись часто майже во всѣхъ часописяхъ и журналахъ галицко-рускихъ, въ котрыхъ авторъ пѣдписувавъ себе псевдонимами „Данило Млака“, „Морозенко“, „Демко Маковѣйчикъ“ и „Семень Хрѣнь“.

Якъ Исидоръ Воробкевичъ скѣнчивъ науки богословія (1860), то въ 1861. р. высвящено его въ іереѣ, и тдтакъ ставъ тнъ приходскимъ священникомъ въ Давидѣвцяхъ, а опѣсля въ Руской Молдовицѣ. Мѣжь-тымъ займавъ ся тнъ не тѣлько поезією, але й музикою та й малярствомъ; скомпонувавъ именно деякіи музыкальніи твори, котріи прихильно оцѣнила критика. Здобувши собѣ тдтакъ въ Вѣденскѣй консерваторіи свѣдоцтво професора науки гармоніѣ, генерального баса и контрапункту, Воробкевичъ одержавъ (1868) мѣсце учителя свѣву хорального въ грецко-оріентальнѣй духовнѣй семинаріи зъ титуломъ и характеромъ професора теологіѣ.

Исидоръ Воробкевичъ почавъ литературну свою дѣяльнѣсть въ 1863. р. Въ сѣмъ роцѣ замѣщено (якъ выше сказано) пять его думокъ въ „Галичанинъ“, котріи изъ-за

¹) Тѣи пять думокъ написавъ И. Воробкевичъ въ 1862. р. — Въ третѣмъ, и четвѣртѣмъ выпуску першої книги „Галичанина“, зъ р. 1863. замѣщено отъ-сѣ тсьмъ думокъ „Данила Млаки зъ Буковины“; 1. То нашѣи любѣи высокій Карпаты; 2. Розлука козака; 3. Козакъ и зазуля; 4. Чому Русинъ плаче? 5. Где сердце мое? 6. Мельнички дочка; 7. Фата Моргана и 8. Мое сердце безъ веселья. (стор. 5—8.)

гарного складу и тужливои прикметы вподобались въ загалѣ. Одаткъ не минувъ нѣ одинъ рѣкъ, въ котрѣмъ Воробкевичъ де-чого-бѣ не написавъ. Особливо въ другѣмъ рѣчнику „Правды“ (1868) напечатано богато лиричныхъ и епичныхъ его стихотворѣвъ, изъ-за чого имя „Данила Млаки“ стало звѣстнымъ не-то въ Галичинѣ и на Буковинѣ, але й на Украинѣ. Про-те Осипъ Федьковичъ, бажаючи звеличити имя своего земляка, написавъ стихъ „до Данила Млаки“, де мѣжь-иншимъ отъ-се сказавъ:

Я на Тебе, якъ на Бога
 Пою-уповаю;
 Свѣти, батьку, свѣти свѣтло —
 Бо я вже не вспѣю; —
 Свѣти правду, свѣти вѣру,
 Любовь и надѣю
 По тѣй нашѣй Буковинѣ —
 Най люде побачуть!¹⁾

До краснихъ лиричныхъ его творѣвъ належать „думки“ и „пѣснѣ“, якъ: „Гуцуль-сиротина“²⁾, „На чужинѣ“³⁾, „Згадка старины“⁴⁾, „Сумнѣ веснянки“⁵⁾, „Бужане“⁶⁾, и и. Въ сихъ стихахъ авторъ высказуе бажане лучшой долѣ, або й споминае про теперѣшнѣ злиднѣ народнѣ. Онъ бажавъ добути воды живущои, ѡдъ котрой мертвѣ рускѣ сердца могли-бѣ ѡдживати⁷⁾.

Подекуды повертають въ его думкахъ тѣ гадки, якѣ давнѣйше высказавъ Шевченко; одначе Млака вмѣ

¹⁾ „Правда“, 1868; ч. 14; стор. 166. 167.

²⁾ „Нива“, 1865; ч. 4, стор. 60 61.

³⁾ „Правда“, 1868; ч. 2, стор. 15. 16.

⁴⁾ *ibid.*, ч. 20; стор. 233. 234.

⁵⁾ *ibid.*, 1875; ч. 6., стор. 209. 210.

⁶⁾ *ibid.*, ч. 8; стор. 292. 293.

⁷⁾ *ibid.*, 1868; ч. 18, стор. 210.

погодити свої подивъ для ббльшого поета зб самостбйною проявою своєї поетичнои вѣдчб, изъ-за чоґо й тужливй его поезиѣ мимо деякихъ слбдбвъ вправного переспбву думокъ Шевченковихъ уважають ся творомъ ориґинальнымъ.

Выше стоить Млака въ нашбй литературѣ яко поетъ епичный. Найцбннйшимъ здобуткомъ для нашої письменности суть дробнйшй его творы епичнй, се-бъ-то балады. Сюды належать именно стихотворы: „Кифоръ и Гануся“¹⁾ — и „Мертвецъка нбчна гульня“²⁾. Але-жь и ббльшй поемы приносять честь имени Данила Млаки. Мѣжь ними вызначае ся „Гостинець зъ Босниѣ“³⁾. Подѣя сеи поемы в проста, але вельми природна й тужлива. Осъ и змѣсть сего гарного стихотвору: Надъ Черемошомъ стоить хатчина похила, мовъ той дѣдъ старый, а въ нбй живе стара вдова: звали еѣ „Зѣльничкою“ изъ-за того, що збирала зѣле, котрымъ подавала пблгу людямъ недужимъ. Зъ нею живе в меншй сынъ, Иваномъ звавъ ся; онъ бувъ высокй, „якъ та иль“, а якъ кинувъ окомъ, то думавъ бы хто, що глянувъ той соколъ. А добрый бувъ то сынъ; вьслуживши три роки въ вбйску, доглядавъ старои неньки, якъ ока въ головѣ; про-те вдова на свои старй днѣ була щаслива. Та отъ, заворушилась въ Босниѣ крбвава вбйна, и бдтакъ резервистбв зъ Буковины покликали до вбйска. Розпрощавъ ся зъ ббдною матбрю вдовиченко-Иванъ; розпрощавъ ся зъ родиною такожь Андрѣй, сынъ богатого мельника, щб зъ дружиною и зъ трилѣтнимъ сыномъ живе щасливо. Пбдъ Глачиначемъ въ Босниѣ австрйске вбйско побороло Туркбв, але Иванъ и Ан-

¹⁾ *ibid.*, ч 10. 11; стор. 120—123.

²⁾ *ibid.*, 1869; ч. 32., стор 269.

³⁾ „Родимый Листокъ“. Годъ I. Черновцы 1879; число 1—3.

дрѣй у крѣвавѣмъ бою въ чужинонцѣ на муравѣ по-
 лягли головами. Мѣжь-тымъ бѣднѣй вдовѣ въ Карпа-
 тахъ снивъ ся чудный сонъ, мабуть-то еи сынъ, Иванъ,
 принясь ѣй, та дѣвчинѣ ѣ побратимамъ богатый турец-
 кій гостинець. Але-жь и богатѣй мельничцѣ снилось, що
 Андрѣй, вертаючи домѣвъ, несе ѣй богатѣй дарунки. Та
 отъ, небавомъ опбсла рыдають-плачуть стара мати, хо-
 роша дѣвчина, и супруга вѣрна, щира, и мала дитина,
 бо розпавъ ся ихъ рай милый. Ось яка доля навѣстила
 обохъ Гуцулѣвъ въ далекой чужинѣ :

У Босніи, у далекой,
 Тамъ надъ Глачиначемъ,
 Тамъ лѣтае чорный воронъ,
 Жалбненько краче,
 Двѣ высокѣ тамъ могилы
 Горѣ ся здѣймають,
 Тамъ соколы зъ Буковины
 Вѣчный сонъ дрѣмають...¹⁾

Въ сѣй поемѣ авторъ зъобразивъ вѣрно вѣдчу люду
 буковиньского и блиснувъ поетичнымъ таланомъ въ
 описѣ идиличныхъ та ворушливыхъ подѣй въ житю люд-
 скѣмъ. Хоча-жь въ сѣмъ епичнѣмъ творѣ нема одного
 дѣйства, то все-таки краса поодинокихъ образѣвъ пое-
 тичныхъ есть справдѣ велика.

Вельми патріотичною есть исторична поема „Не-
 чай“²⁾, котру Данило Млака присвятивъ братьямъ Бар-
 (вѣн)ськимъ. Хочъ она основуе ся на думѣ простонарод-
 нѣй и про-те не вважае ся творомъ самостѣйнымъ, то
 все-таки переспѣвъ сеи думы есть подекуды досыть вѣд-
 ный. Краешою бѣдъ сеи поемы есть коротка дума „Му-

¹⁾ *ibid*, стор. 38.

²⁾ „Руська Хата“. Буковинський альманах на рік 1877. Ви-
 дав Данило Млака. Львів и Чернівці; стор. 47—72.

рашка¹⁾, въ котрѣй зъображае ся сумна подвѣя козацкаго змаганя въ 1674. р., коли подѣ Ладижиномъ²⁾ въ боротьбѣ зъ Турками полковникъ Мурашка полягъ збъ всѣми козаками³⁾). А вже-жь исторична поема „Тимошь Хмельницкій“⁴⁾ есть творомъ слабымъ, по-за-якъ подвѣя исторична розвивае ся неясно и деякѣ монологи не-въ-мѣру суть довгѣ. Опроче не добачаемо тутъ того вѣщого вѣтхеня, котрымъ вызначують ся коротшѣ эпичнѣ творы Данила Млаки. Та й нѣгде правды дѣти, довшѣ его поемы заповняють ся часто риторичными фразами, або прозаичнымъ оповѣданѣмъ, въ котрѣмъ лишъ денекуды зустрѣчае ся поетичный описъ природы або й вдатне порѣвнанѣ. Именно въ тыхъ поемахъ, котрѣ надруковано лишъ въ деякихъ урывкахъ, не видно того талану поетичного, котрый зъявляе ся въ давнѣйшихъ думахъ и балладахъ Млаки. Осъ и заголовки сихъ уступѣвъ изъ бѣльшихъ поемъ Исидора Воробкевича: а) „Клеопатра“, эпическая поема, частина первой пѣсни⁵⁾; б) „Пожога Ромы“, уступъ зъ поемы „Неронъ“⁶⁾; в) „Царь Иванъ Грозный“, историческо-эпическая поема въ XII. пѣсняхъ. Пѣснь IV. „Александровская слобода“⁷⁾. Найслабшою есть сеся

¹⁾ „Нива“, науково-литерацька часопись. (Редакторъ Константинъ Горбаль). Львѣвъ 1865; ч. 10. 11.

²⁾ Л а д и ж и н ъ — мѣсто въ губерніи Подѣльскѣй.

³⁾ Про долю козацкаго полковника Мурашки глянѣ „Исторію Малороссіи Н. Маркевича“. Москва 1842. Томъ II., стор. 226—227.

⁴⁾ „Буковинскій Альманахъ“, выданный въ память десятилѣтняго существованя (1875—1885) общества рускихъ академикѣвъ „Союзъ“ въ Чернѣвцяхъ. 1885; стор. 2—35.

⁵⁾ „Родимый Листокъ“, годъ I., 1879; числа 13. 14. 21. 22.

⁶⁾ „Правда“, рочникъ XII; выпускъ I. за мѣсяць сѣчень 1879; стор. 22—26.

⁷⁾ „Бесѣда“, журналъ литературы, политики и современной жизни. (Приложеніе къ „Страхопуду“). Львѣвъ 1887; ч. 3—6.

частина зъ поемы „Царь Иванъ Грозный“. Неприроднї патетичнї ситуаціѣ обмѣняють ся тутъ зъ млавыми прозаичными рефлексїями; опроче мова въ сѣмъ уступѣ есть тверда, яка досѣль въ письмахъ Млаки нѣколи не появлялась.

Сила поетичной вдачѣ сего писателя вызначуе ся особливо въ образахъ, знятыхъ зъ природы и зъ теперѣшнього народного побуту а не въ змальованю давной давнины; тому-то казка „Старый Павло“¹⁾ мае вышу стѣйность литературну, нѣжъ проекованї поемы „Клеопатра“, „Неронъ“, „Иванъ Грозный“. Хоча-жь поетичный таланъ Млаки зъявляе ся найкрасшимъ въ баладахъ и короткихъ думахъ, то все-таки заслуга сего автора изъ-за написаня историчныхъ поемъ есть не-мала, по-заякъ ѡнъ въ сихъ творахъ зобразивъ всѣ важнѣйшї подѣѣ зъ исторїѣ украиньской. И такъ крѣмъ историчной думы „Мурашка“, та крѣмъ поемъ „Нечай“ и „Тимошь Хмельницкїй“ написавъ Млака мѣжъ иншими отъ-сѣ историчнї думы: „Стефанъ Дашкевичъ“²⁾, „Богданъ Ружиньскїй“³⁾, „Иванъ Пѣдкова“⁴⁾, „Конашевичъ Сагайдачный“⁵⁾, „Гетманъ Наливайко“⁶⁾, „Гетманъ Павлюкъ“⁷⁾, „Казнь Ивана Пѣдковы“⁸⁾, „Богданъ Хмельницкїй“⁹⁾.

Исидоръ Воробкевичъ написавъ ще деякї повѣстки, мѣжъ котрыми вызначують ся чотыри оповѣданя: „Амброзїѣ Остапкевичъ“¹⁰⁾, „Турецкї бранцѣ“¹¹⁾, „Месть Черногорця“¹²⁾, „Хто виненъ“ (Кто виновать)¹³⁾ и двѣ гу-

¹⁾ „Родимый Листокъ“, 1879; ч. 9.

²⁾ „Слово“, 1865; ч. 46. — ³⁾ *ibid.* — ⁴⁾ *ibid.* — ⁵⁾ *ibid.*, ч. 46. 47.

⁶⁾ „Галичанинъ“. Науково-белетристичная прилога до „Слова“. Рочникъ I. 1867; ч. 17. — ⁷⁾ *ibid.*, ч. 19. — ⁸⁾ *ibid.*, ч. 21.

⁹⁾ „Повѣсти и пѣсни“ (Додатокъ до „Слова“), 1866; ч. 2. 3.

¹⁰⁾ „Правда“, рочникъ II., 1868; ч. 5—7. — ¹¹⁾ *ibid.*, ч. 27. 28. —

¹²⁾ *ibid.*, рочникъ IX., 1876; ч. 17—20.

¹³⁾ „Родимый Листокъ“, 1879; ч. 9—11.

морески „Муштрованый кбнь“¹⁾ и „Старый Мартинъ“²⁾. Найлучшою єсть повѣстка („новеля“)³⁾ „Хто виненъ“, въ котрѣй авторъ вдатно нарисовавъ картинку зъ житя люду гуцульского, зъобразивши подѣбну подѣю, щѣ зъявляє ся въ оповѣданю Федьковича п. з. „Безталанне кохане“⁴⁾. — Въ оповѣданю „Амброзій Остапкевичъ“ спѣмнувъ Млака про свѣй молодой вѣкъ, коли бнѣ малымъ хлопцемъ ходивъ до церкви и слухавъ спѣву дяка Амброзія⁴⁾. — Гарнымъ єсть такожь оповѣдане „Турецкѣй бранцѣ“, котре має прикмету поемы, хочъ оно написано прозою. Въ мовѣ поетичнѣй и ядренистѣй зъобразивъ авторъ долю Ивги й Петра, дѣтей старои Горпины, щѣ єи чоловѣкъ, покойный Опанась, сотникувавъ пѣдъ гетьманомъ Павлюкомъ. Хорошою вдалась Ивга, мовь гетьманша, а красною, якъ калина въ лузѣ. Та отъ, дика Татарва захопила въ полонъ Ивгу й Петра, и вбила ихъ матѣрь на згарищи хаты. Хороша Ивга припалась старому ханови въ Крымѣ, котрый пѣславъ єѣ въ дарунку султанови въ Царгородъ, мѣжь-тымъ коли Петруся кримскѣй Татаринъ продавъ Царгородскому Туркови, купцеви Мехметови. Ивга стала женою султана, одначе побивалась смуткомъ за Украину. Одаткъ зачула она разъ въ ночи спѣвъ украинскѣй, та велѣла привести до себе того, щѣ недалеко палаты высказувавъ въ пѣсни тугу за тымъ краємъ, де родила єго рѣдна мати. Ивга пѣзнала свого брата и впросила султана, щѣбъ єи братчика принявъ до свого сєраю. Та не довго трѣвало щастє Ивги й Петра. Въ Царгородѣ пѣднявъ ся бунтъ проти султана

¹⁾ „Нива“, ч. 14. 15.

²⁾ „Буковинскѣй Мѣсяцєсловъ“, 1882; стор. 9—19.

³⁾ „Повѣсті Осипа Федьковича“. З переднѣм словомъ прогалицько-руське письменство Мих. Драгоманова. Кієвъ 1876; стор. 90—95.

⁴⁾ „Правда“, 1868; ч. 5., стор. 49.

Ибрагима. Наставъ новый султанъ, щб велѣвъ Ивгу ѝ Петра всадити въ темницу, зъ котрой освободивъ ихъ вартѣвникъ, сивобородый Татаринъ Исмаиль. Онъ бувъ давнѣйше козакомъ и почавъ ся такожь въ неволю бисурменьску. Исмаиль-Степанъ, Ивга ѝ Петро стали втѣкати, бажаючи вернути на Украину зъ деякими иншими товаришами. Але-жь за ними-погналось сто яничарѣвъ; при берегу моря стае пятнадцать бранцѣвъ до бою нерѣвного, завзятушого. Такожь Ивга добула меча ѝ боролась нужно зъ Турками. Яничары стяли голову старому Степанови, а Петрови завдали глубокоу рану. Коли-жь зъ товаришѣвъ Степана тѣлько трохъ осталось, то Ивга кинулась зъ конемъ въ море, щобъ лучше потонути, нѣжь пережити люту годину. „Полягла козацька голова Петра въ далекой чужинѣ, а Ивга купаеь во вѣки у филиахъ Чорного моря“¹⁾.

Проза е слабшою стороною литературной дѣяльности Данила Млаки: онъ не зъумѣвъ злѣсти зъ вершинъ эпичной поезіѣ и въ спокѣйной рефлексіи зъобразити дѣйствительность жита земского. Проте лучший его оповѣданя являють ся эпичными творами въ прозѣ: идеальный напрямъ его душѣ не мѣгъ погодитись зъ реализмомъ жита.

Исидоръ Воробкевич писавъ такожь деякі популярнѣ статьи науковѣ, н. пр. „Где-що-сь о музицѣ древнихъ Евреевъ“²⁾, „Фанаріоты въ Болгаріи“³⁾, „О хмарахъ“⁴⁾, „Стеклянка чаю“⁵⁾, „Бориславъ и его земнѣй скарбы“⁶⁾, „Де-що про письмо, папѣръ, перо и чорнило“⁷⁾,

¹⁾ „Правда“, 1868; стор. 329.

²⁾ „Буковинско-рускій Мѣсяцесловъ“, 1875; стор 95—99.

³⁾ *ibid.*, 1878; стор. 71—76 — ⁴⁾ *ibid.*, 1880; стор. 27—29. —

⁵⁾ *ibid.*, 1883; стор 86—91. — ⁶⁾ *ibid.*, 1885; стор 61—68. — ⁷⁾ *ibid.*, 1887; стор. 95—97.

„Де-що изъ житя бузъкбвъ“¹⁾ и и. — Одь чотырохъ ро-
кбвъ займае ся Воробкевич редакцію рускои части цер-
ковной часописи „Candela“²⁾, и помъщае въ нѣй именно
свои популярнѣи „науки для народа“.

Сей вельми плодовиый писатель выдавъ въ 1877. р.
Буковинскій альманахъ п. з. „Русь ка Хата“ (Львбвъ
и Чернбвъцѣ). Тутъ напечатавъ бнъ згадану поему „Не-
чай“ и кблька дрббнѣйшихъ своихъ поезій; бдтакъ на-
друковавъ поезіи Федьковича, Наума Шрама, Корнила
Устияновича й одинъ стишокъ Омеляна Поповича. Имен-
но помъстивъ бнъ въ сѣмъ збрннику трагедію Игоря Федь-
ковича въ 5 дѣяхъ п. з. „Довбушь“ (стор. 101—179) и „ан-
тичною народною дивовижу“ Пантелеймона Кулѣша п. з.
„Хуторянка“ (стор. 25—46). До прозаичныхъ статей сего
альманаха належать: 1) два оповѣданя (зъ народныхъ
устъ) Ганны Барвѣнокъ: а) „Трудящій шукае долѣ, а
доля шукае трудящого“ (стор. 8—17); — б) „Чортъ у кре-
пацтвѣ“ (стор. 72—79). — 2) гумореска А(мвросія) Ш(ан-
ковскаго) п. з. „Споминка про недавну бувальщину“ (стор.
79—87); — 3) исторична розвѣдка П. Кулѣша п. з. „Га-
лицька Русь въ починахъ козацько-шляхоцькою усобицѣ“
(стор. 179—203); — 4) этнографична статья І(сидора)
М(артиновича) п. з. „Храмъ на Буковинской Руси“ (стор.
206—218).

Литературныхъ творбвъ Данила Млаки не надру-
ковано доси въ однбмъ выданю: они порозкидуванѣ май-

¹⁾ „Библиотека для молодежи“. Редакторъ Емилианъ А. По-
повичъ. Чернбвъцѣ 1886; книжочка 12; стор. 194—196.

²⁾ „Candela“. Jurnalŭ bisericescŭ-literariŭ. — Сеся часопись вы-
ходитъ въ Чернбвъцяхъ мѣсячными выпусками. До сего часу на-
печатано тутъ тридцать „наукъ для народа“, написаныхъ И. Во-
робкевичемъ.

же по всѣхъ рускихъ часописяхъ та збѣрникахъ галицкихъ и буковиньскихъ¹⁾).

А що-жь намъ сказати про драматичнѣй творы Млаки? Та-жь бнѣ написавъ три мель одрамы: а) „Гнатъ Приблуда“, б) „Бѣдна Марта“, в) „Новый Двѣрникъ“, — чотыри оперетки: а) „Три граціѣ“, б) „Золотый мопецъ“, в) „Молода зъ Босніѣ“, г) „Яношь Иштенгази“. Въ руско-народнѣмъ театрѣ представлявано часто сѣ творы, и они вподобались публициѣ именно изъ-за хорошей музыки. Та отъ, годѣ намъ оцѣняти литературну дѣяльнѣсть Данила Млаки на поли драматургіѣ, по-заякъ тыхъ его мельодрамъ и оперетокъ доси не надруковано. Хоча-жь тѣ творы ще не належать до нашої литературы, то можна вже теперъ заявити, що Млака въ сихъ своихъ писаняхъ не всюды наблюдае правила драматургіѣ, та вдоволяе ся по-найбѣльше тымъ, що поодинокѣй тыпы людовѣ здоймае зъ природы вельми вѣрно. Въ загалѣ всякѣй поетичнѣй творы Данила Млаки були-бъ ще краспѣй, коли-бъ бнѣ уважавъ бѣльше на форму писаня и на пѣгазѣ своѣмъ не вѣхавъ за-швидко.

Исидоръ Воробкевичъ писавъ такожь де-що по-нѣмецки. Прекрасна есть его баляда „Agnes Bernauer“, котру надруковано 1875. р. у збѣрнику „Buchenblätter“²⁾. Декотрѣ рускѣй поезіѣ Воробкевича переложивъ профессоръ Юрїѣ Обрїстѣ на мову нѣмецку та помѣстивъ ихъ

¹⁾ Деякѣ думки Данила Млаки напечатано такожь у Вѣднѣ въ „Славянскѣмъ Альманаху“ 1879; стор. 67—74. — Теперъ друкують ся его стишки и дробнѣй пїсьма прозаячнѣй именно въ „Библиотецѣ для молодежи“. (Редакторъ Емилїанъ А. Поповичъ). Чернѣвцѣ 1885—1887

²⁾ „Buchenblätter“. Jahrbuch für deutsche Literaturbestrebungen in der Bukowina. I. Jahrgang. Czernowitz 1870; pag. 57.

въ нѣмецкихъ выданняхъ „Buchenblätter“, „Georginien“¹⁾, „Der Erzähler“²⁾).

Въ кѣнци годить ся сѣбмнути ще про музыкальнѣй композиціѣ Исидора Воробкевича. Красшѣй мелодіѣ его мелюдрамъ и оперетокъ спѣвають ся всюды на Руси, а деякѣ пѣснѣ его стались уже майномъ народу. Онѣ выдавъ збѣрники пѣсень рускихъ и румынскихъ для шкѣлъ народныхъ и середнихъ, ѡдтакъ напечатавъ двѣ церковно-славянскѣй и двѣ румынскѣй литургіѣ и т. и. Румыны спѣвають лишъ его литургіѣ и пѣснѣ, та любуютъ ся вельми въ его музыкальныхъ композиціяхъ.

А вже-жъ Данило Млака займае въ нашѣй литературѣ почестне мѣсце, будучи поетомъ народнымъ. Въ его лиричныхъ творахъ проявляє ся бажане красшой долѣ для батькѣвщины, а въ думахъ и поемахъ высказуе ся горяча любовь до Буковины и до Руси-Украины. Его сердце широке обѣймае любовію всю славянщину и бажае, щобы братья жили въ згодѣ³⁾. Онѣ переймивъ ся живо красою поезіѣ простонародной и про-те струны его ліры звенять мелюдією рѣдною, щѣ зливае ся зб звуками пѣснѣ людовой.

Минуло двацять пять лѣтъ ѡдъ того часу, якъ Исидоръ Воробкевичъ ставъ писати першѣй свои поезіѣ. Его муза служила вѣрно просвѣтнымъ интересамъ матери-Руси и ѡдтакъ имя „Данила Млаки“ звеличилось не тѣлько на Буковинѣ и въ Галичинѣ, але й на Украинѣ. Тому-то въ двацять-пяти-лѣтнѣй роковины его литературной дѣяльности буковинскѣй и галицкѣй Русины святкували въ Чернівцяхъ 17. мая 1887. р. велике свято на-

1) „Georginien“. Poetische Proben ersonnen und gesungen am Inn und Prut von J. G. Obrist. Czernowitz 1870.

2) „Der Erzähler“. Beilage zum „Insbrucker Tagblatt“.

3) „Правда“, 1868; ч. 1., стор. 6. („Братямъ-Славянамъ“).

родне, и сказали новому апостолови правды велике „спаси-ббгъ“ за его просвѣтнѣ змаганя въ хосенъ Руси-Украины¹⁾).

19. Григорій Воробкевичъ (Наумъ Шрамъ)²⁾.

Рѣднѣй братъ Исидора Воробкевича, Григорій, родивъ ся 1838. р. въ Чернѣвцяхъ на Буковинѣ. Зъ малку вчивъ ся бнѣ въ народнѣй школѣ въ Кѣцмани, а ѳдтакъ перейшовъ въ гимназію Черновецку. Въ 1860. р. кѣнчивъ Григорій въ сѣмъ городѣ науки богословскѣ и оженивъ ся зъ Мартою Козубѣвною. Одержавши іерейске посвященє живѣ зъ нею щасливо въ Горошѣвцяхъ, де бувъ администраторомъ парохіѣ. Та отъ, въ третѣмъ роцѣ дружина Григоріа вмерла, а бнѣ самъ попавъ ся въ тяжку тугу, котра не оставляла его до смерти. Въ 1867. р. поставлено его душпаствремъ у Львовѣ. Тутъ пѣзнавъ бнѣ трохъ братѣвъ Барвѣнскихъ, Олександра, Володимира и Осипа, и найшовши въ нихъ щирыхъ приятелѣвъ, думавъ, що ѳдъжиє его душа въ товариствѣ молодой громады рускои. Але-жь чутливе его сердце не могло вже ѳдъжити надѣєю на лучшу долю, изъ-за чого бнѣ спѣвавъ въ однѣй думѣ:

А мнѣ вже давно закрыла
Найкращі цвѣты надѣѣ,

¹⁾ „Буковина“. Чернѣвцѣ 1887; ч. 11. въ статьѣ: „Ювілей 25-лѣтної літературної дѣятельности Исидора Воробкевича (Данила Млаки)“. — „Дѣло“, Львовѣ 1887; ч. 56. 57.

²⁾ „Буковинскій Календарь“ на звичайный рѣкъ 1886. Рочникъ XIII. Выданємъ и накладомъ литер. общества „Руска Бесѣда“. Уложивъ секретарь общества Емилианъ А. Поповичъ. Чернѣвцѣ. „Григорій Воробкевичъ“ (Наумъ Шрамъ); стор. 41—44.

Цвѣты душевнїи, цвѣты сердешнїи,
Ворожа студена могила¹⁾.

Такъ отже звернувъ ѓнъ свою любовь до Руси-Украины и зъявивъ у своѣй „думцѣ“, що ѓнъ „для Руси щастя и долѣ у Бога молитъ-благаетъ“²⁾, и ѓдтакъ живъ ѓнъ въ тѣй надѣѣ, що „хиба на старѣсть дѣжде и правды и волѣ“³⁾.

Григорїй Воробкевичъ розпочавъ свою литературну дѣяльнѣсть въ 1868. р. пѣдъ псевдонимомъ „Наумъ Шрамъ“ и першу свою думу („Сонъ“) почавъ ѓнъ отъ-сими тужливими словами:

Задрѣмалось ми на бенкетѣ
Въ вельможныхъ палатахъ,
И приснивъ ся сонъ пречудный
О народныхъ латахъ,
Щѣ ними ся покрывае
Нарѣдъ нашъ бѣдненькїй
ідъ Карпатѣвъ до Порогѣвъ —
Нарѣдъ нашъ рѣдненькїй⁴⁾.

Въ 1870. р. Григорїй Воробкевичъ ставъ духовникомъ въ семинаріи Черновецкѣй, и ѓдтакъ поставлено его (1872) катихитомъ въ грецко-орїентальнѣй школѣ реальнѣй въ Чернѣвцяхъ, де крѣмъ религїѣ вчивъ такожъ всесвѣтної исторїѣ и землеписи. Милою своєю вдачею и глубокою ученостїю зъєднавъ ѓнъ собѣ любовь и поважане въ широкихъ кругахъ Буковинцѣвъ. Особливо-жъ бувъ ѓнъ душею рускои громадкї въ Чернѣвцяхъ, загрѣваючи сѣ безъ впину до щирога патріотизму. Въ 1881. р. одержавъ мѣсце пароха въ Топорѣвцяхъ. Тутъ засно-

¹⁾ „Руська Хата“, стор. 5.

²⁾ *ibid.*, стор. 6.

³⁾ „Правда“, II., 1868; ч. 26., стор. 307.

⁴⁾ *ibid.*, ч. 23., стор. 269.

вавъ бнѣ читальню и задумавъ завести въ селѣ ще иншій порядоки, але невмолима смерть скосила зъ-нечевя найкрасшу цвѣтку на буковиньскѣй левадѣ. Се бо вмержъ Григорій Воробкевичъ въ Чернѣвцяхъ (24. листопада 1884. р.) на рукахъ свого брата Исидора, зъ котрымъ весь свѣй вѣкъ проживъ въ братнѣй любви.

Григорій Воробкевичъ писавъ небогато¹⁾, але вже зъ того невеличкого числа его стихотворѣвъ можна познати, що въ него бувъ дѣйстно талантъ поетичный. А по-за-якъ щасте родинного его житя швидко минулось, и небо его душѣ покрывлось темною хмарою, то й въ его поезіяхъ проявляє ся свѣтоглядъ сумовитый. Онъ побивавъ ся смуткомъ изъ-за недолѣ Руси-Украины, и ѳдтакъ его слово понеслось громомъ по-надъ головами тыхъ супостатъ, котрѣ нашѣй батькѣвщинѣ заповдѣяли тяжке лихо.

Мѣжь епичными его творами вызначує ся найбѣльше дума исторична „Берестечко“. Поетъ заглянувъ глубоко въ пекло Дантого, коли змалювавъ ось-такій образъ отчаю козакѣвъ :

Лежать сыны украинскѣй,
Зъ жажды умлѣвають, —
„Воды, воды, милый Боже!“
Душѣ догорають.

Зойкѣ и верескѣ, крикѣ пекельный
Въ таборѣ козацкѣмъ,
А тамъ радѣсть, месть, остеклѣсть
У вѣйску шляхецкѣмъ.

„Воды, воды, милый Боже!“
Въ горячѣвъ рыдають,

---

¹⁾ Свои стихотворы печатавъ „Наумъ Шрамъ“ въ „Правдѣ“, въ „Рускѣй Хатѣ“ и въ „Родимѣмъ Листку“.

„Будь проклятый, ты гетьмане!“
 Другі проклинають, —

„Що єь покинувъ дѣти своихъ?“ —

„Не покинувъ, дѣти!“

„Ой покинувъ, мовчѣть старі,
 Мовъ горобцѣ въ сѣти“.

„Не покинувъ, соколята!“

Старші потѣшають, —

„Воды, воды, милый Боже!“

Молодцѣ рыдають...¹⁾

Гарными суть такожъ обѣ думы про „Переяславскій трактатъ“²⁾. Тѣлько-жь въ сихъ творахъ поетичныхъ не добачаемо тои красы въ образахъ и тои драматичной силы, яка проявляє ся въ думѣ „Берестечко“. Поетъ зломаный невзгодинами житя вдаривъ бандурою обѣ землю. И пѣрвались милозвучнѣ струны, але гомѣнѣ думѣ Наума Шрама лунає дося на зеленѣй Буковинѣ.

Въ рускѣй письменности сугь еще инші эпичнѣ твора, котрі мають вышу стѣйнѣсть литературну, нѣжь всѣ тѣ писаня згаданныхъ девятнадцати поетѣвъ. Красші бо поемы писавъ Шевченко, одначе его эпичнѣ твора не оцѣняють ся тутъ изъ-за того, що онѣ стоить выше въ поезіи лиричнѣй. Опроче эпичною поезією занимались такожъ Осипъ Федьковичъ, Микола й Корнило Устѣяновичѣ, Иванъ Гушалевиць, Пантелеймонъ Кулѣшь, Олександръ Кониській, Иванъ Франко, Олена Пчѣлка, Павло Свѣй (Павлинъ Свенцицкій), Иванъ Верхратскій и и.

¹⁾ „Руська Хата“, стор. 22.

²⁾ „Правда“, II, 1868; ч. 39., стор. 465. 466; — III, 1869; ч. 23., стор. 197. 198.

Годить ся бдтакъ еще спбмнути про двоохъ письменникбвъ, котрї залюбки списували епичнї творы, особливо-жь приказки. Ось и они:

1. Павло Бѣлецкій-Носенко. Онъ бувъ изъ дворянъ-помѣщикбвъ Полтавской губернїи и живъ въ другбїй половинѣ минувшого та въ першбїй половинѣ сего вѣку. Се бувъ панъ-феодалъ, котрый въ 1812. р. писавъ: „Яка убога та держава, де пбдданїи своєвблнїи“¹⁾ — А вже-жь хотѣвъ онъ собѣ придбати славу литературну и про-те писавъ богато по-россїйски и по-украиньски, та ачей не догадувавъ ся, що его записанїи зъшитки пбдуть „мышамъ на снѣданѣ“. Про-те писаня Бѣлецкого-Носенка суть лишъ здобуткомъ библиографїи, по-за-якъ не мають стбїности литературной. По смерти автора надруковано отъ-сїи украиньскїи его стихотворы: 1. „Горпинида чи захопленная Прозерпина“. Жартливая поэма въ трехъ цѣснахъ. Кїївъ, 1871 (16°, сторбнѣ 82). — 2. „Приказки“ въ чотырохъ частяхъ. Кїївъ, 1871 (8°, сторбнѣ V+123+142+132+133). — 3. „Гостинець землякамъ“. Казки слѣпого бандуриста, чи спѣвы объ рбзныхъ рѣчахъ“. Кїївъ, 1872 (8°, сторбнѣ 157). — „Горпиниду“ написавъ Бѣлецкій придержуючись смѣхотворной манеры Котляревского. „Приказки“-жь зладивъ онъ по чужимъ взбрцямъ, идучи слѣдомъ именно за Ляфонтеномъ. — Литературну его дѣяльнбсть оцѣнивъ широко Н. И. Петровъ, авторъ твору „Очерки исторїи украиньской литературы XIX. столѣтїа“. (Кїївъ, 1884; стор. 36—56).

2. Лука Данкевичъ родивъ ся въ 1791., а умеръ въ 1867. р. будши парохомъ въ Коломыи. Онъ бувъ однимъ изъ першихъ галицко-рускихъ патрїотбвъ,

¹⁾ Кость Одовецъ, Критичный оглядъ книжки Н. И. Петрова „Очерки исторїи украиньской литературы...“ („Дѣло“, 1884, ч. 46).

щó словомъ и письмомъ намагали пробудити землякѣвъ бѣдъ вѣкового сну до нового просвѣтлого й національного житя. Вже въ 1847. р. помѣстивъ бнѣ въ „Вѣнку“¹⁾ три свои стихотворы: 1. „Бесѣда о горѣлцѣ“ (стор. 45—51); 2. „Должникъ жидѣвскій“ (стор. 52—54); 3. „Шатана жада“ (стор. 55—61). Опѣсля писавъ часто байки и помѣщувавъ ихъ пѣдъ псевдонимомъ „Лука зъ Ракова“ по-найбѣльше въ литературныхъ додаткахъ до Вѣдньского „Вѣстника“. Хоча-жь у Данкевича не було великого талану поетичного, хочъ и мова его байокъ не може вважатись зовсѣмъ вдоволяючою, то все-таки деякѣ байки „Луки зъ Ракова“ суть важнымъ памятникомъ того часу, коли просвѣтнымъ недолѣткамъ въ галицкѣй Руси перша наука подавалась въ казкахъ и байкахъ.²⁾ Недрукованѣ рукописи Данкевича зберігають ся у професора Омеляна Партицкого.

Въ кѣнци пятьдесятыхъ и въ начатку шѣстьдесятыхъ рокѣвъ въ галицко-рускѣй письменности появилъ ся напрямъ дивовижный, коли-то деякѣ грамотѣвъ бажали утворити книжный языкъ галицко-рускій³⁾. Тогдѣ написавъ Никола Лискевичъ двѣ лихѣ поемы: „Спѣвакъ зъ Польсья“ (Львѣвъ 1861)⁴⁾ и „Гостина на Украинѣ“ (Львѣвъ 1862)⁵⁾. Такѣй макароничный языкъ ставъ небавомъ опѣсля наблизатись до мовы російской, и бѣтакъ Титъ К. Блонскѣй написавъ (1863) въ мертвѣмъ языкѣ поему „Аккерманская плѣнница“, котра вже въ томъ

¹⁾ „Вѣнокъ Русинамъ на обжинки“, уплѣлъ Иванъ Б. О. Головацкѣй. Часть II. У Вѣдни, 1847.

²⁾ Такожъ Василь Ковальскѣй зложивъ деякѣ байки, щѣ ихъ напечатавъ у своѣй „Рускѣй читанцѣ для нижшой гумназіи“. Въ Вѣдни 1852.

³⁾ Гляди Истор. литер. рус. II., стор. 314. — ⁴⁾ *ibid.*, стор. 310.

⁵⁾ Чистѣйшу мову добачаемо въ сѣмъ стихотворѣ: „Сонное Видѣніе або Розговоръ духовъ о польской и о руской

часть стала незамѣтною въ развоѣ русской письменности.¹⁾ Неподвижно мертвоту такой писанины оживили Украинцы и галицко-русскіе народовцы, именно Пантелеймонъ Кулъшь, Олександръ Конисскій, Корнило Устіяновичъ и и.

Въ найновѣйшомъ частѣ появились на Украинѣ деякіе эпичніе стихотворы, мѣжь котрыми выначуе ся „Нова громада“, поема въ двоухъ частинахъ В. В. Кострицького. Кіѣвъ, 1885 (8°, сторѣнь 127). Добру оцѣнку сеи поемы подавъ Михайло Комаръ въ „Зорѣ“, 1887; стор. 13—14.

Мѣжь перекладами чужихъ эпичныхъ творбъ вызначують ся переспѣвы деякихъ частинъ Гомеровои Іліяды. Крѣмъ Руданьского займали ся симъ перекладомъ еще Ксенофонтъ Климовичъ²⁾ и Володимиръ Самбѣленко³⁾, котріе гексаметрами вельми складно перевели першу пѣсню Іліяды зъ тексту грецкого на мову украиньску. Мѣжь-тымъ Петро Нѣщиньскій переложивъ пяту и шесту пѣсню Гомеровои Одиссеѣ⁴⁾. Такожъ ѣнѣ хѣснувавъ ся гексаметромъ и въ перекладѣ своѣмъ зъумѣвъ зъобразити всю красу грецкои эпопеѣ. — Въ 1848. и 1849. роцѣ Осиць Шухевичъ переклавъ гарно на мову руску „пѣснѣ про хлѣборобство“ (Georgica) римского поэта Вергілія, ѣдтакъ двѣ его „скотарскіе пѣснѣ“ (идиліѣ) п. з. „Тітіръ“ и „Палемонъ“ и такожъ

справѣ“. Оповѣдъ въ стихахъ написавъ М. В. Р(озлуцкій), Львовъ 1862. — Ще передше (1854 и 1855 р.) надруковано въ „Зорѣ галицкѣй“ деякіе эпичніе и лиричніе стихотворы Плятона Костецкого.

¹⁾ „Галичанинъ“. Львовъ 1863., выпускъ III. и IV., стор. 9—35

²⁾ „Основа“. Львовъ 1871; числа 1. 2. 12. 13.

³⁾ „Складка“. Альманахъ року Божого 1887. Нр. I-й. Спорудивъ Вл. Александровъ. Харькѣвъ; стор. 133—163.

⁴⁾ „Зоря“. 1886, ч. 21: „Одиссеѣви плавники“ (Гомеровои Одиссеѣ зшитокъ пятый). — „Ныва“, украиньскій литературный збирникъ. Одесса 1885. (Пѣсня VI., стор. 3—12.)

„Грамотику“ або „мужицьку приправу“ (Moretum), творъ сего-жь римского поэта. Сї переводы и такожь инші наслѣдованя Осипа Шухевича по смерти батька выдавъ сынъ его Володимиръ у Львовѣ 1883. р.

Деякі писателѣ познакомлювали своихъ землякбвъ зъ эпичными творами иншихъ литературъ славянскихъ въ перекладѣ рускбмъ. Именно Иванъ Верхратскій переложивъ зовсѣмъ добре староческїй памятникъ п. з. „Рукопись Короледворска“ (Зббрникъ староческихъ эпичныхъ и лиричныхъ пѣсень. У Львовѣ 1879), и зладивъ такожь переспѣвъ двоухъ польскихъ поемъ Юлія Словацкого („Заджумленихъ батько“¹⁾ и „Въ Швейцарїи“²⁾). А по-за-якъ думы сербской простонародной поезїи уважають ся найкрасшимъ жемчугомъ въ скарбниці поезїи Славянъ въ загалѣ, то переспѣвомъ ихъ на мову руско-украиньску занялись два письменники, Украинецъ Михайло Старицкїй и галицкїй Русинъ М. Нетяга (Осипъ Барвѣньскїй). Старицкїй выдавъ „Сербскїй народнїй думы и пѣснї“ въ Кїевѣ 1876. р. (Часть перва: „Думы юнацькї“, се бѣ-то богатырскї або историчнї). Нетяга же зладивъ перекладъ двоухъ сербскихъ народныхъ думъ, „Косове поле“³⁾ и „Сонъ цариць Милиць“⁴⁾. — Такъ отже дбзнавъ ся ученый свѣтъ, що руска мова е способна выразити всѣ тї мысли, котрї явились найвысшими идеалами свѣта старого й нового.

¹⁾ „Заджумленихъ батько“. Поема Юлія Словацкого. На рускїй языкъ переложивъ Иванъ Верхратскїй. У Львовѣ 1876.

²⁾ „Въ Швейцарїи“. Поема Юлія Словацкого. („Денинця“. Письмо литературно-наукове. Въ Станиславовѣ 1880; число 19—23.)

³⁾ „Правда“. VI, 1873; число 4—13.

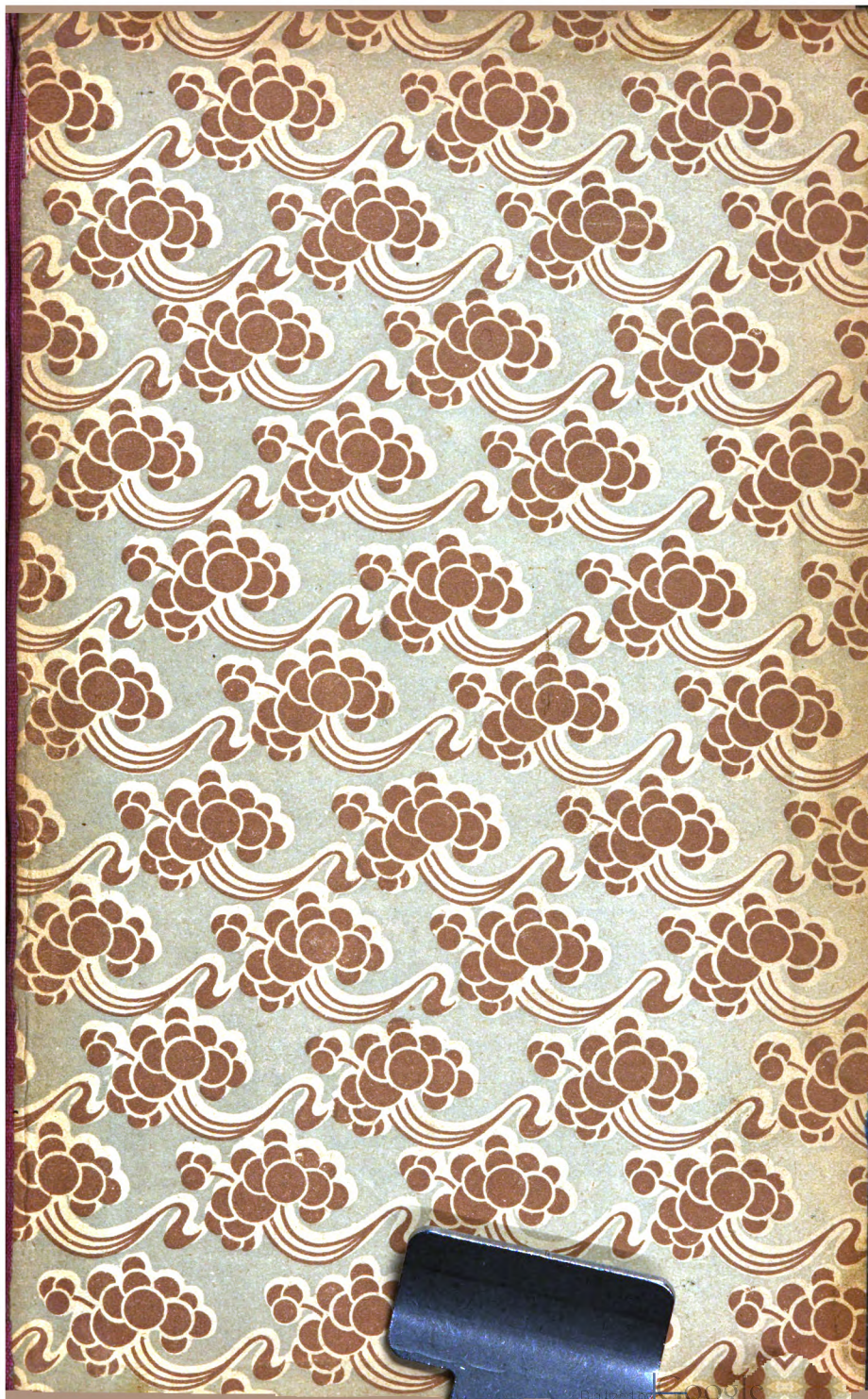
⁴⁾ *ibid.*, VIII, 1875; ч. 11. 12. — Про литературну дѣяльність Осипа Барвѣньского скаже ся де-що въ части третїй сев Исторїи литературы руской.

MAIN STACKS

DATE DUE

HIGHSMITH 45-220

The Ohio State University

3 2435 023145360

Istoriia literatury ruskoi /
PG3905035

001
V2PT1